

ACTA
UNIVERSITATIS
CAROLINAE

**HISTORIA
UNIVERSITATIS CAROLINAE
PRAGENSIS
K DĚJINÁM
UNIVERSITY KARLOVY**

TOMUS XII • FASC. 1—2

7	Bartoš F. M.: Bojovníci a státníci husitští a Univerzita Karlova
10	První česká bible
23	Dva důvěrní žáci Husovi
25	Chorvátský žák Husův
30	M. Matěj ze Zvolena, iluminátor a husitský teolog
32	M. Petr z Dvakačovic
36	Diplomat husitské revoluce Matěj Engliš
45	Proces krakovského husity
49	Dr. Jan Borotín a kronika starého kolegiáta
55	O Husův spisek Orthographia Bohemica
67	Zelený Rostislav: Původ traktátu „Circa processum iudiciarium“
87	Tříška Josef: Modus pronunciandi
91	Kadlec Jaroslav: Mistr Prokop z Kladrub
111	Martínek Jan: Michal Pěčka z Radostic a pražská universita
125	Polák Josef: Spolek Ruch a počátky literární činnosti J. V. Sládka
141	Paroubková Jarmila — Poláčková Marie: Studium na pražské lékařské fakultě v 18. století ve světle děkanských protokolů

Materiály

155	Tříška Josef: Anonymní česká literatura předhusitské reformace
209	Beránek Karel: Statuta university u sv. Klimenta v Praze
237	Polák Josef: K universitním létům Julia Fučíka
241	Rostočilová Vlasta: První promoce absolventek dívčího gymnasia „Minerva“ na české universitě v Praze

Referáty

247	Z nových cizích publikací k universitním dějinám 13. a 14. století na Západě (Ivan Hlaváček)
251	Soupis rukopisů strahovské knihovny Památníku národního písemnictví v Praze. Díl V. Zpracoval Bohumil Ryba (Ivan Hlaváček)
252	Literární archiv. Sborník Památníku národního písemnictví. Ročník 5 — 1970 (r.)
254	Marie Vojtová, Jan Amos Komenský a ideál harmonického člověka (Vladimír Zapletal)
255	Marie Vojtová a kolektiv, Dějiny československého lékařství. Sv. I do r. 1740 (Vladimír Zapletal)

65	Bartoš F. M.: Die hussitischen Kämpfer und Staatsmänner und die Karlsuniversität
86	Zelený Rostislav: De tractatus „Circa processum iudicarium“ origine
90	Tříška Josef: De modo pronunciandi
110	Kadlec Jaroslav: Magister Prokop aus Kladruby
123	Martínek Jan: Michael Pěčka von Radostitz und die Prager Universität
140	Polák Josef: Der Verein „Ruch“ und die Anfänge der literarischen Tätigkeit von J. V. Sládek
154	Paroubková Jarmila — Poláčková Marie: Studium an der Prager Medizinischen Fakultät im 18. Jahrhundert im Licht der Dekansprotokolle
207	Tříška Josef: Anonymorum litterae reformationis antehussiticae lingua Bohemica scriptae
236	Beránek Karel: Statuta universitatis Clementinae Pragensis

BOJOVNÍCI A STÁTNÍCI HUSITŠTÍ A UNIVERSITA KARLOVA

F. M. BARTOŠ*

Je tomu letos právě sto let, co náš největší historik František Palacký dovršil své monumentální dílo, které vytvořil úsilím skoro celého půlstoletí, o vrcholné době našich dějin, době husitské. Jeho cílem bylo pomoci obrazem největší epochy českých dějin probouzet svůj národ z hrbitovního spánku a úpadku, v němž mu hrozil zánik za vlády Františka I. a knížete Metternicha, tvůrce Svaté aliance, v Evropě, vysílené mnohaletými válkami s Velkou revolucí francouzskou a jejím dědicem Napoleonem. S tímto polofantastickým plánem přijel 25letý Palacký 1823 do Prahy jako vychovatel bez jakéhokoli vzdělání vysokoškolského, ale přízní Dobrovského a jeho přátel získal si brzy jméno učence a v několika letech postavení zemského historiografa a zakotvil sňatkem se zámožnou nevěstou v Praze na celý život.¹⁾ Když mu bylo r. 1848 padesát let, stanul v čele politického života národa. To vše mu umožnilo vykonat to velké dílo a uskutečnit skoro pohádkový sen mládí, přestože byl evangelíkem, kdežto stát a jeho obyvatelstvo bylo drtivou většinou katolické. Všecky ty veliké překážky překonala nezdolná energie chlapce z moravské vesnice. A když dosáhl 1868 sedmdesátky, vděčný národ nazval Palackého Otcem národa.

Palacký nicméně pocítil, že je se svým obdivem husitské revoluce v národě dosti osamocen. Ohlas vrcholných svazků „Dějin národu českého“ byl nepatrný a česká veřejnost volala zato po 2. vydání dílu druhého, vypisujícího dobu Přemysla II. až prvního čtvrtstoletí vlády Václava IV. Palacký poslechl, vrátil se nazpět a přesně, jak slíbil, napsal žádaný díl do počátku r. 1876, ačkoli skoro celou zimu prostonal. Loučil se však s dobou husitskou nepochybně s bolestí a dal jí výraz aspoň nepřímo v poslední své publikaci o době husitské, vydané německy a adresované veřejnosti mezinárodní, v předmluvě k vydání listinných

* Když autor dopsal poslední větu úvodu, snad již tušil, že tento soubor článků bude jeho poslední prací o době husitské, ježmuž studiu zasvětil převážnou část svého života. Redakce uveřejňuje toto poslední dílo Bartošovo přesně v té době, v jaké ji autor odevzdal.

¹⁾ Můj článek Počátky F. Palackého v Praze, Jihočeský sborník historický (dále JSH) 38, 1969, 33—42.

dokumentů o husitské revoluci,²⁾ kterou dopsal v listopadu 1872. Vzpomíná tu se smutkem, jaké spouště napáchala v českých archívech doba pobělohorská a jak téměř jediné rožmberský archív v Třeboni uchoval listiny a rukopisy doby husitské. A žehná chvíli, která mu otevřela jeho poklady již 1824. A vzpomíná, jak tam zajel studovat jeho bohatství neméně než osmkrát, aniž se mu podařilo je vyčerpat. A tím Palacký vysvětluje nízkou a, jak říká, vzdělaného věku nedůstojnou úroveň představ o husitství, jež dosud vládnou ve světě s výjimkou Husa. Avšak „Hus“, neváhá Palacký napsat, „šel cestou, kterou se dali již mnozí mužové před ním. Ale jeho následovníci neměli žádné předchůdce, žádný příklad v dějinách, kterým by se byli mohli řídit. Byli prvním národem v Evropě, jenž se zdvihl v masách na obranu své duchovní svobody a za to nasadil všecku svou existenci. Jsou hanobeni, jako by byli bývali prostí povstalci, hrubí, nevzdělaní fanaticové, kteří hleděli podvrátit v bezbožné zuřivosti všechny řády, zničit všechny památky kultury atd. A přece jim nebylo nic vzdáno více než útok a válka. Nebyli to oni, nýbrž jejich odpůrci, kdo vyprovokovali krveprolévání a hrůzy zkázy. Byli naopak první v Evropě, kdo sáhli z nezbytí ke zbraní nikoli pro pozemské statky, ne pro světskou moc a panství, nýbrž na obranu nejvyšších statků člověka, práva sebeurčení a svobody svědomí. A podnikli hrůzně dlouhou válku proti celému světu, který nezamýšlel nic menšího než jejich úplné vyhlazení, a boj ten podivuhodně provedli vítězně.“

Tak vřele a důrazně volal Palacký po spravedlnosti bojovníkům a státníkům husitské revoluce. Ale vrátit se k tomuto velikému úkolu na to nestačil již Palackému život. Jak rád by se byl jistě vrátil ještě jednou k hrdinům husitské revoluce a oživil své dílo jejich postavami, neboť cítil bolestně, jak mu chyběli. Vždyť dříve než historikem byl v mládí básníkem. Na to asi myslel, když se vracel 23. dubna 1876 z banketu, který mu vystrojila jeho strana na oslavu dokončení „Dějin národu českého“. Ale jeho síly byly u konce, 26. května zemřel. Velký program, na který myslel, se stal jeho odkazem. Je dodnes, po uplynutí skoro celého století, dalek dokončení a zůstává zvláště čestným úkolem našeho dějepisce.

Toť úkol, k němuž se hlásí tyto stati. Navazují na řadu článků, jež vznikly na okraji knihy Husitská revoluce, vydané 1965—6 jako součást „Českých dějin“. Vyšly v Jihočeském sborníku historickém, založeném 1928 Jihočeskou společností v Táboře, aby husitské bádání mělo vlastní orgán,³⁾ zčásti i v Sborníku historickém za redakce ak. V. Vojtíška. Většina jich je zaměřena na muže, které husitské revoluci odchovala. Universita Karlova, a o nichž platí uvedený projev Palackého a jeho výzva, aby se jim dostalo spravedlnosti. Zde ony články, snímím to snad

²⁾ Urkundliche Beiträge zur Geschichte des Hussitenkrieges 1, 1873, úvod 4—5.

³⁾ K. Pletzer, JSH, Rejstřík k ročníkům 1—25, 1928—56.

řící, přinesly nového nejvíce.⁴⁾ Co jsem mohl např. snést o mladém Bratru Řehořovi, pozdějším tvůrci Jednoty bratrské, ve stopách zesnulého K. Doskočila hlavně podle pramenů snesených v monumentálním díle archiváře Jos. Teiga,⁵⁾ ukazuje, jaké bohatství leží v tomto díle, jež nenašlo propracovatele. A jaké překvapení způsobilo v obraze vůdčí osobnosti bratrstva tábořského, jako je Jan Čapek, když jsem zjistil, že uzrál jako Řehoř na studiích v Praze a skoro jistě se tam i narodil. Takové velikosti dějinné dosahují v této sbírce jen dva mužové: Dr. Vojtěch Raňkův z Ježova, o němž dokazují, že organizoval spolupracovníky první české bible, a Matěj Engliš z Hnátnice, diplomat husitské revoluce od let dvacátých do padesátých. Ostatní jsou mužové minorum gentium, ale i ti upoutají svými osudy nebo aspoň záhadami životních osudů. Dva důvěrní žáci Husovi nejsou sice již záhadou, ale jistě zaslouží, aby se opakovaly pokusy vypátrat ještě něco z jejich života. Slovenský teolog Matěj ze Zvolena a chorvatský žák Husův Martin z Križevců šli cestou nejschůdnější, stali se iluminátory. Prvý z nich se zmožl na zámožného měšťana v Praze a odešel odtud až v létech padesátých, nejspíše domů. Druhý zemřel s rodinou v bídě. Mistr Petr z Dvakačovic se mnoho tloukl po středních školách v Praze i na venkově, než se uchytil na universitě, které sloužil až do nastoupení krále Jiřího. Zvláště podivuhodné osudy zažil M. Jindřich z Kloubuk, zavátý z Prahy do Krakova, kde unikl jen o vlásek inkvizici, a zapadá neznámo kde na koncile basilejském. Předposlední článek sleduje osudy lékaře, jenž prožil léta revoluce v poli, kam provázel vojsko pražské. Po skončení válek byl dr. Jan z Borotína ve službách Hradce Králové a tu zpracoval kroniku pisáře Jana Krůšinky v Kroniku Starého kolegiáta, jak ji nazval Palacký, zachovanou žel jen do r. 1441. Zemřel 1458 v Praze jako majitel domu, jenž odkazem jeho vdovy připadl universitě. Nakonec jsem dal článek o Husově epochálním traktátu Orthographia Bohemica, který nám vydal 1968 náš krajan německé národnosti prof. Joh. Schröpfer, aby se památné dílko stalo konečně předmětem diskuse, jaké zaslouží.

Jsem velice vděčen redakci, že dopřála místa těmto článkům a zachránila je před osudem, jaký stíhá pozůstalosti.

⁴⁾ JSH 39, 58—66 a 40, 50—62. Sem náležejí i články: Husův žák M. Jan Bradáček z Krumlova a Kněz Jan Gaudencius, tamtéž 40, 56—9, Holandský mistr, jenž odvolal Husovy názory v Kostnici a M. Ondřej z Myslbořic, tamtéž 40, 115—121, dále Reformní program M. J. Kardinála pro koncil kostnický, tamtéž 38, 90—118, Der grosse Staatsmann Joh. Reček v Mediaevalia Bohemica 1, 1969, 116—28, M. Petr Mladoňovic v Křesťanské revui 1963, 79—85 a Dílo a osud polského husity Ondřeje Galky ve sborníku Slavica 36, 1967, 67—74. Kéž by dosah a úspěchy té práce získaly jí nové a nové pracovníky.

⁵⁾ Základy starého místopisu pražského 1—2, 1909—15. Titul se hlásí právem k stejnojmennému dílu velikého historika Prahy V. V. Tomka, vyšlému 1866—72 ve 4 svazcích. To však sahá zhruba jen do poloviny stol. 15.

Když jsem psal 1929 pro jubilejní sborník Dobrovského článek o jeho studiu staročeské bible,¹⁾ nezaujalo mě snad nic tolik jako úsilí, kterým se velký učenec pokoušel dospět po nemalých oklikách k rozřešení záhady, kdo byl původcem první české bible. Nejdříve se domníval, že první svod starších překladů biblických pořídil Hus. Avšak 1798 prohlásil v klasické rozpravě o nejstarším textu této bible, který poznal v Drážanech v bibli Leskovecké, že původcem svodu byl již neznámý profesor pražské fakulty teologické na sklonku stol. 14. a že bible vzešla z exegetické činnosti profesorů Karlovy university. Od té doby nepřestávala záhada vzrušovat naše historiky jako datování velké události našich dějin.

Nemohl se jí vyhnout hned největší žák Dobrovského F. Palacký. Jeho odpověď, skromně pochovaná v poznámce Dějin národu českého,²⁾ zní daleko určitěji nežli řešení Dobrovského. Je opřena o několik vět životního díla Miličova žáka Matěje z Janova, v nichž vyznává svou horoucí a již v mládí pevně zakořeněnou lásku k bibli, a z těchto slov vyvozuje největší náš historik tento závěr: „Hledíce k vyznání tomuto a k několika větám do díla Matějova v českém jazyku vmíšeným, dále také k výsledkům dosavadního zkoumání o překladu celé bible do češtiny, že ačkoli jednotlivé částky její dávno již byly od rozličných překladatelů zčeštěny, svod celé bible v jednotu stal se teprve v poslední čtvrti XIV. století, nemůžeme nedomyšletí se s celým přesvědčením, že svod tento úplný v první své revisi pochází od nejiného Čecha nežli od samého tohoto M. Matěje z Janova.“ Avšak Palacký neměl štěstí s tímto svým řešením. Vynikající kniha Vlastimila Kybala o Mistru Pařížském³⁾ zaznamenala 1905 soud Palackého, ale prohlásila, že potvrzení nebo zamítnutí jeho domněnky může přinést teprve podrobné další zkoumání o počátcích celé české bible ve 14. a 15. století. To bylo i přesvědčením mým, které jsem neváhal opřít⁴⁾ o dohad, že český spis, který byl zabaven 1392 Matěji z Janova, kterážto událost zůstala ještě Palackému neznáma, byla česká bible. Ale byl to pouhý dohad, který ověřit nebylo možná, neboť onen český rukopis Matěje z Janova zůstal dodnes neznámým a vzal nejspíše zasvé. A nějaký jiný český spis M. Matěje, který by nám dovolil poznat jeho jazyk, se dosud nevynořil. To vysvětluje, proč učený Mistr Pařížský nemohl dosud uplatnit nárok na spolupráci o nejstarší české bibli a že tu byl předstížen soupeřem šťastnějším.

Rozsáhlé dílo první české bible vyšlo na veřejnost bez podpisu a bez data

¹⁾ Vyšel s názvem Dobrovský a staročeská bible ve sborníku J. Dobrovský 1829—1929, 169—182.

²⁾ Dějiny národu českého III, 1, 1870, 37, pozn. 38.

³⁾ Kybal, Matěj z Janova, 1905, 76.

⁴⁾ Počátky české bible, 1941, 8, pozn. 14. VI. Kyas v práci uvedené dále v pozn. 7), 60, pozn. 77 vyslovil dohad, že dílem Matěje z Janova je revidované znění prvé české bible, obsažené v bibli Litoměřicko-Třeboňské a Olomoucké, o němž hovoří ve své práci 21—2. S tím bych souhlasil i já. Viz ještě níže pozn. 31).

a trvalo mnoho let, než bylo možno se pokusit o odpověď na otázku, kdy asi vzniklo a kolik překladatelů se účastnilo jeho pořízení.⁵⁾ Již Dobrovskému bylo jasné, že není dílem člověka jednoho, nýbrž že vzniklo spoluprací několika překladatelů. Ale kdo byl aspoň jeden z nich? Vynořil se přece, a to v dominikánovi neznámého jména, jež zůstane asi navždy tajemstvím. Avšak zůstavil dvě práce, jež dovolily zjistit jeho spolupráci na tom velkém díle. Je to tzv. Pasionál, životy svatých, jež upravil z latinského díla dominikána Jakuba z Viraggia (de Voragine + 1298), a Život Krista Pána, zpracovaný z knihy neznámého františkána. Toto zjištění je krásnou, ale dobře zaslouženou odměnou předního pracovníka o dějinách staročeské bible Vladimíra Kyase. Zveřejnil svůj náleze⁶⁾ již 1958 a předložil jej nyní diskusi v nevelké, ale znamenité knížce⁷⁾ „První český překlad bible“, kde shrnul výsledky mnohaleté práce o této převzácné památce naší kultury, jejímž je dnes nepochybně nejlepším znalcem. To, co knížka podává, jsou hlavní, stále ovšem zatímní zisky veliké té práce.

Kyas podrobil jednotlivé části překladu pracnému rozboru jazykozpytnému a stylistickému a dospěl k závěru, že bible je dílem asi deseti spolupracovníků, z nichž našel bezpečně jen jednoho. Tím však získal, jak říká, pevný bod a naději, že se touto cestou podaří zjistit i další spolupracovníky. Domnívá se, že asi z polovičky jsou to dominikáni, ale ostatní snad členové jiného řádu neb i kněží světští. Je si ostatně vědom toho, že zatím se nelze odvážit určitých závěrů, a vyčkává. Jenom v jednom případě se přece odvažuje určitějšího soudu, a to u autora překladu Evangelíí. Toho pokládá za osobnost výmínečnou a proto ho oceňuje vysoko, výše než onoho dominikána. „Vykonal,“ praví na str. 39—44 o něm, „dílo s velikou rozvahou, s dokonalým ovládnutím jazykového výraziva i slohu, přiměřeného obsahu, takže je možno mluvit o práci velmi zdařilé. Podle jazyka a slovní zásoby patřil mezi ostatními překladateli bible do starší generace a pravděpodobně položil svým překladem k celému dílu základní kámen.“

Budiž mi dovoleno vyslovit mínění podstatně odchylné. Bojím se, a říkám to nerad, že touto cestou již dále nedojdeme. Kyas již přes 12 let hledá dalšího dominikána a všecko to úsilí je marné. I myslím si, že je lépe se nezdržovat blouďením po cestách, které nikam nevedou, když tu je již přes sto let cesta jiná, mnohem slibnější nežli cesta, na kterou se dal svým nálezem zavést náš filolog, když se tato cesta ukázala pouhou bludíčkou. Myslím cestu Dobrovského a Palackého. Kyas se jí vyhnul kupodivu přesto, že mu ji doporučil zvěčnělý Jos. Vašica, a to dokonce, jak se zdá, v důvěře, že se jí Kyas pustí. Jak Vašicovi⁸⁾ jako katolickému teologovi, tak jezuitovi Jos. Vraštilovi, jehož řešení Vašica ozna-

⁵⁾ Jos. Jireček, Rozbor prvotního českého překladu Starého zákona v ČČM 38, 1864, 136 a d.

⁶⁾ Sborník Rodné zemi, věnovaný Al. Gregorovi 1958, 334.

⁷⁾ Rozpravy Čs. akademie věd, Řada společ. věd 1971, roč. 81. Cituji dále prostě: Kyas.

⁸⁾ Bible v české kulturní tradici, Biblica, příloha čas. Logos 4, 1949, 1—20.

moval,⁹⁾ když Vraštil 1944 zemřel, bylo jasné, že hledat další spolupracovníky první české bible mezi dominikány je marné a že kdo je chce najít, musí se dát směrem opačným a hledat je mezi žáky Miliče z Kroměříže.

Touha po české bibli nebyla u nás nikde tak silná jako mezi ctiteli a stoupenci otce české reformace. V duchu Miličově hájil práva na čtení Písma v rodné řeči poprvé 1376 Tomáš Štítný. Dovolává se¹⁰⁾ sv. Augustina, jenž se zasazoval o to, aby lidé „také v svých domcích čtli božie Písmo, až do plna se posvětili milosrdenstvím jeho“. To je první a důrazná obrana české bible v naší literatuře. Zde se však musím na chvíli zastavit, než pokročím dále, a pokusit se vyrovnat s Kyasovým datováním vzniku první naší bible.

Kdežto Palacký připisoval autorství biblického svodu Matěji z Janova (+ 1393) a představoval si, že bible vznikla asi v letech osmdesátých, pokouší se Kyas dokázat, že vznik první naší bible spadá již do let šedesátých, a opírá tento názor o důvody jazykové.¹¹⁾ Tvrdí, že jazykový rozbor bible Leskovecké, v níž je dochováno její znění, ukazuje na to, že byla napsána nejspíše v sedmdesátých letech a že je jedním z prvních opisů překladu, jenž měl ještě o něco starší jazykovou podobu, kterou jednotliví písaři Leskovecké bible modernizovali. Je prý proto nutno práci na českém biblickém překladě položit do let šedesátých, takže v sedmdesátých letech byla hotova a došlo k prvním opisům. Toto dalekosáhlé tvrzení Kyasovo je žel založeno na výkladu srozumitelném asi toliko několika odborníkům. A domnívá-li se Kyas, že zákaz literatury užívající bible vydaný 1369 Karlem IV., může být vykládán za reakci na českou bibli, mýlí se nesporně; zákaz ten je součástí akce inkvizitora dominikána Kerlingera proti tzv. Bergardům v Německu, kterou císař podporoval na nátlak papežův.¹²⁾ Vyznávám proto ve vsí skromnosti, že složitě jazykové argumentaci Kyasově nemohu při-

⁹⁾ Nejstarší bible česká. Tato práce je dnes nezvěstná a zbyly z ní jen výpisky, jež si z ní učinil Vašica a věnoval Kyasovi. Ten je učinil přístupnými badatelům. Vašica se zde se zdržlivým souhlasem vyslovil pro názor Vraštilův, že původcem první české bible je Štítný. Kyas zastává názor, že Štítný nejstarší bible neužíval a že jejího překladu ani nepotřeboval. To ovšem nevyvrací možnost, že byl jedním ze spolupracovníků bible, zvláště když Kyas 53. sám upozorňuje na slovo hormo, kterého užívá hojně a které prý patrně vytvořil. Kyas 56 ovšem nikterak nepochybuje o tom, že se překládání účastnili jedině kněží. Jezuita Vraštil to kupodivu připouštěl, ano, byl přesvědčen, že původcem bible byl Štítný. Pro uvarování nedorozumění upozorňují, že se moje pojetí liší podstatně od pojetí Vraštilova, neboť se spoluprací Štítného na bibli nepočítá, i když ji nevyklučuje. Podle mne bylo by možno nazvat první českou bibli biblí Vojtěcha Raňkova, i když snad nepřeložil v ní ani tolik, kolik překladatel Pasionálu, zato však proto, že celý podnik zorganizoval, propůjčil mu potřebnou ochranu a neposledně uhradil veliký náklad na její pořízení, bez něhož by nebyla nikdy vznikla.

¹⁰⁾ Knihy šestery o obecných věcech křesťanských, vyd. 1852 K. J. Erben, předmluva str. 2.

¹¹⁾ Kyas 60.

¹²⁾ O akci Kerlingerově vypravuje podrobně H. C. Lea, Geschichte der Inquisition im Mittelalter, revidiert von Jos. Hansen II, 1909, 439 a d.

znat zdaleka té váhy, abych jí dokázal obětovat důvody, o které opírám svoje pojetí a jež mi podává metoda historická.

Moje datování vzniku naší bible vychází z paleografického rozboru jediné bible, v níž se nám dochoval tento nejstarší český překlad, zvané Leskoveckou.¹³⁾ Vzala sice zsvě 1914 při dobývání Lovaně Němci v Belgii, kam byla zapůjčena z Drážďanské státní knihovny na ofotografování Jos. Vraštilovi, ale ten z ní zachránil v prepisech a fotokopiích asi čtvrtinu. Podle oněch fotokopií podrobil bibli důkladnému rozboru J. O. Eliáš v Listech filologických 1971, 51–63 a dospěl k spolehlivému závěru, že bible, napsaná šesti písaři, vznikla v rozmezí 1375–1385. R. 1385 byla tedy jistě hotova.

Po této zacházce, která se stala nezbytnou k zajištění data, kdy byla bible dokončena, vraťme se tam, odkud jsme vyšli, k výroku Tomáše Štítného, k jeho obraně překladu bible do češtiny. Není to pouhý dokument literární, pouhá věta v první knize páně Tomášově. Ta věta nabyla totiž dosahu dějinného aspoň dvoji rozmluvou, k níž dala podnět. Z této dvoji rozmluvy, ale bylo jich asi více, vzešla totiž myšlenka, jak rozhybat a provést veliké dílo české bible, které se podařilo nejpозději do r. 1385 uskutečnit.

Jihočeský zeman Štítný, žijící však již 1376 nepochybně v Praze u své dcery Anežky, byl si dobře vědom toho, jak velikému nebezpečí se vydává již napsáním knihy, kterou dnes nazýváme po jejím vydavateli K. J. Erbenovi „Knižky šestery o obecných věcech křesťanských“, kde napsal svůj památný výrok o potřebě číst bibli doma v národním jazyku. I když napsal knihu původně pro své děti, pomýšlel od počátku na to, dostat toto dílo, které ho stálo dosti práce i mnoho peněz, také do veřejnosti. A to byl krok, jenž se rovnal výzvě na souboj moci, která nedávno, jak bylo ještě v čerstvé paměti, ukázala, jak fanaticky nenávidí všechny ctitele světce Miliče a co dokáže, postaví-li se jí někdo na odpor. Inkvizice,¹⁴⁾ podporovaná papežem, udeřila nejprve v únoru 1374 na Miliče samého. On jí však unikl odvoláním k papeži a odjezdem na jeho dvůr v Avignoně, kde měl vlivné známé ještě z pobytu v Římě před 7 lety, kteří mu tehdy pomohli. Sotva však Milič opustil Prahu, začala inkvizice předvolávat jeho stoupence a po výsledku je vypovídat z města. Měla namířeno na dům, který Milič vybudoval svým žákům, z nichž vychovával kazatele, nazvaný Jeruzalém, neboť doufal, že odtud vyjde náprava církve, jako kdysi za apoštolů. Ale inkvizice přece couvla, když přední miličovec měšťan Machuta odmítl uposlechnout obsílky inkvizitora a dovolal se ochrany městské rady. Sotva však došla z Avignonu zpráva, že tam Milič zemřel 29. června, uspořádala konsistoř na nátlak inkvizice velké shromáždění všeho pražského duchovenstva

¹³⁾ Z této základní bible má Kyas 8 snímků a tolikéž i dále uv. článek J. O. Eliáše. V obou těchto pracích najde čtenář i výběr ukázek textu.

¹⁴⁾ O té perzekuci F. Loskot, Milič z Kroměříže, 1911, 90 a d., 103 a d.

v dominikánském klášteře sv. Klimenta, dnešním Klementinu, a tam vyhlásila příkaz kázat všude proti názorům, z nichž byl obviňován Milič, a ještě zostrila výsledky kněží, oddaných Miličovi. Napětí mezi obojím táborem, miličovským a dominikánským, jemuž náležel inkvizitor¹⁵⁾, přimělo k zakročení samotného císaře Karla IV. Aby napětí zmenšil, hleděl vyhovět miličovcům aspoň tím, že Jeruzalém nevydal dominikánům a inkvisici a že odevzdal budovu cisterciákům¹⁶⁾ pro jejich studenty, kteří musili do té doby studovat až v odlehle Zbraslavi. To vše pokládal Štítný, ohrožený inkvisicí jako známý miličovec, za důrazné varování a obrátil se proto s prosbou o ochranu na mocného preláta, který byl věrným stoupencem Miličovým a s nímž byl proto již nepochybně dobře znám. A to byl pravý muž na pravém místě. Nejen vyhověl prosbě, s níž k němu přišel, ale nabídl mu všechny prostředky potřebné k uskutečnění horoucího snu neotoliko páně Tomášova, ale i mnoha jiných mužů a žen v početné obci Miličově, kterou nedávna persekuce semkla, snu o českém překladu bible.

Byla to vynikající osobnost české společnosti v Praze, kterou nedávne události postavily v čelo miličovského hnutí a činily zvláště vhodnou k dosažení tak velikého cíle. Dr. V o j t ě c h R a ň k ů v z J e ž o v a¹⁷⁾, jak se jmenoval, byl první Čech, jenž dosáhl doktorátu na teologické fakultě nejstarší a největší university na evropské pevnině, v Paříži. Na to byl hrd a měl na to jistě právo. Ale přitom se obdivoval Miličovi a když zemřel, zachoval věrnost jeho památce. Avšak tento obdiv k světcovi, jenž pohrdl naprosto jakýmkoliv majetkem, aby šel úzkou cestou Ježíše Krista, nebránil Vojtěchovi, aby sám šel cestou tohoto světa a stal se bohatcem a dobýval si místa na tomto světě. Ale k jeho cti řekněme, že toho bohatství užíval na prospěch druhých a že mamon ho nikdy neovládl, nýbrž že mu byl toliko prostředkem, aby pomáhal druhým, zejména mládeži. Nezapomněl nikdy na tvrdá léta strádání, jimiž se probíjel v mládí, a k mládeži zachoval si až do smrti poměr skoro otcovský, jak nejlépe ukázal svou velkodušnou závětí¹⁸⁾. Všecko své veliké jmění, které nestrádal vzornou šetrností, jaké ho naučil život, věnoval na zřízení nadání, jež by umožnilo schopným

¹⁵⁾ Tomu aspoň nasvědčuje jméno Johlín. S ním se ovšem setkáváme i v pražských rodinách, které se již počestily.

¹⁶⁾ Odevzdační listina je ze 17. pros. 1374 [Loskot 110].

¹⁷⁾ Dr. Vojtěch čeká dosud na práci, jež by aktivizovala starší literaturu o něm, a bude asi čekat na ni ještě dlouho. Dosud nepozbyl zcela ceny článku F. Tadrý v ČČM 1879 a jeho kniha Styky Čech s cizinou z 1897. Nové menší dodatky zaznamenal 1915 V. Novotný, Náboženské hnutí české v 14. a 15. stol. 1, 270, kde o Vojtěchovi píše hlavně 134—47. Názor Aug. Kneera, že Vojtěch napsal traktát Tetragnus Aristotelis, vydaný mnou 1916, hájil jsem i já, ale vyvrátil jsem jej ve VČA 51 a prokázal, že jej složil Jindřich z Langensteinu. Vydání spisů Vojtěchových připravoval J. Vilikovský a po jeho smrti R. Holinka (+ 1954). Dokončil je Jar. Kadlec, zatím však vydal pouze knížku M. Vojtěch Raňkův z Ježova, Práce z dějin University Karlovy 7, 1969, cennou, zvláště soupisem jeho prací. Knížku cituji dále: Kadlec:

¹⁸⁾ Otiskl J. Loserth v MVGD 17, 1879, 210—3.

českým studentům studovat na universitě pařížské nebo oxfordské. Vystudoval sám na obou těch nejstarších universitách Evropy a přál si, aby se českým studentům dostalo podobného vzdělání, jakému přičítal hlavní zásluhu o to, čeho dosáhl v životě sám. Co tím dokázal, ukazuje osud M. Jeronýma Pražského nebo zjev diplomata husitské revoluce Matěje Engliše z Hnátice¹⁹⁾.

Byly to jistě hlavně vynikající přednosti vědecké, kazatelské a patrně i politické, co otevřelo Dr. Vojtěchovi skvělou dráhu, kterou předstihl nejednoho svého druhu, podporovaného rodovými známostmi, jež jemu zůstaly odepřeny. Byl synem lepší selské rodiny,²⁰⁾ která mu umožnila studia v cizině, ale jinak se musil asi probíjet na vlastní pěst. To ho naučilo šetrnosti a pomohlo překonat nejednu překážku, která se mu postavila do cesty. Snad měl i trochu štěstí,²¹⁾ ale o ostatní se musil postarat sám. Universita Pařížská mu dala k tomu podklad tím, že mu opatřila jako vynikajícímu absolventovi nárok na hodnost v církevní službě.²²⁾ Ostatní, tj. hodnost se slušným příjmem, si opatřil sám na papežském dvoře, jak se dělo, za vlastní peníze. Tak se stal 1364 kanovníkem svatovítské katedrály a tam si již poměrně snadno 1369 zjednal hodnost scholastika.²³⁾ Zde ustával již tuhý boj, který vládl mezi kanovníky, neboť, třeba byl s tímto místem spojen velký příjem,²⁴⁾ vyžadovalo velké vzdělání a hodně práce. A té se Dr. Vojtěch nešťítal a znaje cenu peněz z trpkého mládí věnoval jmění, které nahromadil, cele na dobré účely. A to, jak to dělal, byl by mu asi schválil sám Milič. Měl ruce otevřené vždycky pro dobrou věc, a proto jistě jen uvítal, když mu Štítný v rozhovoru namítl myšlenku překladu bible do češtiny. Vycházela vstříc jeho vlastním tužbám.

Cizina je vždy dobrou školou vlastenectví. Vojtěch jí užil hodně za mnohaletého pobytu ve Francii i v Anglii a neušlo mu, oč jsou Francouzi napřed proti

¹⁹⁾ O Matějovi Englišovi můj článek v Byzantinoslavica 24—25, 1963—4. Že se vypravil do Anglie za peníze Vojtěchovy nadace, nelze ovšem doložit.

²⁰⁾ Podle Aug. Sedláčka, Místopisný slovník, 363, byly tu dva vladyské statky, jejichž dělením povstala svobodství. Farou patřil Ježov k Těchobuzi, v jejímž misále je zapsán dar celého lánu tamnímu kostelu [Jos. Truhlář v ČČH 8, 1902, 190] jeho otcem. Tento zápis umožnil zjistit jeho rodiště a postavení památníku Jihočeskou společností 1952. K odhalení vyšel můj spisek Dva slavní rodáci podblaničtí, kde je řeč o Vojtěchovi str. 3—11, 30—1.

²¹⁾ K tomu přispěl asi i Karel IV., jenž vzal Vojtěcha patrně do Francie jako jeho dvojníka, jehož jmenuje svým clericus familiaris [viz pozn. 26].

²²⁾ University požívaly výsady podávat papeži jména svých absolventů se žádostí o poukázku na místo kanovníka, ti pak je předkládali doma kanovníckým kapitulám, aby se mohli přihlásit, až se místo uprázdnil.

²³⁾ O postavení scholastika v tehdejší společnosti V. V. Tomek, Dějepis města Prahy 3, 2. vyd. 264—6. Zde jsem našel klíč k rozluštění záhady, již se tu zabývám.

²⁴⁾ O příjmech scholastika tamtéž 55 a d. O Vojtěchově bohatství jeho závět uv. v pozn. ¹⁸⁾ a výtah z ní u Kadlece 70. Součástí Vojtěchova bohatství jest i jeho knihovna, kterou odkázal klášteru břevnovskému, kde byl pochován. Co se z ní dochovalo dodnes, vypočítává Kadlec 67.

Čechům v překladu bible. Ve vysokých kruzích tohoto velkého národa²⁵⁾ nebyla národní bible již vzácností. To připadalo Vojtěchovi jako výzva, aby se zasadil o něco podobného i u nás. Proto snad nebylo ani třeba, aby Štítný s touto myšlenkou k němu přišel. Vysoký prelát se díval ovšem na věc trochu jinak než venkovský zeman. Vojtěch se nejspíše, jak si možno představit, rozhovořil nejprve o nesnázích, na které podnik tak smělý neodvratně narazí, a proto radil nejdříve k trpělivosti. Ale námitky, které Štítnému asi vypočetl naráz, se netýkaly podstaty podniku. V té věci byl, jak bych soudil, s Tomášem zajedno, třeba byl asi o 10—15 let starší.²⁶⁾ Jeho námitky se týkaly toliko podrobností provedení. Dr. Vojtěch znal lidi i poměry a snadno se proto domyslel, kde všude narazí. Ale myslel hned i na to, jak těm nesnázím čelit. První věc asi, co učinil, bylo požádat hosta o strpení do chvíle, kdy zemře císař. Byl asi u Karla IV. dosud v nemilosti. Ani Vojtěch ani císař nejspíše nezapomněl, jak se před několika lety srazili o M. Jindřicha Tottinga z Oyty a co práce dalo spor jakž-takž urovnat.²⁷⁾ K šetrnosti k císaři měl Vojtěch nepochybně důvod ještě hlubší. Znal svět a byl proto hodně zasvěcen do mezinárodní politiky a dovedl odhad-

²⁵⁾ Styky Vojtěchovy s Francií po jeho návratu odtud, asi 1375, do Prahy jsou zatím zahaleny temnotami. Zanechal tam však jistě dosti významných známých, neposledně asi v kruhu krále Karla V. Moudrého, který mu nejspíše dopomohl k dosažení doktorátu. Předtím členem tohoto kruhu byl Dr. Mikuláš d'Oresme (+ 1382), jenž studoval s Vojtěchem současně teologii, ale předhonil ho trochu doktorátem již 1362, přeložil králi několik knih Aristotelových a vynikl jako průkopník mechaniky nebes, kterou razil cestu Koperníkovi; přízní královou skončil jako biskup 1382 (Ueberwegs Grundriss der Geschichte der Philosophie 8. vyd. II, 1928, 599—600). Pátrání tímto směrem snad by odhalilo Vojtěchovy styky s tímto velkým centrem kulturním, od něhož se očekávala, jak se zdá, i jakási normalizace francouzské bible překladem, který král svěřil Raoulovi des Presles, ale sám zemřel 2 roky dříve než překladatel, který díla nedokončil (+ 1382). Ale již pouhá vědomost o záměru Karla V., o kterém mohl Vojtěch snadno zvědět prostřednictvím některého účastníka cesty císaře Karla IV. do Paříže 1377—8, byla by bývala velkou oporou Vojtěchova rozhodnutí nezaleknout se boje o českou bibli. Historik francouzské bible ve středověku Samuel Berger nezaujal se žl těmito otázkami ve své La bible française au Moyen Age 1884, 244 a d., myslím však, že je nutno brát v úvahu i souvislosti, o nichž se tu zmiňuji, třeba jejich domýšlení musím ponechat jiným, a nespokojovat se pouhou zmínkou, jako činí Kyas 59. Pracovní potíže vysokého věku nedovolují mi žel již pouštět se těmito cestami dále. Jsem však přesvědčen, že tady dojdeme ještě překvapujících úspěchů ve studiu M. Vojtěcha.

²⁶⁾ Tak rok jeho narození odhaduje Kadlec zhruba na r. 1320. Štítný se narodil asi 1335 (můj článek v Čes. čas. filolog. 3, 1945, 72 a d.). Otázku dvou Vojtěchových dvojníků řeší Kadlec 12.

²⁷⁾ O tomto sporu Kadlec 24—6 a tam uv. Alb. Lang, H. Totting von Oyta 1937, 17—28. Předmětem sporu bylo několik teologických tézí celkem nevelkého dosahu, v jeho požadí možnost však vytušit téměř úplnou marnost Vojtěchova úsilí o doktorát na teologické fakultě v Praze, kde si cizinci udržovali nespravedlivými statuty naprostou většinu. Do r. 1400 dosáhlo doktorátu toliko 6 Čechů (moje Čechy v době Husově 1947, 257 a tam uv. článek o poměrech v době Husově v JSH 13). Vojtěch si pohněval tímto sporem Karla IV., jehož výrok o něm níže v pozn. 37. Vrátil se proto do Francie a dobyl si doktorátu v Paříži. Jiné podrobnosti u Kadlece 24 a d.

nout velikost těžkostí, jež doléhaly na ustaraného panovníka v posledních dvou letech.²⁸⁾ A cítil se i nyní, a zvláště nyní, zavázán šetrností k muži, na jehož osudu závisel i osud celého českého státu. A nemohl asi císaři zapomenout ani to, jak mu pomohl, když začínal studovat v Paříži, jak vydatně mu prospělo jeho doporučení a nepochybně i hmotná podpora.²⁹⁾

Ale nato se Dr. Vojtěch asi zarazil. Vzpomněl si, jakou nechuť měl jeho host k panovníkovi pro daně, jež tvrdě doléhaly na nezáměrného rentiera, a uvědomil si, že zachází příliš daleko a k tomu zbytečně. Znal asi mnohem lépe zdravotní stav Karlův, ano, pravděpodobně věděl, že jeho dny jsou sečteny a jeho konec otázkou nedalekého času. A proto převedl hovor na to, jak by se veliké dílo překladu bible dalo provést a jak není třeba dělat si s tím příliš velké starosti. Vojtěch mohl přispět na dílo takovým způsobem, že tím byl asi sám překvapen, když se nad tím nade vším zamyslel.

Postavení scholastika dávalo skutečně možnosti, které si snad Vojtěch dříve ani neuvedomil. Tento úřad ho stál ovšem mnoho času a práce, ale dával mu i hodně posily a radosti. Byl jakýmsi inspektorem rozvětveného a vyspělého středního školství v celém království. Jen v Praze bylo 25 latinských škol. Byly však i v každém větším městě a jimi procházela všechna naše inteligence, duchovenská i světská, studenti, kteří potom zaujali čelná místa ve veřejném životě českého státu. Nejedna z nich vynikl ještě v dějinné bouři husitské revoluce. Karel IV. si našel mezi nimi např. historika Pulkavu.³⁰⁾ Tito středoškolské učitelé byli přátelským kruhem scholastika Vojtěcha. Dělal u něho zkoušky a podivovali se jeho latině a učenosti, což lichotilo starému osamělému muži a on je posílal podle jejich schopností na venkov, odkud si o ně psaly městské rady. Nejlepší z nich však ponechával pro školy hlavního města. Poznal všechny velmi dobře a měl v nich oddané žáky a ctitele. Nejedna z nich měl i nějaký semestr filosofické fakulty. Chodili k Vojtěchovi se svými starostmi a těžkostmi, zvláště pokud měli již rodinu, a on rád pomáhal, maje ruce vždy otevřené pro mládež, ve které viděl budoucnost národa. Mezi touto mládeží ožíval, zvláště když jí mohl vypravovat o velkých universitách v cizině, o Paříži i Oxfordě,

²⁸⁾ Císař usiloval hlavně o papežské potvrzení volby syna Václava IV. králem římským a o posílení papeže římského v Itálii a vypravil se ještě 1377 do Paříže, aby tu zachránil pro druhého syna Zikmunda dědictví koruny uherské, což usnadnila náhlá smrt Zikmundovy snoubenky (moje uv. Čechy 5 a d. 15).

²⁹⁾ Svrchu pozn. 21 a Vojtěchův výrok o císaři v kázání u jeho rakve, který uvádím v citované knize 113. Tento výrok je klíčem k porozumění jeho státnickým schopnostem a jeho charakteru.

³⁰⁾ Pulkava byl mistrem filosofické fakulty a rektorem přední školy pražské u Jiljího. I kronikář František, důvěrník biskupa Jana z Dražic, byl rektorem školy, zase na Vyšehradě. Překládání usnadňovalo, že předlohou byla Vulgáta opatřená komentářem, tzv. Exemplar Parisiense. Mého zjištění tohoto významného faktu v Počátcích české bible, 1941, 22, vzpomíná s uznáním Kyas 54, jenž shledal několik biblí tohoto typu v rukopisech našich knihoven a užil jich ve svém vydání polské Bible Žofitiny, která užila české nejstarší bible.

a když se ho vyptávali se zájmem a úctou. A hleděl je asi získat pro studium v cizině, o němž dovedl poutavě vypravovat a na takové studium přispět, jak prokázal založením onoho velkého stipendia ve své závěti.

Když se rozhovořil se Štítným o velikém podniku celé české bible, mohl ho Dr. Vojtěch utěšovat již naději, že jakmile zanikne překážka, která bránila, aby se pustil do té velké práce sám, bude s ní moci začít bezodkladně. Mohl mu vskutku jmenovat již nyní několik výborných latinářů, kteří se budou moci dát potom do práce bez průtahu. A sám měl nepochybně již vypočteno, co jim za to bude třeba zaplatit. To mu dělalo málo starostí. Byl boháč, úřad scholastika vynášel tolik, že na to sotva pomyslel, ač to byla rozhodující otázka, na níž závisel osud velikého podniku. Naléhavějším úkolem se však zdálo Dr. Vojtěchovi zjednat si přehled všech překladů jednotlivých knih biblických do češtiny, jež tu již byly. Bylo to usnadněno tím, že většina těchto překladů vzešla z kruhů miličovských, z hnutí, jež prahlo po bibli tak živelně. Mělo již slušný počet takových překladů, hlavně z Nového zákona, ale musilo je skrývat, zvláště po vlně teroru, který vyvrcholil v létech sedmdesátých, kdy byl za pomoci dvora papežského rozpoután proti Miličovi a jeho Jeruzalému. Té vlny Vojtěch, jak se zdá, doma nezažil, pobýváje asi ještě ve Francii, odkud se vrátil teprve ke konci roku 1375. Ale uslyšel o tomto teroru tím více po svém návratu do Prahy. Byl tu jistě uvítán radostně a našel všude otevřené dvěře u těch stoupců Miličovských, kteří byli tak zámožní, aby nelitovali peněz na zakoupení nebo dokonce pořízení takových překladů, nebo měli postavení tak vlivné, aby se mohli konsistore a inkvisici postavit na odpor, jako byl zámožný měšťan Machuta. V těchto kruzích, nezasažitelných inkvisicí, vznikl nepochybně nejvýznamější podobný překlad Čtveroevangelia, jemuž se podivuje, jak jsme slyšeli, Kyas a jehož původce, nejspíše někdo z žáků Miličovských, se však nepodepsal, a pravděpodobně i jiné překlady knih novozákonních, které byly potom pojaty do naší prvé bible beze změny.^{30a)} Tento výzkum objevil Vojtěchovi i autora Života Krista Pána, jenž přispěl jeho podniku také vítaným překladem Skutků apoštolských. A výtežky tohoto výzkumu mohl Vojtěch uklidňovat přítele Štítného, aby měl strpení do chvíle, kdy zavře oči Karel IV. A oba mužové nečekali dlouho. Do necelých dvou let, 29. listopadu 1378, zemřel císař a necelé dva měsíce před tím zvěděli i v Praze o události ještě dalekosáhlejší, jež prospěje, jak mohli vytušit, ještě mnohem více jejich plánům. Dne 20. září 1378 zvolen byl v Itálii proti římskému papeži Urbanovi VI. papež francouzský a papežství a tím i církev, ano celá Evropa se rozpoltily na dva nepřátelské tábory, jež spolu začaly válčit. Obě

^{30a)} Kyas 56—7 zamítá vznik první naší bible svodem, což bylo communis opinio eruditorum od časů Dobrovského, a připouští takovou výjimku toliko u Žaltáře a snad i Čtveroevangelia (s. 33 a 39—44) Narazí však asi na odpor filologů. Pro uvarování nedorozumění, že s ním v tom souhlasím, napsal jsem tento odstavec na přátelské upozornění dr. B. Součka.

ty události potvrdily vrchovatě odhady Dr. Vojtěcha a podle jeho povahy možno usoudit, že jich bez jakéhokoli otálení využil k rozhybání práce o překladu bible, k dosažení cíle, který tanul na mysli neméně Dr. Vojtěchovi nežli jeho přáteli a krajanu Štítnému a mnoha jiným ctitelům svěťce Miliče. Narazili, pravda, jistě ještě na nejednu překážku. Překlad bible, třeba byla práce rozvržena mezi několik, snad dokonce skoro deset spolupracovníků, nebyl možná hotov ještě z jara 1380, kdy celé Čechy byly postiženy hrozným morem, který trval až do konce září.³¹⁾ Jak však již víme, bylo dílo dopsáno v nejstarším známém rukopise, kdysi drážďanském, nejpozději 1385.

Jak se bible rozešla přepisy, když tisku ještě nebylo? Odpověď na tuto otázku přináší nám poslední a snad největší překvapení na naší cestě za osudy první české bible. Neznáme asi již nikdy jména těch, kdož byli spolupracovníky dominikána, jehož zjištění je tak cenným ziskem lopotné práce Kyasovy. Nebyli to pravděpodobně spisovatelé z povolání, nýbrž diletanty, které původce a redaktor svodu Dr. Vojtěch shledal na pražských školách, ale snad i mezi kněžími někdejšího Jeruzaléma, a ti se již sotva kdy ještě dostali k péru. Zato známe se značnou pravděpodobností písařskou dílnu, z níž vyšly pravděpodobně prvé přepisy velkého díla, a můžeme se se svrchovanou pravděpodobností dohadovat, že nám bible Leskovecká uchovala buď exemplář Dr. Vojtěcha³²⁾ nebo přepis, který věnoval snad jeptiškám svatojirského kláštera na Hradčanech, jimž napsal Zrcadlo duchovního života³³⁾ a mezi nimiž možná žila jeho příbuzná. Tento klášter byl obýván, jak známo, většinou šlechticnými a učený scholastik byl zde vítán jako jeden z největších prelátů nedaleké katedrály svatovítské. Byl tu však vítán i jako hlava obce Miličovy, jejíž zakladatel měl tu ctitelky i ctitele, že tu aspoň jednou, možná však častěji ukončil pátým kázáním svůj

³¹⁾ O moru Tomek 3, 325 a zápisek mnicha nepomuckého v ČČM 1903, 180 i Kadlec 35, pozn. 53. Nezdá se však, že by se práce o bibli byla protáhla až do léta 1381, kdy se vrátil z Paříže do Prahy Matěj z Janova, a to nejspíše na výzvu dr. Vojtěcha. Ten mu zřejmě nabídl byt u sebe, kde Matěj bydlí v říjnu, kdy je přijat mezi čekatele na místo kanovníka. Jeho práce o bibli spadá tedy až do let devadesátých, kdy musil vydat generálnímu vikáři Janu z Pomuka český rukopis, jímž sotva mohlo být něco jiného než revize prvního překladu (shora pozn. 4).

³²⁾ Tomu by nasvědčoval nápadný spěch s ukončením bible (Kyas 10). Eliáš dokonce odhaduje, že tento spěch možno pozorovat již od polovice bible.

³³⁾ Speculum spirituale monialium monasterii s. Georgii Pragensis vydal V. Récsi v Studien u. Mitteilungen aus dem Benediktiner Orden 11, 1890. Kadlec 83 uvádí i 4 jiné rukopisy traktátu vedle nezvěstné předlohy této edice. Domněnku, kterou vyslovují dále o vzniku Leskovecké bible v skriptoriu kláštera svatojirského, možno oprít o podání rodu Leskoveckého, že bible byla psána jeptiškou, jak zapsala do bible poslední známá majitelka, jež dala bibli svázat 1596, Anna Šejnicová, rozená Leskovcová (Kyas 10). Ta zdědila tehdy po bratrovi spolu s jeho vdovou Červenou Řečici, které nabyli Leskovcové ve dvacátých letech 16. století. Obě dědičky Řečici prodaly (Sedláček, Hrady a zámky 4, 255) a bibli si vzala Anna Šejnicová jako rodinnou památku a vyvezla ji pravděpodobně do Saska, kde se koupí nebo darem dostala do dvorní knihovny drážďanské.

pracovní den.³⁴⁾ Těchto přátelských styků se svatojirským klášteřem a vážnosti, které tu požíval, využil Dr. Vojtěch nepochybně k tomu, aby svěřil bibli, když byl překlad skončen, písařské dílně klášterní a jejím písařům a písařkám, aby celý podnik zachoval v důvěrné tajnosti, kterou se skoro jistě zavázal spolupracovníkům, aby zabránil jejich případnému stíhání, kdyby se snad o ně pokusila inkvisice. A jako muž slušný a uvažující zcela věcně nejen nevyločil ze spolupráce autora Pasionálu a Života Krista Pána, třeba to byl dominikán, nýbrž dal mu v bibli čestné místo, tím, že mu svěřil úkol napsat k celému dílu úvod,³⁵⁾ a tím zároveň odzbrojil stranu dominikánskou nebo aspoň ztlížil její útok na bibli. Na takový útok byl připraven, ale byl asi rozhodnut čelit mu sám a spoléhal na to, že si inkvisitor rozmyslí, aby se útoku na něho odvážil. Oba mužové, Vojtěch i onen dominikánský spisovatel, byli, jak tomu lecos nasvědčuje,³⁶⁾ staří známí, protože i dominikáni měli střední školy, které asi také podléhaly scholastikovi, a čeští dominikáni jistě neschvalovali bez výhrad postup rádu proti Miličovi a jeho straně a litovali toho, že se řád za krize 1374 dal strhnout tak daleko, že se dostal do vleku inkvisice. Vojtěch sám 1374 podle všeho nebyl v Praze, nýbrž v Paříži a jako muž velikého rozhledu politického setkával se s dominikány české národnosti ve snaze mírnit napětí a nenávisť, jež vybuchovaly až nebezpečně mezi obojí stranou, když nyní stanul v čele miličovců³⁷⁾ a ujal se odpovědnosti za celou stranu.

³⁴⁾ Bina více, vypravuje Vita Milicii (Prameny dějin čes. I, 406), in die quasi frequenter predicabat... et semel contigit, quod in uno die quinque sermones perfecit... quintum in ecclesia s. Georgii in castro Pragensi monialibus... post horam vesperatum, et ibidem primo prandium suum fecit. Že klášter měl písařskou dílnu, dokazují to, že se mezi mnichy uvádí 1407 scriptor cathedralis (písař knih bohoslužebných) u Tomka 5, 278.

³⁵⁾ Kyas 23—4, znění 61—2. Dále mu přičítá překlad uvedené knihy o Tobiašovi a Skutků apoštolských (s: 30, 48—51).

³⁶⁾ Měli dosti příležitosti k setkání, byl-li autor Pasionálu lektorem dominikánského kláštera. Stálo by, myslím, za to, přezkoušet dohad, že to je lektor Staněk, doložený v Klementinu u Tomka 5, 264 k r. 1373, ale již 1367 v ČČM 1884, 271. Psal o něm Vl. Koudelka v Arch. Fr. Praed. 27, 1957, jenž ho zná v l. 1373—7 podle J. Kadlece v Acta Univ. Car. HUCP VII, 2, 1966, 70.

³⁷⁾ Tam ho shledáváme v neocenitelném, ovšem pozdějším dokumentu, otištěném A. Podlahou ve VČA 18, 1909, 328—31, o demonstraci, kterou se miličovci pokusili zastrašit cisterciáky, když se dali do přestavby Jeruzaléma, aby se zajistili trvale proti nárokům miličovců. Vojtěch tu prohlásil a snad i dokazoval listinami (ta část dokumentu se nezachovala), že mu Milič budovu odkázal a že on přestavbu zakazuje. Takovou hrozbu sotva možno brát vážně, i když již Karel IV., jenž budovu věnoval cisterciákům, byl mrtev, takže to nebyla než demonstrace. Ale jména přítomných, kteří se sešli asi hlavně za tím účelem, aby se poradili o jiných otázkách sebeobrany, ukazují velikost strany a podávají pěkný obraz její síly nedlouho před Vojtěchovým skonem r. 1388. Do 2—3 let tito miličovci v čele s obchodníkem Křížem položili základní kámen k obnově Jeruzaléma v kapli Betlémské (podrobnosti v mém článku ve sborníku Betlémské kaple 1922, 9—10). Mezi účastníky najdeme např. Mikuláše, kazatele Miličova, odjinud neznámého, ale nejspíše totožného s Miličovým duchovním synem, kterého jmenuje brzy po 1408 zhořelecký kněz Jan z Volova (o něm a o jeho traktátu

Bylo by bývalo zcela přirozené a lidské, kdyby se za vlny teroru, který prováděla 1374 inkvisice, ozvaly mezi miličovci hlasy volající po tom, aby se Praha dala v obraně cestou měšťanů vratislavských z roku 1341, kteří provedli v pražském Klementinu krvavou odvetu na inkvizitorovi, jenž vzbudil ve Vratislavi podobným terorem takovou bouři, že uprchl do Prahy, kde byl zavražděn.³⁸⁾ Ten zločin připomínal Pražanům opevněný dvůr inkvizitorů, postavený za peníze obrovské pokuty, vydržené na Vratislavi králem Janem, jenž vydal inkvizitorovi ochranný list. A snad chybělo jen málo a pražský inkvisitor by byl 1374 následoval kolegu vratislavského z roku 1341. Ale tyto hlasy umlkly, když se vedení miličovců ujal Dr. Vojtěch a jeho přátelé. To tím, že těmto radikálům volajícím po pomstě slíbili a nakonec dali do rukou první českou bibli a přesvědčili je o tom, že to je pomník jedině důstojný velikosti světce Miliče. A vskutku bylo sotva možno vymyslet lepší poctu památce jedinečného apoštola pravého křesťanství nežli překlad bible, jejímž byl Milič stihujícím kazatelem. Tak se tato bible, jejíž vznik je velikou událostí našich dějin, stala i památkou smíru mezi dominikány a miličovci, kteří si podali ruku v osobnosti Dr. Vojtěcha a spisovatele Pasionálu a Života Krista Pána.

Tiše a nenápadně vstoupila bible tímto prvním souborným překladem do duchovního světa našeho národa. Ale další generace vyrovnaly rychle náskok, o který byl předstížen velkými národy západní a jižní Evropy, a několikerou revisí původního překladu učinily bibli majetkem širokých vrstev českého lidu. Ten se dal zatím směle na cesty Miličovy pod vedením velkých kazatelů kaple Betlémské, která obnovila 1391 Miličův Jeruzalém. A když byl 1420 po smrti Václava IV. donucen chopit se zbraně proti tisícům žoldáků, jež na jeho poro-

Apparuit gloria Dei můj článek ve VČA 53, 1944, 75—6) ve vzpomínce na to, co mu vypravoval jeho duchovní rádece o tomto duchovním synu Miliče a dědici jeho kazatelského díla. Tohoto muže není proto možno, jak myslím, hledat ve Vojtěchovi Raňkovu, jak činí K. Krofta v ČČH 1916, 163. Zhořelecký farář prošel sice Prahou a byl tu promován na bakaláře a mistra a vložil snad do vypravování svého učitele o třech pražských kazatelích i něco vlastního, ale již tím, že je nepodává jako vlastní, varuje nás před takovým pokusem. Krofta se tu dal zavést jinou, a to cennou zprávou Janova poznal její vydavatel J. Sedlák, M. J. Hus, 1915, příloha s. 3, nešťastného sporu Vojtěchova s Jindřichem Tottingem. Je to soud Karla IV.: qui profecit in scienciis et deficit in moribus, plus deficit quam profecit. Kroftův výklad naráží i na tu nesnáz, že Vojtěch nebyl nikdy kazatelem jako Waldhauser a Milič, a nikdy se nesrazil, jak vypravuje Jan z Volova, s městskou radou. Ten tu měl na mysli zřejmě někoho jiného. Není-li to onen Mikuláš, mohl myslit spisovatele Vita Milicii Štěpána z Kroměříže, jehož autorství jsem prokázal v Katalogu Miličovy výstavy v Kroměříži 1956. Do jeho osobních osudů, jež jsem tu vypsál, zapadl by takový konflikt docela dobře.

³⁸⁾ O zavraždění inkvizitora Jana ze Schwenkenfeldu vypravuje kronikář František v Pramenech dějin čes. 4, 432, ale o vlastním pozadí prameny slezské a podle nich Lea, Geschichte der Inquisition 2, 493. O činu krále Jana dokument v Tadrově vydání formuláře Summa Gerhardi (v AOEG 63, 1882) Tomek 1, 579.

bení a zkázu vyslal papež, ukázal celé Evropě sílu národa, jenž bojuje za velké ideály a za svoji svobodu. A v tomto zápase se bible stala přední spolubojovnicí husitské většiny národa a podstatnou součástí jeho národní kultury.

Problém, který tu předkládám k diskusi, náleží nepochybně k nejtěžším problémům duchovních našich dějin a již proto má moje řešení málo naděje na brzké uznání. Je v příkrém rozporu s řešením, které hájí nejlepší náš znalec sporné památky, jenž posunuje vznik bible do vlády Karla IV., do let šedesátých, což je pro mne stejně nemožné,³⁹⁾ jako to bylo nemožné pro Palackého. Snad proto přijde vhod aspoň některým čtenářům, pokusím-li se nakonec shrnout hlavní své důvody, a to tak, aby vyniklo jejich skloubení a tím i jejich hodnota a závažnost.

Východiskem mého řešení je pevné přesvědčení, že překlad bible do češtiny nemohl vzejít z kruhů dominikánských, nýbrž jedině z hnutí milíčovského. Jediný hlas volající po překladu jenž se zachoval, je hlas oddaného milíčovce Tomáše Štítného. Věděl dobře, jak nebezpečná je to myšlenka, když zakusil tolik protivenství již proto, že psal o věcech náboženských, a zažil, co dokáže inkvisice, 1374 v útoku na Miliče a jeho žáky a stoupence. Proto se utekl o ochranu k přednímu prelátovi českého státu Dr. Vojtěchu Raňkovu z Ježova a s jeho svolením mohl napsat 1376 v čelo svého sborníku „Knížky šestery“ předmluvu, děkující mu za slib takové ochrany. Pokládal si za čest, že smí vyslovit tužbu všech milíčovců, aby Čechové mohli číst bibli ve své mateřštině s Vojtěchovým souhlasem, v němž mohl spatřovat slib vysokého toho preláta, že se díla ujme a že se přičiní o jeho uskutečnění. A Štítný si věru nemohl najít pro tento nsnadný úkol muže vhodnějšího nad scholastika svatovítské katedrály. Mezi učiteli a rektory středních škol, jimiž scholastik vládl jako jejich zemský inspektor a jichž bylo jen v Praze 25, mohl si snadno vybrat výborných latinářů,

³⁹⁾ Historik si nedovede představit vznik národní bible za vlády panovníka, jenž dosáhl koruny v říši svržením krále, kterého proklel papež, Ludvíka Bavora, a založil svou vládu na spojení s papeží, kteří v národní bibli nenáviděli nebezpečného nepřítele a vymáhali na Karlu IV. bezvýhradnou podporu boje proti ní (viz pozn. 12). A na sklonku života císařova přitůžil papež tuto závislost ještě více, protože Karel IV. potřeboval jeho pomoci k zajištění koruny nezletilému synovi, jehož vláda byla od počátku ohrožena nepřáteli strany falcké, jak tyto obavy vyslovil u rakve císařovy dr. Vojtěch (pozn. 29) a tam uv. moje Čechy 113). Roztržka v papežství a zkušenosti státníků z časů Karla IV. oddálily tento útok přes 20 let, ale 1400 byl Václav IV. svržen s trůnu v říši skoro přesně tak, jak to předpověděl dr. Vojtěch, vnukem Ludvíka Bavora.

Budíž mi dovoleno dodat v této souvislosti závažnou korekturu k mýtu V. Flajshanse o Karlu IV., proti němuž jsem se ozval již 1928 v ČNM 178—84. Vynikající tento filolog se dal svým objevem M. Klareta zavést k tvrzení, že císař organizoval i vědeckou práci, což založil na díle jmenovaného učenice, které objevil, zpřístupnil pracnou edici a přičtl císařově iniciativě. Mé námitky proti tomuto pojetí došly potvrzení dokumenty, jež jsem uvedl do veřejnosti 1944 v ČČF a které dokazují, že se jimi Klaret ucházel o zakročení císařovo u kurie, aby mu byl prominut nemanželský původ, jenž mu bránil dosáhnout kanovnictví u sv. Víta. Oba mužové zaslouží za svůj čin uznání, ale iniciativa a znamenité dílo náleží Klaretovi a snad i jeho nemanželské matce.

kolik jen chtěl, a jako boháč, který měl velké porozumění pro vědu, mohl jim za práci o překladu snadno zaplatit. A byli mu k službám početní písaři, které zaměstnával donedávna Milíč,⁴⁰⁾ byla mu k službám dokonce i výborně vybavená dílna písařská kláštera svatojirského. Vojtěch žádal na Štítném jen asi strpení do chvíle, kdy dožije císař, jehož ohledy na papeže sice sotva schvaloval, ale pokládal za slušné je respektovat. Dohody se spolupracovníky byly asi sjednány ještě za života Karla IV. a jeho očekávaný skon na konci roku 1378 je jistě urychlil, takže překlad byl pravděpodobně dokončen několik let před rokem 1385, kdy byl nejpozději dopsán nejstarší rukopis, bible Leskovecká.

Nedošel jsem k tomuto řešení rovnou cestou, jak ji podávám zde. Nejednou jsem se musil vrátit, když jsem poznal, že jsem sešel na scestí. Ale pocit, že jsem celkem na správné cestě, měl jsem od počátku. A když se dívám nazpět nyní, řekl bych, že to nebylo než jakési Kolumbovo vejce. Sotva se již dožiji diskuse, která může teprve vyřknout o mém řešení soud konečný. Vyzní-li však ten soud pro mne příznivě, prosím, aby nebylo zapomenuto, že jsem přesvědčen, že bych k němu nebyl asi nikdy dospěl, kdyby mě nebyl k velikému tomu problému přivedl kolega Kyas.

DVA DŮVĚRNÍ ŽÁCI HUSOVI

Než se M. Jan Hus vypravil 11. října 1414 do Kostnice, aby se tu pokusil ospravedlnit z obvinění, pro něž byl postupně postižen nejvyššími církevními tresty, a dosáhl jich sprostění, napsal, tuše dobře marnost toho pokusu a neodvratný konec, nepochybně na Krakovci jakousi závět, kterou svěřil svému nejbližšímu spolupracovníku M. Martínkovi z Volyně a napsal na ni, aby ji otevřel, zemře-li v Kostnici. Martin byl jeho krajan a jak se podobá, prožil se svým mistrem studentská léta od ranného dětství a byl již několik roků Husovým náměstkem v Betlémské kapli. V rozchvění rozloučení navždy napomíná Hus svého žáka k dobrému životu a závěrem činí pořízení o svrscích, jež zanechal v Praze na Betlémské faře. Byly to jeho šaty či, jak říká, sukně, šedivá a bílá. Bílou odkazuje Janovi jménem Farář, šedivou, neponechá-li si ji Martínek, Jiřímu či Jiříkovi; kdyby si ji nechal, ať dostane za své věrné služby kopy grošů. To byli mladí žáci mistrovi, jeho fámulové, kteří mu vedli, jak bylo zvykem, domácnost a za to měli celé zaopatření a pomoc ve studiu. Oba ty jinochy pozdravuje M. Jan ještě dvakrát v červnu roku příštího z kostnického žaláře, když se loučí s kolegy, přáteli a známými z kruhu svých betlémských posluchačů a posluchaček. Kdo byli tito dva studenti, kterým bylo dopřáno užít tolik domácí důvěrnosti s M. Janem v posledních letech, jež ztrávil ve vlasti, a vykonat mu, jak vděčně doznává, věrné služby? A jaké byly jejich životní osudy?

Prvý, kdo se pokusil o odpověď na tyto otázky, byl dějepisec Prahy V. V. To-

⁴⁰⁾ Matěj z Janova v Pramenech dějin čes. 1, 435 říká, že zaměstnával až 200 písařů.

mek.: Nalezl prvního z nich v zápise městské knihy z r. 1426, kdy „Plebán, klerik (žák) zvěčnělého M. J. Husa“, prodal dům. Je to zápis nemalé ceny, ale pouze poodhaluje malý cíp tajemství, jež obestírá osobnost našeho „Faráře“. Dokazuje, že student podržel důvěrnou přezdívku, kterou mu dali asi betlémsští druhové, možná však sám žertumilovný Mistr, i v kruzích vzdálenějších, takže muž, jenž od něho koupil dům, neznal nejspíše ani jeho křestní jméno, nýbrž jen tuto přezdívku. Proto tím zanikla stopa, která by nás mohla přivést dále, sotva se objevila. To byl stav našeho vědění do r. 1940. Dále jsme se dostali teprve tenkrát mým zjištěním, že kněz Jan, příjmením Plebán, odkázal 1461 knihovně universitní koleje národu českého 40 knih, jak zapsal Mistr Kampanus ve své novoročence 1616, která nám uchovala tolik drahocenných zpráv z dějin Karlovy university, a že Jan, zvaný Plebán z V. (de Wa), dokončil 1416 přepis básně Seduliovy (Jihočes. sbor. hist. 13, 130). Ze všech těchto zpráv možno usoudit, že se student Jan s přezdívkou Farář (patrně proto, že říkal, co vše udělá, až bude farářem); živil asi jako většina studentů i jako sám mladý Hus prepisováním rukopisů, ale dal se možná až po letech, jako většina jeho kolegů, na dráhu duchovenskou a dožil se vysokého věku sedmdesátníka. Záhadné Wa se snad ještě podaří rozluštit a tím najít cestu, po níž bychom se dozvěděli o něm ještě více.

Druhý fámulus Husův Jiřík, na něhož Mistr pamatoval vděčně nejen ve vzpomínuté závěti, ale ještě v kostnickém žaláři, zůstává záhadou nadále. Zde máme křestní jméno, ale nic více, co by nám ukázalo cestu z bludiště dohadů: Zvěčnělý profesor V. Novotný, spisovatel nejrozsáhlejšího díla o Husovi, uhodil však přece na správnou stopu, když vyslovil dohad, že je to Jiří z Bělé, jenž je jmenován mezi studenty jako svědky na notářském ověření slavného Dekretu kutnohorského, které dal pořídit Husovi, odcházejícímu do Kostnice, M. J. Příbram, a jenž byl promován 23. května 1415 na bakaláře. Hodnosti vyšší, mistra, již nedosáhl. Nebyl za rok hotov se studiem a roku příštího zastavil arcibiskup na příkaz koncilu kostnického zkoušky a promoce mistrovské a povolil je teprve 1430. Tehdy dosáhli hodnosti mistra čtyři Jiříkovi kolegové v čele s J. Rokycanou, ale většina jich ke zkouškám již nepřišla. Nemohli již pomýšlet na dráhu akademickou, zvláště když universita utrpěla veliké ztráty majetkové, a byli strženi novým povoláním. Jiří z Bělé se stal pražským duchovním, a to nejspíše 1417, kdy mnoha jeho vrstevníkům vymohl vysvěcení náčelník husitského svazu Čeněk z Vartenberka. Jistě byl farářem 1423, kdy se připomíná mezi pražskými mistry a kněžími v disputaci s kněžími tábořskými na Konopišti. Je tu jmenován v latinské zprávě Georgius Albus, Jiří Bílý, jménem vytvořeným podobně jako Příbram, Mladoňovic neb i Hus. A protože jméno Jiří není v té době příliš časté, sotva chybíme dohadem, že je to malostranský farář mikulášského kostela Jíra, jenž je tam doložen 1431 (Tomek IX, 370). Je to náhodná zpráva a to vnuká naději, že možnosti nejsou ještě zdaleka vyčerpány a že se dovíme o dalším životním osudu Jiříka Bílého.

Oba studenti vynikli ovšem sotva příliš nad průměr své velké doby. To by se byli jistě vyšinuli výše. A přece vykonali i v podřízeném svém postavení nepochybně velké věci. Již ta žertovná přezdívka „Farář“ a Husova vděčnost za věrné služby druhého studenta ukazují, jak byli oba blízcí Mistrovu srdci. A jak by nebyli. Prožili s M. Janem léta jeho největších zápasů a poznali ho asi ve chvílích, které nejspíše unikly jeho nejvěrnějším posluchačům a posluchačkám. Jak by je to vše nebylo semklo svazkem ojedinelé důvěrnosti a lásky. A tento svazek důvěrného soužití byl jistě mocnou oporou jejich milovanému Mistrovi. Oba studenti nebyli s Husem ovšem v Betlémské faře sami. Ještě než se 1402 stal M. Jan správcem kaple, míval u sebe studenty, kteří v soukromí nesměli bydlet, a tyto studenty převedl potom do Betléma, kde si zařídil podporou příznivců chrámu malou studentskou kolej.

Práce s těmito studenty byl podstatný kus Husova života i světa, jak jsem vypsál 1958 v Acta universitatis Carolinae, Philosophica et historica II. Měl se studenty denně disputaci, která je výborně školila v latinské diskusi. Ráno i večer četli studenti u stolu z bible a knih teologických i etických a museli i tu hovořit všichni latinsky. V neděli a o svátcích zpívali při mši a o nešporách. Hospodářské věci měl na starosti student zv. hospodář, jenž byl zároveň jakýmsi prefektem a udržoval i přísnou kázeň mezi studenty. Husovi připadala ještě jedna veliká povinnost, a to v době zkoušek. Středověká universita neznala zkoušek písemných, zato však zkoumala zralost studenta disputací, kde musel rozebrat otázku, kterou mu dal mistr, a odpovědět na námítky členů zkušební komise. Tuto disputaci musel Hus s betlémskými studenty nacvičit a zpravidla ji písemně načrtnout. To ho zavalilo asi před zkouškami tuhou robotou, ale vytvářelo mezi učitelem a studenty svazky přátelství a úcty a ovzduší radostné spolupráce. Osvědčili Husovi vděčnost a oddanost až dojemně v těžkých obrazech a zvratech jeho několikaletého zápasu. Píší mu jeho obrany, vyhlášky i jiné projevy, jeden z nich diktuje 1413 v Betlémské kapli písařům celé dny slavnou knihu O církvi. Co pozorností si asi navymyslíla jejich úcta a láska, co posily a síly dali mu v nesčetných trpkostech dlouhého zápasu, to možno odhadnout na Petru Mladoňovicovi, kterého si vybral za písaře a průvodce do Kostnice a jehož vypsání kostnického procesu je nehynoucím pomníkem horoucí oddanosti žáka k mistrovi a právem vešlo v mnoha překladech do světové literatury. Ohnivý Moravan promluvil svým dílem za několik desítek Husových žáků, zároveň je však až příliš zastínil. Je to čin spravedlnosti, křísíme-li památku i ostatních jeho druhů, zvláště těch, kteří málem utonuli v nepaměti, jako oba jeho fámulové Jan Plebán a Jiřík z Bělé. I oni zaslouží pozorosti husitského bádání jako členové rodinného kruhu M. Jana, jemuž byli náhradou za děti.

CHORVATSKÝ ŽÁK HUSŮV

V říšském muzeu stockholmském ukazují jako vzácnou památku sborník prepisů traktátů Evangelického doktora, jak byl v Čechách zván reformátor

J. Viklef. To proto, že jeden z těchto přepisů pochází z ruky Husovy. Říká nám to sám závěrem přepisu, kde praví, že jej dopsal r. 1398 v den sv. Jeronyma Slovana. Tak, Slovan, byli u nás nazýváni Chorváti, kteří pokládali Jeronýma, že pocházel z Dalmácie, ovšem z rodiny zcela římské, za svého rodáka, ano věřili již na dvě staletí, že to byl on, kdo přeložil bibli do staroslovanštiny. Tu zbožnou legendu vymysleli chorvatští mniši, aby dosáhli ochrany pro své bohoslužebné knihy, psané původním písmem církevněslovanské literatury, glagolicí, jež byly církví pronásledovány jako kacířské. Innocenc IV. uvěřil této legendě a vydal papežské privilegium, které zachránilo zbytky této literatury před zkázou, takže se na několika ostrovech dalmatských uchovaly dodnes. Naproti tomu památky téže literatury, psané mladším písmem, tzv. kyrilským, jež vzniklo v Bulharsku a rozšířilo se odtud v Srbsku a hlavně na Rus, kde toto písmo vytlačilo zcela glagolici a je v užívání dosud, byly zase v katolickém Chorvátsku vyhubeny. Té legendě o slovanském původu Jeronymově věřil i Hus; zvěděl o ní od chorvatských mnichů pražského kláštera na Slovanech, založeného Karlem IV., který došel v hlavním městě velké obliby. Snad právě proto přijal Hus mezi své žáky ještě jako mladý mistr Chorvata, jenž přišel asi r. 1400 na Karlovu universitu a byl 5. března r. 1402 Husem promován na bakaláře filosofické fakulty, jménem Martina z Křiževců. To je město vzdálené dvě hodiny osobním vlakem od Záhřeba, jak mě poučil kol. Jar. Šidak, profesor tamní university, jemuž jsem slíbil napsat tento článek.

Království chorvatské bylo tenkrát a, jak známo, až do r. 1918 ve svazku koruny uherské a uherským králem byl od r. 1386 bratr českého krále Václava IV. Zikmund. To sblížilo obě dosti vzdálené země, oddělené od sebe habsburskými zeměmi rakouskými, a přivedlo do Čech občany státu chorvatského, království Slovanů, jak je jednou zve Hus, také Martina z Křiževců. Jemu se dostalo cti, že byl promován samotným M. Janem a šťastná náhoda uchovala proslov, který přitom Hus pronesl.¹⁾ Nevyniká nad průměr takovýchto proslovů a má formu kázání na výzvu středověkého básníka: „Buď dobrým synem!“ To říká Hus Martinovi jménem matky — fakulty, která mu propůjčuje jeho hodnost. Projev prozrazuje chvat, který sluší nejspíše vysvětlit tím, že Hus právě procházel vážnou krizí a neměl pokdy ani klidu na jeho vypracování. Právě se blížilo rozhodnutí o jeho ustanovení za kazatele v kapli Betlémské, jež potom nastalo devět dní po promoci. Každý ví, co znamenalo pro Husa. Dosáhl jím nejen slušného zaopatření, ale i vytouženého působíště na kazatelně. Proslov je vážný, bez jediného záblesku humoru, který nechybí skoro v žádném promočním projevu Husově. Zřetelně se v tom obráží i napjatá situace politická,²⁾ vzniklá ostrou srážkou mezi Václavem IV. a jeho bratrem Zikmundem, jenž přijel do Prahy těžit z jeho vladařských nesnází. Kdekdo se ptal v úzkostech, co věrolomný a cynický Zik-

mund učiní. Den po promoci byl český král bratrem zajat. A v zemi vypukla občanská válka, ukončená až na sklonku roku příštího, když se Václavovým stoupcům podařilo donutit Zikmunda k vyklizení království a nakonec i pomoci králi uniknout ze zajetí.

O bakaláři Martinovi neříká projev Husův nic osobitého až na podrobnost, která zprvu zarazí: jmenuje jeho vlastní Dalmácií a praví o ní, že sousedí přímo s Turky. Toto tvrzení odporuje skutečnosti, je však přece jasně založeno na informacích Martina samého. A tato podrobnost nám dovolí najít klíč k dalším osudům chorvatského žáka Husova, k osudům, jež by pro nás jinak navždy zůstaly zaklety. Bakalář Martin mizí z úředních knih Karlovy university, sotva se tam objevil v zápise o jeho promoci na bakaláře, a můžeme z toho skoro s jistotou usoudit, že se mistrem filosofie na ní už nestal. Nejpravděpodobnější závěr z toho mlčení je ten, že odešel do vlasti nebo že zemřel. Vzpomenutá zvláštnost, že se pokládal za Dalmatince, dovoluje však ho ztotožnit s Dalmatincem, z jehož pera vzešla r. 1447 pěkná iluminovaná bible latinská, v níž nám vypravuje o svých osudech, tedy 45. let po vzpomenué promoci. Bible ta vešla do veřejnosti již roku 1903 stručným popisem kanovníka Ant. Pođlahy a znovu r. 1910 jeho neocenitelným Soupisem rukopisů pražské knihovny kapitulní,³⁾ došla však dosud pozornosti leda uměleckých historiků. Písař bible skryl ovšem důkladně svoje jméno. Nenazývá se než Dalmatincem a o sobě neříká téměř nic určitého než to, že přišel do Čech před 40 a několika lety; přesně to již nevěděl. A jak se zdá, klade svůj odchod z vlasti o celých sedm let později proti skutečnosti. To málo, co pověděl nadto, jistě však čtenáře dojme. Dejme v tom však raději slovo jemu samému a vyslechněme jeho jímavé vypravování o pohromě, jež ho učinila trosečníkem v naší zemi, zmařila studia, jež tu započal, donutila chopit se řemesla a dopřála mu ve stáří nanejvýše toho, aby těm, kteří mu pomohli z největších nesnází, a památce rodičů věnoval onu bibli, kterou napsal jistě s nemalými oběťmi práce i peněz.

Písař začíná svůj projev, umístěný na posledním listě bible, prohlášením, že je dalek toho, aby chtěl něco psát z vlastní hlavy, nebo smýšlet či věřit jinak, než je přikázáno věřit, a jak učí svatá matka církev a schvaluje víra katolická a potvrzuje římský stolec. Toto vyznání vyslovuje proto, že na posledních listech bible vepsal spisek pařížského dominikána Theobalda proti bludům talmudu, který se mu velice zalíbil a o němž je přesvědčen, že osvědčil svou hodnotu nejen proti Židům, nýbrž i bohužel proti některým polokřesťanům,⁴⁾ jak prý je zjevno v těchto časech, podivuhodně zkažených ve víře. A k omu dodává dosti tajemně: „ježto nejsme ještě na konci mostu atd.“ To vše je však pouhý úvod

³⁾ Svazek 1, č. 239.

⁴⁾ Et ego dico, quod valebit non tantum... pronunc, quia adhuc non sumus in pede pontis etc. Et non tantum contra errorem Iudeorum, sed pro hoc dolor eciam aliquos semichristianos, ut manifestum est istis temporibus, in fide mirabiliter corruptis, illi sic, illi aliter.

¹⁾ Vydal 1948 B. Ryba, Nový Hus str. 10—14.

²⁾ O ní moje Čechy v době Husově, 1947, 192 a d.

k vyznání mnohem důvěrnějšímu. Přišel do Čech, vypravuje,⁵⁾ před více než 40 lety, mladičký hoch z Dalmácie na studie s vychovatelem, ale po jeho smrti zůstal jako loď bez lodivoda, nemaje, kdo by ho vedl, a řídil se jedine vlastní vůlí. A potom, před 20 lety (to by tedy bylo 1427, ve skutečnosti však 1420), vypukla válka a universita téměř zanikla a s ní i znalost latiny. Tu prožil léta skrývání a tísně v bloudění z místa na místo. Avšak Bůh, jehož blahoslaví na věky, vysvobodil ho mnohokrát z nebezpečí těla i duše. Klěsl však a musil po hřichu nechat studii a dát se na řemeslo, jímž se nyní živí s dětmi, které mu dal Bůh, s pomocí Všemohoucího, milosrdného a milostivého, a podporou řádných lidí, jimž Všemohoucí budiž odměnou. Váhá je zde jmenovat, aby neublížil jejich zasloužené odměně v odplatě spravedlivých, věčné blaženosti i lidské chvále, a ježto jim odplatit nemůže, živě se tímto řemeslem, v němž kdokoli chce žít bez závisti, krivě přísahy, podvodů a jiných mnoha konvencí, ztěžá to dokáže bez bídý. A nyní přichází hlavní vyznání. S bolestí přiznává, že nesplnil očekávání rodičů a nebyl uznán toho hodným. Aby však ukázal, že nikterak neváží lehce starosti rodičů a nákladů, jež na něho vynaložili, a aby aspoň něco málo zanechal po sobě ze svého duchovního úsilí k chvále a slávě Boha všemohoucího a na prospěch služebníků církve Kristovy a správců katolické víry a na spásu duší, necht každý (kdo patrně bude bible užívat), vzpomene jich modlitbami, aby je Bůh připojil k nebesťanům.

Tak tklivě vzpomínal původce bible rodičů, od nichž odešel jako jinoch a s nimiž se rozešel snad i tím, že v Čechách, jež se mu staly novou vlastí, nalezl ženu a nový domov. Kvůli ženě a dětem, tak smíme asi domýšlet jeho nápovědi, opustil studie a chopil se řemesla, obě, která bolela, jak cítíme z jeho projevu,

⁵⁾ Et quia ego ab aliquot et 40 annis a parentibus meis elongatus et ab informatore meo ad studium novellus a Dalmacia usque huc deductus, illo obeunte remansi sicut navis absque vectore, non habens gubernatorem ego autem, sicut me propria voluntas regebat sic gradiebar. Et quia ante 20 annos in regno disturbia et infestationes bellorum versabantur et rectora studii quasi anichilata erat et quasi spes non erat latine lingue nec locum habebat ad tempus, ut manifestum est plurimis, et ego latitans, vagus hic inde coartabar, benedictus d. Deus in eternum et in seculum seculi, qui liberavit me multociens a periculo corporis et anime. Et sic heu lapsus a studio litterarum, ad artem perveni mechanicam, in qua pronunc vescor cum pueris meis, quos omnipotens Deus donavit mihi, sustendi auxilio Omnipotentis, misericordis, miserantis et adiutorio proborum hominum, quibus omnipotens Deus sit retribucio; quos dubito nominare in hoc loco, ne eorum merite mercedis in retributione iustorum, in eterna beatitudine temporalis ac humana laude molestus efficiar, et quia ego eis pari retribuere non possum, existens in hac arte, in qua quis vult absque invidia, periurio, fallacia et aliis multis tranquillitibus, vix penuriose vivere poterit. Et ista est causa maxima huius laboris in hoc volumine parum eximium studii mei, quia quod arbitrati sunt parentes de me, non perveni nec fui dignus. Et ut omnino non parvipendam curas parentum, quas habuerunt propter me, et expensas, quas apposuerunt in me, ut saltem aliquid modicum ex ingenio studii mei relinquam in laudem et gloriam Dei Omnipotentis et ad profectum ministrorum ecclesie Christi et rectorum fidei katholice et ad salutem animarum. Memoret quisquis eos, ut Deus celestibus iungat eos. Amen.

ještě v pozdním věku. Snad tím více, že žena zatím asi zemřela, nebo že manželství nebylo šťastné, jak možno vytušit z toho, že se o ženě slovem nezmínil. Jaká škoda jen, že nám nepověděl jména oněch dobrodinců, jimž tak vroucně děkuje! Můžeme je jen vytušit dohadem, který se však dá dost odůvodnit.

Jaké to bylo řemeslo, v němž se uchytil a které mu snad umožnilo vstoupit v manželství? Stěží jiné, než písařství. Bible je psána rukou zručného písaře a stesk na zesláblost očí, který vyslovuje,⁶⁾ pochopíme nejspíše u písaře. Na tuto dráhu šlo mnoho studentů, kteří nedostudovali, a často se písařstvím živili i mladí mistři, než se domohli slušných příjmů, jako Hus. Povolání písařské zažilo v době husitské velký rozkvět, hlavně velkou poptávkou po biblích, jež byly prodávány i do ciziny. Eneáš Silvius, později papež Pius II., když byl úředníkem královské kanceláře ve Vídni, objednal si také bibli z Prahy. Našeho písaře možno tedy hledat nejspíše v některé pražské dílně písařské. Pocházejí-li od něho i umělecké iniciály bible, jež nejsou ovšem nádherné, což je skoro jisto, nebyl jen písařem, ale i iluminátorem. V takové dílně a v jejích zákaznicích možno hledat ty, kdož mu pomohli. Mohla to však být i některá z několika kolejí Karlový university, v nichž si stipendisté rádi přivydělávali přepisováním, a zde bakalář filosofické fakulty snadno mohl dojít místa neb aspoň přístřeší.

Byl však písařem naší bible opravdu Martin z Křiževců? Myslím, že ano. Nasvědčuje tomu nejen původ z Dalmácie, ale i doba jeho příchodu do Prahy okolo r. 1400, jak se možno dobrat toho data opravou jeho omylu v datování výbuchu revoluce. I to, že potlačil v bibli své jméno a nazval se jedine Dalmatincem,⁷⁾ a bolestný stesk nad nedokončením studii, srovná se dobře s tím, co víme o Martinovi. Soudím tedy, že bible vyšla z ruky tohoto někdejšího žáka Husova a že smíme jeho životní osudy prodloužit osudy písaře bible. To nám pomůže i odpovědět na otázku, jak Martin prožil časy revoluce a porevoluční reakce. Jeho vyznání víry, jak jsem je uvedl, ukazuje ho jako muže husitské pravice, jež ovládla Prahu po návratu Zikmundově na trůn a v r. 1447, kdy byl napsán závěr bible, uznávala, i když jen zdrženlivě, římského papeže. Byl-li Martin této orientace již za revoluce, porozumíme jeho stesku na léta ukrývání ve vyhnanství. Tomu osudu unikl jen málokdo ze strany M. J. Příbrama, jenž devět let prožil ve vyhnanství z Prahy.

Bible je poslední stopou života Martina z Křiževců. Počítáme-li, že hodnosti bakaláře dosáhl asi osmnáctiletý, narodil se okolo r. 1384 a bibli dokončil asi v 63 letech. Tím se zatím pro nás jeho život končí. Budiž mi však dovoleno přidat ještě jednu zprávu, kterou láká vztáhnout na něho. Roku 1452 zapsal si nejmenovaný člen koleje Rečkovy, že v den, kdy dopsal přednášky M. Stanislava

⁶⁾ Omlouvá případně omyly neúplností předloh ex defectu scriptorum et ex debilitate duorum luminum meorum, que tamen in correccione emendari poterint.

⁷⁾ Na konci bible praví: Et sic est finitus labor huius operis in nomine Domini per manus cuiusdam Dalmaciensis (datum).

z Velvar, rozloučil se s jeho kolegy v oné koleji přemilovaný druh F. K. a vstoupil do kláštera na Slovanech.⁸⁾ Kdybychom iniciálu F četli jako zkratku frater — bratr, mohli bychom se domýšlet, že se za K. skrývá iniciála jména Křiževce, a uvítat v obsahu zápisku významnou událost jeho života. Vstup na Slovan by zapadl dobře do jeho životního osudu. Děti odrostly, nebo je vybyl. V klášteře, v němž se udržoval duch a knihy jeho krajanů, byl by mohl hledat na sklonku dnů kus domova a vlasti, jejichž ztrátu nesl s takovou bolestí.

M. MATĚJ ZE ZVOLENA, ILUMINÁTOR A HUSITSKÝ TEOLOG

Podobně jako Martin z Křiževců uvázl v Praze za revoluce jiný Slovan, Slovák Matěj ze Zvolena, jenž tu však dosáhl hodnosti mnohem vyšší, ale sražen byl z akademické dráhy zastavením promoci na mistra. Zatím se zmožil v Praze za revoluce na zámožného měšťana uměním iluminátorským a zůstal tu nepřetržitě až do r. 1454, kdy prodal dům a odešel možná domů na Slovensko, kde ho snad jeho krajané ještě najdou. Nevzbudil u nich pokud vím, pozornosti, ač jsem ho uvedl do literatury 1937 v ČMM nejen jako původce krásné iluminované bible, ale i jako spisovatele dosti úspěšného díla teologického, jediné to památky husitské, která se nám dochovala z pera Slováka.

Mezi přednáškami, vykonanými r. 1417 v letním semestru na Karlově universitě v Praze bylo také kolegium dosti nezvyklé. Jak nás zpravují doslovy díla, které takto vzniklo a bylo dokonáno koncem července onoho roku, dopřednášel tehdy v staroslavném Karolině bohoslovecký slovník licenciát svobodných či světských věd jménem Matěj.¹⁾ A přece připadlo této přednášce místo zřejmě významné, neboť ji vykonal v nejlepší přednáškové síni, vyhrazené nejvyšší, teologické fakultě. V tom se ovšem ohlašovala již revoluce. Od čtyř let, od r. 1413,

⁸⁾ Dopsal 1452 in die Donati. Et eodem die consodalibus fraterque dilectissimus meus F. K. lincenciam a consodalibus nacionis Boemorum domus Reczek acceptans, religionem demum ingressus est ordinis Slavorum. Otiskl Podlaha v uv. Soupise 2, 296. To by bylo bývalo Martinovi již asi 68 let, možná však méně, neboť byl zřejmě z rodiny zámožné, když měl domácího hofmistra, a latinsky uměl zřejmě z domova. Jeho ztotožnění s F. K. jest však zatím pouhá domněnka, ohrožená dokonce možností, že to je Fabián z Kopic, jenž dosáhl 31. března 1444 hodnosti bakaláře (Liber dec. I, 2, 22) a mohl se proto dostat snáze do koleje Rečkovy a byl jistě věkem bližší kolegovi, jenž zapsal jeho odchod na Slovan.

¹⁾ Rukopis praž. knih. kapitulní u sv. Víta D 16, kde je dílo obsaženo, se končí slovy: Explicit Rozarium aut parvus floretus sacre theologie, pronunciatum per reverendum licenciatum Mathiam in collegio Karuli et in lecturio theologorum et finitus in vig. Margarethe et penultima (sic) die mensis Iulii, et hoc sub anno Domini 1417. O něco stručnější je doslov v ruk. praž. knih. univ. IV G 19, l. 1—218 (Jos. Truhlář, Catalogus č. 751, podle něhož je snad dílo obsaženo i v ruk. V H 17, č. 994). Rukopis brněnské státní knihovny Mk 28 je z r. 1419 a byl napsán per Martinum, protunc scriptorem domini jaksonis, graciani (psáno gracionum) et officialem (sic) domini regis (VI. Dokoupil, Soupis Dietrichsteinské knihovny v Mikulově 60). Můj Soupis ruk. Nár. musea I. II., popisuje ruk. XD 11 z r. 1418 a XII F 11.

nemělo již Karlovo učení teologické fakulty, která vzala za své v předposlední rok Husova pobytu v Čechách vypověděním předních jejích profesorů z Prahy králem Václavem IV. Síni teologické fakulty se ujali tehdy filosofové, jako byl licenciát Matěj, a jak vidět z povahy jeho přednášky, ujali se částečně i úkolů odešlých profesorů. Přednášející hleděl zřejmě nahradit aspoň poněkud přednášky tím, že napsal sám teologický slovník, a jak se podobá podle značné rozšířenosti jeho díla, neminul se úspěchem. O tom, zda úspěch je zasloužený, mohl by povědět jen podrobný rozbor Matějova díla, znesnadněný nemálo tím, že běží o pouhou kompilaci. I kdyby v ní však nebylo pranic původního, je přece nemalého významu tím, že má původcem Slováka.

Závažný tento fakt plyne bezpečně z toho, co o licenciátu Matějovi praví městské knihy hlavního města Prahy.²⁾ V r. 1428 nabyl domu č. 935c na Starém Městě Matěj ze Zvolena, jenž se zve Mathias de Solio, licenciatus in artibus. Že to je náš spisovatel, třeba nikde u jeho díla nenajdeme místa, odkud pocházel, dokazují data děkanské knihy filosofické fakulty Karlovy university, k nimž nám zápisy městských knih pražských podaly klíč. Matěj de Zolio dosáhl na filosofické fakultě hodnosti bakaláře počátkem r. 1411, počátkem pak r. 1416 se stal licenciátem in artibus,³⁾ a s tímto titulem vystupuje ve většině pramenů. Je v tom nemalá zvláštnost osobní. Hodnost licenciáta se téměř vůbec nevyskytuje. Bylať pouhým přechodným stupněm k hodnosti mistra, které licenciát dosahoval v zápětí nato promoci, aktem, jenž nebyl v podstatě než formalitou. Historik může být za to jen vděčen. Mezi mistry byl by náš Matěj docela utonul (tolik Matějů měl současníky), jako licenciát unikl tomuto osudu a dochoval své jméno i dílo paměti potomstva.

Co zmařilo Matěji ze Zvolena promoci, toho se domyslíme snadno. Stal se jednou z četných obětí administrativního zásahu pražského arcibiskupa Konráda z Vechty a nátlaku koncilu kostnického, u něhož byla podána žaloba, že trpí husitské kacířství, provázená nejhrošími hrozbami arcibiskupovi i universitě. Aby koncil usmířil, arcibiskup zastavil v lednu 1417 zkoušky na dosažení mistrovství a koncil se tím nakonec uspokojil. Zastavení těchto zkoušek zasadilo universitě opravdu ránu velikou až do r. 1430, kdy arcibiskup, jenž sám přešel 1421 z nezbytí k husitům a byl za to papežem vyšlým z koncilu kostnického zbaven úřadu, zkoušky zase povolil. To zbyla již z kandidátů z r. 1417 jen nepatrná část a většina jich zanechala dráhy universitní a našla si chleba jinde. Také Matěj ze Zvolena. Byl nepochybně muž sebevědomý, snad i hrdý, jak by tomu nasvědčovalo to, že jeho teologická přednáška z r. 1417 byla jakousi odpovědí a demonstrací proti arcibiskupovi. Jistě to nepřekvapí u syna města koruny svatoštěpánské, kde si měšťané žili jako v republice, takže si již do Prahy přinesl touhu

²⁾ V. V. Tomek. Základy starého místopisu pražského I, 21, č. 935c 443... K tomu ještě moje Husitská revoluce 1, 1965 32 a 35.

³⁾ Liber decanorum facultatis philosophicae Prag. I, 1830, str. 414, 437.

po nezávislosti. A pocházel asi z rodiny zámožné a ta mu snad umožnila zařídit si dílnu písařskou a iluminátorskou. To dokazuje krásná latinská bible, chovaná dnes v městské knihovně norimberské⁴⁾ a dopsaná per Mathiam, licenciatum arcium liberalium studii Pragensis a D. 1431 currente in die s. Othmari. A Matějem ze Zvolena jest snad i bakalář Matěj, jenž v září 1414 v Karolinu, v koleji teologů,⁵⁾ dokončil přepis proslulého díla anglického bohoslovce Roberta Grossetesta, zvaného Dicta, který je majetkem pražské knihovny universitní.

Postavou Matěje ze Zvolena vytrženou takto z nezaslouženého zapomenutí, ale zanikající nám 1454, kdy svůj dům prodal,⁶⁾ dostává se nám pěkného protějšku k jiné osobnosti slovenského husity, kterou se mi před lety podařilo vyrvat z paměti, k tragickému zjevu tábořského kněze Lukáše z Nového Mesta n. Váhom, známého Petra Chelčického, s nímž diskutoval na rybníčné hrázi u Vodňan, a spisovatele nezvěstných žel spisů o Večeři Páně, jenž zahynul v srpnu 1424 v krumlovských mučírnicích Oldřicha z Rožmberka.⁷⁾ Kněz Lukáš se přidal k Táborům, Matěj ze Zvolena, člen profesorského sboru Karlovy university, zakotvil v Praze. Ale nebyli to jistě jediní Slováci, kteří se připojili k husitské revoluci, neboť na sklonku svého rozmachu měla ve svých rukou na slovenské půdě několik velkých pevností městských, z nichž její prapor s kalichem vítězně vlál širými kraji země.

M. PETR Z DVAKAČOVIC

Dne 22. listopadu 1435 se sešlo asi mnoho diváků do Karolina na promoci, ačkoli běželo o pouhého bakaláře filosofické fakulty. Co budilo mimořádný zájem, byla osobnost promotora, jímž byl M. Jan Rokycana.¹⁾ Na něho byly právě upřeny zraky nejen hlavního města, nýbrž bezmála celé země. Byl sám mistrem teprve pět let, třebaže uplynulo celých 20 let, co dosáhl oné první akademické hodnosti a stal se bakalářem. Než však mohl zadat o zkoušky na mistra, arcibiskup zastavil promoce na příkaz koncilu kostnického a dal se přimět k odvolání zákazu teprve 1430, krátce před smrtí, kdy již viděl, že marně doufá v odvolání církevních trestů, jimiž ho postihl papež za přestup k husitství. Tu byl konečně Rokycana slavnostně promován na mistra se třemi kolegy, kteří čekali jako on 15 let na obnovu zkoušek a promoci. Nyní vystoupil poprvé sám jako promotor. A ještě něco budilo nemalou pozornost. O měsíc dříve provedl zemský sněm v Praze volbu arcibiskupa a třeba výsledek volby nebyl zatím vyhlá-

4) Moje Husitika a bohemika několika knihoven jihoněm. a švýcarských (1932), s. 12.

5) Uvedené dílo Truhlářovo, č. 1444. Tímto bakalářem Matějem mohl být však i Matěj Engliš, čemž by nasvědčovalo to, že běží o dílo teologa anglického.

6) Jos. Teige, Základy starého místopisu pražského 1, 1910, 385.

7) Viz můj článkuček v Čas. nár. musea 1922, str. 191. K dalšímu srovnání stať Čechové na Slovensku v husitském věku v Slovenské čítance, vyd. Kabelíkem 1925, str. 144—125 a nyní B. Varsik, Husitské revoluční hnutí a Slovensko. 1965.

1) Monum. Universitatis Prag. I, 2, 12. K dalšímu moje Husitská revoluce 2, 1966, 193.

šen, bylo veřejným tajemstvím, že z volby vyšel Rokycana. Napětí budilo i to, že Rokycana nevyjel s poselstvem sněmu do Uher k císaři Zikmundovi, ač byl do něho zvolen. Dalo to podnět k mnoha dohadům a mezi nimi nechybělo jistě ani to, že dal před cestou přednost úsluze starému příteli, aby mu osobně propůjčil hodnost bakaláře, na kterou musel čekat celá léta. A snad v tom byla aspoň část pravdy. Přítel měl nárok na tuto poctu, která byla zakončena obědem na týnské faře již proto, že byl několik let správcem tamní farní školy, kam byl dosazen Rokycanou.

Petr z Dvakačovic, jak se jmenoval, není mimořádný zjev husitské revoluce. Nebyl nepochybně ani spisovatelem, jak se domníval Jos. Smolík, jenž ho uvedl do Ottova slovníku naučného.²⁾ Je však pozoruhodný svými osudy, které zachytil v poznámkách několika přepisů, jež se po něm zachovaly. Díky tomu můžeme o těchto osudech povědět mnohem více než snad o většině jeho druhů v povolání a vrstevníků, ačkoliv to byli neposlední představitelé tehdejší české inteligence. Pro nepřítelův potomních věků však utonuli v temnotách nepaměti. Petr se narodil okolo 1400 a nabyt nepochybně slušného vzdělání v nedaleké, asi 2 hod. vzdálené Chrudimi, kde byla jistě dobrá latinská škola. Širé okolí se přidalo k husitství. V Dvakačovicích byla tvrz vladyckého rodu, jejíž majitel Štěpán přivěsil 1415 vedle mnoha okolních zemanů a rytířů pečeť na památný protest proti upalení Husovu koncilom kostnickým a vstoupil tím do branného svazu, který se semkl na obranu Mistrova odkazu, ale i vlastní proti útokům a trestům, jež koncil vyhlásil na všechny jeho stoupence.³⁾ Také Chrudim se stala východiskem takových útoků, když paní města, královna Žofie, byla 1419 donucena zanechat ochrany husitů, jakou jim do té doby propůjčovala. Než do dvou let se město vzdalo spojenému vojsku pražskému i Žižkovu a stalo se přední baštou husitskou. Tu se asi Petr z Dvakačovic vypravil do Prahy, ačli to ovšem neučinil již před výbuchem revoluce, a nejpozději koncem r. 1423 dosáhl tu vynikacího postavení správce či rektora přední farní školy pražské na Týně.⁴⁾

Byl sem dosazen Rokycanou, jenž sem přišel nedávno a učinil z týnského kostela nejslavnější chrám hlavního města. Petrovi se tu otevřelo vděčné působíště snad na 5 let. Učil nejen žáky, ale účastnil se s nimi i zpěvem bohoslužby a prožíval se svým farářem velké události revoluce, o nichž hovořili u společného stolu. Provázal asi Rokycanu 1424 do tábora v Karlíně, kde se Rokycanovi

2) Svazek 8, 1894, 248. Práce Matematikové v Čechách, o níž se opírá, je otisk z Živý 1864. Autorství Petrova výkladu příručky Jana z Hollywoodu bylo by možno zjistit teprve rozbořením.

3) A. Sedláček v ČČH 23, 1917, 321. Byl to možná Petrův otec.

4) Rektorem školy týnské se podpisuje teprve 6. listopadu [Jos. Truhlář, Catalogus codd. mss. bibl. univ. Prag. 1906 č. 1536]. Že byl dosazen [licenciat] Rokycanou, praví tamtéž 1425. Ve svých nejstarších přepisech, dochovaných r. 1421 a 2 [Patera—Podlaha, Soupis ruk, kapitul. knihovny 1922, č. 1374], neudává Petr místo, kde je pocházel. Jsou to 3 nevelké traktáty lékařské.

podářilo smluvit smír Prahy s Žižkou a s jeho dvojím bratrstvem a ujednat společnou jízdu na Moravu, a pomáhal mu jistě i v jiných jeho jednáních politických. R. 1428 je však rektorem školy týnské polský husita Martin z Lenčice, jemuž Petr bez hořkosti ustoupil, aby mohl odejít z vlasti, přidat se v Praze k husitům a za příznivějších okolností, jak se pak stalo, zaujmout čestné místo na Karlově universitě.⁵⁾

Snad zakročením Rokycanovým, snad vlastními známostmi zjednal si Petr náhradu v Hradci Králové, v rodném kraji a na jeho nejslavnější škole. V odchodu do Hradce smíme asi spatřovat i Petrovo přiznání k husitské levici, neboť město bylo hlavním městem bratrstva založeného Žižkou, jež se po jeho smrti nazvalo sirotčím. V Hradci zůstal Petr aspoň do počátku r. 1429.⁶⁾ Potom není zpráv o něm, zdá se však, že odešel brzy nato zase do Prahy, a to na domluvu svých učitelů na filosofické fakultě, kteří ho chtěli získat pro práci na universitě, když právě tehdy ožila. Uchytil se tentokrát na nové škole, zřízené ve farnosti P. Marie Sněžné, kde po Janu Želivském působil kněz Jakub Vlk. Nové Město náleželo tenkrát bratrstvu sirotčímu, které se však 1432 podrobilo Rokycanovi. Tu se náhle 1434 rozpoutala známá bouře, která vyvrcholila pohromou bratrstev u Lipan. Válka se začala přepadem Nového Města vojskem panské jednoty 6. května a tu Petr, jak zapsal, byl vypuzen ze své školy. Došel však útočiště v universitní koleji Národa českého. Tam vypsál svou pohromu o měsíc později již uklidněn, jak ukazuje závěrečná věta „Díky Bohu“.⁷⁾ Uspíšila snad opravdu jeho postup na dráze, na níž se dal. Koncem příštího roku měl, jak víme, svou první promoci. Na druhou musil však čekat celé 4 roky. To zaviniily pronikavé změny na universitě, která se dala brzy prudce napravo, do vod reakce. Ta vypudila 1437 Rokycanu z Prahy na 11 let a zatlačila mistry jeho směru, takže teprve zjara 1440 se Petr domohl hodnosti mistra. Propůjčil mu ji M. J. Příbram. Zato byl dříve přijat do profesorského sboru a ujal se postupně akademických hodností. Rokycanův návrat do Prahy 1448 zlepšil jeho postavení, takže 1450 zvolen i děkanem.⁸⁾ Ještě 4 roky zastává M. Petr horlivě funkce na fakultě, potom se však uchyluje do ústraní. Našel si zato práci jinde a té se věnuje až do r. 1459, kdy o něm zprávy umlkají. Reakce, která zdržela jeho vstup do fakultní rady, nemohla M. Petrovi zabránit, aby automatickým postupem, který platil v universitních kolejích, nedospěl až do nejvyšší z nich, do Karolina; bylo to

⁵⁾ Tak rozumím Petrovu zápisku u Truhláře č. 966, psanému na jilské faře v Praze že se v jiřském termínu vzdal rektorství na Týně, assumpturus post predictum festum scolas in Hradec a pochvale, jakou vzdává spisu Martina z Lenčice na závěru jeho přepisu, který si pořídil o rok později v Hradci.

⁶⁾ Uv. sborník 966.

⁷⁾ Dopisuje koncem června 1434 v koleji Národa českého dílo Stanislava ze Znojma vzpomíná, že toho roku rexerat scolas novas circa Mariam Nivis et de eisdem expulsus est in ascensione Domini devastata Nova civitate per barones et communitatem Antique civitatis. Deo gracias (Truhlář 1536).

⁸⁾ Uv. MUP 15--16.

nejpozději 1445. To bylo, jak se podobá, splnění jeho největší tužby. Byl vášnivý čtenář a milovník knih, které horlivě přepisoval a když se zmohl, i dával přepisovat. Na fakultě, pokud známo, přednášel jediné a znovu a znovu astronomickou příručku Jana z Holywoodu, zavedenou v Praze, ale přepsal si i oblíbenou teologickou příručku alsaského dominikána Huga Ripelina,⁹⁾ které užíval mj. Hus a dal si přepsat i dílo předního současného lékaře dr. Albika¹⁰⁾. Když se dostal do Karolina, ujal se obětavě bohaté kolejní knihovny a věnoval jí celé dny, pořizuje pracné přehledy obsahu k těžkým dílům jako k Filosofii Viléma z Conches, nebo k patristickému sborníku, který možná knihovně věnoval.¹¹⁾ Velikost této jeho práce vynikne ovšem teprve, až někdo podnikne pokus o rekonstrukci této bohaté a památné knihovny naší země, z níž se však asi jen trosky zachránily v naší universitní knihovně. Mnoho jejího rukopisného bohatství se rozešlo jinam, neposledně do Národní knihovny vídeňské, jak jsem ukázal před lety otiskem kvitance na výpůjčku téměř 50 vzácných kodexů, které tam zapadly a nebyly již vráceny.¹²⁾

Ta péče, jakou věnoval rukopisům v knihovně Karolina, bylo dopřáno i trojdielné a ještě neúplné (chybí začátek) latinské bibli, kterou, jak sám poznamenal u dvou svazků, opravil (1453—4).¹³⁾ U 3. svazku (VIII D 3) není té poznámky, ale je tu zápisek, že (1459) Rokycana vykládal Knihu Moudrosti, když byl rektorem, čímž je datována tato významná událost. Napsal-li to Petr, nasvědčovalo by to tomu, že chodil na tyto přednášky.¹⁴⁾ Nepřekvapovalo by to po tom, co již víme o jeho bohosloveckém zájmu. Rokycana vykládal v letech padesátých celou bibli a snažil se tím nahradit zánik bohoslovecké fakulty v bouřích revoluce. Jeho přítel mu v tom snad pomáhal aspoň touto účastí. Petr zůstal však zřejmě až do smrti laikem a nemohl se proto, a také pro pokročilý věk pustit sám do studia bohosloví. Karolinu se však odvděčil aspoň tím, že 1456 přijal nevďečný úřad probošta, ač se asi mnoho přičil jeho tiché povaze.¹⁵⁾

Nakonec ještě několik slov o správném jménu M. Petra. Vešel do literatury a pak i do naší druhé encyklopedie jménem Petr zv. Bradáč. Je to překlad jména Barbatus, jak je uváděn v knize děkanské. Ale to je zřejmě buď chybné čtení (kniha vzala za své za války), nebo dobře snad míněná, ale nepřijatelná oprava správného jména Bibat. Tak se podpisoval sám a nepocítoval zřejmě jako jeho žáci, že by to vrhalo stín na jeho charakter, jako by byl býval snad piják. Původ takových přezdivek je někdy nevyzpytatelný, zvláště v prostředí studentském

⁹⁾ Truhlář 1552. Přepis Kompendia Ripelinova, pořizený v Král. Hradci 1429, nalezl jsem v tamním muzeu (VČA 60, 1951, 121).

¹⁰⁾ Truhlář 2653 z r. 1445.

¹¹⁾ Tamtéž 1541 z 1452.

¹²⁾ Jihočes. sborník hist. 17, 1948, 32—4.

¹³⁾ Truhlář 457, 1498, 1891.

¹⁴⁾ Moje Lit. činnost J. Rokycany (1928) 45—8 a moji Světci a kacíři (1948) 223.

¹⁵⁾ Podle starého seznamu, otištěného K. Hrdinou ve VČA 57, 1948, 6.

a bylo by křivdou, kdybychom z toho soudili, že si rád přihnul. Přezdívka vznikla nejspíše tím, že když nácvičoval s žáky bohoslužebné zpěvy při podávání z kalicha, žádal důrazně, aby pečlivě zpívali v I. epistoletě ke Korintským 13, 28 bibat (pij), a tím dal podnět k přezdívce.

DIPLOMAT HUSITSKÉ REVOLUCE MATĚJ ENGLIŠ

V archivu staroslavného Karolina se choval ještě před 400 lety vzácný, tenkrát sto let starý pergamenový dokument, jehož stopy potom zanikají, až se vynoří 1907, kdy byl zakoupen do archivu Národního musea v Praze. Byl vydán tiskem poprvé 1556¹⁾ a později ještě mnohokrát a budil právem nemalou pozornost doma i v cizině. Palacký pokládal jej za tak památný, že z něho podal obsáhlý výtah ve svých klasických Dějinách.²⁾ List je podepsán sedmi předními hodnostáři a učenci církve východní, cařihradské, a obrací se řecky a latinsky na bratry a syny národa českého, na vznešenou obec města Prahy, šlechtice a představitele církve husitské i pražské university s tímto poselstvím: „Církev cařihradská,“ prohlašuje, „zvěděla s radostí, že v Čechách vládne čistá víra, a rozhodla se vyzvat Čechy ke spojení s ní. Činí tak a slibuje, že se jim postará o biskupy a duchovní pastýře. A posílá k nim jako posla kněze a mistra Konstantina Angelika, který jí podal zprávu o poměrech v Čechách.“³⁾

O tom, jak vznikl památný ten dokument, poučují ještě jiné dvě památky, které byly uvedeny do literatury teprve 1889 Ivanem Palmovem ze zapomenutého řeckého tisku vyšlého 1698 v rumunských Jasech. Je to vyznání víry, které Konstantin podal řecké církvi a na základě jehož byl do ní přijat,⁴⁾ a výklad pravoslavného učení,⁵⁾ který byl dán Konstantinovi pro informaci nejne jeho samého, ale i pro české kruhy, na něž se obrací list cařihradské církve. Z těchto dvou památek se dovídáme, že Konstantin byl přijat do řecké církve po výslechu, je- muž byla podrobena jeho víra, a když ve shromáždění představitelů té církve podal a přečetl ono vyznání víry, a vyžádal si vzpomentý výklad řeckého učení. S těmito všemi dokumenty se vrátil do Prahy a odevzdal vše do rukou konsistoře husitské. Ta ho pak vyslala nazpět do Cařihradu s odpovědí, zachovanou ve

1) Tímto článkem plním slib, daný ve spisku P. Payne, diplomat husitské revoluce (Praha, Kalich) s. 50, že se po vydání Salačovy edice, již 1951 ohlášené, k záhadě, již je věnován tento článek, vrátím. Zpoždění budiž omluveno tím, že jsem se chtěl vyhnout polemice s ctihodným autorem, jak učinil i on pomlčev zásadně o diskusi, vedené o moje řešení oné záhady (s. 81). Odkládal jsem věc i pro jiné práce, až mi nenadálá smrt učeného filologa připomněla starý dluh. Jeho edici, Constantinople et Prague en 1452, Rozpravy ČSAV, řada společ. věd 1958, cituji dále prostě jménem autora. U něho se najdou všechny bibliografické podrobnosti.

2) Dějiny IV, 1, 1857, 259—61.

3) Salač 16—9 a v příloze snímek originálu.

4) Libellos tés pisteós u Salače 28—39 s překladem francouzským; český překlad 84—6.

5) Ekthesis u Salače 40—61, český překlad 86—93.

dvojím znění,⁶⁾ jednou s datem 29. září, podruhé 14. listopadu 1452. Nás zde zajímá zatím jen to, že husitská konsistoř nazývá tu Konstantina amicus et coadiutor et legatus noster a fidelis amicus et cooperator noster. Z toho plyne, že byl do Cařihradu poslán z Prahy, a se svrchovanou pravděpodobností i to, že byl Čech a že teprve tam přijal u nás neznámé jméno Konstantin, když byl přijat do církve řecké. Jak se však jmenoval doma v Čechách?

Cařihradské dokumenty podávají o jeho osobě ještě dvě neocenitelné zprávy. Ekthesis praví, že přinesl do Cařihradu i zprávu, že lidí, kteří mají s ním shodné názory protiřímské, je mnoho nejen v Čechách, ale i v Multansku, v zemích německých, v Uhrách i v Anglii. A v čele jeho konfese čteme jeho dlouhé jméno, v němž nám ovšem zůstává leccos záhadou. Znění tohoto dokumentu je nám, žel, jak víme, dochováno pouze v pozdním tisku, kterému nesmíme přikládat mnoho spolehlivosti v reprodukci jmen již proto, že tiskař sám přiznává, že neuměl řecky. Tento jakýsi podpis husitského vyslance zní Konstantinos Platris kai alloiós Tzezés Anglikos. V tom jménu je dvojí záhada: slovo Platris a tři slova závěrečná. Nechme zatím prvé slovo a zastavme se u citovaného závěru. Druhé slovo v něm zaskřípe jistě pozornějšímu čtenáři rázem jako chyba. Vycítil to také překladatel do francouzštiny, jenž je překládá:⁷⁾ „autrement dit Césis, Anglais“. Každý tu jistě očekává ono „dit dictus“. Není tedy jistě odvážnou konjekturou, soudím-li, že tam bylo zřejmě toto slovo, tj. rétheis, takže česky celý závěr zněl: jinak zvaný Angličan, latinsky: alias dictus Anglicus. Tím zároveň vypadne ono nesrozumitelné Tzezés. To nám otvírá cestu, kterou se můžeme pustit za rozluštěním hlavní záhady, kdo je totiž onen Čech, jenž se skrývá za tím složitým jménem.

Dříve však, než to učiním, musím se zřici řešení, jehož jsem na půlstoletí hájil.⁸⁾ Dnes mi může být útěchou, že jsem se svou tézí, jejímž jsem ostatně nebyl původcem, zůstal téměř zcela osamocen. Byl to C. Höfler, kdo ji vyslovil, ale jako pouhou možnost, nepokoušeje se nijak vážně ji zdůvodnit. Mně se zdálo, že je to šťastná myšlenka, že by se v Konstantinovi skrýval M. Peter Payne, zv. Anglicus, a že její správnosti nasvědčuje několik závažných důvodů. Payne byl mnoho let členem husitské konsistoře, hodil se tedy na něho název, jaký mu

6) Salač 63—6, který i zde antikvuje starší vydání Palackého a Höflerovo. Unikl mu však text dokumentu, jehož užil, v ruk. universitní knihovny v Basileji, o němž viz moje Husitika a bohemika ve Věstníku Král. čes. spol. nauk 1931, s. 55.

7) Salač 89.

8) Nejprve v edici německého husity Petra Turnova spis o řádech a zvycích církve východní ve VKČSN 1915, 6—9, pak v odpovědi na námítky R. Urbánka a M. Paulové v ČNM 1921, 30—5 a posléze ve spisku cit. v pozn. 1. K edici Turnovových Ritus et mores Grecorum bych rád dnes dodal, že v mikulovském, dnes brněnském ruk. je řečeno, že byl napsán 1423 (Vl. Dokoupil, Soupis ruk. mikulovské Dietrichsteinské knihovny, 1958, 129), a že pro tohoto husitského mučedníka byl zřejmě pořízen 1417 přepis Dialogu Anselma Havelberského (+ 1158) o rozdílech mezi církví západní a východní, vydaného v Mignově PL 188, 1139 a d., který uchoval ruk. kapit. knihovny pražské D 85 f. 97—156. Byl napsán domino Petro nepochybně v Praze.

dává odpověď této konsistoře. A kdo mohl v Cařihradě hovořit o protiřímských proudech v Německu, Čechách, Uhrách, ano i v Multansku spíše než P. Engliš, jeden z mluvčích slavného poselstva husitského na koncile basilejském 1433, ochránce husitů německých a také aspoň jednoho valašského? A kdo mohl spíše přinést do Cařihradu Sázavský evangeliář než mnohaletý host pražského kláštera na Slovanech? Z těchto důvodů jsem hájil Höflerovu myšlenku a vyslovil 1914 naději, že ji uzná I. Palmov, s nímž se mi dostalo cti se setkat, ještě než můj výklad byl vytištěn. Nevím, zda se mu kdy dostal do ruky a co mu řekl. Vyšel za války a Palmov zemřel, ještě než byly s jeho vlastní obnovou normální styky. Neměl jsem štěstí, aby tyto moje důvody došly vyvrácení, a podržel jsem svoje pojetí ještě v celkovém obraze P. Engliše, až jsem se sám dodatečně přesvědčil, že moji kritikové měli proti mně přece pravdu. Vzdávám se proto paynovské hypotézy a nahrazuji ji řešením, s nímž se snad mohu nadít souhlasu většího. Našel jsem, jak jsem přesvědčen, záhadného posla do Cařihradu v Matěji z Hnátnice, řečeném Engliš, diplomatu husitské revoluce.

Je to jméno zhora neznámé naší starší literatuře o husitství, muž, jenž byl donedávna jakoby zaspán nepamětí. První zpráva, jež mohla ukázat jeho mimořádný význam a byla vydána tiskem¹⁰⁾ před 90 lety, ale zvláštní nepřízní osudu byl to sám vynikající náš historik Jar. Goll, jenž se ve výkladu oné zprávy stal obětí nešťastného omylu. Vypisuje ve své znamenité knize „Čechy a Prusy ve středověku“ osudy různých poselstev husitských do Polska, z nichž dvou se účastnil M. Petr Payne zv. Engliš, usoudil, že i účastník poselstva z r. 1424 Matěj Engliš je pouhé přepsání místo Mistr Engliš, a že to je třetí cesta tohoto diplomata husitské revoluce. Když jsem však 1938 otiskl nové dokumenty o tomto poslání do Polska, jež mi byly dány k dispozici ze Stockholmu,¹¹⁾ a byl tím donucen k revizi otázek s ním souvisejících, vznikly ve mně pochybnosti o správnosti Gollova výkladu. Všiml jsem si zatím upozornění Jos. Truhláře,¹²⁾ že Matěj Engliš byl promován 1412 na bakaláře Karlovy university, a usoudil, že by se na něho hodilo lépe než na M. Engliše poslání průvodce rytíře, v něž tu vystupuje. A toto tušení došlo potvrzení dalšími doklady o účasti Matěje Engliše ve stycích husitů s cizinou. Přibývalo jich potom léty, ale teprve když jsem je shrnul v malém článku,¹³⁾ mohl jsem nazvat Matěje Engliše diplomatem husitské revoluce, a když jsem si tento obrázek jeho činnosti mohl přečíst vytištěný, zjistil jsem s milým překvapením, že mohu život Matěje Engliše, který mi v pra-

¹⁰⁾ Codex Witoldi, ed. A. Prochka 1882, 630 a 33. Výklad Gollův, o němž píše dále, v jeho cit. knize s. 184.

¹¹⁾ Nové světlo do dějin posledního roku Žižkova v JSH 11, 102.

¹²⁾ J. Truhlář, Catalogus codd. mss. bibliothecae univ. Prag. I, 1905, 582. Ke sborníku se vracím ještě v pozn. ²⁷⁾. Podle Truhláře namítl mi M. Engliše již 1918 R. Urbánek, Věk Poděbradský II, 545. Jak daleko bylo však ještě odtud k tomu, co podávám zde.

¹³⁾ Kostn. Jiskry 1961, č. 15.

menech zanikl rokem 1440, prodloužit ještě aspoň o dalších 12 let dokumenty o husitském poslání do Cařihradu v r. 1451—2.

Matěj Engliš dostal toto jméno teprve v mužném věku. Jeho původní jméno, s nímž se nám objevuje poprvé,¹⁴⁾ zní Matěj z Hnátnic, řečený Kokot. Pocházel tedy nepochybně ze zemanské rodiny Kokotů, která se psala po zaniklé osadě u Plzně, ale uchýlila se jednou větví i daleko odtud ve východních Čechách u Ústí n. O. v dnešní Velké Hnátnici. S oním jménem vystupuje poprvé 8. května 1409 v dlužním zápise Mikuláše Faulfiše z Českých Budějovic spolu s Šimonem s Tišnova, dvěma paními a dvěma druhy, kteří Faulfišovi půjčili velkou sumu 300 kop a dali si ji od něho pojistit na jeho majetku v okolí jmenovaného města. Faulfiš zahynul někdy poč. 1411 na moři na cestě do Anglie neb odtud¹⁵⁾ na kterou si ony peníze patrně vypůjčil, a tu vznikl o jeho pozůstalost spor. Jeho majetek byl prohlášen 1. prosince 1411 za královskou odúmrť a tu jeho přátelé a věřitelé předložili v únoru 1412 dvorskému soudu deskový zápis, načež byli v listopadu uvedeni v držení Faulfišova majetku. Tím však ještě nevyhráli. Soud se vleče ještě dva roky a dědictví se dosoudil Faulfišův bratr Štěpán. Ten převzal jeho závazky a splácel jeho dluhy, i zdá se, že i Matějovi z Hnátnice byl jeho dluh splacen.¹⁶⁾ V aktech procesu je cenná podrobnost, že Matěj je jmenován clerius.¹⁷⁾ Pomýšlel tedy asi na dráhu duchovní, nebo byl na ni určován rodinou, jak tomu bylo často v rodinách zemanských. Zároveň studoval na filosofické fakultě v Praze a dosáhl tu 5. března hodnosti bakaláře.¹⁸⁾ Promotorem byl mu M. Martin Kunšův z Prahy, žák Husův a v potomních letech věrný husita. Matěj z Hnátnice pokračoval na studiích aspoň do r. 1415, ale hodnosti mistra již nedosáhl. Jako ne jeden jeho kolega byl zřejmě stržen mocnou bouří, která neprestala pak již otrásat vysokým učením Karlovým, a jak se zdá, rozloučil se se svou alma mater demonstrativní přednáškou, v níž užil, pokud známo, naposledy práva přednášet na fakultě, aby ji pak již navždy opustil.

Ještě snad než došla do Prahy zpráva o tragickém konci M. Jana v Kostnici, využil Matěj obecného vzrušení, v němž byla česká veřejnost udržována již přes půl roku jeho procesem a od nedávna i krutým uvězněním M. Jeronyma, a uvolnění kázně na universitě k smělému činu. Vybral si za předmět přednášek bojovné dílo anglického viklefovce, pravděpodobně Johna Purveye, to pak za nějaký čas celé na katedře přednesl. Je to výklad zjevení Janova, napsaný v za-

¹⁴⁾ V zápise dvorských desk, který vypisuje průběh procesu, o němž dále, v AČ 36, 1951, 440—1. O rodu Kokotů OSN 14, 525.

¹⁵⁾ O Faulfišovi můj článek v JSH 19, 1950, 43—4 a K. Pletzer v JSH 1970, 51—7.

¹⁶⁾ Zápis o vyplacení 30 kop na dluh 54 kop Šimonovi z Tišnova, M. J. Jesenicovi a Matějovi v AČ 28, 649.

¹⁷⁾ Nejpozději v únoru 1412, pravděpodobně v prosinci 1411 podle zápisu uv. v pozn. ¹⁴⁾. V Podlahově Liber ordinationum se mi nepodařilo nalézt jeho svěcení v l. 1409—1411 (s. 156 a d.). Byl možná vysvěcen pouze na akobytu v dětském věku, jak se to dalo v zemanských rodinách. O tom A. Sedláček v ČČH 1921, 220 a d.

¹⁸⁾ MUP I, 1, 419.

láři 1390 a inspirovaný nejvášnivějšími odpůrci papežství, jako byl zejména J. Petr Olivi. V jejich duchu bouří vězeň neznámého biskupského žaláře v Anglii proti papeži jako Antikristovi a věští mu pád. Dnes jsou on i jeho druhové uvězněni, ale žalář jich nezlomí. Jakmile z něho vyjdou, vrhnou se znovu v boj kázáním.

Jeden z posluchačů přednášky, jeho přepis se nám zachoval,¹⁹⁾ Martin z Be-rouna, skončil svou práci 3. září 1415 ve chvíli, kdy se v Praze sešel valný sjezd českomoravské šlechty, z něhož byl vyslán do Kostnice slavný plamenný protest proti upálení obou českých mistrů (mělo se za to, že byl již popraven i Jeronym). Byla to zakládací listina husitského státu a jakási slavnostní přísaha věrnosti Husovu odkazu. I v životě mladého bakaláře Matěje nastal přelom. Jeho činnost na Karlově universitě se končí a on vstupuje mezi bojovníky a státníky revoluce. Pronikává ta změna se projev i změnou jeho jména. Martin z Be-rouna nejmenuje ho již Matějem z Hnátnice, nýbrž bakalářem Matějem Englišem.

Jak dostal toto jméno, můžeme se snadno domyslit. Zřejmě proto, že měl s Anglií styky, nejspíše proto, že tam byl. Tomu nasvědčuje již jeho vztah k Mikuláši Faulfišovi, jenž pobyl ve Viklefově vlasti a z jedné takové cesty se již nevrátil. Cesty českých Viklefovců do Anglie²⁰⁾ zahájil asi 1398 Jeronym Pražský a jeho asi přičiněním vysílání tam později čeští studenti, aby tam pořídili spolehlivé přepisy Evangelického doktora, jehož osobnost a spisy nabyly na pokolení Husovo a Jeronymovo na Karlově universitě vlivu zcela neobyčejného. Několikaleté ty styky a cesty vrcholí 1411, aby se potom skoro náhle skončily po velkém otřese, jaký nastal v postavení Viklefových stoupenců v Anglii, zejména na universitě oxfordské. Faulfišovi zabránila smrt dovézt do Prahy dopisy dvou lolardských vůdců, kněze R. Wyche a politické hlavy strany J. Oldcastla Husovi a předním ochráncům husitství v české šlechtě, jeho neznámý průvodce dopravil však tyto listiny do Čech přece. Hus dostal pozdrav Wychův 8. března 1411 a přečtl jej radostně posluchačům v kapli Betlémské.²¹⁾ S odpovědmi se vypravil do Anglie, jak se zdá, sám Jeronym.²²⁾ Zatím nastal však v Anglii onen lolardům nepříznivý obrat a Jeronym byl uvězněn. Byl nicméně propuštěn a vrátil se do Prahy asi v říjnu. Na té cestě byl provázen nejspíše Matějem z Hnátnice, jenž asi tehdy přivezl vzpomenuť výklad Zjevení Janova, který potom Matěj přednesl 1415 na universitě, aby jím odpověděl na upálení Husa a Jeronyma. Tu již má nové jméno Engliš, jehož užívá od té doby.²³⁾

¹⁹⁾ V brněnském ruk., který jsem uvedl do literatury v JSH 21, 1952, 114.

²⁰⁾ O nich Joh. Loserth, Huss und Wiclif, 1925, 203—13.

²¹⁾ Oba dopisy u V. Novotného, M. J. Husi Korespondence, 1920, 73—9.

²²⁾ O této cestě Jeronymově moje Husitství a cizina, 1931, 72, podle dopisů Karlovy university přimlouvajících se za jeho propuštění. Oldcastlův dopis Václavu IV., daný v Londýně 7. září 1411, který s cestou spojují, otiskl uv. Loserth 212—3.

²³⁾ Totožnost bakaláře Matěje z Hnátic s Matějem Englišem prokázal Truhlář, uv. v pozn. 12), zápiskem starého katalogu, který uchoval později zničenou zprávu rukopisu, v němž jsou zapsány Englišovy přepisy; o nich v pozn. 27).

Jeho další život je zatím na celých devět let zastřen temnotami. Vynoří se z nich až 1424, a to již mimo universitu, v jiném světě, v němž však nepochybně zcela již zdomácněl, mezi politiky revoluce. Je to ono diplomatické posláni na dvůr krakovský a litevský, o němž vypravují dokumenty užitě u nás poprvé Gollem, který však připsal tuto cestu M. Petru Paynovi. Matěj Engliš podnikl cestu spolu s rytířem J. Vrbatou, blízkým krajanem, a provedl ji úspěšně. Přijeli v posláni měst husitské revoluce v čele s Prahou k polskému králi Vladislavovi se žádostí, aby vyslal do Čech svého synovce Zikmunda Korybutoviče, který přijel do Prahy již 1422 jako zástupce králova bratrance, litevského knížete Vitolda, ale byl z Čech ani ne do roka zas odvolán. Praha uložila nyní oběma poslům, aby přemluvili knížete k návratu, a nabídla mu korunu královskou. A Korybut nakonec svolil a vydal se s malým vojskem do Prahy, kde potom pobyl tři roky a vykonal tím revoluci nemalou službu.

Od návratu z Polska a Litvy, kde asi mnoho vzpomínal na M. Jeronyma, jenž tudy prošel před 11—12 lety²⁴⁾ a kterého možná provázel, uniká Matěj Engliš našim zrakům znovu na celých 9 let. Do těchto temnot vrhá jen slabý paprsek zápis pražských knih,²⁵⁾ který však možno vztáhnout na něho jen s jistou výhradou. Praha, v jejichž službách vykonal ono posláni, odměňovala takové služby z velkého majetku, jež zabrala právem revoluce měšťanům buď odběhlým nebo vypověděným pro zradu. Takového asi původu byla vinice na Strahově, kterou prodal 1429 Matěj, písař zemřelého J. Sádla z Kostelce. To byl vynikající státník pražského svazu, jenž byl však v říjnu 1421 popraven pro obvinění ze zrady stranou J. Želivského, nepochybně křivě. Takováto funkce sekretáře by se dobře hodila Matěji Englišovi a pomohla by nám vysvětlit jeho politické posláni r. 1424. Ale její užití je nám velice ztíženo nepřesností zápisu městského písaře, abychom Sádlova písaře směli prohlásit bezpečně za Matěje Engliše.

Zato není sebemenší pochybnosti, že byl členem slavného poselstva husitského, jež se vydalo nasklonku 1432 do Basileje, došlo tam 4. ledna 1433 a pobýlo tam až do dubna. V čele poselstva byl největší tehdejší státník revoluce Prokop Holý a hlavní slovo v něm připadlo bohoslovcům, kterým svěřen úkol hájit na světovém fóru evropského koncilu, jímž byl basilejský koncil, program revoluce, čtyři pražské artikuly. V poselstvu bylo i několik předních hejtmanů všech tří svazů, na něž byl rozdělen husitský tábor. Matěj Engliš byl proto zastiňován osobnostmi významnějšími. Přece to však nebylo malé vyznamenání, byl-li povolán k účasti na velké té scéně našich dějin. Již pro nákladnost cesty a tak dlouhého pobytu v Basileji byly pro tento úkol vybírány jediné osoby, jež se již dříve osvědčily. Mihne

²⁴⁾ O této cestě Jeronymově V. Novotný, M. J. Hus, 2, 1921, 308—10.

²⁵⁾ Tomek, Základy starého místopisu pražského 3, 85. O Sádlovi a otázce jeho viny moje Husitská revoluce I. 157.

se nám jen dvakrát v deníku tajemníka Prokopa Velikého,²⁶⁾ ale i z těch zmínek vidět, že nebyl pokládán nikterak za poslední osobu dějinného divadla basilejského. Vavřinec z Reichenbachu zapsal, jak se Engliš srazil s bojovným dominikánem dr. J. Stojkovicem o povinnost dominikánů kázat, když mají jméno řádu kazatelského, a jak byl poslán ráno 12. března zpatat se vedení koncilu, zda je již shromážděn v dominikánském klášteře, kde se konaly disputace s mluvčími husitského poselstva.

Po návratu husitského poselstva domů padá opona nepaměti nad osobou Matěje Engliše znovu na celých sedm let.²⁷⁾ Zdvihne se teprve v březnu 1440, kdy se nám objeví v rodném kraji, a to zase mezi státníky ve velkém výjevu života politického. Je to sjezd čtyř východočeských krajů, hradeckého, čáslavského, kouřimského a chrudimského v Čáslavi, který obnovil zaniklé bratrstvo sirotčí, založené 1423 Žižkou a ustavil stranu poděbradskou, tu stranu, která vybojovala nakonec korunu králi Jiřímu. Náš bakalář, který však již dávno opustil universitu, tu zasedl mezi muži svého stavu zemanského a svého rodného kraje hradeckého,²⁸⁾ právem „krajana“, jak se říkalo, ale nejspíše v postavení písaře či tajemníka některého významného politika strany poděbradské.

Byl to jeden z nejpamátnejších sjezdů husitského věku. Krátce před tím, v lednu, došlo v Praze na valném sněmu království k míru mezi husity a katolíky, kteří spolu na tři roky válčili, a strana katolická, otrěsená smrtí krále Albrechta, byla v něm donucena k dalekosáhlým ústupkům straně husitské. Musila se zavázat nejenom k zachování úmluv, vybojovaných revolucí na koncile basilejském, tzv. kompakát, ale i k tomu, že se zasadí o jejich dokonání vymožením uznání hlavě husitské církve M. J. Rokycanovi za arcibiskupa. Tím měla být dovršena úplná nezávislost husitské církve, vyšlé z revoluce, na Římu. Toho velkého úspěchu dobyli na pražském sněmu hlavně politikové někdejší strany sirotčí, kteří se ujali vedení všech husitů, ale neměli dosud řádné organizace. Čáslavský sjezd zjednal v tom nápravu tím, že semkl čtyři jmenované kraje, kde mělo za-

²⁶⁾ Palackého vydání v Mon. conc. s. XV, I, 296, 325, v překladě Fr. Heřmanského, Deník Petra Žateckého, 1953, 38—9, 122. O skutečném spisovateli deníku Vavřinci z Reichenbachu můj článek ve SH 2, 1954, 93—103.

²⁷⁾ Matěj Engliš napsal možná 1433 filosofické spisy universitního sborníku, o němž v pozn. 12) a 23). Spisy ty mu připisuje starý katalog nejspíše podle zápisků k nim připojených, z nichž však nejcennější vyřezal barbar Zimmermann. Byly by cenným příspěvkem k Englišovu životopisu. Jsou psány v Lounech, kam mohl zapadnout jako městský písař nebo rektor tamní školy. Ale, jak mě poučil archivář Dr. B. Lůžek, jemuž i zde za to děkuji, jméno Englišovo je neznámo bohatým pramenům husitského města. BĚŽÍ tedy spíše o přepisy Englišových spisů z pera cizího a vyřezané zápisky nepsal on. Traktáty obsahují výtahy ze spisů Viklefových a jiného oxfordského filosofa Jana de Tarteis a přimykají se tím k pod. zpracováním Paynovým.

²⁸⁾ AČ, I, 257. Je tu zapsán jménem Matiaš, řečený Engliš, bez predikátu; v Hnátnici zřejmě již nic neměl. O sjezdu čáslavském a sněmu pražském pěkně Palacký, Dějiny IV, I, 10 a d. a uv. Urbánek I, 1915, 466 a d.

niklé bratrstvo většinu, v jeden celek volbou společného hejtmana, jímž se stal H. Ptáček z Pirkštejna za to, že se nejvíce přičinil o vzpomenuť úspěch na lednovém sněmu. Tím vznikla strana, která dostala potom jméno strany poděbradské, když se nástupcem Ptáčkovým stal 1444 po jeho náhlé smrti mladý Jiří Poděbradský.

Zápis čáslavského sjezdu z 1440 je poslední nesporný dokument o životě Matěje Engliše. Jak jsem však přesvědčen, náleží do jeho života ještě cesta Konstantina řečeného Angličana-Engliše do Cařihradu r. 1451—2. K tomu přesvědčení vede mě, jak jsem již pověděl, český původ a jméno husitského vyslance do Cařihradu.²⁹⁾ Dále to, co říká cařihradská Ekthesis o jeho znalosti církevních poměrů ve světě. Poznal Anglii, Německo, jistě i Slovensko v Uhrách a prošel do Řecka Multanskem.³⁰⁾ Málo Čechů se mohlo pochlubit podobnou zcestovalostí světa západního a východního. Jeho cesta do hlavního města řecké církve a říše je konečně logický závěr Englišovy orientace politické. Viděli jsme, jak dal do služeb revoluce schopnosti, jichž nabyl studiem na Karlově universitě a cestami v cizině, a jak se posléze přivínil ke straně poděbradské. Oč usilovala tato strana především, bylo, jak víme z programového prohlášení pražského sněmu z r. 1440, dovršení církevní samostatnosti husitské církve vymožením uznání zvolenému arcibiskupu Rokycanovi v Římě. Tento požadavek narazil však na nesmiřitelný odpor jak u basilejského koncilu, tak u papežské kurie, zvláště když se strana poděbradská zmocnila 1448 Prahy a tím rozhodující moci v českém státě. Husité hrozili léta odpovědí na toto neústupné odpírání jejich opětovným žádostem, že se obrátí jinam,³¹⁾ a provedli konečně hrozbu pokusem, který učinil jejich vyslanec 1451 v Cařihradě. To, co Rokycanovi odpíral Řím, měl zvolenému arcibiskupovi propůjčit Cařihrad.

Matěj Engliš se vrátil jen s částečným úspěchem, který musil nadto vykoupit obětmi skoro ponižujícími. Nebyl přijat jako zástupce spojenecké, ano sesterské církve, nýbrž podroben málo taktickému zkoumání, neboť Řekové neměli představy o poměrech v Čechách. Byl dokonce donucen vstoupit do řecké církve a přijmout

²⁹⁾ K tomu, co jsem řekl svrchu, dodal bych ještě konjekturu k záhadnému jménu Konstantinos Patris. Zavedlo mě před léty, že jsem podlehl myšlence Höflerově a dohadoval se, že je to korpuleta jména Payne. Dnes se mi zdá pravděpodobnou hypotéza, že v originále bylo Matthias. To jistě napoprvé zarazí, ale kdo ví, jak se písaři snadno zmýlí v přepisování velkých písmen, představí si lehkou, jak mohlo z M vzniknout Pl. Další a je v obou jménech a taktéž koncové s. A obě slova mají skoro přesně stejný počet písmen. Tato hypotéza by byla také v souladu s tuhou obranou proti řeckému vnučováním názorů, jakou postihujeme ve všech Englišových projevech v Cařihradě.

³⁰⁾ Do Uher mohl Engliš přijít například v dubnu 1429 v početném poselstvu husitském do Bratislavy nebo s poselstvem strany Korybutovy na dvůr budínský, o němž můj čl. ve Filolog. sbor. 7, 1922, 172—8. O husitech v Multansku v letech 1437 až padesátých Josef Macůrek, Husitství v Rumunsku v ČMM 51, 1927, zvláště s. 60.

³¹⁾ O tom v mém uv. článku v ČNM 1921.

jméno Konstantin, nejspíše však i vysvětcení na kněze.³²⁾ Musil také napsat a přednést na veřejném shromáždění vyznání víry³³⁾ a projevit v něm souhlas s řeckými dogmaty. Vyložil tu však přece otevřeně i svůj názor o nezbytnosti rozlišovat u svátostí podstatu a vnější formu, která není absolutně závazná. Pověděl tím řeckým prelátům jasně, na jaký odpor by v Čechách narazili požadavky dalšími.

List východní církve z 18. dubna 1452, jehož nakonec dosáhl po úporné obraně husitských názorů, vyhovuje husitům jen zčásti. Ne snad vysvěcením nebo uznáním Rokycany, o němž v Cařihradě věděli příliš málo, nýbrž slibem vyslat do Čech řecké duchovní a postarat se o biskupy. S tímto listem a s příloženým výkladem řecké víry, který byl husitskému vyslanci přidán,³⁴⁾ se vrátil Engliš někdy zjara do Prahy. Oba dokumenty mohly vyhovět jen nejskromnějším mezi husity a zůstaly delší dobu bez odpovědi. Počátkem léta byl ostatně Cařihrad obležen a bylo málo naděje, že by odpověď mohla dojít na místo určení. Teprve na podzim bylo rozhodnuto pokračovat v jednání, ale pravděpodobně až v listopadu byla snad přece odeslána odpověď.³⁵⁾ Je psána s důstojným sebevědomím. Hlavní myšlenku obou cařihradských projevů, výzvu ke spojení, prostě ignorují. Děkují sice za list, ale jedinou odpovědí na řeckou výzvu je pouze důstojný a sebevědomý obraz velikého díla husitské reformace: ryzosti víry a života, jež došla odměny milostí Boží, která svého díla ostříhala i uhájila proti nejzvrůvějšímu úsilí nepřátelských vojsk, jaké vysílal na Čechy římský Antikrist. Vyjednat podmínky, které pokládá za nezbytné, svěřuje husitská konsistoř Matěji Englišovi. Jednu z nich však přece zamítá důrazně. Když hovoří o Englišovi a o jeho cestě, připomíná výslovně, že ji podnikl na vlastní odpovědnost, zřejmě proto, aby v Cařihradě pochopili, že přestupovat na pravoslaví, jak byl nucen učinit on, nemíní

³²⁾ Tento krok učinil nejspíše na přání patriarchy Gennadia. Ten užil českého vyslance k velké demonstraci proti Římu a proti spojení s ním v unii florentské z 1437, k níž cařihradská církev svolila na nátlak císaře, který tím chtěl dosáhnout papežské pomoci proti Turkům.

³³⁾ Uv. Libellos u Salače 30. Engliš je ještě asi zesílil útoky na papeže, jež mu šly nepochybně ze srdce. Za ně především byl napaden italským katolíkem Pusculem (u Salače 96). V těchto vášnivých útocích jako by se ozývalo dílo Iolardského spisovatele, které přednesl 1415 na pražské universitě.

³⁴⁾ Je to vzpomenuť Ekthesis, o níž je třeba mít za to, že ji dostal taktéž v latinském překladě, neboť tvoří integrující součást listu cařihradské církve husitské konsistoři. Zde (s. 60) čteme i znovu nabídku, že Cařihrad opatří husitům biskupy. Nemohu proto souhlasit se Salačem (s. 14, 80), který z faktu, že v latinském překladu listu cařihradské církve vypadla zmínka o tom, usoudil, že se husitská církev o této nabídce nedozvěděla.

³⁵⁾ Její zachovaný text není ještě důkazem o jejím odeslání. Tím méně je jím tvrzení zavilého odpůrce Rokycanova V. Valečovského, o jehož povaze můj článek o konci tábořských kněží v Theol. příl. Křesť. revue 21, 1954, 136, že odpověď pražské konsistoře z 1452 poslala cařihradská církev papeži, ten pak do Čech. Salač (s. 74–9) právem kritizuje tvrzení Valečovského, ale netroufá si je prohlásit za mystifikaci, jak jsem učinil ve svém spisku o Paynovi s. 44.

husité nikterak. Jako rovní s rovnými, jako církve s církví přejí si jednat s Řeky, jinak nikoliv. Zda se Engliš vypravil na cestu není jisto. Za zoufalé situace Cařihradu byl to již podnik téměř beznadějný. Podobá se spíše, že již do nešťastného města nedojel. Dne 29. května 1453 zmizel Cařihrad ve vlnách tureckého moře a myšlenka spojení husitů s východní církví byla pochována navždy.

Zmínky o odpovědi husitské konsistoře církvi cařihradské jsou poslední zprávy, jež se dochovaly, pokud dnes známo, o životě Matěje Engliše. Opona nad jevištěm, které nám dovolilo zahlédnout přece něco z jeho činorodého života, padá náhle v okamžiku napětí zvláště dramatického, jako by nám chtěla ještě více zdůraznit velikost jeho hrdinství. Hrdinství prostého vojáka revoluce, jenž si své úkoly nevybírám, nýbrž jde kamkoli je poslán, a taktó zcela bezděky vyvrchluje život krajním vypětím svých sil. Když se 1451 vypraví na dalekou a nebezpečnou cestu do Cařihradu, nechybí mu asi již než rok do šedesátky³⁶⁾ a může se takového činu odvážit jen proto, že byl od mládí zvyklý na námahy a nebezpečí středověkého cestování. To prosté občanské hrdinství je přední rys této nové pěkné postavy vzešlé z husitského zemanstva, z onoho stavu, který dal husitské revoluci tolik znamenitých vojáků, ano i bohoslovců, jako byl Chelčický, z nichž většina utonula pro nás v propasti nepaměti. Matěj Engliš je však i ke cti Karlově universitě. Odešel z ní předčasně a nedosáhl na ní gradu mistra.³⁷⁾ Přece však rozmnožuje čestně počet těch jejích odchovanců, kterým husitský stát mohl svěřit úkoly nejdůležitější na všech téměř četných frontách svého mnohaletého zápasu a postavit je do prvního řádu.

Jsem vděčen tomu, že mi bylo dopřáno cti vrátit život tak pěkné postavě našich dějin. V jejím obraze zůstává ovšem ještě hodně temných míst. To však, co se podařilo shledat o Matěji Englišovi mně, může snad povzbudit k novým pokusům, jež by nás dovedly dále. Těm, kdož je podniknou, budiž mi dovoleno vyslovit již zde pozdrav mladého Palackého: Plus ultra, nil mortalibus arduum.

PROCES KRAKOVSKÉHO HUSITY

Před 80 lety vydal prof. Anatol Lewicki listinu, jež zachycuje dramatický výjev z dějin krakovské university Jagelonské i pražské Karlovy v době husitské, kdy se obojí vysoké učení utkalo nejednou srážkou.¹⁾ V Praze zvítězila

³⁶⁾ Odhad, kdy se asi narodil, možno opřít jedině o datum jeho promoce na baka-láře 5. března 1412. Na Karlově universitě nebylo předpisu o věku, potřebném pro do-sázení tohoto gradu, avšak podle svědectví trochů mladšího, otištěného mnou v RS 1, 1921, 314 byl průměr 18-let. Narodil se tedy Engliš asi 1394.

³⁷⁾ Jmenuje-li ho mistrem a doktorem v odpovědi do Cařihradu pražská konsistoř (Salač 64, 66), činí tak zřejmě jen proto, že je tak jmenován v listě cařihradském, na který odpovídá (tamtéž 17).

¹⁾ Codex epistolaris saeculi XV, 2, 227–8. Nejnověji užilo dokumentu jubilejní dílo Dzieje Uniwersytetu Jagiellońskiego w l. 1364–1764, I. Praca zbiorowa pod redakcją Kaz. Lepszego, 1964, 112.

revoluce, universita krakovská se stala baštou kontrarevoluce. O to se přičinil zvláště kancléř této university, jímž byl od 1423 krakovský biskup Zbyhněv Olešnický, vášnivý odpůrce české revoluce, v jejímž programu i díle viděl právem ohrožení své třídy, jejich velkých výsad, jejího bohatství i rozhodujícího postavení ve státě. Vysoké duchovenstvo, jehož se stal biskup rychle mluvčím a vůdcem, mělo ve svých rukách přední úřady státní a zcela ovládalo zejména politiku zahraniční. Blízkost Čech ohrožovala biskupství Olešnického nejvíce zápalnými myšlenkami husitské revoluce a biskup neváhal užít všech prostředků, aby jim zabránil vstup do své diecése. K těmto prostředkům náležela především inkvisice, nejúčinnější zbraň církve proti tzv. kacířům. Zbyhněv sáhl však, jak ne bez hrdosti vzpomíná r. 1432, sám ke zbrani, aby odrazil husity, kteří se přiblížili na svých výpravách k hranici jeho diecése a octl se tím v otevřené válce se stoupenci husitství ve Slezsku, jako byl kníže Korybut. Toť pozadí výjevu, jaký nám představuje náš dokument.

Je to rozsudek vynesený biskupem Zbyhněvem a inkvizitorem Janem řádu dominikánského, závěr procesu, který se vlekl přes rok. Rozsudek svědčí M. Jindřichovi z Břehu, zv. astrologem, laikovi, jenž se, jak se domníváme, přiznal, že upíral Marii klanění, tvrdil, že tzv. Apoštolské vyznání víry nepochází od apoštolů, že husité mají dobrou víru jako ostatní katolíci a že před svědky na více místech uváděl na oporu husitů důvody a citáty z Písma. Dostal také z Prahy dopis, vrhající na něho podezření z kacířství. Za to byl podroben výslechu a za pokání musil se odřící uvedených názorů a zatratit je. Avšak po čase postaven M. Jindřich před soud znovu, a to proto, že prý vzýval moc ďáblů při hledání pokladů. Tím se podle soudců provinil nově kacířstvím a upadl v trest smrti, i když vzývat ďáblů není zjevné kacířství, ježto se církev o tom jasně nevypravila. Z jistých příčin se však soud rozhodl zmírnit tvrdost církevních zákonů a odsuzuje mistra pouze k doživotnímu vězení.²⁾

Jak třeba rozumět polotajenné nápovědi o „jistých důvodech“, které soud přiměly k zmírnění jasných zákonů církevních, i jiné zajímavé podrobnosti o procesu vyšly najevo teprve 1936, když krakovský profesor Al. Birkenmajer zjistil nové dokumenty procesu ve třech dobrých zdáních staršího kolegy M. Jindřicha, kanonisty dr. Stanislava Skarbiměře, jenž se účastnil jeho výslechu v zastoupení biskupa Zbyhněva.³⁾ Našel je ve sborníku M. Martina z Holešova (okolo r. 1440), doktora církevního práva university krakovské, spolu s jakýmsi kázáním, jaká bývala pronášena při vyhlášení rozsudků před shromážděním, a otiskl z nich podstatné části. Nejcennějším ziskem, jaký vyplynul z nových dokumentů, je to, že M. Jindřich byl Čech a zřejmě mistr Karlovy university, neboť se nám žaluje, že byl v Praze několikrát přítomen, když tu bylo veřejně na universitě hlášáno

2) Sprawa Mag. Henryka Czecha v Collectanea theologica 17, 207. Těžko dostupný otisk věnoval mi laskavě autor.

3) Dlugošova zpráva otištěna Birkenmajerem 207—8.

dogma kacířů a bojováno proti víře katolické. To dovolilo učenému vydavateli vyslovit velmi pravděpodobný názor, že udání rozsudku, že mistr pocházel z Břehu (de Brega) je přepsání místo z Prahy (de Praga).⁴⁾ Nové dokumenty obsahují dále podrobnosti o vztahu M. Jindřicha k husitství. Domníváme se, že v onom dopise, který došel z Prahy, byly zprávy o úspěších kacířů (v poli) a že list byl zachycen tím, že když s ním přišel posel a ptal se po mistrovi, bylo mu řečeno: „Ano, tu bydlí, dáme mu list“, ale potom byl odevzdán církevním úřadům. Dále, že byly v bytě mistrově po jeho zatčení nalezeny knížky a různé listy, obsahující husitské kacířství, v trojím prepise, z čehož inkvizitor asi usoudil, že byly určeny k rozšiřování. A čteme tu obvinění, které soud nejspíše pokládal za nejvážnější: že M. Jindřich pobouřil proti kněžstvu šlechtu a jiné světské lidi tvrzením, že má mnoho beneficí a bohatství.

Dokumenty nám odhalují také ony „jisté důvody“, které přiměly soud ustoupit od vynesení trestu smrti a změnit jej v doživotní žalář. Dr. Stanislav hájil toto své rozhodnutí závažnými důvody. Jest obava, říká, že jinak nastane ve státě rozpolcení nebo velká pohroma (strages), poněvadž se odsouzeného ujmou mocní, knížata i lid. Zastává se ho kníže, za nímž jde množství, mocní i lid jsou pohoršeni a denně roste z toho pohoršení mnohé zlo. Bude-li však trest zmírněn, bude pravda víry zachráněna, pohoršení utišeno a zabráněno nebezpečí pobouření knížat, šlechty, lidu i měšťanů (krakovských), odsouzený pak bude veřejně zahanben, když bude muset své bludy zjevně odsoudit. Toť důvody, jež přiměly biskupa a inkvizitora k rozhodnutí rozsudek zmírnit a smířit se s tím, že nebezpečnému kacíři bude darován život. Tyto důvody budí však vážnou pochybnost o tom, zda tento rozsudek byl opravdu vykonán.

Bylo jistě vykonáno vše, aby se tak stalo, připraven rozsudek i vzpomenuť kázání. Tím však není ještě podán důkaz, že vše mělo nyní zamýšlený průběh. Je to naopak, myslím, málo pravděpodobné.

První podmínkou k tomu bylo ještě něco jiného než vypočtené přípravy, podrobení M. Jindřicha soudu a přijetí rozsudku. Než právě tím si soudci nebyli zcela jisti. Napovídá to samo dobré zdání dr. Stanislava, v němž v uvedené větě, kde praví, že se odsouzený odvoláním zkompromituje, čteme dvě dalekosáhlá slova: „bude-li chtít“ (odvolat). Podobá se málo, že M. Jindřich projevil tuto vůli. Nedostal, pravda, do rukou dobrá zdání svého kolegy a soudce, kde tak otevřeně přiznává obavy biskupa a inkvizitora před následky odsouzení M. Jindřicha na smrt, ale v průběhu vyšetřování a vazby mohl snadno postihnout nejistotu a rozpaky svých soudců, a to ho jistě málo povzbuzovalo, aby se podrobil. Požíval mocné ochrany a byl si toho nepochybně vědom. Tím ochráncem mu byl sám král Vladislav, onen „kníže, za nímž jde množství“, jak vyložil již Birkenmajer, v dobrém zdání dr. Stanislava. Jak veliké důvěry požíval M. Jindřich u dvora,

4) Tamtéž 222.

ukazuje, co vypravuje historik Dluhoš o M. Jindřichovi, rodem Čechovi, vynikajícím astronomovi, jímž, jak poznal před uveřejněním dokumentů Birkenmajerových historik university krakovské Kaz. Morawski, je míněn náš Jindřich. Dluhoš o něm vypravuje, že byl pozván ke královně Žofii, když dala život třem synům a že jim sestavil horoskop, který podává, a jenž se prý opravdu osvědčil. Prvorozenému Vladislavu Varenčikovi předpověděl získání mnoha korun, ale nedlouhou vládu (vládl 10 let), Kazimírovi kratičký život (nedožil se roku) a Kazimírovi, jenž nastoupil po bratrovi, sice dlouhý život, ale velké otřesy polského státu za jeho života. Kanovník Dluhoš, ctitel a důvěrník Zbyhněva Olešnického, jenž zemřel 1455 v hodnosti kardinála, zaznamenal to vše ve svém díle s patrným obdivem k českému mistrovi. Těžko věřit, že by to byl učinil, kdyby M. Jindřich, jemuž vzdal takto poctu jako znamenitému mistrovi jím tak milované university, byl skončil život v žaláři biskupa Zbyhněva. Podobá se proto, že M. Jindřich odmítl odvolat a že obavy, o nichž hovoří votum jeho kolegy Stanislava, donutily soud, aby ho propustil na svobodu, možná na přímé zakročení krále, takže jak rozsudek, tak kázání připravené pro jeho slavnostní vyhlášení, zůstaly na papíře a proneseny nebyly; podobně, jak známo, nebyl vyhlášen rozsudek, připravený na 6. července 1415 pro případ, že Hus odvolá a tím na sobě provede mravní popravu, která pak na něm vykonána skutečně. Správnosti tohoto výkladu nasvědčuje i to, že rozsudek je nám dochován bez data, pouze jako formulář, takže se můžeme jen domýšlet, že proces dospěl k těmto koncům mezi listopadem 1427 a počátkem ledna 1431, jak určil Birkenmajer. Je-li tomu tak, skončil se proces porážkou tvrdého biskupa a mravním i skutečným vítězstvím českého husity. Byl vskutku chráněn nejen osobní přízní královského dvora, ale i skvělými úspěchy české revoluce, jejíž vojska se okolo r. 1430, kam asi událost spadá, objevila u samých hranic polského státu.

Kdo byl M. Jindřich? Birkenmajer hledal ho marně v zápisech university krakovské pod jménem Jindřicha z Prahy. Najdeme ho tam však přece, ovšem pod obvyklým jménem jeho rodiště. Měl na štěstí jméno dost vzácné, které nám mnoho pomůže. Jediný M. Jindřich pražského původu, který se uvádí mezi mistry university krakovské, je M. Jindřich z Klobouk. Byl dosud mezi svými pražskými kolegy jedním z mnohých, skoro jen holé jméno. Stal se bakalářem filosofické fakulty r. 1404. Pak se však odebral do Krakova a byl tu v zimě 1408—9 děkanem filosofické fakulty. Ale 1410 působí zase na Universitě Karlově. Naposledy se připomíná v děkanské knize filosofické fakulty 1411. Tenkrát, v lednu 1411, se zúčastnil také s celou fakultou památné výroční disputace zv. kyodlibet, kterou řídil Hus.⁵⁾ Na to možná naráží uvedená žaloba, že byl v Praze přítomen proticírkevním aktům na universitě. Tímto rokem mizí však stopy po M. Jindřichovi z Klobouk v pražských pramenech. Byl však v Praze ještě 1415,

⁵⁾ Mag. Joh. Hus Quodlibet, ed. Boh. Ryba 1948, 123, uvádí životopisná data.

v roce Husova upálení.⁶⁾ Kdy odešel na universitu krakovskou, nelze zjistit, avšak 1424 požíval tam již velké vážnosti, když mu dvůr svěřil úkol tak důvěrný. Po procese, o němž jsme již slyšeli, umlkají všechny zprávy o něm. Je však dosti pravděpodobné, že se 1441 objevuje na koncilu basilejském pod jménem M. Jindřich Barbatu (vousatý), astrolog, jenž byl vyšetřován pro kacířství, neznámo, žel, s jakým výsledkem.⁷⁾ M. Jindřich byl, jak víme, laik a nosil tedy vousy, byl astrolog a byl viněn z kacířství. Čekal také, jak jsme slyšeli, reformu církve od koncilu basilejského. Potom pohltily M. Jindřicha, aspoň pokud se zatím podařilo zjistit, temnoty, z nichž se již nevynoří.

Jeho životní osud zůstává nám doposud, jak vidět, po mnohé stránce záhadou. Také jeho rodiště, ano i národnost. Zvěčnělý prof. J. N. Fialek pokládal ho za Poláka a za jeho rodiště Klobouky u Čenstochové.⁸⁾ Tomu by nasvědčovalo to, že byl v Praze jmenován mistrem polské kurie universitní. Avšak, jak jsme viděli, není možno najít mezi mistry university krakovské, jímž ho jmenuje výslovně Dluhoš, žádného jiného Jindřicha, jenž by byl do Polska přišel z Prahy, a jak Stanislav ze Skarbiměře, tak Dluhoš jmenují M. Jindřicha Čechem. Nevidím z těchto rozporů jiného východiska, než přiznáme-li našeho mistra Čechům a vyložíme-li jeho krok, vyhledat si promotora mezi mistry kurie polské tím, že byl s nimi znám jako blízký krajan, jako rodák z Klobouk Valašských. Ti tíhli již k Slezsku, kde již začínala oblast kurie polské. Hranice kurií byla tu plynulá, ač to vedlo ke sporům, jimiž se zabývaly universitní instance (případ Konráda z Benešova na Opavsku z r. 1390). Bylo by ovšem i možno, že M. Jindřich byl Polák od Čenstochové, ale že působením v Praze se odcizil vlasti tak, že když se vrátil z Prahy do Krakova podruhé, začali mu říkat Čech a myslet, že se tam narodil.

Budiž tomu však jakkoliv, to, co se o něm podařilo již zjistit, činí z něho již dnes pozoruhodnou osobnost velké doby husitské a dává naději, že zájem, který nyní, jak doufám, vzbudí, dokáže časem rozřešit i tuto i jiné záhady jeho života.⁹⁾

DR. JAN BOROTÍN A KRONIKA STARÉHO KOLEGIÁTA

Byl to jeden z oněch šťastných nálezů, jimiž je tak bohato vědecké úsilí největšího našeho historika v oboru dějin husitské revoluce, když se Palackému podařilo 1845 vypůjčit si od darmšadtského archiváře L. Baura malý

⁶⁾ Manipulus florum Tomáše Irského v ruk. I F ch 139 s poznámkou: reportatus a Mag. Henrico do Clobuk in universitate Pragensi 1415.

⁷⁾ Zápisy koncilních protokolů v díle Concilium Basiliense XVII jsem zaznamenal 1955 ve Sborníku hist. 3, 142—3.

⁸⁾ Studja do dziejów Uniwersitetu Karkowskiego 1898 v Rozpr. wydzialu filolog. 29, s. 56.

⁹⁾ Článek o M. Jindřichovi, slíbený 1936 v uv. práci A. Birkenmajerem, vyšel teprve 1961 v Polski słownik biograficzny IX, 419—20.

rukopis o 20 listech, jehož hlavním obsahem je latinská kronika let 1419 až 1441, tedy času revoluce a ještě její dohry, které její objevitel dal název *Chronicon veteris collegiati Pragensis*. Pospíšil si s radostí seznámit s nálezem vědecké práce v Král. čes. společnosti nauk,¹⁾ a když se naskytla příležitost, rád postoupil vlastní přepis kroniky Höflerovi, jenž ji odtud vydal 1856. Tím došla zpřístupněná památka, vyrvaná dávno rodné půdě z níž vzešla a vrácená jí zase po dost asi pohnutých osudech. Dostala se z Čech nejspíše sběratelskou činností církevního historika G. F. Schannata (1683—1739), mezi jehož příznivci byl i pražský arcibiskup Mauricius hrabě z Manderscheidu, který koupil dokonce Schannatovu pozůstalost,²⁾ dodnes částečně uchovanou v arcibiskupském archivu. Ale náš rukopis zůstal, snad na své štěstí, v cizině a získán byl, když se mi podařilo zjistit jeho zatím zapomenutý původ, aspoň ve snímku do Stát. ústavu historického jeho zvěčnělým ředitelem B. Mendlem. Nevelká, ale zprávami bohatá a osobnosti autora přezajímavá a hodně záhadná kronika vzbudila hlavně v čtvrtstoletí 1924—50 celou malou literaturu.³⁾

Podle pojetí, které jsem předložil 1924 k diskuzi (v ČNM 98, 260—7), je naším kronikářem M. Jan z Borotína. Narodil se 1378 v tomto městečku u Tábora, 1400 dosáhl hodnosti bakaláře a 1410 mistra na filosofické fakultě Karlovy university. Velké rozpětí mezi obojím tímto datem akademické dráhy se vysvětlí nejspíše tím, že mezitím studoval na fakultě lékařské. Hned 1411 jmenuje ho sám Hus⁴⁾ *preclarus medicus*. To dalo jeho životu směr odchylný od života většiny jeho kolegů, kteří šli obvyklou drahou zvláště chudých studentů, k nimž také náležel, na kněžství. V únoru 1458, kdy napsal závěť⁵⁾ a nejspíše brzy nato zemřel

1) Výtah z přednášky v *Abhandlungen d. königl. Gesellschaft der Wissenschaften* IV. F. 4, 23—5, vyd. Höflerovo v jeho *Geschichtsschreiber der Hussit. Bewegung* I, 78—101.

2) F. W. Wegele, *Geschichte der dt. Historiographie* (1885) 571. O tom, co se uchovalo z Schannatovy pozůstalosti u nás, Podlaha, *Katalog arcibiskup. archivu*. Něco zapadlo tuším i do archivu Národního musea.

3) Bezold, K. *Sigmund u. die Reichskriege gegen die Hussiten* 1, 7—9; můj čl. v ČNM 98, 260—7; Pokař, *Žižka* 2, 98—104; Novotný, *Kdy vznikla Kronika velmi pěkná o Žižkovi ve Sborníku Bidlově* 239—42; Stein v ČČH 41, 113—8. V prosinci dovršoval 34. vlastní prosinec podle poznámky v kapit. ruk. O 1, otištěné v Paterově a Podlahově *Soupise* II, 452, kde praví, když napsal, že dr. J. Šindel začal vykládat Ptolemaidův *Almagest* (výklad je dochován v Krakově; o něm můj čl. *Rektor Jan Šindel ve VČA* 56, 1947, 28 pozn. 7): „*Me Borotyn scripsit in Zderaz dum sibi vixit, anno millesimo quadringento duodeno, quo iam complebat quatuor triginta Decembres.*“ Borotín by tenkrát již rektorem školy na Zderaze; zde se připomíná výslovně v univ. ruk. X H 18 l. 94 a ještě 1415 (Tomek V, 2. vyd. 263).

4) M. J. Hus *Quodlibet*, vyd. 1948 B. Ryba, str. 193.

5) Závěť otiskl Emler v *Pozůstatcích desk zem.* II, 332—3 a odtud R. Cihhart, *Hromádka z Jistebnice a J. z Borotína* (Staré i nové letopisy Táborské, vyd. R. Hrdlička, 1920) 10—11, v první a pěkné práci o M. Janovi. Poč. ledna 1459 byl již mrtev (Teige, *Základy starého místop.* praž. II, 563). O koupi domu stejnojmenné dílo Tomkovo I, 67 č. 220 a R. 1465, kdy zemřeli oba synové Borotínovi, známí nám jménem, Jan a Vác-

dosáhnuv 80 let, má dům v Praze I v Liliové ulici, ženu a děti, jak se zdá, dospělé a ještě malého syna Janka. Šňatek ten souvisí možná hned se zakoupením onoho domu r. 1430, do kdy bydlil asi tak jako většina jeho kolegů v některé z universitních kolejí. Na universitě přednášel však snad až do smrti, jistě ještě v květnu 1454, kdy mu bylo 76 let. Dvakráte, v letním semestru 1415 a pak od dubna 1432 do dubna 1433, byl děkanem filosofické fakulty, kde zůstal. Doktorátu medicíny nedosáhl, pokud známo, asi proto, že lékařská fakulta zanikla nejspíše⁶⁾ brzy po Dekretu kutnohorském 1409.

Z písemné pozůstalosti M. Jana došlo nás málo mimo odborné spisy filosofické a lékařské.⁷⁾ Jsou to však projevy cenné a osobně tak příznačné, že jeho osobnost a stanovisko k velkým otázkám dne vyniká z nich dosti jasně. Byl rozhodným zastáncem kalicha. Ještě jako sedmdesátník napsal dvě obrany kalicha proti J. Kapistránovi, v nichž až překvapí skoro mladistvý zápal, s jakým tu bojuje za tuto korouhev revoluce. Zdvěřile, ale se vším důrazem připomíná v srpnu 1451 bojovnému františkánovi italskému, že zatracováním kalicha hrubě uráží Čechy a Moravany, ano i Řeky a rozsévá nenávisti a války mezi lidmi. „Což nevíš“, volá ke Kapistránovi, „či spíše děláš, jakobys nevěděl, že kalich byl dán Čechům a Moravanům koncilem basilejským autoritou Krista⁸⁾ a jeho nevěsty církve? Koncil nadto přikázal českým biskupům, aby podávali z kalicha. Tvrdit pak něco, co se protíví koncilu, znamená protivit se Duchu sv., což může učinit leda člověk choré mysli.“ Ať se Kapistrán tedy vzpamatuje a činí pokání! Borotín se přihlašuje nepřimo k památnému usnesení Karlovy university o kalichu⁹⁾ z 10. března 1417, a to smělym obratem ap. Pavla, kterého tu universita užila prohlašujíc, že nikomu nemá být věřeno v otázce kalicha, ani andělu, kdyby sestoupil s nebe a učil jinak. Když pak nedostal od Kapistrána odpověď a mnich napsal zato panu Jiřímu z Poděbrad, napsal mu Borotín po druhé, a to z hradu

lav, svolány selské dvory, jež měl v Kozmicích u Chýnova, jako královská odúmrť, ale na protest vykonavatelů závěti přiznány vdově Kateřině (AČ 37, 768). V téže knize svolací str. 669 otiskl C. Friedrich zápis, jímž král Ladislav 1454 propůjčil Borotínovi nevelkou odúmrť, ten se jí však vzdal. Ze zápisu vysvítá, že mistr byl v královských službách. Za laskavé upozornění na oba zápisy jsem díky zavázán zvěčnělému R. Cihhartovi. Jak ukázal v uv. svém spisku, připadl důchod z Kozmic po smrti mistrovy vdovy, jak určil v závěti, koleji Národa českého.

6) O skromných poměrech této fakulty, jež asi zůstala na Karlově universitě ze všech nejmenší, můj čl. ve VČA 43, 1944, 88—9.

7) Najdou se v uvedeném rukopise kapit. O 1 a v universitních 1298, 1994, 1996 a 2001 (podle Truhlářova *Catalogus*). Lékařský sborník z doktorovy pozůstalosti je v kapit. ruk. L 15.

8) Zde zastává Borotín stanovisko velmi rozhodné jako M. Lupáč (můj čl. o něm v *Reformačním sbor.* 7, 1939, 120).

9) AČ 3, 204.

pana Jiřího z Litic, takže se zdá, že to učinil v dorozumění s ním.¹⁰⁾ Borotínovi odpověděl pak nejen Kapistrán, ale i jeho spolubratr G. G. Rangoni;¹¹⁾ avšak tím, pokud známo, se diskuse skončila.

Toto vystoupení starého doktora po boku M. J. Rokycany, na něhož mířil hlavní útok Kapistránův, je tím pěknější, že když byl Rokycana zvolen 1435 zemským sněmem za arcibiskupa, vzbudila volba v Borotínovi vážné obavy politické. Dal jim výraz důvěrným projevem, složeným většinou veršem.¹²⁾ Rokycana zvolen byl, praví, asi nekanonicky a jeho volba nedojde v Římě uznání. To povede k rozbití dosažených úmluv s církví, k novým válkám a k novému rozmachu radikalismu (Borotín mluví o Pikartech, jimiž myslí Táboře), který se podařilo nedávno zlomit u Lipan. Z projevu mluví konzervativce, který se strachuje o osud míru, dosaženého v dosud nedojednaných úmluvách s představiteli koncilu basi-lejského, a proto napomíná k opatrnosti. Možná, že Borotín zamýšlel pohnout dokonce Rokycanu k rezignaci. Avšak výzva taková zůstává v projevu nevyslo-vena a, jak se zdá, přátelský styk mezi oběma muži nebyl tím zkalen. O tři roky později napsal Borotín Rokycanovi malý projev, jenž ukazuje, jak si vážil husit-ského arcibiskupa.¹³⁾ Obrací se na Rokycanu jako na muže velké prozíravosti s výzvou, aby učinil s městskou správou opatření proti moru, který se patrně objevil na blízkou. Výzvu tu vnuká mu, praví, láska k městu, jemuž slouží a jemuž, jak jen dovede, žádá blaha a cti. Městem tím není Praha, nýbrž Hradec Králové, kde tenkrát Rokycana pobýval; byl o rok dříve donucen opustit hlavní město, že tu ovládla zikmundovská reakce, která je udržela v rukách až do 1448 a jež uklá-dala Rokycanovi o život. Podle toho byl Borotín ve službách Hradce, i když bydlil v Praze a byl tu pražským měšťanem, jak se jmenuje sám v závěti. Hradec si patrně platil proslulého lékaře, jak takové poměry známe z doby pozdější, a tím se asi vysvětluje, proč Borotín, tehdy 73letý, píše list Kapistránovi z Hradce.

Konečně máme z pera našeho doktora ještě jiný příznačný projev, a to z r. 1454, kdy mu již táhla osmdesátka. Hlásí se jím, jak se zdá, k těm politikům husitským, kteří ve sporech a ve velkém vlivu a moci kněžstva viděli nebezpečí pro stát a jejichž nejbojovnějším mluvčím je podkomoří Vaněk Valečovský, pů-

10) K věci Zd. Nejedlý, Česká misie J. Kapistrána v ČČM 1900, 68 a d. List vídeňského ruk., jenž svědčí podle jeho výkladu str. 70 p. 1 Borotínovi, je psán nepochybně Rokycanou Kapistránovi (moje Lit. čin. M. J. Rokycany 39 č. 7). První list Borotínův má v překladě uv. Cihhart podle textu vyd. Fr. Valouchem, Životopis J. Kap. 1858, 790—2, Druhý list, jak tam uv., otiskla lipská disertace F. C. R. Webera 1867, 36—40. Místo jeho vydání udává kapit. ruk. N 50 1. 151.

11) V ruk. brněn. archívu zem. Cerr. II 257 1. 3—33 s nápísem Fr. Gabriel, clarus Veroniensis O. M. ad Joh. Borotín, medicum Prage, communionem utriusque speciei defen-santem ac rev. patrem... petuleis litteris insultantem. Salvum te opto...

12) Uv. Höfler II, 832—5 z předlohy dnes nezvěstné; zato se však vynořil jiný ruko-pis v univ. ruk. 1695.

13) Jeho podstatné části v mém čl. o kronice 267 pozn. Je z 13. dubna 1438.

vodce prudkého útoku na Rokycanu z doby asi téže.¹⁴⁾ Podle zápisku nejmenova-ného žáka vypravoval Borotín 23. května 1454 v přednášce, jak zažil, že děcko, jež dosud nemluvalo, proneslo slova: „Běda, běda, běda kněžím, kteří vnášejí v křesťanský lid meč!“

Nuže, takový byl životní osud doktora Borotína a jeho postoje k husitské revo-luci, jejímu programu a přednímu představiteli. Je možné abychom do jeho pí-semné pozůstalosti zařadili také naši kroniku? Nemýlím-li se příliš, možno všech-ny nesnáze, na jaké narážely dosavadní výklady o záhadné osobnosti jejího pisa-tele, odstranit řešením, které navrhuji.

Odpůrci pojetí Palackého, od Novotného po Steina, vypracovali pěkně rozpory, do jakých upadáme, chceme-li si představit, jak mohl člen pražské koleje univer-sitní v r. 1422 prožít vše, co o sobě vypravuje kronikář: jak utíkal 1423 z bitvy, vyhrané nad Pražany Žižkou; jak byl 1427 zatčen při přepadu Prahy Hynkem z Kolštejna, ať již pro dorozumění s vetřelci či pro pouhé podezření z něho, a jak za půl roku vytrhl zase s pražským vojskem do pole na Moravu, Slovensko a do Slezska. To vše je věru těžko si představit u universitního kolegiáta. Ale do života lékaře vrženého do válečné bouře zapadá to vše zcela dobře. Za toli-keré války měl lékař plné ruce práce, zvláště byl-li Borotín již tehdy jako 1438 ve službách Hradce Králové, hlavní pevnosti bratrstva Sirotčího. Nemohl sedět doma, nýbrž strávil mnoho času na cestách, aby dojel tam, kde všude ho bylo třeba. Jak víme náhodou z účtů hradu Karlštejna, jezdil 1429 skoro čtyři neděle na Karlštejn¹⁵⁾ léčit hradního správce a jeho sluha byl tu častým hostem, pokud víme, naposledy 1433 provázel hradního písaře na týnskou faru pro peníze za knihy, jež Rokycana koupil od hradní posádky pro universitní knihovnu. A viděli jsme jak 1451, kdy mu bylo již 73 let, jezdil po Hradecku. A právě v tomto kraji, s nímž měl náš doktor tolik styků, vznikla kronika písaře Krušinky, která se stala základem Kroniky starého kolegiáta. Koho mohla zaujmout spíše než M. Borotína, jenž byl jako pražský lékař v samém středu velkého zápasu revo-luce, měl tolik známých na Hradecku, z něhož vzešel Krušinka, a tolik z toho, o čem tato kronika vypravovala, prožil v Praze i v poli? Sám neměl nepochybně podrobnější zápisky o době revoluce. Tím více uvítal bohatou zásobu faktů, jakou mu poskytla. Vybavovala mu tolik velkých událostí, jichž byl buď sám svědkem nebo o nichž mnoho slyšel v rozhovorech s klienty. Proto mohl doplnit Krušin-kovu práci nejednou cennou podrobností, za níž mu jsme tak vděční. Jeho sym-patie a antipatie se ovšem hodně rozcházely s Krušinkou, oddaným ctitelem bratra Žižky. Borotín stál na straně jeho odpůrců a polní vojska, tábořské i sirotčí (to neznamená, že i bratrstva) zatracoval jako sebranku lotrů. Viděl v nich hlavní překážku upokojení země a ukončení války a jejichž běd, jež poznal jako lékař

14) O něm v této souvislosti R. Urbánek, Věk Poděbradský III, 1930, 72 a d. Projev Borotínův je v kap. ruk. M 75 (otiskl Patera-Podlaha, Soupis ruk. II, 1922, 313).

15) Vyd. Jos. Pelikán 1949, str. 104, 31, 56, 61.

až příliš zblízka a trpěl jimi více než kdo jiný; neměl proto pochopení pro dějinný význam polních vojsk, bez nichž by byla revoluce bývala dávno zdolána. Proto ho však nesmíme pokládat za krajního konzervativce, jako byli ti z jeho kolegů, kteří ještě před Lipany spěchali zříci se kalicha a najít návrat do církve. Kalich byl Borotínovi svatým a katolickým a úcta k němu splývá mu s úctou k Husovi; na něho měl nepochybně uctivé vzpomínky od počátků akademické dráhy, kterou mu M. Jan, pravý otec studentů, pomáhal usnadňovat.¹⁶⁾ Povolení kalicha i ostatních požadavků společného programu husitského, čtyř pražských artikulů, jak bylo provedeno 1436 jihlavskými kompaktáty, bylo mu nezbytnou podmínkou míru, jak vyložil v prvním listě Kapistránovi. A je to jistě nápadná shoda s naší kronikou, že v ní najdeme nejen zevrubnou zprávu o vyhlášení kompaktát v Jihlavě, ale i celé znění právě onoho dokumentu, pojatého do kompaktát, kterého se dovolává Borotín v listě Kapistránovi, totiž příkazu koncilu českým i moravským biskupům, aby dali podávat z kalicha všem, kdož o to požádají, a zabránili porušování tohoto příkazu a tupení husitů jako kacírů.

Kronika se však hlásí k Borotínovi i jinými rysy, jak jsem upozornil částečně již před lety. Slyšeli jsme, jaké obavy vzbudilo v Borotínovi zvolení Rokycany arcibiskupem. Podobné obavy projevuje kronika při vypsání toho, jak se země rozpoltila po Zikmundově smrti, když strana katolická zvolila králem jeho zetě Albrechta, kdežto husitská většina krále polského. „Et sic iterum,“ dokládá k tomu s obavami kronikář, „terra fit in dissensione et partes inter se valde amaricantur.“ Za tuto krizi nemohli býti činěni odpovědnými theologové a jejich spory. Stesk starého doktora na ně z r. 1454 vyslechli jsme shora. Protějškem k němu může být podobný stesk kroniky na počátku vypsání hladového a válečnými bédami bohatého roku 1433. „Fit magna strages,“ naříká kronikář, „in populo et desolacio terre. In lacrimas abeunt, omnia luctus habet. Ecce quam periculosa sacerdotum lis, dissensio et discordia! Nam ipsi omnium istorum fuerunt in causa et in ruina.“ A když vypsál válečné bēdy, jaké mělo vzápětí přenesení vojny na půdu domácí obležením Plzně polními vojsky, o nichž tvrdí, že to byli většinou cizinci, dokládá: „Non aliud restat nisi ve, ve. Et in procinctu incumbit desolacio et destructio tocius redni.“ V těchto větách se nám ozve nejen slovní shoda s výrokem z 1454, ale i osobitá zvláštnost našeho kronikáře: náhle vpadá do verše. Podobné verše najdeme v kronice v líčení velikého vítězství Žižky a Pražanů u Brodu 1422 a vítězství Pražanů a bratrstev u Ústí 1426. Jsou to verše hodně neumělé, ale zcela takové jako ty, jimiž je psán skoro celý Borotínův list Rokycanovi z r. 1435.

Ty nápadné shody myšlenkové i formální opravňují, doufám, vyslovit přesvědčení, že se mi podařilo tezi Palackého obhájit a Borotínovo autorství naší kroniky prokázat s pravděpodobností tak značnou, jak jen dopouští povaha našich pramenů o době tak dávné.

¹⁶⁾ Přímluvou, aby mu byla prominuta promoční taxa (Lib. dec. I, 349).

Tato práce je souborem biografii. Tentokrát musím však učinit výjimku a věnovat zájem veliké události v dějinách naší almae matris, vzniku, povaze a osudům velkého činu největšího rektora Karlovy university. Myslím tím revoluční objev Jana Husa, kterým u nás zavedl nový, tzv. diakritický pravopis. To byla událost významu dalekosáhlého. To vyniká snad nejlépe z toho, že novou soustavu přijali brzy i Maďaři, kdežto Poláci učinili k tomu jen prvý náběh a zase se vrátili k těžkopádným spřežkám, jež zatěžují jejich písmo dodnes. A ještě v 19. stol. zavedli Husův pravopis Slovinci a Chorvati. Avšak i na tom, jak pronikavě reforma zlevnila české bible, takže si je mohlo poříditi mnohem víc lidí než dosud. To postihl u nás nejdříve Dobrovský, jenž se svým přítelem F. Durychem položil základy ke studiu českých biblí,¹⁾ a jeho žák Palacký učinil v jeho stopách 13. srpna 1826 rozhodný pokrok nálezem Husova traktátu, v němž, třeba není spisovatel jmenován, naráz rozpoznal dílo M. Jana. Když se za týden po náleze vrátil do Prahy, vyhledal hned Dobrovského, aby mu oznámil ten i jiné nálezy, učiněné v Třeboni.²⁾ Veřejnosti oznámil šťastný nález napřesrok v prvním ročníku právě založeného Musejníku a ohlásil zároveň článek o Orthographii. Avšak s vydání sešlo, nejspíše pro odpor cenzury. Když cenzura po 20 letech padla, byl Palacký příliš zaměstnán politikou a Dějinami národu českého, jež pád cenzury uvolnil. Byl však upomenut na ten úkol 1849 poznáním bible šafhauské a pohrobním vydáním Jungmannovy Historie literatury české.³⁾ Ale 1855 našel vydavatele v příteli V. A. Šemberovi, jemuž zapůjčil vlastní přepis dílka. Jeho vydání vyšlo 1857 jako rozšířený otisk ze sborníku Slavische Bibliothek, kde mu propůjčil ochranu před obnovenou cenzurou slavný Franz Miklošič, profesor slovanské filologie na universitě vídeňské. Toto vydání uskutěčněné po tolika trampotách se stalo brzy nemalou vzácností a proto se množily hlasy, jež volaly po vydání novém. To ohlásil 1926 polský slavista R. Ganszyniec. Jeho naléhavost zvýšil rok nato V. Flajšhans nálezem nového, třeba jen částečného rukopisu.⁴⁾ Míjela však léta a 1958 Ganszyniec zemřel. Předvídaje ty konce, vyzval jsem 1949 naše filology, aby se chopili čestného toho úkolu.⁵⁾ Ale byl to hlas volajícího na poušti. V srpnu 1968 se dožili tedy naši slavisté zahanbu-

¹⁾ Můj článek Dobrovský a staročeská bible v jubilejním sborníku Dobrovský 1753 až 1829.

²⁾ Fr. Palackého Korespondence a zápisky I, 1898, 162.

³⁾ III, I. c. O tom, jak Palacký zajel za biblí do Šafhausen, moje Počátky české bible 1941, 19 a článek Hus a jeho účast na stč. biblí ve sborníku Strahovská knihovna 3, 1970, 87. O Šemberově vydání Jos. Karásek, Příspěvky k vydání spisů M. J. Husi 1915, 9—18.

⁴⁾ Zlomek Husova traktátu o pravopise ČNM 1927, 6—9.

⁵⁾ V článku K Husovu spisku o pravopise v JSH 18, 1949, 33. O tom, jak k němu dal podnět F. Ryšánek, můj článek Konečně vyšlo kritické vydání Husovy Orthografie v Kostn. jiskrách 1969 č. 42.

jícího překvapení, že jim přinesl výtisky svého vydání hamburský filolog, profesor Johann Schröpfer,⁶⁾ a já se dožil potěšení, že moje výzva, která u nás padla na skálu, ujala aspoň v cizině.

Pokládám edici Schröpferovu za neocenitelnou především tím, že podává znění slavného dílka Husova daleko úplnější a spávnější nežli vydání Šemberovo a že tím umožňuje, ano, skoro vyzývá k diskusi, po které volá již dlouho neutěšená situace, v níž vězí již léta naše husovské bádání právě v nejzávažnější otázce hodnocení geniálního, jak o něm prohlásil 1909 M. Murko, dílka, Sto let od chvíle, kdy Palacký našel v Třeboni rukopis Ortografie a uvedl ji do literatury jako práci Husovu, ač se dochovala v rukopise beze jména autora, neozval se ani jediný hlas pochybnosti o tom, že dílko napsal Hus. Ale skoro právě o stém výročí památného nálezu mladého Palackého utrpěla tato communis opinio eruditorium ořes, který jí zahrozil zhroucením, a to útokem předního tehdejšího našeho historika J. Pekaře.

R. 1927 oživil Ortografii nejlepší žák J. Gebauera, jak on sám v něm řekl, V. Flajšhans pěkným článkem ve sborníku k šedesátce V. Tilleho,⁷⁾ kde mj. dokázal, že spisek obsahuje stopy nářečí jihočeského. A tu vystoupil Pekař s tvrzením, že Husovo autorství je založeno na pouhém dohadu Palackého a s jinými námitkami podobného rázu, a dal tím podnět k diskusi o Husově autorství Ortografie, diskusi ovšem dosti zvláštní. Pekař byl článkem Flajšhansovým uveden do situace hodně nepříjemné. Byla to jakási vzpoura v jeho vlastním domě. Přes deset let byl Flajšhans spolupracovníkem jeho Českého časopisu historického a od nich očekával Pekař oddanost, ne-li poslušnost. A Flajšhans, třeba byl o 4 roky starší, osvědčoval ji a vážil si Pekařovy přízně, založené ostatně neposledně na společných antipatiích (k Masarykovi a Novotnému). A tu pojednou se Pekařovi vzepřel ve věci, v níž byl velice citlivý, v boji proti staleté tradici, že se Hus narodil v Husinci u Prachatic, kdežto Pekař dokazoval, že v Husinci u Klecan. Obráně té teze věnoval nedávno (1926) nový článek proti Novotnému a mně⁸⁾ a neváhal nyní napsat,⁹⁾ že „je nyní otázka, jsou-li poznámky Flajšhansovy do jisté míry přesvědčivé, abych všichni svou argumentaci prohlásil za omylnou“. Pokusil se nejprve Flajšhansu přesvědčit soukromě a dovolával se dokonce toho, že ho Flajšhans nejednou ujistil, že v Husových spisech není žádných stop nářečí jihočeského, doufaje, že své mínění, které prý v těchto hovorech

⁶⁾ Hussens Traktat Orthographia Bohemica. Wiesbaden 1968.

⁷⁾ Str. 61—9. Gebauerův výrok o Flajšhansovi jsem uvedl na veřejnost v jeho nekrologu v JSH 20, 1951, 14. Tam i o tom, jak jsem dal bezděky podnět Flajšhansovi, aby se dostal do ČCH.

⁸⁾ ČCH 32, 126—34. O mé odpovědi na tento článek „Nejstarší životopisy Husovy a jejich svědectví o jeho rodišti“ nepřinesl ČCH již ani slova. Moje odpověď na Pekařovu kritiku dvou mých prací, jejíž otištění jsem si vynutil, nesměla být v obsahu ani uvedena a tím méně můj doslov k této diskusi „O nového Bartoše“, který jsem si vydal vlastním nákladem.

⁹⁾ ČCH 1928, 199—202.

nepokládal za nezměnitelné, změni přece. Ale všechno to úsilí vyšlo naprázdno. Flajšhans zůstal pevný a vybojoval si tím aspoň to, že mu Pekař povolil místo na zevrubný výklad svého stanoviska¹⁰⁾. Kompromis mezi oběma nalezen v tom, že Flajšhans promluví jako filolog a Pekař jako historik. Konečné slovo si vyhradil ovšem redaktor. Kdo poznal oba muže osobně a velikost toho, oč ve sporu běželo, neodepře oběma uznání. Více charakternosti přízná však jistě Flajšhansovi. I věcná hodnota jeho podílu na diskusi je nepochybně větší než podílu jeho oponenta.

Flajšhansovy důvody, jimiž dokazoval Husovo autorství Ortografie, možno shrnout takto: 1. Hlavním obsahem spisku je nauka o pravopisu diakritickém a o rozlišování i a y a l měkkého a tvrdého. Tomu učil u nás jedině Hus, jenž prohlásil dokonce za první hřích pokaženého jazyka nešetření uv. rozdílu a ukazuje to na téměř příkladě. 2. Hus uvádí v Postile (Erben 2, 440) 7 dialektických odchylek, v Ortografii najdeme z nich dvě. 3. Ortografie píše: „aby“ místo „abyšte“. Tak píše důsledně a proti platnému úzu Hus. 4. Zde i tam je káráno psaní c s přezkou cz. 5. Dnes nabylo závažnosti i zdůraznění již Brücknerovo, že břevnovský mnich Jan z Holešova, který napsal výklad chorálu „Hospodine, pomiluj ny“ a jehož navrhoval Pekař za autora Ortografie, je člověk konzervativní, kdežto Ortografie je radikálně pokroková. Mnich se zabývá více slovanickým folklórem a archeologií nežli vlastní gramatikou a pochází z východní Moravy, kdežto Ortografie cituje moravské nářečí západní, které Hus poznal nejspíše od Mladoňovice.

Pekař se vyhnul možnosti čelit těmto důvodům jako filologickým zdvořilou poklonou, že jich nepodceňuje a na ně odkazuje čtenáře, ale pokusil se oslabit je novými námitkami. 1. Zdůrazňuje rozdíl mezi klidným a ryze vědeckým rázem Ortografie a reformně-náboženskou povahou všech spisů Husových. Dnes známe spisy stejného rázu i v Husových nejstarších přednáškách na filosofické fakultě, výklad Summy naturalium a Rhetoriku (moje Literární činnost č. 14 a 15), z nichž se nám dochovaly ovšem jen trosky. 2. Jiný rozdíl vidí Pekař v tom, že se Hus ve Výkladu 1412 omlouvá, že se Ortografií zcela neřídí a proč tak nečiní. To lze vysvětlit i zkušeností, jaké časem nabyt. Vida, že v novotách zašel příliš daleko, dal se na ústup, jak naznačuje sám v závěru svého spisku. 3. Pekař vytýká také rozdíl mezi klidným konstatováním tvrdého l v češtině a rozhořčením, s jakým káře jeho nešetření Husův výklad. To snadno vysvětlí však rozdíl doby sepsání obojí práce. Neúspěch jeho úsilí po 6 letech Husa podráždil. 4. Pekař postrádá konečně ve spisku sebevědomí, s jakým píše Hus ve Výkladu Lombardových Sentencí. Flajšhans tu ukázal pouze na Husovo příznačné „ut estimo“, mohl však právem zdůraznit i neméně sebevědomé „ut videtur mihi, ecce habes“ nebo „dico“. Mezi obojí prací jest i velký rozdíl látko-

¹⁰⁾ 357—69; Pekařův doslov vyšel 1929, 200—3.

vý. V Ortografii neměl Hus téměř předchůdce, s nímž by polemisoval. Ve Výkladu Sentencí musil však precisovat své stanovisko proti množství scholastických klasiků a škol, ať pomlčím o tom, že to je dílo asi desetkrát rozsáhlejší než Ortografie.

Buďme však k Pekařovi spravedliví. Zřejmá rozčilenost jeho útoku na klasické dílko Husovo má základ v tom, že si mohl těžko tajit, že boj o nové rodiště Husovo prohrává. A přece ten útok můžeme nazvat slovem Augustinovým „felix culpa“. Třeba byl Pekař snad poslední, kdo věřil, že se Hus narodil u Klecan, dal svým omylem podnět k diskusi, která přinesla Husovu autorství Ortografie tolik opor, jak jen bylo tenkrát možno. A příznějme si, že další pokrok v jejím poznání zjednaly teprve nové prameny, zejména „Nový Hus“ B. Ryby, vyšlý r. 1948. Ten mi prospěl nejvíce, když jsem se pokusil o rok později vyložit vznik památného spisku Husova, jak doufám, zcela již uspokojivě. Článek nadepsaný nenáročně „K Husovu spisku o pravopisu“, u nás zapadl. Snad zaslouží, abych tu jeho podstatnou část otiskl s několika dodatky a opravami, aby mohl posloužit žádoucí diskusi. Ročník Jihočeského sborníku historického, kde vyšel, je dávno rozebrán.

Účel spisku a jeho souvislost s literární a učitelskou činností Husovou. Podnět k napsání Ortografie vykládá úvod takto:¹¹⁾ „Poněvadž latinská abeceda nemůže vystačit pro psaní jazykem českým, takže kdo píše česky, si odporují a (a zaviňují, že čtenáři) špatně slabikují a proto špatně vyslovují a čtou, proto jsem se rozhodl, jak myslím, užitečně, upravit latinskou abecedu pro psaní česky, dodati k ní, co chybí, a vysvětlit rozdíly v písmenech. Proto jsem pro ně položil nejdříve abecedu a potom ji vyložil na příkladech.“ Spisek má tedy v čele abecedu, pak výklad, jak byl charakterizován autorem samým, se závěrem, kde vyloženy česky hlavní termíny odborné a navrženy čárky nad samohláskami a české zkratky, jak je měla tehdy latina. Třetí část je Otčenáš, Zdrávas a Věřím v Boha ve znění, jak vypadá podle abecedy a zásad ve spisku zastávaných. Ortografie se končí 7-řádkovým českým doslovem. Jako by cítil převratnost novot v dílku navržených, prosí spisovatel písaře, aby šetřili aspoň rozdílu mezi i a y, psali c jednoduše c a w pouze tam, kde následuje samohláska.

Jak vidět z tohoto úvodu, je Ortografie psána především písařům, kterým svědčí i připomínka v textu (15), aby dbali označování měkkých písmen tečkami, zejména pak závěrečný výklad hlavní části. Je věnován, jak víme, zkratkám, jež Hus zavádí do českého písma po vzoru zkratek, které se tolik osvědčily v latině. Tato novota se mnoho neujala, ale užívá jí velmi pečlivě druhé vzdě-

¹¹⁾ Quia latinum abecedarium pro idiomata bohemicum scribendo non potest sufficere, propter quod scribentes bohemicum discordant, male syllabificantes et sic aggravant sonos ac in lectura, quapropter placuit, ut estimo, utiliter, latinum abecedarium ad utilitatem scribendi bohemicum contrahere, defectum supplere et litterarum differentias declarare. Unde pro illis abecedarium est primo positum in litteris et demum in dicc: onibus exemplariter annotatum.

lání stč. bible, které je nepochybně dílem Husovým.¹²⁾ Tato souvislost zaujala již Šemberu (nebyl-li to sám Palacký, neboť přispěl vydatně k Šemberovu výkladu), a jistě právem.¹³⁾ Spisek neměl však posloužit pouze písařům, jak plyne z citovaného úvodu. Měl prospět i učitelům, mezi nimiž bylo arci i dosti písařů, a to i z povolání, a žákům. Chtěl usnadnit učení českému písmu „slabikováním“ a odstranit závady ve vyslovování a čtení.¹⁴⁾ Je tedy zřejmě myšlen i jako pomůcka pro školy. Sem jediné ukazují pokyny učitelům, aby pomohli žákům, aby sami vyhledali příklady k výkladům spisku.¹⁵⁾ Učitelům svědčí i dvojí smělý návrh psát místo q a místo c před tvrdými samohláskami k proto, že by se to čtlo žákům snáze (17, 18). Obojí ten návrh vplynul jasně z vlastních zkušeností učitelských. Hus jich věru neměl nedostatek. Užil školské roboty hned jako mladý bakalář a mistr a nezbavil se jí, ani když se stal 1402 skutečným profesorem jako správce kaple Betlémské. Ke kostelu přibyla brzy kolej a s ní studenti, které musil připravovat na zkoušky. A tu bývala hlavním předmětem gramatika, neboť teprve znalost latiny otvírala přístup na universitu. K trampotám s žáčky přibýly potom trampoty s písaři, s nimiž byl spisovatel doby Husovy ve styku stejně čilém a nezbytném jako spisovatel dnešní s tiskárnami. Asi od 1406 začal Hus psát česky tím, že se ujal práce o české bibli,¹⁶⁾ a tím mu nastaly nesnáze s písaři. S latinskými písaři nebylo potíží, české však musil si téměř teprve vychovat. Toť nepochybně hlavní popud k napsání Ortografie.

Byl k tomuto úkolu vyzbrojen jako málokdo jiný nejen vzpomenuťmi zkušenostmi učitelskými, ale i studiem teoretickým, jak byl k němu přiveden povinnostmi profesora fakulty filosofické i theologické. Není to učinnost nějak neobyčejná, kterou prozrazuje O., ale solidní. Jak ukázal Flajšhans podle starého, ale přece dosud základního díla Thurotova i to, co budilo ve spisku obdiv největší, foneticko-fysiologický výklad o hláskách ch, y a tvrdém l (14, 17, 18), má nepochybně vzor v gramatické učebnici oblíbené v 14. století. Je to kniha anglického dominikána Roberta Kilwardbyho († 1279), výklad hlavní gramatiky, užívané ve středověku, druhého dílu Prisciana; její rukopis se dochoval dodnes v knihovně Karlovy university XIII D 1. Je to vynikající dílo empirické

¹²⁾ Moje uv. Počátky 20 a d. a Lit. činnost M. J. Husi 112—3. Podle Flajšhansu vedla by od O. cesta ještě k jiné práci Husově, k Jádro naučení křesťanského, neboť jádro má v některých rukopisech v čele rovněž Husovu Abecedu (uv. m. 114—5). Je však nejisto, zda uved. podoba spisku pochází od Husa či spíše od pozdějších jeho upravitelů, jak soudí E. Havelka, Husitské katechismy (1938) 175. Viz o té věci ještě závěr tohoto článku.

¹³⁾ Šembera, M. J. Husi Ortografie česká s. 6.

¹⁴⁾ Výrok o tom uveden v pozn. ¹¹⁾. Hus se vrací k tomu připomínkou závěru: neb tím tiežite číslo tj. ztěžujete čtení (K. Novák, Slovník k čes. spisům Husovým, 1934, 16).

¹⁵⁾ Exempla, ut fiat brevius, iuvenibus derelinquo. Exemplum de omnibus sentenciis iuvenibus in proprio idiomate derelinquo (str. 18). Živé porozumění pro povolání učitele, jímž možná sám byl, než se uchýlil existenčně jako kazatel, jako tolik jeho universitních kolegů, projevuje Husův traktát, otištěný Flajšhansem ve VČA 9, 1900, 620—1.

¹⁶⁾ Moje uv. Počátky 11 a d. a Lit. činnost 101 č. 2.

školy anglické a bylo ho užíváno neposledně v oblíbeném výkladě nejrozšířenější gramatiky středověké, *Doctrinale Allexandra de Villa Dei*, zv. *glosa Admirantes*.¹⁷⁾ Ale 1406 byl Hus již také činný na fakultě teologické, a to rozšířilo jeho obzor ještě jiným směrem. Vykládaje někdy tehdy Žalmy poznal abecedu hebrejskou a měl příležitost srovnávat ji s latinskou i českou. Zvěděl s překvapením, že má tři znaky pro s a š a pro každou hlásku zvláštní písmeno.¹⁸⁾ Již dříve poznal jinou abecedu podobnou, hlaholskou, užívanou v klášteře na Slovanech, který byl tehdy pražskou znamenitostí. O hlaholské abecedě věřil jistě s legendou původu jihoslovanského, že ji vynalezl velký sv. otec Jeronym, který byl podle téže legendy Jihoslovan. Tato legenda se stala ochranou slovanské bohoslužby, pokud arci užívala církevních knih hlaholských, proti pronásledování, které musila snášet od časů sv. Metoděje do Innocence IV., jenž konečně slovanskou bohoslužbu hlaholskou 1248 uznal a persekuci zastavil v přesvědčení, že tvůrcem této bohoslužby byl Jeronym.¹⁹⁾

Husův čin. S touto výzbrojí se pustil Hus do práce. Vytkl si za úkol sestavit abecedu, která by vystačila s písmeny abecedy latinské, jež se zcela vžila, takže nebylo možno na ní nic měnit. Nebyl tu asi zcela bez předchůdců. Náběhy k soustavě, kterou vytvořil, byly již tu, ale velikým činem M. Jana je, že náběhy domyslně a uvedl v soustavu. Vytvořil českou abecedu z latinských písmen, avšak rozmnožil ji o písmena jen nepatrně změněná změkčujícími tečkami. Rázně tím odstranil těžkopádné sprežky, a to i v samohláskách, kde pro dlouhé užil

17) Ch. Thurot, *Notices et extraits de divers manuscrits latins pour servir à l'histoire de doctrines grammaticales au moyen âge* (1868) 97, 136 (Kilwardby míněn i jménem *Magister de Quili verbi* 39, 146) a 33 (o glose *Admirantes*).

18) To vykládá v *Enarratio psalmodum*, jak doložil Flajšhans v uv. ČNM 8. Schröpfer (46) pochybuje o tom, že Hus užil příručky Kilwardbyho. Namítá, že Kilwardby byl rozhodný odpůrce averoisimu a že byl proto sotva přístupný myšlenkám dánských mistrů o tvoření hlásek a vědě o hláskách, a proto soudí, že byl sotva učitelem Husovým. Avšak Anglie měla starou domácí tradici empirickou, z níž vzešel Kildwardby, a užití jeho gramatiky *Ortografie* doložil Flajšhans z práce Thurotovy a k tomu jsem já ukázal, že tato gramatika byla užívána na Karlově universitě rukopisem pocházejícím z Karolína.

19) F. Pastrnek, *Dějiny sv. Cyrila a Methoda* (1902). *Ortografie* jmenuje dvě hlásky hlaholské abecedy (14). Podle A. Frinty, *O předloze Husovy reformy pravopisné* (LF 67, 1940, 254) přejal Hus z hlaholských ruk. kláštera na Slovanech měkkící tečku nad souhláskami. Jihoslovanem jmenuje Hus Jeronyma hned 1398 v explicitu stockholmského přepisu Viklefa, dáváje mu epitheton Slavus, neboť tak nazývá Charvaty jak v O. 14, 16, 17, tak i ještě 1413 (Novotný, M. J. Husi Korespondence 174; k tomu JSH 17, 80). Pro Slovanu užívá jména Slovani (O. 18). V *Postile Puncta*, o níž moje Lit. činnost 30—1, praví o sv. Václavovi, jak otiskl tam uv. A. Neumann 74: *Fratres tui generaliter omnes christiani, speciales omnes Slavoni, specialiores omnes Bohemi*. Naproti tomu J. z Holešova jmenuje 1397 staré Čechy Charvaty, kteří prý mluvili jako dnes Charvatí (Z. Nejedlý, *Dějiny předhusitského zpěvu v Čechách*, 1904, 319), a Jakoubek, 1417 užívá o Slovanech jména Slavi, říkáje o nich, že mají *ex ordinacione ecclesie* nejen přeloženou bibli, ale konají i bohoslužbu ve svém jazyce po celém světě (moje Lit. činnost Jakoubka ze Stříbra str. 54). To je zřejmě zisk cesty M. Jeronyma Pražského na Rus z r. 1413.

zase čárky. To byla smělá novota a není divu, že se naráz neujala. Narazila na odpor hlavně tam, kde jedině mohla zvítězit, u písařů. Jejich důvody vytušíme snadno. Nebyla to jen síla zvyku a přirozené vzepření samozvanému novotáři. V sázce se octly i zájmy. Husova reforma zasáhla citelně jejich kapsy. Byli placeni, jak bychom řekli dnes, od řádky a počet těchto platebních jednotek se reformou podstatně ztenčil. Hus to vycítil a v závěru O. se obrátil na písaře prosbou, aby mu vyhověli aspoň v několika věcech, na nichž mu záleželo nejvíce. Odpor písařů byl však tak veliký, že když v listopadu 1412 dopsal Hus největší své dílo *Výklad*, sám se neodvážil řídit se v něm jednou z oněch novot, jejichž šetření žádal na písařích v O., a pro písaře, kteří ještě nepřivykli tak psát, jak tu praví, podržel psaní č starým způsobem.²⁰⁾ Avšak síla pokrokové myšlenky se osvědčila i zde nezdolnou a překonala i tyto mocné překážky.

O to se přičinili nepochybně nejvíce písaři, které si M. Jan sám vychoval v Betlémské kapli. Přispěli svému učiteli již, když psal O. Jako bychom ho slyšeli, jak se vyptává těchto žáků, když s nimi zasedl ke stolu, na to, jak se co říká v jejich rodném kraji, v duchu pokynů, jaké dává O. učitelům. V koleji se sešli studenti ze všech končin Čech i Moravy, ano, nepochybně až z Chorvatska. Tím si vysvětlíme hojnost zajímavých pozorování dialektických, s nimiž se setkáme v O. Hus uvádí zvláštnosti z Moravy,²¹⁾ ale i rozdíl mezi češtinou a chorvatštinou,²²⁾ ano dokonce slovo maďarské a zvláštnost maďarské slabiky *đo* a *đu*, které v češtině nenašel (15, 19). To měl jasně od svých žáků nebo kolegů moravských a chorvatských, kteří uměli ovšem i maďarsky jako občané uherského státu. Od r. 1386, co byl Zikmund králem uherským a tedy i chorvatským, byly mezi Chorvatskem a našimi zeměmi živé styky. Čechové dosahovali v Chorvatsku církevních úřadů, i biskupství, Chorvatí zase chodili do Prahy na universitu. Ale do Prahy přišel i ne jeden Slovák.²³⁾

Dílo Ortografie. A mezi těmi žáky i známými, kteří chodili do Betlémské kaple, si vychoval M. Jan i písaře, kteří uposlechli pokynů O. a dovedli psát v duchu jejich zásad. Jménem nám většinou unikají a vyžadovalo by zvláštní práce všech-

20) Tento výrok, na nějž upozornil V. Novotný, M. J. Hus I, 186, dokazuje, že O. nemohla být napsána 1412, nýbrž o několik let dříve. To bych dodal k výkladu Lit. činnosti 73 odst. 6 proti datování Flajšhansovu, jež se opírá o datum na konci ruk. třeboňského: in die Leonardi (6. listopadu). Výklad dopsán byl naopak až 10. listopadu 1412. Není-li ono datum pouze datem dopsání onoho rukopisu, pak bychom píseck mohli položit do listopadu 1405 nebo 1406, neboť biblický sborník Mikulovský s Husovou revizí prvotního českého překladu NZ, *Žalmů* a knih sapienčních byl dopsán buď 2. ledna nebo 31. prosince 1406. O sborníku Mikulovském B. Souček, *Česká Apokalypsa v husitství* (1967) 99—101, 117—19 a můj článek v *Strahovské knihovně* 3, 1970, 95 ad.

21) Výslovně tvar vekřu. Moravské slovo jest podle Jungmanna i vržukat.

22) Str. 16, 17 a svrchu pozn. 19. O chorvatském žáku Husovu Martinu z Křiževců svrchu zde 25—30. K dalšímu D. Prohaska *Husitství a bogomilstvo v ČMF* 5, 1916, 2 a 8 a V. Burian v *Slovesné vědě* 1, 1948, 129 a d., k němu však moje oprava v JSH 17, 80.

23) O nich B. Varsik, *Slováci na pražské universitě do konce středověku 1926*. O Čechách v Chorvatsku F. Tadra, *Kulturní styky Čech s cizinou*.

ny je shledat. Je však mezi nimi i Husův krajan a možná příbuzný Zikmund z Husince,²⁴⁾ pečlivý písař české Postily z r. 1414, a nepochybně i Martin Korček, písař proslulého českého Nového zákona z r. 1425,²⁵⁾ a ovšem i písaři druhého a třetího vzdělání české bible, v tom Tábořská mlynářka nebo Křištof z Vartenberka, písař NZ z r. 1475.²⁶⁾ Mezi těmito písaři došla konečně reforma Husova porozumění, a to tím spíše, že poptávka po české bibli rychle stoupla. Reforma se osvědčila znamenitě. Českou bibli značně zlevnila a učinila ji tak dostupnou i vrstvám nepřilíš zámožným. Bible zlidověla a stala se tak předním sloupem husitské kultury. To je hlavní, ale nikoli jediné dílo nevelkého spisku Husova.

Vedle pokynů písařům obsahuje O. ještě živly určené škole, učitelům i žákům. Je to jednak abeceda zařízená tak, aby se dala snadno naučit jako souvislá říkačka podle podobných pomůcek mnemotechnických, jednak tři ukázky, na nichž se mají žáci naučit číst: Otčenáš, Zdrávas a Věřím v Boha; ty tvoří jakousi čítankovou část spisku. Vzorem pro tyto partie byla Husovi nepochybně školní učebnice, které se říká později slabikář, nejspíše latinská. Není zachována, neboť takové pomůcky vzaly rychle za své, jakmile dosloužily. Nelze tedy říci, jakou měla tato předloha Husova podobu a jak ji on změnil. Ale když se nám 1547 vynoří z temnot nepaměti, které pohltily všechny předchozí, první zachovaný tištěný slabikář, vydaný v Prostějově,²⁷⁾ poznáme v něm naráz pouhé zpracování dílka Husova. Má stále ještě v čele Husovu abecedu a má také ony dvě modlitby a tzv. apoštolské vyznání víry. Přibylo arci dosti nového, jako výňatky z Nového i Starého zákona, jak je nasnadě, leží-li mezi obojí prací, Ortografií a Slabikářem, bezmála půl druhého století. Avšak všechny ty rozdíly nemění nic na skutečnosti, že duchovním otcem Prostějovského slabikáře je Hus a svou Ortografií. Tak vede od O. přímá cesta ke knížce, která ovládla na dvě století českou literaturu slabikářovou, evangelickou a potom i katolickou, na níž se potom takřka nesčetná pokolení národa učila mateřtině.

Prof. J. Schröpfer, k němuž se konečně zase vracím, se otázkou Husova autorství Ortografie podrobněji nezabývá ani diskusí o ní z r. 1928—9. Vybírá z ní (14) jen svědectví tisku z r. 1545 a 1547 o Abecedě, mlčení Oldřicha Kříže a zejména polského filologa Jakoba Parkosze, jenž užil O., ale jméno Husovo

²⁴⁾ Napsal 1408—9 latinský NZ a tři české lidové kroniky v univ. ruk. XI B 4 a uvedený sborník husovský v mus. ruk. IV C 18.

²⁵⁾ NZ v univ. XVII D 30. Z r. 1400 je jeho dvoudílná latinská bible ve Vídni a Karlsruhe (ČCH 45, 1939, 37) a z 1419 nádherný kodex Avicenny ve Würzburgu. Dílem jeho syna Benedikta je iluminovaná lat. bible z r. 1410 v Norimberku (moje Husitika a bohemika ve VKČSN 1931, 8).

²⁶⁾ O bibli Tábořské mlynářky a Kryštofa z Vartenberku moje Počátky a nyní B. Souček 61—3 a 112.

²⁷⁾ O něm Jos. Kubálek, Jos. Hendrich a Fr. Šimek, Naše slabikáře do konce stol. XVIII, 1929 a Jos. Kubálek, Slabikář český, 1947. Proč nemožu souhlasit s vydavatelovým názorem, že Prostějovský slabikář z 1547 sestavil J. Blahoslav, o tom moje námítky v Nár. osvobození 30. 1. a 15. 11. 1947.

jakožto kacíře potlačil, a k tomu přidává fakt, že v 15. a 16. stol. nikdo ani se strany katolické Husovi autorství spisku neupírá a konečně Husova slova na konci spisku svědčící českým uživatelům: „Takovým obyčejem učte se Čechové, psáti . . .“ „Tak mohl,“ praví, „psát jen někdo, kdo byl zvyklý obracet se veřejně na národ.“ Jinak odkazuje autor můj článek, který, jak říká, poučuje hutně a výborně o této i jiných otázkách. Ale přece dodává bezděky k těmto důvodům významný doplněk dalekosáhlým zjištěním (92—95), že spisovatel Ortografie mnemotechnickou říkačkou přidanou k písmenům Abecedy napodobil klasika starokřesťanské antiky Jeronýma, jehož byl Hus, jak víme, již v počátcích svých studií obzvláštním ctitelem. Husovou předlohou byl tu list Jeronýmův jeho žačce Pavle, v němž na její žádost napsal takovou říkačku pro zapamatování k písmenům hebrejské abecedy. Autor je srovnávací jazykozpytec a proto se jeho zájem obrací daleko více k jinému problému,²⁸⁾ k záhadě, která soustava diakritického pravopisu byla Husovým vzorem a kde a jak ji poznal.

Dosavadní odpověď, uznávaná většinou badatelů, hledala Husův vzor v hlaholštině, s níž se mohl seznámit v klášteře na Slovanech. Schröpfer toto řešení neuspokojuje a hledá lepší výklad na cestách, které snad případnou čtenáři příliš smělými, ale jistě zaslouží úvahy, neboť se mu podařilo shledat pro obojí řešení, jež předkládá diskusi, překvapující důvody. Je to především, smím-li tak říci, hypotéza skandinávská, o níž možno říci, že vnaší do záhady souvislosti zcela netušené. Vychází z ojedinelé památky, na kterou mohl připadnout jedině vědec, jenž je doma stejně ve slavistice jako v germanistice a nebojí se vyslovit myšlenku, na první pohled téměř fantastickou. Na Islandě vznikl pozoruhodný spisek o pravopise, uchovaný v tzv. mladší Eddě, proslulé památce islandské literatury, která je dílem historika a politika Snorriho († 1241), a v tomto traktátě neznámého autora, jenž byl nazván prvním fonologem (to jméno si dala tzv. pražská škola, jejímž představitelem byl mj. Vilém Mathesius † 1945), je užito diakritických značek. Jak se však dostal islandský traktát do rukou Husovi? Na tu otázku odpovídá Schröpfer duchaplným, ale hodně přesvědčivým dohadem, že se to stalo nejspíše prostřednictvím dánského mistra Jana zv. Dacus, jenž působil v l. 1260—1280 se třemi svými krajany v Paříži, a jehož spisy se odtud rozšířily do celého učeného světa, jak ukázala teprve 1955 rozsáhlá edice kodaňské Akademie. Schröpfer uvádí pro to zajímavý doklad z dolnolučického Žaltáře, jenž sice pochází až z 16. stol., ale řídí se zásadami islandské Eddy.

Není však uspokojen zcela ani tímto řešením a dává přednost výkladu ještě zajímavějšímu, který uvádí do literatury o Husovi rovněž první, a jemuž bychom

²⁸⁾ Odtud podnázev knihy: Die Herkunft des diakritischen Systems in der Schreibung slavischer Sprachen und die älteste zusammenhängende Beschreibung slavischer Laute. To vykládá autor hlavně s. 15—49, ale vrací se k problému i v obsáhlém komentáři k edici Ortografie, zabírající s. 52—91 a provázené německým překladem dílka Husova. Komentář následuje s. 92—120. Knihu uzavírá seznam jmen, věcí a zkratk.

mohli dát jméno hypotézy irské. Ukazuje totiž, že se tečky na odlišení souhlásek najdou již v nejstarších památkách staroirských (770—920), které pronikly do střední Evropy čilou misíí irsko-skotskou. O této misii je možno se důvodně domnívat, že zanesla i k nám bohoslužebné knihy, ve kterých bylo užito irské soustavy, a jež se mohly dostat do rukou Husovi a jeho přátelům, a opírá se tu o výsledky živé diskuse, jakou vzbudila známá kniha zesnulého J. Cibulky²⁹⁾ z r. 1958, a bohatě ji dokumentuje a domýšlí vlastními doplňky.

Těžko odhadnout, jak se Schröpferovy hypotézy osvědčí. Jisté však zjednávájí Ortografii Husově žádoucí pozadí, a to podrží cenu, i když se souvislost mezi dánskými mistry v Paříži a irskou misí a Husem nepodaří doložit a dokázat. Schröpfer připouští ostatně obojí vliv již na některé spisovatele před Husem, u nichž postihujeme náběhy k reformě českého pravopisu. Je mezi nimi také Tomáš Štítný,³⁰⁾ a to hned prvým svým sborníkem z r. 1376. Ale skutečná revoluce nastala v této věci teprve tehdy, když Hus vystoupil se svým programem a v něm odůvodnil diakritický pravopis. A to mohl dokázat jen proto, že si brzy po nastoupení místa správce Betlémské kaple zařídil podporou příznivců chrámu studentskou kolej, která se stala zároveň písařskou dílnou, kde si studenti vydělávali přepisováním náboženských spisů, hlavně asi Husových, jejichž odbyt měli zajištěn. Tato kolej navazovala tím na písařský okruh, který vznikl v Miličově Jeruzalémě a jenž rozmnožoval kázání otce české reformace.³¹⁾ Jejich služeb užíval asi i Štítný, jenž žil asi do 1410 u dcery Anežky v blízkosti Betlémské kaple. Zde jsou vlastní kořeny epochálního činu Husova, jeho Ortografie. Náběhy k reformě pravopisu zůstaly možná celé století pouhými náběhy. Husem stanula před velkým úkolem síla elementární a ta se opřela o spuchřelou budovu starého pravopisu a vyvrátila ji nakonec skoro úplně.

²⁹⁾ Velkomoravský kostel v Modré u Velehradu a začátky křesťanství na Moravě. V rozsáhlé poznámce (s. 101) o literatuře vzešlé z diskuse. K ní přibyl významný referát o Schröpferově edici od J. Balázse ve Studia Slavica Hungarica 15, 1969, který jsem poznal laskavostí Schröpferovou. Referent dává však přednost teorii hebrejské před irskou.

³⁰⁾ Schröpfer 101. O tom, že Štítný žil asi do 1410 v blízkosti Betlémské kaple, můj článek v Čes. čas. filolog. 3, 1945, 72 a d.

³¹⁾ Husův sborník, vyd. R. Říčan 1966, 44.

Die hussitischen Kämpfer und Staatsmänner und die Karlsuniversität

F. M. BARTOŠ

ZUSAMMENFASSUNG

Neun Abhandlungen von F. M. Bartoš bringen neue Beiträge zur Rolle der Karlsuniversität, ihrer Magister und Studenten in der Vorgeschichte und Geschichte der hussitischen Revolution. In der Einführung behandelt der Autor die Initiative František Palacký's beim Studium des Hussitentums und erklärt sich als sein Anhänger. Diese Artikel entstanden am Rande der zweibändigen Geschichte der hussitischen Revolution (F. M. Bartoš, Husitská revoluce, Praha 1965—1966).

Beim Studium der ersten tschechischen Bibelübersetzung (První česká bible, S. 10—23) hat Bartoš viele Argumente zusammengestellt, die seine These über die führende Rolle von Adalbertus Ranconis (Vojtěch Raňkův z Ježova) bei der Organisation dieser Übersetzung unterstützen. Danach beleuchtet Bartoš das Leben von zwei Schülern Hus', von Jan Plebán und Jiří z Bělé und behandelt dabei auch die pädagogische Tätigkeit von Jan Hus an der Karlsuniversität (Dva důvěrní žáci Husovi, S. 23—25). Der kroatische Schüler von Hus Martin von Křiževci (Chorvatský žák Husův, S. 25—30) wurde mit dem Schreiber und Illuminator der lateinischen Bibel aus dem Jahre 1447 identifiziert, und zwar auf Grund der kurzen Selbstbiographie dieses Autors, welcher sich selbst als Dalmatiner bezeichnet. Auch der Slowake Matej ze Zvolena (S. 30—32) war in seinem späteren Leben, in den vierziger Jahren des 15. Jahrhunderts, vorwiegend als Illuminator tätig und ist zu einem reichen Prager Bürger geworden, obwohl er noch im zweiten Jahrzehnt ein theologisches Wörterbuch bearbeitet und über Theologie gelesen hatte. M. Petr z Dvakačovic (S. 32—36) war unter den ersten, die nach der Revolution im Jahre 1435 promovierten. Bartoš skizziert den Lebensgang dieses Lehrers an einer Partikularschule, der nach seiner Promotion an der Univesität tätig war und akzentuiert vor allem seine Freundschaft mit Jan Rokycana, dem gewählten hussitischen Erzbischof von Prag. In dem Artikel über den Diplomaten der hussitischen Revolution Matěj Engliš (S. 36—45) korrigiert Bartoš die Ansichten der älteren Literatur und zugleich auch seine älteren Werke, in welchen M. Engliš mit Peter Payne identifiziert wurde. M. Engliš, den die Hussiten im Jahre 1452 nach Konstantinopel schickten, wurde in dieser Abhandlung mit Matěj z Hnátnice identifiziert. Er war früher auch Mitglied der Gesandtschaft der Hussiten, welche zum Baseler Konzil geschickt wurde. Mit der Problematik des Krakauer Prozesses des Astrologen M. Heinrich beschäftigt sich Bartoš in einer Studie: „Proces krakovského husity“ (S. 45—49), wo er einige Hypothesen über die Schicksale des Angeklagten in diesem Prozesse, dessen Ergebnis unbekant ist, entwickelt. Im Artikel „Dr. Jan Borotín und die Chronicon veteris collegiati Pragensis“ (S. 49—54) findet der Autor im Prager Arzt Dr. Jan Borotín jene Person, die alle Voraussetzungen für die Zusammenstellung dieser interessanten Beschreibung der Ereignisse zweier dramatischen Jahrzehnte der tschechischen Geschichte besaß. Die neue kritische Edition des Traktates „Orthographia Bohemica“, die von Johann Schröpfer veröffentlicht wurde, bot dem Autoren Gelegenheit zur Rekapitulation und Ergänzung seiner alten Diskussion mit Josef Pekař um die Person des Autors (O Husův spisek Orthographia Bohemica, [S. 55—64]. Hus wird heute allgemein als Autor dieses Werkes angenommen. Der Inhalt des Traktates wird in diesem Artikel analysiert und die Umstände seiner Entstehung neu beleuchtet.

PŮVOD TRAKTÁTU „CIRCA PROCESSUM IUDICIARIUM“

ROSTISLAV ZELENÝ

1. Z poslední čtvrtiny XIV. století pochází procesní traktát *Circa processum iudicarium in causis delegatis, subdelegatis et ordinariis*, který patří k významným spisům středoevropské právnícké literatury své doby. Opírá se o praktický spisek Puchníkův *Processus iudicarius secundum stylum Pragensem*, který se řadí „mezi literaturu bez vysokých ambicí“, ale „musíme mu přiznati zcela mimořádné místo, a to na základě autorovy originality v podání a svrchovanosti v provedení“.¹⁾

2. Traktát *Circa processum* objevil a popsal Th. Muther;²⁾ znal dílo ve dvou dochovaných rukopisech, a to lipském a královeckém.³⁾ E. Ott upozornil na jiný rukopis tohoto díla, chovaný v archivu metropolitní kapituly pražské.⁴⁾ F. M. Bartoš zjistil další rukopis v knihovně kláštera Sv. Florián u Lince.⁵⁾ Nám se podařilo nalézt ještě tři opisy, dva v lipské universitní knihovně a jeden v městské a zemské knihovně v Kasselu.

Přehled rukopisů:

- L₁ — univ. knihovna Lipsko; sign. cod. iur. 922; fol. 100r—140r; zač. XV. stol., podle našeho mínění z r. 1398 (srov. § 5); nadpis nemá; inc. *Circa processum iudicarium in causis delegatis, subdelegatis et ordinariis . . . expl. . . . que omnia habentur in Speculo de appellationibus, § Qualiter autem; zjištěn Mutherem.*⁶⁾

*) Dr. Rostislav Zelený zesnul krátce po dokončení této poslední práce ve věku 59 let.

¹⁾ M. Boháček, *Processus iudicarius secundum stylum Pragensem*. Akad. V. Vojtíškově k 75. narozeninám, Praha 1958, 31.

²⁾ Th. Muther, *Zur Geschichte des römisch-kanonischen Prozesses in Deutschland*, Rostock 1872, 52—75.

³⁾ J. Tříška, *Příspěvky k středověké literární universitě — De auctoribus et operibus Universitatis Pragensis medii aevi capitula, III: Pragenses magistri, praedicatores, notarii*, AUC X/1 (1969) 7—48, toto: 46, sub 7/8; — rukopis R uvádí pod starší signaturou podle Steffenhagenova katalogu (CXIV).

⁴⁾ E. Ott, *Das Eindringen des kanonischen Rechts, seine Lehre und wissenschaftliche Pflege in Böhmen und Mähren während des Mittelalters*, Zeitschrift der Savigny-Stiftung 34, kanon. Abt. III (Weimar 1913) 93—94.

⁵⁾ F. M. Bartoš, *Z naší středověké literatury latinské*, LF 64 (1937) 127, n. 1.

⁶⁾ Explicit uváděný Mutherem (o. c., 53) nesouhlasí, Muther jím zahrnul k dílu ještě další formuláře, které však k traktátu nepatří.

- L₂ — univ. knihovna Lipsko; sign. cod. iur. 933; fol. 2r—53 r; XIV./XV. stol., podle našeho mínění z r. 1387 (srov. § 5); nadpis: *Incipit processus iudiciarius novus per magistrum Iohannem Schussler Wratislawiensem Prage pronunciatu*; inc. a expl. jako u L₁, expl. však ještě pokračuje: *et sic est finis. Deus sit benedictus in secula seculorum. Amen*; zjištěn námi podle katalogu Helssigova.⁷⁾
- L₃ — univ. knihovna Lipsko; sign. cod. iur. 938; fol. 60ra—104ra; XV. stol., podle nás z r. 1402 (srov. § 5); nadpis *Processus iudiciarius consistorii Wratislawiensis*; inc. a expl. jako u L₁; zjištěn námi podle katalogu Helssigova.⁸⁾
- F — knihovna kláštera Sv. Florián u Lince; sign. Nr. 615; fol. 85r—119r; nadpis: *Processus iudiciarius*; inc. a expl. jako u L₁; zjištěn Bartošem.
- K — archiv metropolitní kapituly pražské; sign. IV 13; fol. 1r—39r; z r. 1415; nadpis nemá; inc. a expl. jako u L₁, expl. však ještě pokračuje: *et sic est finis istius processus ordinis iudicarii, de quo sit benedictus Deus in secula seculorum. Amen*; zjištěn Ottem.
- R — univ. knihovna v Kaliningradě (Královci); sign. Nr. 10; fol. 147v—188r; z r. 1403; nadpis: *Processus iudicii*; inc. jako u L₁; expl. *Finitus est autem iste processus iudiciarius secundo die beati festi Martini confessoris per Thomam de Pijeschan Collegii pauperum Christi facti per magistrum Io. de Buda, archid. Borsien. et can. in ecclesia Strigoniens. studentem primum*; podpis: *Finitus et scriptus der Martinum Alberti de Szacroczim Plocensis dioc. in vigilia Symonis et Iude apostolorum beatorum sub anno Domini millesimo quadringentesimo tercio*; zjištěn Mutherem podle Steffenhagenova katalogu. — Snímky tohoto rukopisu nám nejsou přístupné. proto se jím v dalších úvahách nemůžeme zabývat (a nebylo možno ani ověřit přesnost explicitu).
- C — městská a zemská knihovna Kassel; sing. 2° 62 I; fol. 14—36; XIV./XV. stol.; nadpis: *Incipit processus iudiciarius domini Egidii*; inc. jako u L₁⁹⁾ expl. rozšířen o: *et sic est finis huius processus iudicarii*; zjištěn námi podle katalogu Kremerové.¹⁰⁾

3. Obsah traktátu. Stejně jako již zmíněný Puchníkuv spisek *Processus iudiciarius sec. stilum Pragensem* je možno i traktát *Circa processum* — a to

7) R. Helssig, *Katalog der Handschriften der UB zu Leipzig, VI/III*, Leipzig 1905, 58—59.

8) *Ibid.*, 66—67.

9) Rukopisy L₂, L₃, F a R mají před tímto vlastním incipitem ještě nepravý incipit: *In Christi nomine. Amen.*

10) M. Kremer, *Die Handschriften der Murdharschen Bibliothek der Stadt Kassel und Landesbibliothek*, Bd. II., Wiesbaden 1969, 88. Viz též M. Boháček, *Zur Behandlung juristischer Handschriften in den neueren Handschriftenkatalogen*, Studie o rukopisech 1970, str. 151.

ještě v daleko větší míře — s Mutherem označit jako učebnici nebo opsanou přednášku o kanonickém procesu.¹¹⁾ Autorův postup je v podstatě týž jako v *Processu Puchníkově*: na vyličení průběhu určitého skutečného případu využívá téměř všech možných procesních písemností, jež mají vztah k danému případu; chce, aby čtenář nebo posluchač měl v příručce vysvětlení co nejjasnější. Procesní formuláře, protokoly, písemná podání a ústní výpovědi stran i svědků a dekrety následující v tom pořadí, v jakém byly zpravidla během procesu projednávány. Autor uvádí nejprve protokol o příslušném soudním jednání a pak písemná podání jedné nebo obou stran, učiněné ve stanoveném termínu. Těmito formuláři se získává názorný obraz procesního řízení a připojenými výklady formulářů se stává srozumitelný jejich teoretický smysl. Formulářový materiál je v traktátu mnohem širší a podrobnější než v Puchníkově *Processu*, a tím i výklady jsou obšírnější a detailnější. Tyto výklady však nejsou dílem autorovým; jsou to důmyslně vybrané, většinou doslovně citované výtahy ze známého Durandova *Speculum iudiciale*; jiné kanonisty necituje.

4. Srovnávací rozbor textologický. Všech pět rukopisů, které máme k dispozici, umožňuje dosti přesnou dataci relativní a pravděpodobně poskytuje i dobrou oporu pro dataci absolutní. Dále je možno podat i přibližnou filiaci rukopisů a bude třeba změnit i dosavadní názory na územní původ textu.

5. Chronologie. Souhlas časových údajů lze kontrolovat např. v těchto případech:

A. *Forma instrumenti super presentacionem.*

L₂ (2v): r. 1387, ind. X., 3. VI., Urban VI.¹²⁾

L₃ (60r): r. 1402, ind. X., 3. VI., Urban VI.

L₁ (100v): r. 1398, ind. VI., 3. VI., Bonifác IX.

F (85r): r. 1396(8?)¹³⁾, ind. XI., 3. VII., Urban VI.

K (1r): r. —, ind. III., 3. VII., Bonifác IX.

B. Termín protokolu *De presentacione citacionis et rescripti.*

L₂ (3v): r. 1387, ind. X., 1. VII., pondělí, Urban VI.

L₃ (61v): r. 1402, ind. X., 1. VII., pondělí, Urban VI.

L₁ (101v): r. 1398, ind. VI., 1. VII., pondělí, Bonifác IX.

F (86r): r. 1396(8?)¹³⁾ ind. XI., 1. VII., —, Urban VI.

K (2r): r. 1415, ind. VIII., 15. I., —, Bonifác IX.

11) Muther, *o. c.*, 54.

12) Rukopis L₂ je starší než L₁ (v. § 5). Naše číslování L₁ až L₃ jsme zavedli proto, že rkp. L₁ byl znám nejdříve (už Mutherovi). Rukopisy citujeme v pořadí, jež přibližně odpovídá filiačním vztahům (v. § 10).

13) Původně napsáno *MCCCLXXXVIII*, pak byla poslední dvě *I* vyškraabána.

C. Opis písemné citace.

- L₂ (5r): r. 1387, za papeže VI., v r. pontifikátu IX.
L₃ (62v): r. 1402, za papeže VI., v r. pontifikátu IX.
L₁ (102v): r. 1300, za papeže —, v r. pontifikátu IX.
F (87v): r. 1396(8?)¹³, za papeže VI., v r. pontifikátu XI.
K (3v): ∅

D. Notářský opis formuláře plné moci prokurátora žalobcova.

- L₂ (7r): r. 1387, ind. X., 1. VI.
L₃ (64r): r. 1402, ind. X., 1. VI.
L₁ (104v—105r): r. 1300, ind. VI., 1. VI.
F (88r): r. 1396(8?)¹³ ind. XI., 1. VII.
K (4v): r. 1410, ind. III., —

E. Registracio notarü o doručení citace.

- L₂ (9r): ind. X., 11. VII., pondělí.
L₃ (66r): ind. X., 11. VII., pondělí.
L₁ (106r): ind. VI., 11. VII., pondělí.
F (89r): ind. XI., 11. mensis huius, —.
K (6r): ∅

F. Terminus ad dicendum contra ab actore contra reum

- L₂ (12v): 24. VI., pondělí; 28. VI., pátek.
L₃ (69v): 24. VI., pondělí; 28. VI., pátek.
L₁ (109r): 24. VII.¹⁴ pondělí; 29. VI., pátek.
F (92r): 24. VII.¹⁴ pondělí; 28. VI., pátek.
K (8v) ∅

G. Terminus ad replicandum contra exceptiones pridem contra actorem oblatas.

- L₂ (13v): 28. VI., pátek; 1. VII., pondělí.
L₃ (70r): 28. VI., pátek; 1. VII., pondělí.
L₁ (109v—110r): 29. VII.¹⁴ pátek; 1. VII., pondělí.
F (92v): 18. VI., pátek; 1. VII., pondělí.
K (9v): ∅

H. Terminus ad duplicandum.

- L₂ (16r), L₃ (72v), L₁ (112r), F (94v): 1. VII., pondělí; 3. VII., středa.
K (11v): ∅

I. Sentencia diffinitiva.

- L₂ (44r): r. —, 25. IX.; *expensarum terminus*: 30. IX., pondělí.
L₃ (97r): r. —, 25. IX.; *expensarum terminus*: 30. IX., pondělí.

¹⁴) Zjevný písařský omyl: termín první je pozdější než následující termín druhý.

L₁ (134r): r. 1398, 26. IX.; *expensarum terminus*: 30. IX., pondělí.

F (113r): 1016 (sic!), 25. IX.; *expensarum terminus*: 13. IX.¹⁴) pondělí.

K (32r—32v): ∅

V rkpe L₂ v š e c h n y ú d a j e (indikce, shoda data a dne v týdnu, pontifikát a rok pontifikátu) odpovídají roku 1387, ať již je tento rok výslovně uveden (A—D) nebo ne (E—I). V dokladu C je údajem *papa VI.* třeba rozumět pontifikát Urbana VI. (1378—1389). Jediný nesouhlas pozorujeme v dokladu E: 11. VII. 1387 nebylo pondělí, ale čtvrtek; jde zřejmě o písařskou chybu (místo 1. VII.?). — Poměrně dobře uvádí data i rkp L₁. Data a dny v týdnu se většinou také shodují s r. 1398, ať už se uvádí výslovně (A, B, I) nebo je naznačen zkratkou (C, D), anebo je úplně vynechán (E—H). Neshoduje se jen den v týdnu v případech E (kde je tentýž omyl jako v L₂), F (v obou datech), G (kde je 29. VII. místo 28. VI.) Třeba ovšem podotknout, že r. 1398 připadly dny v týdnu na stejná data jako v r. 1387 (L₂). R. 1398 vládl papež Bonifác IX., a byl to 9. rok jeho pontifikátu; v tom smyslu jsou příslušné příklady upraveny (B, C).¹⁵) Indikace byla správně přizpůsobena všude, kdekoli se v tomto rkpe vyskytuje (A, B, D, E). — Rukopis L₃ uvádí letopočet 1402 (A, B, C, D); jinak mechanicky opisuje údaje rkpu L₂, včetně Urbanova pontifikátu, ač ten se skončil už r. 1389; údaje nesouhlasí, s výjimkou indikce X., která náhodou byla stejná jako r. 1387. — Rukopis F mění letopočet také, a to na 1396 nebo 1398. Písař napsal nejprve 1398 a pak vyškřábal poslední dvě i římské číslice; tak je tomu v dokladech A, B, C, D. Indikce XI., kterou rkp zavádí důsledně (A, B, D, E) odpovídá roku 1388. Také pontifikát Urbana VI. (A, B, C) by r. 1388 vyhovoval a byl by to také skutečně od dubna 11. rok jeho vlády (C). Lze tedy vyslovit odůvodněné mínění, že písař rkpu F měl předlohu z r. 1388, který změnil na 1398; dodatečně si pak uvědomil, že napsal rok teprve budoucí a razírouro toto datum změnil, patrně na letopočet toho roku, kdy psal, 1396. Tuto domněnku potvrzuje i skutečnost, že po zmíněných třech razurách na l. 108v napsal už rovnou správně 1396 (srov. § 12, VI, mezi var. *c* a *d*); snad také letopočet 1016 v dokladu I je jen omylem neúplně napsané *m (ccclxxx)xvi*. Dny v týdnu jsou buď vypuštěny (B, E) nebo opsány z typu L₂ (F, G, H, I), někde s patrnými písařskými chybami (první datum v F a G, druhé datum v I). — Rukopis K silně zjednodušuje; veškeré konkrétní údaje vynechává v dokladech C, E, F, G, H, I. V dokladu B píše rok 1415, tedy nebyl psán po tomto roce. V témž dokladu souhlasí i indikce VIII., ne však pontifikát Bonifáce IX., který skončil r. 1404. V dokladu D cituje rok 1410, s nímž se správně shoduje indikce III., která se bez udání roku objevuje i v dokladu A; lze to asi právem považovat za stopu bezprostřední předlohy. Tato předloha však pravděpodobně ponechávala Boni-

¹⁵) Jméno papeže vynecháno, devátý rok pontifikátu se uvádí správně; ostatně to souhlasí s devátým rokem Urbana VI. v rkpe L₂.

face IX. z hyparchetypů starších, neboť od r. 1409 bylo papežské schizma a situace byla složitá a nejasná. Dny v týdnu tento rkp vesměs vynechává.

Jestliže tedy rkp L₂ se zřetelně jeví jako nepřesnější v časových údajích, lze jej považovat ne-li přímo za archetyp, tedy aspoň za text archetypu velmi blízký. Buď sám archetyp vznikl v r. 1387, nebo se opíral o autentické záznamy z tohoto roku. Okolnost, že ostatní rkpy letopočtu mění, můžeme nejpravděpodobněji vysvětlit tím, že zavádějí místo starého letopočtu ten rok, který byl právě aktuální, při čemž ostatní data upravují důsledněji nebo méně důsledně. Vznikl tedy archetyp a rkp L₂ buď r. 1387 nebo nanejvýš 1388, protože rkp F prozrazuje stopy hyparchetypu, který po dubnu 1388 původní letopočet i rok papežského pontifikátu už upravoval. Bylo by možno dokonce usuzovat, že archetyp a rkp L₂ (nejsou-li totožné) vznikl před 9. dubnem 1387, neboť později by měl uvádět desátý, nikoli devátý rok vlády Urbana VI. — Rukopis L₁ byl tedy psán pravděpodobně r. 1398, rkp F r. 1396, ale podle nezachovaného hyparchetypu z r. 1388, rkp L₃ r. 1402 a rkp K r. 1415 podle nezachovaného opisu z r. 1410.

6. Územní původ textu. Ve formulářích vzorového procesu přichází na 15 místních jmen. Jméno města Prahy (*Praga*, adj. *Pragensis*) se vyskytuje ve všech rkpech, tedy také v L₂ a L₃ sedmkrát, a to vesměs ve formulářích citací s u b d e l e g o v a n ý c h soudců (L₂ — fol. 5v—6v, L₃ — 63r—63v). Jinak pozorujeme celkem pravidelnou distribuci: kde rkpy L₂ a L₃ jmenují Vratislav (*Wratislawia*, *Wratislawiensis*), mají rkpy L₁ a F důsledně *Praga* a *Pragensis* (asi 8 případů); rkp K má vedle Prahy (dvakrát), čtyřikrát *Olomucensis* a dvakrát *Wratislawiensis* (srov. § 12, Vb, VIa, VIb, VIc třikrát, VIg). Podobně jako se v rkpech střídá Praha — Vratislav, střídá se i označení platidla: kde L₂ a L₃ mají *pagamenti Polonici*, kladou rkpy L₁, F a K *pagamenti Bohemicalis*. Město Vratislav se v rkpech L₁ a F takřka nevyskytuje; jen v tenoru *instrumenti super presentacionem rescripti papalis* se v rkp L₁ (100v) čte: *in summo Wratislawiensi, in domo honorabilis viri &c.* Z jiných místních jmen se nám sedm podařilo určit jako jména míst ve Slezsku: Stampen (*Stapy*), Elsnicz (*Olešnica*), Sulcow, *allodium Thomae* (*Tomaszów?*), Swidencz (*Svidnice*), Smarzewicz (*Smarzewice*) a Manslaw-Namslaw (*Namysłów*); o ostatních nemáme dosud jistoty, ale místní jména z Čech to téměř jistě nejsou: *Jexo-Jexoe-Jexonewicz*, *Jab-Janucz*, *Dobra* (ač není-li to antroponym *Thome Dobra*, gen.), Bora (*Vora?*) a Wolcow, o němž se praví, že ještě před deseti lety se tak jmenovalo *allodium Thome* (asi totožný se Sulkovem, jak svědčí jiný zápis *Sulcow sive allodium Thome*). Klášter *Luban* nemusel nutně ležet na území vratislavské diecéze. Rukopis L₂ má všechna tato místní jména plně vypsaná, jen *Jexo(e)* je většinou psáno zkratkou, ač rozepsané *Jexonewicz* je dvakrát dobře doloženo. Vedle *Janucz* (*Jabucz?*), jež je v rkp čtyřikrát, se šestkrát vyskytuje zkratka *Jab.* (*Jav?*). Rukopis L₃ se takřka úplně shoduje s rukopisem L₂, jen písarskou chybu *Elsicz* opravuje v *Elsnicz* (srov. § 12, IIId), místo *Sulca* píše *Sulcow* a zase *Sulco* místo

Sulcow (ibid., VIId, IIe) a místo zmíněné již zkratky *Jab.* píše *Janussowicz* (ibid., IIc, *Janucz-Janussowicz* IIIe). Rukopis L₁ vlastně jen jednou ponechává vypsané celé místní jméno, a to ještě v zkomolené podobě: za *allodium Sulcow sive Thome* píše *allodium S. Thome*, tj. sv. Tomáše. Jinak píše buď jen začáteční písmena (např. *S.* = *Stampen*, *J.* = *Jexonewicz*), někdy i zkomolené (*S.* nebo *H.* za *Jexo-newicz*, srov. § 12, Ig, h), anebo jména nahrazuje formulářovým *tali loco, illo loco*, anebo místní údaje vypouští vůbec (řada příkladů v § 12); netýká se to ovšem výše zmíněných údajů *Pragae* a *Pragensis*. Rukopis F všechna místní jména s výjimkou Prahy nahrazuje buď formulářovým údajem nebo je vynechává, podobně jako L₁. Rukopis K buď zkracuje jedním až třemi prvními písmeny (*J.* = *Jexonewicz*, *Ja.* = *Janu-ssowi-cz*, *Tho.* = *allodium Thome*, *Jer.* = *Jexonewicz*, omylem místo *Jex.* apod., srov. např. § 12, If, IIc, Id, IIIId, g) nebo je vynechává; *tali loco* se vyskytuje jen ojedinele. V plném znění uvádí jednou *Sulcow*, jednou *Janussowicz* (proti *Janucz* L₂, a to na jiném místě než L₃), jednou *Petri Dobra* (antroponym?), jednou *Sulca* (v souladu s L₂, L₃ má *Sulcow*), jednou *Januss*, dále *Dobram*, *Smrkowicz* (místo *Smarzewicz*) a konečně *Nauslame* a *Nauslamensi* (místo *Manslaw* rkp L₂); srov. § 12, IIe, IIIe, f, VIId, e, f, h, i, k. O střídání Praha—Vratislav—Olomouc srov. výše. Není tedy pochybností o tom, že listinný a záznamový materiál obsahoval původně jména osad slezských — ze stavu, který je doložen v rkp L₂, lze odvodit způsob zápisu těchto toponymů i v rkpech L₁, F a K (a ovšem i v L₃, který je s L₂ téměř totožný); opačná filiace není možná.

V opisech dvou formulářů subdelegací citationum čteme: L₂ (5v): *Johannes abbas... monasterii S. Marie in Arena extra muros Wratislawienses*; — L₃ (63r) = L₂; — L₁ (103r): *Johannes abbas... monasterii S. Marie in Arena extra muros Maioris civitatis Pragensis*; — F (87v): *Johannes abbas... monasterii S. Marie Pragensis ecclesie*; — K (3v): *Johannes &c.* Podruhé se opakuje totéž na dalším foliu. V Praze existoval v té době jediný kostel P. Marie Na písku, a to před branou svatohavelskou, tedy skutečně „extra muros Maioris civitatis“, tj. Starého Města, kde si právě v polovině XIV. století zbudovali klášter karmelitáni „kostelík a skromný klášter, chystající se k budování velkolepého chrámu P. Marie Sněžné a rozsáhlého kláštera; od r. 1378 až 1397 byl v tomto klášteře převorem Heřman z Tachova“.¹⁶⁾ Tedy ani opat ani Johannes. Ve Vratislavi však existoval již od poloviny XII. století kostel P. Marie na Písečném ostrově (Wyspa Piaskowa), tedy také extra muros, založený Petrem Wlostem pro augustiniánské kanovníky z Flander; jejich představení opravdu titul opata mírají. I zde je tedy pravděpodobnější, že formulace „vratislavská“ (L₂, L₃) je původnější než úprava „pražská“ (L₁, F).

¹⁶⁾ F. E k e r t, *Posvátná místa král. hl. m. Prahy*, sv. II, Praha 1884, 47. — Kaple Na písku „za zdi Menšího města pražského... neznámého zasvěcení“ byla i se základy zničena povodní již r. 1273 (ibid., 343).

V transumpu žalobcově (L₂ fol. 37r–37v) se uvádí jako biskup vratislavský jakýsi P.; jako jeho předchůdce je dvakrát jmenován *Henricus* a další předchůdce nějaký L., za něhož (tj. za L.) se zakládala fundace r. 1223 (v. § 12, VIaa, bb, cc, dd). Rukopis L₃ tyto údaje nemění, jen místo L. zavádí W. a datum fundace upravuje na svůj běžný letopočet 1402 (srov. § 5). I tyto údaje o osobách souhlasí přesně. V letech 1342–1376, tedy nedlouho před vznikem archetypu, byl vratislavským biskupem *Przeclaw de Pogarella* (tedy ono „P“); jeho předchůdcem byl skutečně Jindřich II. z Vrbna (1302–1319, tj. *Henricus*); a v době fundace 1223 byl na biskupském stolci vratislavském Vavřinec Doliveta (1207–1232, tj. „L“ = *Laurentius*); r. 1402, jak posunuje datum L₃, byl vratislavským biskupem „W.“ tj. *Wenceslaus-Waclaw*, kníže slezský a lehnický (1382–1417). Rukopis L₁ píše zkratky P., H. a místo L. klade J. (místo H jednou N); ve všech případech jsou však označeni jako arcibiskupové pražští; i tento rkp uvádí však nápis na příslušné biskupské pečeti *SHe*, tj. *sigillum Henrici episcopi* (nikoli *archiepiscopi*!; srov. § 12, VI na konci). Do Prahy tyto hodnosti přenesl také rkp F, který však ponechává stejná jména, jak je známe z L₂. Rukopis K ponechává P., jehož tituluje *archiepiscopus Pragensis*; *Henricus* pak je *H. episcopus Olomucensis*; L. se jednou mění v N. a jednou zůstává, ale označován je jako biskup vratislavský. Se jmény tehdejších pražských biskupů a arcibiskupů tato jména ani zkratky nesouhlasí.

Textologické srovnání jmen místních i osobních vede tedy k jednoznačnému závěru, že tento traktát byl zpracován na podkladě archívu diecéze vratislavské, nikoli pražské nebo olomoucké. Autora bude třeba hledat mezi profesory pražské právnické university, kteří před svou universitní dráhou nebo současně s ní měli úzký vztah k soudní činnosti v diecézi vratislavské a měli přístup k tamním aktům.

7. Autor byl pravděpodobně pedagogicky činný na universitě. Uvedme několik příkladů, kde způsob zpracování textu takové domněnce nasvědčuje. *Tenor instrumenti* (L₂ fol. 3r) podává značně odchylně od *Specula iudiciale*; na závěr uvádí: *In fine autem notarius se subscribat per talem modum: et ego ...* a hned na to navazuje typickou středověkou učitelskou otázkou: *Ad quid ergo prodest confectio huius instrumenti? Respondeo: Quia rescripti presentatio est de processu et ideo est per manum publicam redigendum.* Zřejmě učitelská připomínka je na konci opisu formuláře *commissionis papalis: Scribat totum tenorem rescripti de verbo ad verbum, quia per rescripta huiusmodi frequenter homines vexantur indebite ideoque in eorum presidium aliqua supponamus* (L₂ fol. 4r). Někde zase jsou vloženy mnemotechnické pomůcky pro posluchače-čtenáře, např.: *Quid libellus continere debeat, his versibus comprehenditur: Quis, quid, coram quo, quo iure patet sed a quo // recte compositus quisque libellus habet* (hexametrum a pentametrem, ve slově *patet* platí a jako dlouhá; L₂ fol. 11r). Kapitola *de litis contestacione* uvádí autor takto: *Videamus igitur, quid sit litis con-*

testacio, qualiter, per quos, ubi et quando fiat (L₂ fol. 20r). A dále píše: *Quoniam statim facta litis contestacione iurandum est, ideo de ipso iuramento calumpnie aliqua supponamus* (L₂ fol. 21r). Po stanovení termínu soudcem *pro posiciones et articulos* zástupce žalobcova podává 13 možností ve formě formulářů pro tyto *positiones*, aplikovaných na řešený případ; ihned dodává, že následuje *protestacio, que semper debet fieri post posiciones*. Tato „skutková tvrzení žalobcova“ musí být náležitě přizpůsobena právním normám, jichž se žalobce dovolává. Tyto *positiones* vyžadují jak přesnou právní formulaci, tak i dialektickou zkušenost, aby odpověď na ně byla jednoznačná, tj. kladná nebo záporná. Autor tu projevuje vysoce odbornou právní a dialektickou kvalifikaci, již spojuje s jasností podání, jak to vyžaduje úkol přednášejícího. Můžeme tedy usuzovat, že autorem byl nejspíše některý z profesorů pražské právnické university.

8. Autorské atribuce k o n k r é t n í o s o b ě? Steffenhagen připsal spis Tomáši de Pijescano, protože v rkp R je jako autor výslovně jmenován (v. § 2).¹⁷⁾ Tento Tomáš byl r. 1395 jako *natione Bohemus* intulován na pražské právnické universitě, r. 1399 byl povýšen na bakaláře, 1401 dosáhl licenciátu a posléze r. 1402 doktorátu dekrétů.¹⁸⁾ Již Muther odmítl autorství Tomáše de Pijescano, protože v domnělé době vzniku díla (podle Muthera 1389–1404, nejspíše prý 1398) neměl ještě žádného akademického gradu, mohl si tedy nanejvýš tento traktát opsat podle přednášky přednesené na pražské právnické universitě. Muther sám se rozhodl pro pražského profesora dekretálů Jiřího z Boru, doktora dekretů.¹⁹⁾ Jiří jako borský plebán byl r. 1383 zapsán na pražskou právnickou universitu, kde dosáhl r. 1387 hodnosti bakaláře, r. 1393 licenciátu *in decretis* a roku 1396 titulu doktora *decretorum*.²⁰⁾ Téhož roku se stal pražským kanovníkem,²¹⁾ náměstkem generálního vikáře a oficiála.²²⁾ Jeho činnost na pražské právnické universitě byla velmi významná; králem Václavem IV. byl jmenován *lector ordinarius Decretalium*,²³⁾ když předtím již osm let přednášel o Dekrétu, Sextu a Klementinách; kterého roku k tomuto jmenování došlo, přesně nevíme, nejspíše snad r. 1397, kdy asi vystřídal na katedře Bohuslava z Křanova.²⁴⁾ Jestliže nyní F posunuje vznik své předlohy k r. 1388 a rkp L₂ (spolu se svým opisem L₃) až do r. 1387 (zcela jistě do doby pontifikátu papeže Urbana VI., tj. do let

17) Muther, o. c., 53, 71.

18) *Monumenta historica Universitatis Caroli-Ferdinandee Pragensis*, t. II, pars 1, Pragae 1834, 46, 19, 6, 7. — Dále zkratka MUP II.

19) Muther, o. c., 73.

20) MUP II, 37, 14, 4, 5.

21) W. W. Tomek, *Dějepis města Prahy*, V, Praha 1881, 131.

22) *Soudní akta konsistoře pražské*, III, vyd. F. Tadra, Praha 1896, 160, č. 4 [z 10. IV. 1396 a další]. — Dále zkratka AKP. — *Ibid.*, 168, č. 40 [z 19. IV. 1396 a další].

23) Ms Třeboň C 3, fol. 83r, v. F. Palacký, *Formelbücher*, Abhandlungen d. kgl. böhm. Gesellschaft d. Wissenschaften, V. Folge, Bd. II, 157, č. 195.

24) M. Boháček, *Nové prameny k dějinám pražské university*, Studie o rukopisech [1965] 73.

1378—1389, v. § 5), je opět zřejmé, že autorem traktátu sotva mohl být Jiří z Boru, který v době vzniku spisu se připravoval na bakalareát.

Jak z díla vyplývá, je třeba hledat autora mezi vysokoškolskými profesory a praktiky zároveň (v. § 7). Prof. M. Boháček nejnověji dokázal, že M. Puchník, oficiál v letech 1386—1389 je s velkou pravděpodobností autorem kratšího praktického „Pražského procesu“ (*Quia citacio est fundamentum ordinis iudicarii*). O tuto práci se opírá i traktát *Circa processum*.²⁵⁾ V roce 1387 přednášelo na pražské právnické universitě více profesorů, kteří byli současně činní u arcibiskupské konsistoře i u arcibiskupského soudu. Kromě již zmíněného Puchníka (přednášel asi 1377—1389) jsou to Kuneš z Třebovle (přednášel asi 1371—1389?), současně generální vikář, dále Bohuslav z Krnova (1372—1397?), lektor ordinarius decretalium a zároveň kanovník a děkan pražské kapituly; Machek z Mutěnána (1371—1390?), actu legens decretales, kanovník pražský, vratislavský a probošt olomoucký.

Autorem by mohl být řádný profesor Dekretálů a děkan pražské kapituly Bohuslav z Krnova. Jako věstonický farář byl intulován v matrice pražské právnické university snad r. 1372 na doktora Dekrétů; přednášel také ordinarie decretales.²⁶⁾ R. 1381 byl rektorem tohoto vysokého učení.²⁷⁾ Dne 9. XI. 1386 se stal děkanem pražského katedrálního kostela. Přednášel patrně do r. 1396 a jeho stoliční ordinaria decretalium převzal asi Jiří z Boru. V soudních aktech pražské konsistoře vystupuje často jako rozhodčí, svědek apod. s titulem Bohuslaus decanus ecclesie Pragensis, doctor decretorum.²⁸⁾ Z rukopisného dochování jeho prací je zřejmé, že jeho universitní přednášky obsáhly látku všech pěti knih Řehořových Dekretálů. Jako vysoce kvalifikovaný teoretik, který actu et ordinarie přednášel Dekretály, a zároveň jako kapitulní děkan byl důvěrně obeznámen s praktickým stylem soudních procesů. Měl by tedy všechny předpoklady k vytvoření tohoto speciálního procesního traktátu jako skutečně vynikající učebnice církevního práva a kanovníckého procesu. — Autorství Machka z Mutěnána by mělo tu přednost, že u tohoto právníka máme dobře doložené styky s vratislavskou kapitulou. R. 1371 dosáhl doktorátu decretorum v Bologni.²⁹⁾ Rotulus z 8. I. 1372 dosvědčuje, že jako actu legens in studio Pragensi s titulem doctor decretorum dostal kanonikát vratislavský.³⁰⁾ Ze sporu s mistrem Pavlem z Janovic, doktorem Dekrétů, vysvítá, že r. 1376, tj. v době sporu, byl již prebendovaným kanovníkem pražským, a to až do r. 1399 vratislavským a zároveň

²⁵⁾ Boháček, *Processus iudiciarius* (v. pozn. 1), 23nn.

²⁶⁾ Viz též Boháček, *Nové prameny* (pozn. 24), 83.

²⁷⁾ AKP II, 93, č. 112 a další; — MUP II, 3.

²⁸⁾ AKP III, 9, č. 31; — *ibid.* IV, 3, č. 4 atd.

²⁹⁾ AKP I, 168, č. 117.

³⁰⁾ *Monumenta Vaticana res gestas Bohemicas illustrantia*, vyd. K. Stloukal, díl IV., Praha 1949, 217, č. 385.

arcijáhnnem litoměřickým.³¹⁾ — A konečně, kdo byl onen Egidius, jehož v nadsipse uvádí rkp C (srov. § 2)?

Poznámka. J. Tříška se domnívá, že traktát je dílem Johanna Schusselera (Ludini, Wratislawiensis),³²⁾ protože L₂ má nadspis *Incipit processus iudiciarius novus per magistrum Iohannem Schusseler Wratislawiensem Prage pronunciatius*. Tento domnělý autor se však teprve r. 1390 stal magistrem, a to magistrem artium,³³⁾ takže ani on nemohl r. 1387 napsat tento spis. Nelze vyloučit, že by mohlo jít o jiného autora téhož jména; příjmení *Schusseler* nebylo asi ojedinělé,³⁴⁾ křestní jméno *Jan* patřilo k nejběžnějším. A konečně, co znamená *pronunciatius*? Toto sloveso nevede k závěru, že by jmenovaná osoba měla být autorem.³⁵⁾ *Pronunciatio*, na rozdíl od *preleccio*, znamenala přednášku pomalu čtenou, posluchačům diktovanou. Profesor mohl přitom připojovat poznámky k textu i obsahu.³⁶⁾

9. Pozdější opisy vznikaly asi na různých místech. Místní údaje Vratislav, vratislavský jsou i v L₃ na týchž místech jako v L₂; také místní jména v L₃ se takřka úplně shodují s L₂ (srov. §§ 6 a 12, I—VI). Je tedy téměř jisté, že i rkp L₃ byl opsán na území Slezska, v diecézi vratislavské. Všechny ostatní rkpy, jak jsme uvedli výše, redukuje většinou slezská místní jména na pouhé zkratky, nebo je nahrazují formulářovým *tali loco apod.*, anebo je vůbec vypouštějí; místo *Vratislav, vratislavský*, píše *Praha — pražský*, event. — rkp K — také *olomoucký*. Nechybíme tedy, budeme-li se domnívat, že rkp F a L₁ byly opsány v Praze, rkp K možná v Olomouci (rozhodně však ne ve Slezsku).

10. Filiační rukopisů. Srovnávacím textologickým rozbohem jsme dospěli k tomuto schématu:

Rukopis L₂ je textologicky nejstarobylější a lze z něho odvodit přímo nebo nepřímo všechny ostatní. Nic nebrání tomu, abychom jej považovali přímo za archetyp nebo za rukopis stojící archetypu tak blízko, že jej může zastupovat. Filiační L₂ → L₃ je dána nejen datováním, ale při veškeré blízkosti obou textů lze směr vývoje dobře demonstrovat jednak časovými údaji (v. § 5), ale i některými variantami, např. *Vicc, dd, h*, snad též *i*, a dále VII/6 (vše v § 12). Proti skupině L₂—L₃ tvoří vlastní skupinu rkpy ostatní (F, L₁, K). Svědčí o tom zase údaje časové. Rukopis K je jediný mladší než L₃, ale přece nelze vést filiační spojnicí K → L₃: odporují tomu např. var. *VIh, k* a zvláště *d* (vše v. § 12, tak i všude dále). Podobně nelze odvodit L₃ ani z F, ani z L₁: odporovaly by tomu

³¹⁾ A. Podlaha, *Series praepositorum, decanorum... s. metropolitanae ecclesiae Pragensis a primordiis usque ad praesentia tempora*, Pragae 1912, 45, č. 378.

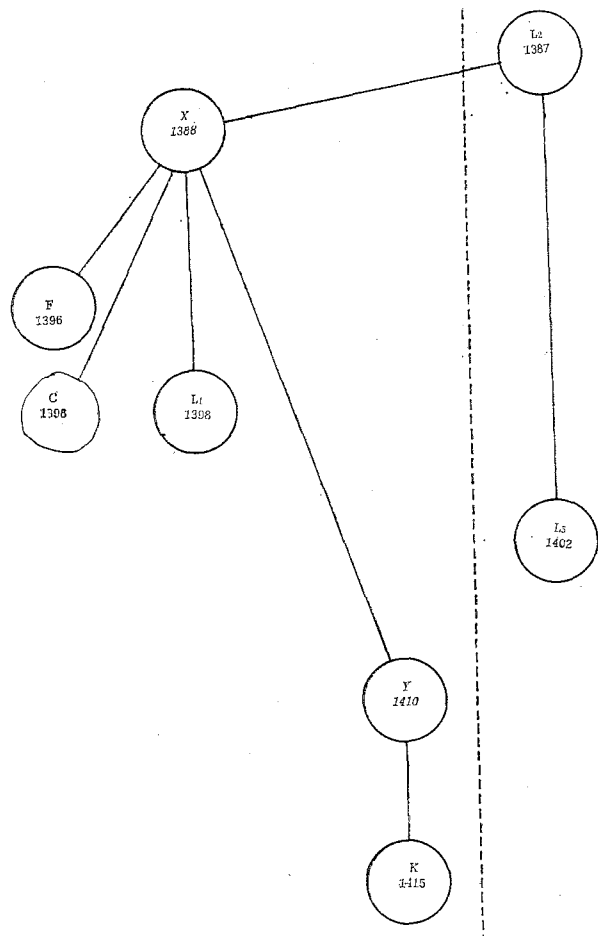
³²⁾ Tříška, *o. c.*, 46, sub 7/8 (rok, kdy Schusseler dosáhl magisteria artium, uvádí 1391, pravděpodobně omylem místo 1390, srov. násl. pozn.)

³³⁾ MUP I, 271.

³⁴⁾ A. Podlaha, *Soupis rukopisů metropolitní kapitoly pražské, I*, Praha 1910, 32, č. 57; — též *ibid.*, 404, č. 680 (*Schusseler!*).

³⁵⁾ Srov. Boháček, *Processus iudiciarius* (v. pozn. 1), 30.

³⁶⁾ W. M. Plöchl, *Geschichte des Kirchenrechts*, Bd. II., Wien-München 1962, 501.

varianty jednak např. IIIb, c, d, e, f, g a jednak — pro L₁ → L₃ většina variant i—VIII.

Mezi rkpy L₂ jako výchozím a F, L₁, K jako výslednými, předpokládáme nezachovaný hyparchetyp X z r. 1388. K této rekonstrukci nás vedou tato zjištění: a) Rukopisy L₁ a K mají společný pramen, srov. Ih, Iie, VIcc (podruhé), VII. — b) Rukopis F předpokládá hyparchetyp z r. 1388 (v. § 5). — c) Rukopisy F, L₁, K nelze vzájemně pospojovat v přímé filiaci (srov. např. VIII), ale je možné je vyvodit všechny z téhož protografu, blízkého rkpu L₂. — d) Je ovšem možné, že zde byly filiační vztahy složitější, tj. že text prošel ne jedním, ale dvěma nebo více nezachovanými hyparchetypy. Nepodařilo se nám však najít žádná kritéria, která by nás nutila předpokládat mezi L₂ na straně jedné a F, L₁, Y (tj. K, srov. dále) více než jeden hyparchetyp, tj. X, který podle jevů v rkpe F jsme časově zařadili k r. 1388. K předpokladu hyparchetypu Y z r. 1410 (mezi X a K) jsme dospěli úvahou o datech v rkpe K (v. § 5).

Poznámka. Známa již úprava textu v citaci toponymů *Praha—Vratislav—Olomouc* mohla být částečně provedena už v X {v úplnosti asi sotva, srov. VIc, g v rkpe K}, ale mohla probíhat i samostatně, paralelně až v opisech dalších, z nichž K si vede poněkud osobitě, jak jsme ukázali.

N. B. Těsně před odevzdáním této studie do tisku dostal jsem snímky rukopisu kaselského (C; v. § 2). Tento rukopis nepřináší v podstatě mnoho nového. Lze jej bezpečně pokládat za rukopis velmi spřízněný s rkpem F. Sdílí s ním takřka všechny vážnější varianty — vynechávky, zkrácení textu a využívání formulářových úprav místních a časových údajů nevyjímaje; lze to demonstrovat i na velké většině variant uvedených dále v § 12. Také původ rkpu C z hyparchetypu X je podle časových údajů zjevný (srov. § 5/B, C, D, E); dokonce rok 1388 námi doposud jen předpokládaný, je zde v jednom případě výslovně doložen (ibid., sub C). Rukopis C asi nebyl psán před r. 1398, neboť tento údaj roku máme v dokladě 5/D. Znamená to, že tento rukopis je asi stejně starý jako L₁. Významné shody s rkpem F však nedovolují odvozovat rkp C a L₁ nebo naopak. Skutečnost, že velká většina čtení rkpu C se s čteními rkpu F shoduje (typické případy 12/VI, a, b, c, g, h) nasvědčují, že právě tyto dva rkpy stojí v úzkém filiačním vztahu. Přidržíme-li se ale nejpozdějších doložených ročních dat (F — 1396, C — 1398), nebudeme příliš nakloněni myšlence, že by rkp C byl předlohou rkpu F. Závažný je doklad druhého formuláře citace svědků, který rkp C (fol. 28v) v podstatě sdílí s L₂, L₃, ba i K, ač v K s jistými variantami (L₂ — fol. 32v, L₃ — fol. 87r, K — fol. 24r), zatím co rkp F (fol. 105v) tento formulář vynechává, podobně jako L₁ (fol. 125r). Nechceme-li se uchýlit k předpokladu, že by písař rkpu C byl pořizoval svůj opis z více než jedné předlohy, nemůžeme pomýšlet na přímý opis z F. Snad se nejvíce přiblížíme pravdě, jestliže budeme rkp C považovat za samostatný opis ze skupiny X, snad odvozený z nějakého mezičlánku mezi „čistým“ X a F. Nelze ani vyloučit, že k témuž mezičlánku se vzdáleněji váže rkp L₁. — Pokud jde o územní původ rkpu C, patří zřetelně ke skupině pražské a platí o něm všechno to, co jsme zjistili o rkpe F (§ 6).

11. **S h r n u j e m e.** O místním původu traktátu a o jeho původci lze s jistotou říci jen to, že autor se opíral o zápisy a listiny diecéze vratislavské. Pokud jde o dobu vzniku, je terminus a quo — pravděpodobně přímo datum vzniku — r. 1387. Rukopis L₂ se velmi blíží archetypu, není-li přímo sám archetypem. Rukopis L₃ pochází přímo z rodiny archetypu (L₂) a byl přepisován ve Slezsku, v diecézi vratislavské, nejspíše r. 1402. Rukopisy F, L₁, K byly přepisovány ze ztraceného hyparchetypu X z r. 1388 nebo aspoň z takové skupiny rukopisů, a to na půdě českomoravské: F a L₁ asi v Praze nebo v pražské arcidiecézi (F r. 1396, L₁ r. 1398), rukopis K možná v Olomouci, olomoucké diecézi (r. 1415); text rukopisu K prošel nejspíše ještě jedním nezachovaným hyparchetypem z r. 1410. (O rukopisu C v. N. B. na konci předchozího paragrafu.)

	<i>e</i>		<i>f</i>	
L ₂ :	villa Janucz	sive Petri Dobra	infra limites ecclesiae parochialis in	
L ₃ :	" "	∅	" " " " " "	" "
L ₁ :	" J.	sive P.	∅ " " " " "	" "
F:	"	itali	" " " " " "	" "
K:	" Janussowicz	sive Petri Dobra	" " " " " "	" "

g

L₂: Jexonewicz.
 L₃: Jexo.
 L₁: J.
 F: tali loco.
 K: Jer. (sic!)

IV. Forma commissionis testium rectori ecclesiae parochialis.

	<i>a</i>
L ₂ (33v):	Iacobus canonicus et officialis Wratislawiensis dicreto viro
L ₃ (88r):	" " " " " " Pragensis " "
L ₁ (125v):	" " " " " " " "
F (106r):	" " " " " " " "
K (24v):	" " " " " " " "

b

L₂: domino rectori ecclesiae parochialis in Swidenicz ...

L₃: " " " " " " B.

L₁: " " " " " " illius loci.

F: " " " " " " W.

K: ∅ plebano seu " " " " " "

V. Tenor citationis per commissarium factae.

	<i>a</i>
L ₂ (34r):	rector ecclesiae ... in Swidenicz ... Iacobo canonico et
L ₃ (88r):	" " " Swydenicz " " "
L ₁ (126r):	" " " B. " " "
F (106r):	" " " talis " " "
K (25r):	" " " in W. " ∅ ∅

b

L₂: officiali Wratislawiensi ... Datum in Swidenicz.

L₃: " " " " " " "

L₁: " " Pragensi " " Pragae.

F: " " " &c. " "

K: " " " ∅ " "

VI. Tenor transsumpti.

	<i>aa</i>		<i>a</i>		<i>bb</i>
L ₂ (37r-37v):	Nos P. Dei gratia	episcopus	Wratislawiensis ...		Henrici
L ₃ (91r-91v):	" " " " " "	"	"	"	"
L ₁ (128v-129r):	" " " " " "	archiepiscopus	Pragensis		H.
F (108r-109r):	" " " " " "	episcopus	"		H.
K (27r-27v):	" " " " " "	archiepiscopus	"		H.

b

L₂: quondam Wratislawiensis episcopi, antecessoris nostri, ... quod Nos

L₃: " " " " " " " "

L₁: " " ∅ ∅ " " " "

F: " " Pragensis episcopi " " " "

K: " " Olomucensis " ∅ ∅ " "

	<i>bb</i>		<i>c</i>
L ₂ :	Henricus Dei gratia	episcopus	Wratislawiensis instrumentum sive litteras
L ₃ :	" " " " " "	"	" " " "
L ₁ :	H. " " " " "	archiepiscopus	Pragensis " " "
F:	" " " " " "	episcopus	" " " "
K:	" " " " " "	Olomucensis	∅ (sic!) " "

cc

L₂: ... domini L. ... praedecessoris nostri quondam Wratislawiensis episcopi

L₃: " W. " " " " " "

L₁: " J. " " ∅ ∅ ∅

F: " L. " " quondam Pragensis episcopi

K: " L. " " " " Olomucensis "

	<i>cc</i>		<i>c</i>
L ₂ :	... Nos L. ...	Wratislawiensis episcopus ...	sub anno Dni 1223 ...
L ₃ :	" W. " " " " "	"	" " " 1402
L ₁ :	" N. " " " " "	archiepiscopus	Pragensis " " " 1323
F:	" L. " " " " "	Pragensis episcopus	" " " 1396
K:	" N. " " " " "	Wratislawiensis	" " " 1389

d

L₂: decimas infra scriptas de Sulca villula, situata inter Janucz et Dobra ...

L₃: " " " " Sulcow " " " " Dobram

L₁: " " " " S. villa, " " J. " D.

F: " " " " villae talis A., situatae " M. " A.

K: " " " " de Sulca villa, situata " Januss " Dobram

h i

L₂: item de duabus *Smarzewicz*, Polonicales nominentur in territorio *Bora* . . .
 L₃: „ „ „ *Smazslwicz* „ „ „ „ „ „
 L₁: „ „ „ *M.*, quae in tali territorio nominantur
 F: ∅ ∅ ∅ ∅ in territorio tali
 K. item de duabus *Smrkowicz*, Polonicales nominantur in territorio *Nauslamensi*

k

L₂: usque ad munitionem civitatis *Novae Manslaw* . . . et quia praedictae
 L₃: „ „ „ „ *Novae Māslow* „ „ „
 L₁: „ „ „ „ *Ē.* „ „ „
 F: „ „ „ „ *Novae (Nauslaw?)* „ „ „
 K: „ „ „ „ *Namslaviae* „ „ „

dd

L₂: litterae, sigillatae sigillo praedicti domini *L. episcopi*,
 L₃: „ „ „ „ „ *W.* „ „
 L₁: „ „ „ „ „ *J. archiepiscopi*,
 F: „ „ „ „ „ *L. episcopi*,
 K: „ „ „ „ „ „ „

g

L₂: ut praemisimus, . . . de sigillo capituli *Wratislawiensis*, . . . haec litterae
 L₃: „ „ „ „ „ „ „ „ „
 L₁: „ „ „ „ „ *Pragensis* „ „ „
 F: „ „ „ „ „ „ „ „ „
 K: „ „ „ „ „ *Wratislawiensis.* ∅ ∅

L₂: una cum cruce legebantur (*tj. na pečeti*): †SHe.
 L₃: „ „ „ „ „ „ „ „ „
 L₁: „ „ „ „ „ SHe.
 F: „ „ „ „ „ „ „ „ „
 K: ∅ ∅ ∅ ∅ ∅

VII. *Terminus ad libellandum*: L₂ (9r), L₃ (66r), L₁ (106r), F (89v), K (6r)
 L₂: Terminus I.¹ Anno Dni MCCC&c.² indictione X. lecta est citatio L.³ oblata per dominum Io., procuratorem actoris; petivit sibi terminum dare ad libellandum. Dominus iudex decrevit diem lunae I. mensis Iunii, praesentibus . . .⁴Terminus II. Tunc veniente termino illo procuratori actoris ad libellandum statuto, idem procurator optulit quandam petitionem⁵ summariam in iudicio. Pars autem adversa petivit sibi dare⁶ copiam illius petitionis et sibi dare⁶ terminum ad dicendum contra.

Lectiones variae: 1 Terminus ad libellandum L₃; Primus terminus F. — 2 1402 L₃. — 3 omittit L₃. — 4 Sequitur L₃. — 5 accusationem L₃. — 6—6 dare₁—dare₂ omittit L₃. — L₁ a K vynechávají vše; F vynechává vše, kromě nadpisu Primus terminus.

VIII. *Terminus positionum et articulorum procuratoris actoris*; L₂ (23r), L₃ (78v), L₁ (117v), F (99v), K (16v).

L₂: Item ponit ut supra¹ et probare intendit¹, quod rectores² sive plebani² ecclesiae in Stampen³ fuerant in possessione⁴ pacifica et quietas⁴ recipiendi⁵, tollendi, signandi et deducendi integram decimam campestem⁶ provenientem et provenire potentem singulis annis in et de dictis septem mansis a temporibus supra dictis, salva molestatione infra scripta⁶.

Lectiones variae: 1—1 omittit K. — 2—2 omittit F. — 3—3 ecclesiae in S. L₁; in S. K. — 4—4 quietas et pacifica F. — 5 addit et F. — 6—6 de quinque mansis septem praedictorum L₁; provenientem et provenire potentem singulis annis in decimis septem mansorum a temporibus supra dictis, salva molestatione infra scripta.

ROSTISLAV ZELENÝ

SUMMARIUM

Inter opera iuridica, quae saec. XIV in Europa centrali sunt orta, tractatus iste longe superat mediocritatem (§ 1). Textus in septem codicibus manu scriptis (saec. XIV—XV) ad nostra pervenit tempora; quorum codicum sex in tabulis photographis nobis praesto sunt (§§ 2 & 10 N. B.). Tractatus pro enchiridio processus canonici haberi potest (§ 3). Manuscriptum antiquissimum L₂ anno 1387 probabiliter est exaratum, cui anno etiam textus ipsius origo est adscribenda. Apographa singula hisce verisimiliter annis prodierunt: F — 1396, C & L₁ — 1398, L₃ — 1402, K — 1415 (§ 5). Textum primitivum [L₂] Vratislaviae, vel saltem in dioecesi Vratislaviensi conscriptum esse arbitramur (§ 6), ubi etiam L₃ videtur exstitisse. Manuscripta F, C, L₁, K in Bohemiae (K in Moraviae?) finibus duxerunt originem (§ 9). Non est dubium, quin operis auctor praelectionibus universitariis sit versatus (§ 7). Dictu autem difficile nobis apparet, cui professorum tractatus iste maxime sit attribuendus (Puchník, Bohuslaus de Praga, Cunso de Třebovle, Machko de Mutina? — § 8). Variorum codicum affinitatem stemmate manuscriptorum illustravimus (§ 10).

MODUS PRONUNCIANDI

JOSEF TRÍŠKA

Způsob rétorického a doktrinnálního tvoření je důležitou kapitolou literárních a universitních dějin. Antická i středověká rétorická teorie uváděla pět částí rétorického postupu: *inventio*, *dispositio*, *elocutio*, *memoria*, *pronuntiatio*. Některé části rétorického a vzdělávacího postupu byly tak důležité, že se staly samy vedle jiných termínů výrazem pro autorské tvoření. Podle invence, vynalézání (trouver) byli nazváni truvěři a trubaduři. S termínem pro stylové zpracování *eloqui* byl synonymní termín *dictare* (skládati, dichten), odvozený od *dicere*. K samostatnému autorskému tvoření dospěla i činnost *pronuntiare* (přednáseti, vortragen).¹⁾ V starověku podávali charakteristiku přednesu zvláště dva rétoři. Definici přednesu uváděl rétor ad Herennium 1, 3: *Pronuntiatio est vocis, vultus, gestus moderatio cum venustate*. Podrobněji se teorií přednášení a řečnických aktů zabýval Quintilianus, Institutio oratoria 11, 3 (*De pronuntiandi vel agendi arte*).²⁾

V českých zemích se o přednášení psalo od doby vyspělého středověku, tj. od 4. čtvrtiny 13. stol. Když Jindřich z Isernie v *Epistolare dictamen* mluvil o invenci a pramenech při rétorickém tvoření, užil pro rétorický projev mluvní —

¹⁾ O *ars* nebo *modus dictandi* psal J. Tríška: LF 81, 1958, 69—79, SbHist 10, 1962, 43-4, SaS 25, 1964, 262, TřRul 214. *Ars* nebo *modus pronuntiandi* nebo *pronunciatio* stručně definoval v SaS 25, 1964, 263.

²⁾ *Pronuntiatio a plerisque „actio“ dicitur, sed prius nomen a voce, sequens a gestu videtur accipere. Namque actionem Cicero alias „quasi sermonem“, alias „eloquentiam quandam corporis“ dicit. Idem tamen duas eius partis facit, quae sunt eadem pronuntiationis, vocem atque motum: quapropter utraque appellatione indifferenter uti licet. Habet autem res ipsa miram quandam in orationibus vim ac potestatem (1). . . Non alia est autem ratio pronuntiationis quam ipsius orationis. Nam ut illa emendata, dilucida, ornata, apta esse debet, ita haec quoque emendata erit, id est, vitio carebit, si fuerit os facile, explanatum, iucundum, urbanum, id est, in quo nulla rusticitas neque peregrinitas resonet (30) . . . Tria autem praestare debet pronuntiatio: conciliet, persuadeat, moveat, quibus natura cohaeret, ut etiam delectet (154) . . . Prohoemio frequentissime lenis convenit pronuntiatio (161) . . . Et quia in partibus causae talis est varietas, satis apparet accommodandam sententiis ipsis pronuntiationem (174) . . . Sed iam recepta est actio paulo agitatior et exigitur et quibusdam partibus convenit, ita tamen temperanda, ne, dum actoris captamus elegantiam, perdamus viri boni et gravis auctoritatem (184).*

přednášení — termínu *pronunciare* a pro projev písemný termínu *scribere*: *Ex generum causarum locis, quibus thema subicietur, et ex constitutionibus patent fontes vel quidam prodeunt presigniti thesauri, de quorum opulencia, quid dici debeat, sumi potest et in quibus omne, quod pronunciantum fuerit et scribendum, poterit inveniri*. Z 2. pol. 14. stol. máme o přednáškách a skladbách dvojí důležité zprávy. Je to kapitola Klaretova Glosáře *De scolariibus*, kde se uvádějí názvy školských činitelů: *Treskták corrector... , perlector sit přčítatel, skladoň dictator... ordinatorque zřédič... čteň lectura*. O způsobu a metodě universitních přednášek, o předpisech pro přednášeče (*pronunciatores*) atd. jednaly kapitoly *De modo pronunciantium a De modo legendi in diebus festiuis* v Statutech facultatis artium studii Pragensis (MUP 1, 40-2 atd.); v přednáškách měl být řád a korektnost (stejně jako v diktámech), výklady a čtení se konaly podle směrnic, pravidel a ustanovení.³⁾

Synonyma k *pronunciare* byla různá, např. *legere, proclamare*. V kapitole *De modo legendi in diebus festiuis* (MUP 1, 73-4) se kladlo vedle sebe synonymně *legere a pronunciare*. Du Cange 5, 476 uvádí: *Pronuntiare, legere, Pronuntiatores, dicti olim lectores ecclesiastici*. K výkladům o přednáškách a přednášejících lze připojit ještě dva doklady: derivativum *pronunciatura* a význam slovesa *pronunciare* jako diktovati. *Pronunciatura* byl výklad, glosa, např. *Pronunciatura Nycolay de Lyra* (Čes. Krumlov Kaplan. 243). *Pronunciare* ve významu autorské činnosti *diktovati* bylo užito o spisovateli Milíčovi, který diktoval: *duas epistolas... suo ore scriptori pronunciat* (FRB 1, 428 aj.). Gramatická paralela „*vypovídání pronunciatio*“ je doložena u Ondřeje Klatovského 1564, u Blahoslava a Komenského (J. Vintr, LF 95, 1972, 156; J. Jungmann, Slovník čes.-něm. 5, 315). Termín *pronunciatus* máme doložen v incipitech a v explicitech literárních děl ve významu přednesený, ve vazbě s *per* s uvedením jmenovitého původce.⁴⁾ Činnost *pronunciare* měla tedy v mluvních, rétorických, universitních a ka-

3) *Item a. D. 1367... magistri considerantes, quod multae inordinationes et deformitates fierent per pronuntiatores... , ex quibus... toti universitati grave scandalum posset exoriri (nam quivis scholaris pronuntiat, quidquid et quandocunqve voluit propria temeritate, et scripta incorrecta... dabant ad pennam...)... statuerunt, quod quivis magistrorum poterit super quolibet libro... propria dicta dare per se vel per alium idoneum pronunciant; poterit quoque scripta aliorum et dicta per se aut per alium pronuntiare, dummodo... ista antea fideliter correxerit et pronuntiatorem assumpserit idoneum et valentem. Baccalarii super libros Aristotelis et alios libros difficiles propria dicta dare vel pronuntiare non debebunt...*

4) Termínu *pronunciare* se užívalo o přednesu modlitby, čtení a kázání: *Oratio hec pronunciatia Prage per doctorem s. pagine Iohannem Ysneri (Cambridge Corpus Christi Coll. 537, f. 54). — processus iudiciarius novus per magistrum Iohannem Schusseler Wratislaviensem Prage pronunciat* (Leipzig UB 933, f. 2a). — *Hec sunt postille domini Chunradi de Walthusa pie memorie nec non per dictum dominum Prage pronunciate ac ab eodem publice coram populo proclamate* (Wien Scot. 367, f. 300). — *collecta super epistolis dominicalibus, pronunciatia et collecta per Magistrum Mathiam de Legnicz doctorem s. theoloye, que pronunciatia est in colegio a. d. 1400* (PUK VI B 15, f. 225 a).

zatských projevech význam přednáseti; pasivní formy *pronunciatus, -andus* měly význam přednesený atd., a to průvodcem, autorem.

V TřPř 3, 46 nr 8 jsem zaznamenal Jana Schusselera Vratislavského a jeho Výklad soudního procesu i s některými rukopisy. Proti tomu vystoupil R. Zelený v článku Původ traktátu „*Circa processum iudiciarium*“. Ve výkladu termínu *pronunciare* se opíral o M. Boháčka a W. M. Plöchla, neprávem upíral termínu autorskou činnost. Podle Zeleného je prý také *pronunciatio* rozdílné od *preleccio*, ale pro tento termín nepřinesl Zelený středověkých dokladů; z Klareta známe jiný termín *perlector*. V přehledu rukopisů Procesu citoval již mnou uvedené lipské rukopisy 822, 933, 938 a kaliningradský rkp., který citují podle signatury, nikoli podle běžného čísla katalogu. Zelený míní, že magister artium 1390 by prý nemohl přednést tento výklad, v němž jsou data k letům 1387-8. Ale látka z těchto let se mohla přejímat i v později sepsaném spise; různé graduované muže marně hledáme v matrikách (Pulkava, Řehoř z Uherského Brodu); před studiem filosofie mohli autoři studovat na právech (Štěpán ze Seče).

Řešení autorských otázek středověké literatury je nesnadné, protože jde často o literaturu pseudonymní, jinde musíme počítat s omyly v přepisování autorství atd. Kritériem autorství jsou vnitřní důvody stylistické a textové. Dále dosvědčují autorství rukopisná svědectví mimotextová. Protože Zelený uvažoval o nejistém připsání traktátu „*Circa processum iudiciarium*“ Puchníkovi, Bohuslavu z Krnova, Kunšovi z Třebovle a Machkovi z Mutěšina bez přesvědčivých vnitřních důvodů a bez rukopisných svědectví, nelze to přijmout.

Nejsme u závěru prací o autorské činnosti (*ars pronunciantium, predicandi, dictandi*), o autorských otázkách a o literární anonymitě.⁵⁾ Přesto však zde mohou hájit své dvojí mínění: Synodní kázání *Usque in finem sine crimine* je zatím anonymní, není dokladu, kým byl sermo přednesen (*pronunciatus, predicatus*). Podle lipského rukopisu 933 (nejpřesnějšího rkp. traktátu *Circa processum iudiciarium*) Jan Schusseler Vratislavský byl vykladačem (*pronunciator*) a aktivním původcem, autorem, přednesl výklad (*pronunciatura*) spisu *Processus iudiciarius novus*. Toto vnější rukopisné svědectví mohou podporovat vnitřní důvody, tj. česko-slezský (pražsko-vratislavský) ráz Procesu.

5) Rozsáhlá je anonymní oblast středověké literatury. jednu její část jsem sepsal v práci Anonymní česká literatura předhusitské reformace. Poměrně vzácně se podaří u anonymních děl prokázat autorství; připsání děl určitým osobám jsou často pouhé hypotézy. Nejsou vnitřní důvody a rukopisná svědectví pro dohad J. Kadlce, že kázání *Usque in finem* napsal Prokop z Kladrub. Kázání *Usque in finem* ukazuje vzhled k Ondřeji z Brodu, v pražském Kapit. F 19 je psáno odchylným písmem než části Prokopa z Kladrub. Ze zapsání děl v jednom rukopise neplynou závěry pro jejich společné autorství: Protože jsou v Kapit. F 19 s pravými spisy Prokopa z Kladrub a jiného autora zapsány anonymní kázání *Usque in finem* (TfLč 184, TfRul 233) a anonymní *Notae de arte praedicandi* (TřPř 3, 11j, nelze proto tato dvě anonyma přepisovat Kladrubovi. Podobně není společný autor mezi Radou otce synovi a Novou radou, přestože se obě skladby vyskytují pospolu v KNM II F 9.

Philologus cum Henrici de Isernia Epistolae dictamen, capitulum Statutorum facultatis artium Universitatis Pragensis De modo pronuciandi testimoniaque alia e codicibus manu scriptis de termino „pronuciare“ adduxerit, verbum hoc eiusque derivationes in significatione „legere, proclamare, exponere, glossare, vortragen“ interpretatur. Quoad tractatum „Circa processum iudiciarium“ opinio Rostislai Zelený dubia de attributione tractatus Nicolao Puchnik, Bohuslao de Krnovia, Cunssoni de Trziehowel, Machkoni de Mutina, nullis testimoniis vel argumentis valentibus fulata, reicitur. Similiter opiniones dubiae, quibus Sermo synodalis „Usque in finem sine crimine“ et Notae de arte praedicandi Capit. Prag. F 19 a Jaroslao Kadlec Magistro Procopio de Cladrub et opera bohémica Pasionál et Život Krista Pána auctoris cuiusdam OP Stanconi lectori a Francisco M. Bartoš ascribuntur, accipi non possunt. Processu iudiciario per Magistrum Iohannem Schusseler Wratislaviensem Prage pronuciato Iohanes Schusseler, in Historia Universitatis Carolinae Pragensis 10, 1, 1969, 46 numero 8 registratus, pronuciator seu auctor pronuciaturae Processus iam dicti videtur esse. Scribae testimonio de pronuciatura Prago-Wratislaviensi, in codice optimo Lipsiensi 933 adducto, nomina Praegae et Wratislaviae in textu Processus expressa correspondent.

De modo pronuciandi universitatum Europae mediae testimonia:

Statuta fac. art. *Vindobonensis* de a. 1389 tit. 29. De pronuciatione lib. fac. art.: Volentes pronuciare libros facultatis artium, antequam incipiant pronuciare, debent prius ostendere decano facultatis et aliis magistris quatuor ipsius coadiutoribus, qui debent libros ipsos diligenter examinare, an pronuciandi sint an non et cuibus auctoribus sint, et si fuerint correcti, tunc taxato pretio dumtaxat magistris aut baccalariis nostre facultatis et non scolaribus dent potestatem pronuciandi... Item precipimus unicuique pronuciantis, quod *fideliter et correcte, tractim et distincte* assignando paragraphos, capitales literas, virgulas et puncta, prout scientia requirit ad utilitatem reportantium, pronuciant nec dolo nec fraude aliquod nephas in pronuciando committat. Ed.: Lhotsky, Die Artistenfakultät Wien, 1965, 257—87.

Sermones compilate (!) in studio *Quinqueecclesiensi* 2. dim. 14. saec.: Secundo ad pronuciandum in lectione. Quia dicitur 4. Sententiarum distinctione 24., quo qui ad gradum clericatus litterarum scientia debet esse instructus, ut sensum verborum intelligat, vim accentuum sciat, *distincte* legat. Ed.: Czismadia, A Pécsi egyetem, 1967, 200.

Statuta fac. phil *Lipsiensis*: pronuciaciones vel *declaraciones* (St. de a. 1410, 312); pronuciaciones vel *declamaciones* (St. 2. red. de a. 1436—65, 337). Item deinceps materiae autenticae magistrorum approbatorum et famosorum pronuciant debent (St. 3. red. de a. 1471—90, 392). Ed.: Zarncke, Die Statutenbücher d. Univ. Leipzig 1861.

MISTR PROKOP Z KLADRUB

JAROSLAV KADLEC

1. NA KARLOVĚ UNIVERSITĚ

Místní jméno Kladruby je sice v Čechách dosti hojné, ale přesto lze říci téměř s jistotou, že rodištěm známého mistra artistické fakulty Karlovy university Prokopa, syna Václava z Kladrub, byly Kladruby u Stříbra v západních Čechách. V tamním benediktinském klášteře mohl totiž Prokop nejspíše získat základní vzdělání¹⁾ a v západních Čechách hledal později útočiště, když se v Praze necítil bezpečný.

První určitou zprávu o Prokopovi z Kladrub máme z jara r. 1401, kdy přijal všechna tři vyšší svěcení.²⁾ Předpokládáme-li, že byl tehdy stár asi 20 let, spadálo by jeho narození přibližně do roku 1380. Brzy potom, co byl vysvěcen na kněze, započal i svou akademickou dráhu. V září r. 1402 podrobil se předepsaným zkouškám a stal se bakalářem svobodných umění.³⁾ V lokaci byl mezi 25 zkoušenými šestý. Jedním z jeho examinátorů byl M. Šimon z Tišnova, po jehož boku později vystupoval ve veřejném životě. Počátkem roku 1405 uzavřel studia novými zkouškami — mezi 20 zkoušenými byl třináctý — a byl promován na mistra svobodných umění.⁴⁾ Potom působil jako magister regens na artistické fakultě a zároveň, jak to bylo obvyklé, studoval theologii, ale dříve, než v ní dosáhl akademických gradů, fakulta zanikla. Mezi kolegy na artistické fakultě byl oblíben, jak je patrné z toho, že byl často volen k různým akademickým funkcím. Třikrát byl povolán za český národ do sboru universitních dispensátorů,⁵⁾ dvakrát byl zvolen kolektorem,⁶⁾ opětovně byl examinátorem bakalářů,⁷⁾ 20. dubna

1) A. Frind, Die Kirchengeschichte Böhmens, IV. B., Die Administratorenzeit. Prag 1878, str. 29.

2) V sobotu Sitientes, tj. 19. března, přijal subdiakonát, 2. dubna diakonát a 28. května presbyterát (Liber ordinationum cleri, ed. A. Podlaha, str. 66, 68, 70 — odtud známé i jméno Prokopova otce).

3) Monum. univ. Prag. I/1 (Praegae 1830), str. 371.

4) Tamtéž str. 384.

5) Tamtéž str. 388, 403, 411.

6) Tamtéž str. 414, 425.

7) Tamtéž str. 392, 406, 412, 415, 420 (v předposledním případě byl do této funkce jmenován na podzim r. 1410 arcibiskupem).

1410 byl spolu s jinými mistry pověřen dozorem, aby fakultní statuta byla řádně dodržována,⁸⁾ v zimním semestru r. 1412 zastával úřad děkana fakulty⁹⁾ a 21. června r. 1416 byl zvolen kvodlibetářem.¹⁰⁾ Stal se kanovníkem u Všech svatých¹¹⁾ a měl i podíl na universitních taxách, takže bylo o něho hmotně dobře postaráno.

Jedinou pozoruhodnou památkou na Prokopovo působení na artistické fakultě pražské je příručka, kterou si připravil k svému kvodlibetu r. 1417. Bude o ní ještě řeč později. M. Prokop disputoval i na kvodlibetu Husově r. 1411 a na kvodlibetu M. Michala z Malenic řečeného Čížek r. 1412¹²⁾ a pravděpodobně i na jiných takových řečnických turnajích. Při kvodlibetu Husově řešil otázku „Utrum quilibet suo superiori homo subditus tenetur ei in singulis actibus indifferenter obedi-“¹³⁾ Když objasnil, co jest rozuměti poslušností, co smí a co nesmí nadřazený od svých podřízených požadovat a co je skutek indiferentní, nelišný, naznačuje, za jakých podmínek člověk není povinen poslechnout nadřízeného, prikazuje-li mu vykonat něco mravně nelišného.

V právě uvedeném kvodlibetu M. Jan Hus dává M. Prokopovi čestný přívlastek „praedicator egregius“.¹⁴⁾ Tuto pochvalu si náš mistr plně zasloužil. Doka- zuje to jeho homiletické dílo, zachované v pěti statných rukopisech kapitulní knihovny pražské F 18, F 33, F 49/1, F 49/2 a F 62.¹⁵⁾ Rukopisy F 18 a F 33 tvoří jeden celek. F 33 obsahuje kázání na neděle a svátky od adventu do letnic, F 18 kázání od letnic do konce církevního roku. Rukopisy F 49/1 a F 49/2 tvoří opět jeden celek. V prvním jsou kázání na nedělní a sváteční evangelia, v druhém kázání na nedělní a sváteční epištoly. Rukopis F 62 obsahuje většinou kázání na svátky svatých, v tom i českých světců Ludmily (fol. 27rb, 89vb, 147vb), Václava (fol. 29rab, 91vab, 150rb), Vojtěcha (61vb, 64rb), Víta (61va, 71rb, 131ra, 131rb), Prokopa (75va, 135va) a Zikmunda (124ra). Kázání nejsou zpracována do podrobností, nýbrž jsou to jen nástin. Každý nástin obsahuje zpravidla tři hlavní myšlenky, jež jsou rozvedeny do několika částí, obsahujících citáty z Písma i církevních Otců. Z těchto jsou nejčastěji citováni Augustin, Řehoř

⁸⁾ Tamtéž str. 411.

⁹⁾ Tamtéž str. 421.

¹⁰⁾ Tamtéž str. 440.

¹¹⁾ W. W. Tomek, Dějepis města Prahy IX. Praha 1893, str. 56, 87. — W. W. Tomek, Paměti kollegiátů kolleje Karlovy. ČČM 1847, I, str. 525—527, píše, že M. Prokop z Kladrub byl členem koleje Karlovy, ale to je omyl, protože týž mistr nemohl být zároveň členem dvou kolejí.

¹²⁾ F. M. Bartoš, Účastníci pražského kvodlibetu z r. 1412 a Husův podíl na něm. Jihočeský sborník historický 13 (1940), str. 37. — J. Kejř, Z disputací na pražské universitě v době Husově a husitské. Sborník historický 7 (1960), str. 67.

¹³⁾ Magistri Iohannis Hus Quodlibet. Ed. B. Ryba, Pragae 1948, str. 137—141.

¹⁴⁾ Tamtéž str. 138.

¹⁵⁾ Rukopisy F 10 a F 11 neobsahují jeho díla, jak čteme v Podlahově katalogu, nýbrž Prokop byl pouze jejich majitelem.

Veliký, Bernard a Hugo od sv. Viktora, dále Origenes, Jan Zlatoústý, Remigius, Haymo, Mikuláš Gorran, Mikuláš z Liry, Innocenc III., Albert Paduánský, Šimon z Cassie, Tomáš Akvinský a z profánních spisovatelů Seneca a Walter Burley.

Pokud se týče volby témat, upoutá naši pozornost hlavně rukopis F 18. O církvi praví M. Prokop, že jest „tocius christianitatis, malorum et bonorum congregacio“, a dokazuje to slovy z podobenství o svatbě králova syna, Mt. 22, 10: „Et egressi servi eius in vias, congregaverunt omnes, quos invenerunt, malos et bonos“ (fol. 27r); tím vyvrací wiclifský predestinační pojem církve. Wiclifismus potírá též, když vykládá slova z 1. listu Petrova (2, 13): „Subditi estote omni humane creature“: „Ubi confunditur error Waldensium et Wykleffistarum, qui dicunt, quod princeps in mortali peccato existens, sive plebanus, sive episcopus est deponendus per communitatem et alius eligendus, quia per talem errorem destruerentur omnes ecclesie libertates“ (fol. 15r). Dále praví: „Sed vere catholicus dicitur fidelis Deo et proximo suo, que fides catholica consistit in spe, karitate et obediencia“ (sol. 27r). O poslušnosti je řeč opětovně (fol. 26v, 27v). Věřící jsou povinni poslouchat i špatné preláty (jako jsou symoniaci, avari, luxuriosi et superbi et aliis viciis obnoxii) a mají se řídit podle slov Kristových (Mt 23, 3): „Omnia, quecunque dixerint vobis, facite, secundum opera vero eorum nolite facere“ (fol. 27v). Ale také prelátům připomíná kazatel jejich povinnosti (např. fol. 148rv: De officio prelatorum). Když o třetí neděli po velikonocích vykládá z 1. listu Petrova slova „Regem honorate“ (2, 17), praví: „Eciam apes regem suum honorant, sed heu, prelati non honorantur, quia filiis suis sunt . . . aut nimis duri, sicut archiepiscopi, episcopi, archidiaconi simplicibus, aut sunt nimis molles, sicut magni prelati magnatibus, aut minores, sicut plebani, cum suis subditis minus parvam penitenciam iniungentes. De primis dicit Anathasius (!), quod eorum leges sunt sicut tela aranee, quam fortes musce rumpunt, debiles vero subsistunt, de secundis pariter dicit, quod sunt similes formidinibus appositis in agro ad terrorem avium, que tenent arcum extentum et numquam percuciant, cum tamen dicat Apostolus 1 Thim. 5: Peccantes coram omnibus argue, ut ceteri timorem habeant“ (fol. 15v). Podávání eucharistie věřícím pod obojí způsobou se rozhodně zamítá: „Miror nec admirari sufficio, qua . . . presumptione nonnulli audent laycalem populum sub utraque specie sacramentali communicare, cum sit precise contra Dei voluntatem generalem, contra intellectum tocius sacre Scripture, contra statuta sive laudabiles consuetudines sancte matris ecclesie universalis et Romane“ (fol. 30v). Kazatelům k vykonávání jejich úřadu nestačí missio divina, nýbrž mají zapotřebí pověření od církevních představených (fol. 28r—29r: De predicantibus sine missione). Jinde opět se zdůrazňuje povinnost přispívat na ořeru (fol. 29rv) a platit desátky (fol. 29v—30v).

Uvedené doklady představují M. Prokopa z Kladrub jako rozhodného stoupen- ce a obhájce starých církevních a náboženských řádů. Odpor k reformnímu hnu-

tí projevil tento mistr i disputací de quolibet na počátku roku 1417.¹⁶⁾ Disputace de quolibet byla pravidelná, rok co rok se opakující universitní slavnost, jež dávala mistrům artistické fakulty příležitost, aby se blýskli svou učeností i řečnickou pohotovostí.¹⁷⁾ Ovzduší kvodlibetu r. 1417 bylo však velmi napjaté.¹⁸⁾ Církevní představitelé v Čechách nevzdali se dosud naděje, že se jim podaří potlačit šířící se husitství, a arcibiskup vyvinul v listopadu r. 1416 značné úsilí, aby donutil husitské mistry na universitě k přijetí svých požadavků. Úmluva, kterou s ním uzavřel rektor university, M. Jan Kardinál z Rejnštejna, znamenala v podstatě restituci předchozího stavu. Rektor ustoupil v sedmi z osmi článků, ale i v posledním článku se arcibiskupovi podařilo dosáhnout významného ústupku, neboť kalich byl povolen jen v několika pražských kostelích, a to ještě podmíněně do rozhodnutí příštího papeže. Úmluva mezi arcibiskupem a rektorem byla schválena králem a stala se podkladem jeho nařízení královským městům o zachování klidu a pořádku v zemi. Odpor lidu, jehož mluvčím byl M. Jakoubek ze Stříbra, však způsobil, že toto administrativní opatření selhalo a že pak ovšem ani pražská kapitula neviděla důvodu, proč by měl být odvolán interdikt nad Prahou.

Za takové situace záleželo konservativní straně na tom, aby kvodlibetní disputace proběhla klidně a aby se radikálním mistrům nedostalo příležitosti k obhajobě jejich názorů. Proto si zkušený kvodlibetář dal záležet na tom, aby vybral jen zcela neutrální témata, která by nezavdala podnět k politickým narážkám a hádkám. Bylo přítomno čtyřicet, ano snad ještě více mistrů, a tak to nebyla práce snadná. Sám si pro svou quaestio principalis zvolil téma: „Utrum principium rerum naturalium possit aliquem effectum absque secundo principio concurrente producere et de novo productum in esse perpetuo tempore naturaliter conservare“ (fol. 3r—12v). Přesto však zamýšleného cíle plně dosaženo nebylo. Způsobil to kterýsi katolický horlivec, který v noci na 3. leden, kdy se disputace konala, vylepil po Praze leták, navrhuující k řešení kwestii „Utrum licet magistris

studii pragensis illa diffinire et approbare, que auctoritate tocius orbis dampnantur.“¹⁹⁾ Kvestie měla varovat mistry, aby si nepřivlastňovali rozhodující slovo v otázce přijímání podobojí, ale zároveň obsahovala prudký útok na wiclifisty. Proto není divu, že M. Šimon z Tišnova, tenkrát jeden z předáků opravného hnutí, prudce zaútočil proti nedávnému rozhodnutí pražské kapituly neobnovit bohoslužby. Tato událost byla snad jednou z příčin, proč arcibiskup vydal 10. ledna 1417 zákaz laického přijímání z kalicha pro celou diecézi a proč ani přes panovníkovu intervenci nepovolil pravidelné mistrovské zkoušky. Od té doby se v Praze disputace de quolibet již nikdy nekonala a ani o dalším působení M. Prokopa z Kladrub na Karlově universitě není nikde zmínky.

2. LITERÁRNÍ POLEMKA PROTIUTRAKVISTICKÁ A DIALOG S HUSITŮ

Když vypukla husitská revoluce, nebylo pro muže Prokopova smýšlení v Praze místa. Proto ji záhy opustil a uchýlil se do Plzně, kde jest jeho pobyt dosvědčen r. 1424²⁰⁾ i později.²¹⁾ Odchod z Prahy byl kvapný a krutě mistra postihl. Můžeme tak usuzovat z dopisu, který mu poslal z Budyšina do Plzně r. 1424 Jan Peklo, kdysi kazatel u sv. Jiljí v Praze a jeden z pražských svědků proti Husovi r. 1414.²²⁾ Peklo mluví široce o přátelství, chválí Prokopa²³⁾ a ujišťuje jej svým přátelstvím, jež chce osvědčit činem. Protože Prokop byl oloupen o své knihy i jiné věci, chce mu Peklo věnovat knihy, které by potřeboval, ač sám musel již z nouze také některé prodat; chce mu také dát polovinu šatstva, ale peněz nemá. Z druhého Peklova listu, rovněž z r. 1424, se dovídáme, že Prokop nabídku přijal. Jeho posel, kterého poslal do Budyšina se seznamem knih, jež by rád získal, Peklovi sdělil, že pražští heretikové vyzvali Prokopa k disputaci v Praze nebo v Plzni. Peklo disputacím nedůvěřuje. Bludaři nechtějí, jak praví Řehoř Veliký, nalézt pravdu, nýbrž chtějí budit dojem vítězů. Staří nezápasili s bludaři slovy, nýbrž ctnostmi a zázraky. Protože však Prokop projevil k disputaci ochotu, Peklo jej nechce odrazovat, ano soudí, že je třeba vyhovět, aby se nezdálo, že nedovede klást účty ze své víry, a aby bludařům nepřibýlo smělosti. Co se týče utrakvismu, upozorňuje Peklo, že na stěně v Betlémě se proň uvádějí autority, jež

¹⁹⁾ Leták vydal a vyložil J. Sedlák, Několik textů z doby husitské. Hlídky 28 (1911), str. 396—398.

²⁰⁾ Do Plzně píše M. Prokopovi 10. září 1424 z Budyšina někdejší kazatel u sv. Jiljí v Praze Jan Peklo. List vydal J. Sedlák, Po stopách Husových odpůrců. Studie a texty k náboženským dějinám českým 1 (1914), str. 155—159.

²¹⁾ Na předsádce rukopisu Kapitulu knihovny pražské E 47/2 je zápis: „Liber domorum de pretorio in Nova Plzna et datus est mgro Procopio de Cladrub anno 1426“.

²²⁾ Vyd. J. Sedlák, Po stopách Husových odpůrců. Studie a texty 1 (1914), str. 149—155.

²³⁾ „Dico enim per gratiam, si qua data est michi, quod a prima vestri noticia semper dilexi vos, non ad faciem, non ad questum, sed pro virtutibus vestris in Domino virtutum. Conversacio etenim vestra et fame commendabilioris celeberrimus odor non tantum me sed et quam plurimos alios vobis conciliavit ad amicitiam“. Tamtéž str. 150.

¹⁶⁾ Upozornil na ni před lety F. M. Bartoš, Poslední kvodlibet Pražské university před vypuknutím husitských válek. ČSM 102 (1928), str. 69—73. Důkladně ji rozebral J. Kejř, Quodlibet M. Prokopa z Kladrub z r. 1417. Acta Universitatis Carolinae. Philosophica et historica II. Pragae 1958, str. 27—48. Týž, Kvodlibetní disputace na pražské universitě. Praha 1971, str. 101—104.

¹⁷⁾ J. Kejř, Struktura a průběh disputace de quolibet na pražské universitě. Acta Universitatis Carolinae — Historia Universitatis Carolinae Pragensis 1 (1960), str. 17—42. Týž, Kvodlibetní disputace, str. 23—41. — Přehledně o disputaci de quolibet jedná též F. Kavka, Organizace studia na pražské artistické fakultě v době předhusitské. AUC, Hist. Univ. Carol. Prag. 8/1 (1967), str. 35—37. Týž, Stručné dějiny University Karlovy. Praha 1964, str. 23—24.

¹⁸⁾ F. M. Bartoš, Do čtyř pražských artikulů. Sborník příspěvků k dějinám hlavního města Prahy V/2, Praha 1932, str. 492—494. — J. Kejř, Deklarace pražské university z 10. března 1417 o přijímání pod obojí a její historické pozadí. Sborník historický 8 (1961), str. 133—156. — Týž, Husitský právník M. Jan z Jesenice. Praha 1965, str. 103—107.

nic nedokazují, např. Origenes. Bylo by dobře v každé řeči jednu autoritu vyvrátit. Jestliže Prokop betlémské autority nemá, Peklo mu je poště. Nabízejí-li kacíři za místo disputace Prahu nebo Plzeň, učiní Prokop dobře, navrhne-li Řím, protože Řím je místo, na něž je třeba se v pochybnostech obrátit.²⁴⁾

Tato zpráva o chystaném náboženském rozhovoru v Praze nebo v Plzni r. 1424 je ojedinělá a zůstala dosud nepovšimnuta. Není však třeba o ní pochybovat. Víme odjinud, že touha po míru a odpor proti radikalismu přivedly tehdy Pražany k jednání s katolíky a bylo dohodnuto uspořádat disputaci v Brně. Katolický názor měli obhajovat theologové krakovští²⁵⁾ a po jejich odřeknutí theologové vídeňští.²⁶⁾ Změna mocenských poměrů v zemi však disputaci oddálila a když k ní později došlo, skončila bezvýsledně.²⁷⁾ Takový byl asi též výsledek dispute Prokopovy, jestliže se ovšem vůbec konala.

Později se však M. Prokop z Kladrub jedné takové dispute určitě zúčastnil, a to po boku M. Šimona z Tišnova. Tento někdejší učitel Prokopův²⁸⁾ patřil zprvu, jak již bylo zmíněno výše, k předním stoupencům strany Husovy, ale během krátké doby zrevidoval své názory a stal se rozhodným odpůrcem náboženských novot. K dalšímu pokusu uspořádat společnou schůzi strany husitské a katolické došlo v druhé polovině r. 1427, když po zbabělém útěku křížáckých vojsk vedených papežským legátem Jindřichem Beaufortem od Stříbra a Tachova se husitské vojsko položilo před Plzní.²⁹⁾ Na dobývání této mocné pevnosti neměli však husité sil, a proto uzavřeli s obleženými příměří do sv. Jiří r. 1428. Do úmluvy byla pojata dohoda o konání dispute mezi theology husitskými a katolickými. O vánocích měly se obě strany sejít, husité v Berouně, páni a zemané katoličtí a zástupci města Plzně na Žebrácku. Obě strany měly pak určit plnomocníky a zástupci husitů měli se odebrat na záruku na Žebrák, kde by se na společné schůzi na základě Písma probraly sporné otázky. Na čem by se obě strany shodly, měli přijmout i katolíci i husité. Tam, kde by k dohodě nedošlo, měl podle přání katolické strany nastoupit důkaz z Písma, popřípadě z církevních spisovatelů neodporujících Písmu. Kardinál Jindřich uvítal tento plán konat společnou schůzi a listem z 21. září 1427 vyzval M. Šimona z Tišnova a M. Prokopa z Kladrub, kteří mu byli z Čech doporučeni jako nejzpusobilejší, aby na vánočním sjezdu zastupovali katolickou stranu.³⁰⁾ Olomoucký biskup Jan Železný však s konáním schůze nesouhlasil a podal o tom zprávu do Říma. Ani papež Mar-

²⁴⁾ Vyd. J. Sedlák tamtéž, str. 155—159.

²⁵⁾ J. Pekař, Žižka a jeho doba III. Praha 1930, str. 231.

²⁶⁾ J. Prokeš, M. Prokop z Plzně. Praha 1927, str. 47 a pozn. 178 na str. 203.

²⁷⁾ J. Prokeš, M. Prokop z Plzně, str. 46—47; J. Pekař, Žižka a jeho doba III., str. 229—234, 266—268; F. M. Bartoš, Husitská revoluce I., Praha 1965, str. 188—189, 208.

²⁸⁾ O. Odložilík, Z počátků husitství na Moravě. ČMM 49 (1925), str. 1—180.

²⁹⁾ K dalšímu viz F. M. Bartoš, Husitská revoluce II., Praha 1966, str. 33, a O. Odložilík, Z počátků husitství na Moravě, ČMM 49 (1925), str. 161—165.

³⁰⁾ F. Palacký, Urkundliche Beiträge zur Geschichte des Hussitenkrieges I., Prag 1873, str. 545—546.

tin V. nepokládal disputaci za prospěšnou, a proto 11. listopadu 1427 vyběhl Jana Železného, aby podle možnosti schůzi překazil; kdyby se to nepodařilo, měl si povolát na pomoc doktory vídeňské university.³¹⁾ Schůze se přesto konala. Předsedal jí za katolíky Jan z Valdeka, za husity Smil Holický a diskutovali Šimon z Tišnova a Prokop z Kladrub s Petrem Paynem. Protože však katolická strana setrvala na svém stanovisku a husité po slavných vítězstvích nebyli ochotni k podstatným ústupkům, jednání skončilo nezdarem.³²⁾

Více než výsledek dispute zajímá Prokopova životopisce to, že M. Prokop z Kladrub byl vedle M. Šimona z Tišnova pokládán z českých universitních mistrů za nejzpusobilejšího obránce katolického stanoviska. Tuto zpusobilost prokázal obsáhlým traktátem s incipitem vzatým z 1 Tim. 4, 1: „Spiritus manifeste dicit, quomodo in novissimis temporibus discedent quidam a fide attendentes spiritibus erroris“. Sepsal jej asi po odchodu do Plzně, kde měl poměrný klid k vědecké práci, s úmyslem vyvrátit oprávněnost přijímání laiků pod obojí způsobou.³³⁾ Jako doplněk k eucharistickému traktátu připojil kapitulu proti obrazoborectví.

Své pojednání začíná Prokop rozsáhlým výkladem různých významů slova církev. Bylo to téma u nás velmi oblíbené a shledáváme se s ním nejen ve většině projevů vzniklých za sporů o přijímání pod obojí, nýbrž i v době dřívější. Obíral se jím již před lety M. Vojtěch Raňkův z Ježova v spise De scismate³⁴⁾ a pak Štěpán z Pálče, který do svého spisu De equivocacione nominis ecclesie přejal a rozvedl myšlenky Vojtěcha Raňkova, rozšířil pátý bod Vojtěchova traktátu a přijal šestý.³⁵⁾ Pálčovo dílo zalíbilo se M. Šimonovi z Tišnova tak, že je celé přejal do svého traktátu, jež bychom mohli podle obsahu nazvat „O rozličných významech slova církev“, jen je někde trochu pozměnil, rozšířil patristické citáty a doplnil dvěma podstatnějšími dodatky, totiž výkladem o prvních čtyřech obecných sněmech a podrobným výčtem trestů, jimiž církev stíhá ty, kdo se vzpírají uposlechnout jejich příkazů. Celé toto dílo přejal do svého traktátu

³¹⁾ Tamtéž str. 555—556.

³²⁾ Tamtéž str. 546—547.

³³⁾ V rukopise Kapitulní knihovny pražské D 56, fol. 38r, čteme: „Incipit tractatus de sacramento altaris et ecclesiastica c[ommunione] contra er[rone]os homines“. — Kolofón v rukopise dominikánského kláštera v Krakově R XV 14, fol. 17ra, praví určitěji: „Explicit tractatus contra tractatum Iacobelli, qui hereticus in agone sue mortis clamandus cum remorsu consciencie, sed tarde veniens: ‚Ve, quia seduximus animas‘. Ecce timor eterne dampnacionis quasi Iude traditoris, dolorem habens qui dixit: ‚Peccavi tradens sanguinem iustum; abiens laqueo se suspendit etc.‘“

³⁴⁾ Vyd. J. Kadlec, Leben und Schriften des Prager Magisters Adalbert Rankonis de Ericinio. Beiträge zur Geschichte der Philosophie und Theologie des Mittelalters. Neue Folge, B. 4, Münster 1971, str. 339—342. Jsou to jen úryvky, zachované v dílech Jana z Jenštejna. Viz R. Holinka, Církevní politika arcibiskupa Jana z Jenštejna za pontifikátu Urbana VI. Bratislava 1933, str. 119—142.

³⁵⁾ Vyd. J. Sedlák, Hlídko 28 (1911), příloha str. 97—106.

M. Prokop z Kladrub.³⁶⁾ Praví se tam, že slovo církev má šesterý smysl. Někdy znamená hmotný chrám (*templum materiale, in quo Deus laudatur et glorificatur*), jindy společenství lidí zlých, heretiků a schismaticů (*congregatio malorum hominum, sicut hereticorum et scismaticorum, et sic accipitur abusive, propter quod non meretur dici simpliciter ecclesia*), jindy obecný sněm (*concilium generale in facto fidei vel aliquo alio utili congregatum*), opět jindy církevní představené (*prelati et maiores, qui presunt in ecclesia, ut sunt papa et sui cardinales, patriarche, primates, archiepiscopi, episcopi*), o nichž platí slova Mt 18, 17: „*Quod si non audierit eos, dic ecclesie, id est prelati, qui habent officium ex auctoritate corrigendi*“. Protože církevních představených je mnoho, mluvíme o různých církvích, např. pražské, olomoucké, mohučské atd. Matkou všech těchto církví však je církev římská, proto vše, co se děje proti jejím předpisům, je neplatné. Dále slovo církev znamená společnost všech předurčených (*congregatio omnium predestinatorum*). Tato církev je sice svatá, představuje mystické tělo Kristovo, ale je neviditelná. Řádná správa církve však předpokládá viditelné představené, tj. nástupce apoštola Petra a sboru apoštolů. Konečně znamená slovo církev společenství všech pravověrných křesťanů (*congregatio omnium baptisatorum simul credulitatem duodecim articulorum fidei habencium*). Z Kristových podobností i ze spisů církevních Otců je jasné, že toto společenství všech pravověrných křesťanů, dobrých i zlých, pokud žijí na této zemi, představuje obecnou, katolickou církev. Tato katolická církev, reprezentovaná papežem a kardinály jakožto pravými nástupci apoštola Petra a ostatních apoštolů, je svrchovanou autoritou ve věcech víry a má právo trestat neposlušné; může je buď vyobcovat, nebo zbavit oprávnění nabývat hodností a obrocí (běží-li o kleriky), může je i po smrti exkomunikovat a zakázat, aby se jim co v závěti odkazovalo, konečně neposlušným hrozí i věčná záhuba. Církví římské je třeba se podíídit, běží-li o přijímání svátostí, uctívání obrazů a ostatků svatých, učení o očistci i jiné zvyklosti a o výklad Písma.

Teprve potom přechází Prokop k vlastnímu pojednání o svátosti oltářní. Když vložil základní pojmy³⁷⁾ a rozlišil dvojí tělo Kristovo, vlastní (*de Virgine sump-tum*) a mystické, vyvozuje z toho i dvojí způsob jeho přijímání, svátostný (*secundum quem aliquis homo accipit corpus Christi sub specie panis vel vini*) a duchovní (*quando quis membrum corporis Christi mystici efficitur, ut qui in Christo manet per caritatem et fidei formatam per caritatem*). Prvním způsobem přijímají dobří i zlí, druhým jen dobří, první není absolutně nutný, bez druhého není spásy.

³⁶⁾ Je to poznamenáno pouze v rkp. Univ. knih. pražské I F 18, fol. 1v.

³⁷⁾ „*Tria sunt in hoc sacramento discreta, videlicet forma visibilis, veritas corporis, virtus spiritalis, forma panis et vini, veritas corporis et sanguinis, virtus unitatis et caritatis. Primum est sacramentum et non res, secundum est sacramentum et res, tertium vero res et non sacramentum*“. Rkp. Kapitální knih. pražské D 57, fol. 44v.

Další teze zní: Ačkoliv Kristus ustanovil svátost oltářní pod obojí způsobou, totiž chleba a vína, nemá být podávána pod obojí způsobou všem věřícím, nýbrž pouze celebrující kněží mají přijímat obě způsoby. Biblické texty, jimiž bývá dokazována povinnost podávat pod obojí způsobou i laikům, týkají se totiž pouze kněží. Platí to jak o známém textu evangelia Janova 6, 54 („*Nisi manducaveritis carnem Filii hominis et biberitis eius sanguinem, non habebitis vitam in vobis*“), tak o vyprávění synoptických evangelií o poslední večeři (Mt 26, 17–30; Mc 14, 12–26; Lc 22, 7–20). Nutnost podávat pod obojí způsobou laikům nevyplývá ani z 1 Cor. 11, 28 („*Probet autem se ipsum homo et sic de pane illo edat et de calice bibat*“), neboť Kristova krev se pije i pod způsobou chleba, protože pod každou způsobou je Kristus přítomen celý; nebo snad Pavel pouze Korintánům dovolil, nikoli však přikázal přijímat pod obojí. Svou tezi dokazuje autor hojnými citáty z církevních Otců i pozdějších theologů. Uvádějí-li utrakvisté některé výroky církevních Otců na potvrzení své nauky, činí tak neprávem, protože jim nerozumějí. V každém případě je rozhodující, co nařizuje církev. Ta odstranila leckterý obyčej zachovávaný v církvi prvotní (tehdy se např. kněží ženili, nezachovávala se lačnost před přijímáním, Pavel Timothea obřezal) a může určit i takový způsob přijímání eucharistie, jaký pokládá za nejlepší. Takovým je přijímání pouze pod jednou způsobou, poněvadž pro ně mluví starobylý zvyk, příklad mnohých světců, názor významných církevních doktorů a důvody praktického rázu.

Církevní autoritě je třeba se podíídit i pokud běží o úctu obrazů. V Starém Zákoně byly obrazy zapovězeny, protože druhá božská osoba se dosud nevtělila a protože hrozilo nebezpečí, že Židé upadnou do modloslužby. V Novém Zákoně obrazy dovoleny jsou. K zobrazování Krista a P. Marie došlo již za jejich pozemského života, zobrazování Krista, P. Marie a svatých odpovídá i tradici apoštolů. Je ovšem rozdíl mezi úctou a klaněním. Klanění (*latría*) náleží pouze Bohu, svatým a jejich obrazům náleží úcta (*dulia*), P. Marii zvýšená úcta (*hyperdulia*). Obrazy jsou po mnohé stránce užitečné: Slouží náboženskému vzdělání lidu, neustále připomínají mysterium vtělení a příklad svatých a podporují zbožné city, neboť ty se spíše vyvolávají patřením než slyšením. Není proto důvodu obrazy zamítat. Svě teze dokazuje autor množstvím citátů ze spisů sv. Basila, Augustina, Řehoře Velikého, Jana z Damašku, Petra Lombarda, Tomáše Akvinského, Roberta Holkota, Bonaventury, Viléma Duranda a Gwarrona.

Do jaké míry je pojednání o eucharistii a o úctě obrazů samostatná práce Prokopova, nelze s jistotou říci. O těchto otázkách byl již předtím napsán větší počet traktátů, takže M. Prokop, neužil-li jich slovně, nalezl v nich zásobu a zároveň se mohl vystříhat omylů starších autorů, jako např. tvrzení, že eucharistie byla od nejstarších dob podávána jen pod jednou způsobou. V každém případě však dílo, které sestavil, se těšilo až do konce 15. století značné oblibě a bylo

vždy znovu opisováno.³⁸⁾ Protože v pozdějších dobách ikonoklasmus nehrozil, byla někdy při opisování kapitola o obrazech vypuštěna,³⁹⁾ ale zachovaly se i samostatné kapitoly o úctě obrazů.⁴⁰⁾

Od Prokopa z Kladrub máme ještě jiný polemický spis, *Summula contra intollerabilissimos heretice pravitatis articulos per inclitum regnum Bohemie annis pluribus proterve et obstinate per hereticos retentos.*⁴¹⁾ Proti prvnímú traktátu je mnohem kratší a k autorovu jménu jsou připojeny úřady, které zastával na sklonku života.⁴²⁾ To by naznačovalo, že spisek vznikl až těsně pod polovinou 15. století. Protože však to je jen souhrn autorit seřazených podle obsahu do pěti skupin (*De summo pontifice, De ecclesia Romana, De decretalibus, De ecclesia catholica, Intincta hostia non debet dari populo*), běží snad spíše o přípravu na výše uvedenou disputaci r. 1427.

3. VE VYHNANSTVÍ V LIPSKU

Ani po nezdaru jednání s husity nepozbyl sice M. Prokop z Kladrub naděje, že se bude moci ve vlasti náležitě uplatnit, ale pokládal za užitečné, aby zatím užil nuceného prázdna k dokončení přerušovaných theologických studií. Nejbližší příležitost k tomu se nabízela v Lipsku, kde již r. 1422 našel útočiště M. Ondřej z Brodu a kde studoval větší počet scholárů z českých zemí. M. Prokop se tedy vypravil na jaře r. 1429 do Saska a dal se ještě v letním semestru toho roku zapísat na lipské universitě.⁴³⁾ Stal se členem universitního národa polského. Mistři tamní artistické fakulty přijali ochotně dobře jim známého a zkušeného pražského kolegu a plně využili jeho služeb. Opětovně jej volili za examinátora⁴⁴⁾

³⁸⁾ Kapitulní knihovna v Praze D 57, fol. 38r—65v; O 13, fol. 123r—164r; Univ. knihovna v Praze I F 18, fol. 1r—23v; Knihovna Nár. musea v Praze, přívazek k prvotisku spisu *Hilaria z Litoměřic Contra perfidiam aliquorum Bohemorum*, fol. 60r—102v (viz J. Volf, ČČM 80, 1906, str. 367, pozn. 1); Olomouc, Kapitulní knihovna, rkp. č. 234, fol. 193v—253v.

³⁹⁾ Kapitulní knihovna v Praze, rkp. O 19, fol. 173v—200v; Univ. knihovna v Brně, Mk 64, fol. 138v—166r; Kraków, knihovna dominikánského kláštera, rkp. R XV 14, fol. 1ra—17ra. Za laskavé zjištění děkuji prof. Jerzemu Wolnemu z Krakova. Zofia Wlodek, *Inventaire des manuscrits médiévaux latins, philosophiques et théologiques de la bibliothèque des Pères Dominicains de Cracovie. Mediaevalia Philosophica Polonorum* 14 (1970), str. 168, mylně tvrdí, že Prokopův traktát končí až na fol. 149r.

⁴⁰⁾ Univ. knihovna v Praze IV H 17, fol. 157r—162v (anon.); V G 13, fol. 172r—180v (anon.).

⁴¹⁾ Univ. knihovna ve Wroclawi, rkp. I F 619, fol. 68r—71v.

⁴²⁾ „Collecta summopere per egregium virum sacre theologie professorem, Magistrum Procopium de Cladrub, tunc temporis decanum et administratorem Pragensem, cui singula hereticorum occulta experimentabiliter claruerunt“ (fol. 68rv).

⁴³⁾ G. Erler, *Die Matrikel der Universität Leipzig*, I. Band: Die Immatrikulationen von 1409—1559. Cod. dipl. Saxoniae regiae, II. Hauptteil, XVI. Band. Leipzig 1895, str. 99.

⁴⁴⁾ G. Erler, *Die Matrikel der Universität Leipzig*, II. Band: Die Promotionen von 1409—1559. Cod. dipl. Saxoniae regiae, II. Hauptteil, XVII. Band, str. 110, 111, 112 (bis), 113.

a 13. října 1431 jej poctili volbou za děkana fakulty.⁴⁵⁾ M. Prokop však přišel do Lipska především proto, aby získal doktorát theologie. Theologii studoval delší dobu předtím v Praze, a tak měla jeho akademická dráha rychlý spád. Díky tomu, že si o jejím průběhu vedl pečlivé záznamy⁴⁶⁾ a že se o ní zachovalo i úřední potvrzení,⁴⁷⁾ můžeme ji sledovat takřka krok za krokem.⁴⁸⁾ Hned po příchodu do Lipska požádal o připuštění k výkladu Písma (*receptio et admissio ad cursum legendum*). Ujal se ho profesor theologické fakulty Jan Czach. Když se přesvědčil, že jsou splněny všechny požadované podmínky, představil jej 17. října 1429 děkanovi theologické fakulty M. Petrovi Storchovi a získal od fakulty souhlas, aby Prokop směl zahájit přednášky. Podle fakultních stanov měl během dvou let probrat kursoricky („non extense litteram dividendo et exponendo“) v 160 lekcích 160 kapitol. M. Prokop zahájil přednášky 15. listopadu 1429 slavnostní chvalořečí na Písmo, protkanou citáty z Ambrože, Jeronyma, Augustina, Řehoře Velikého, Isidora, Bernarda, Hugona od sv. Viktora a Tomáše Akvinského, na téma „*Vivus est sermo Dei*“ (Hebr. 4, 12)⁴⁹⁾ a pak, jak sám o tom píše 30. září 1430 jinému emigrantovi, snad Janu Peklovi, do Budyšina,⁵⁰⁾ vyložil list k Židům a všechny listy sv. Pavla. Výklad je zatím nezvěstný. Podle stanov měl potom bakalář dva roky navštěvovat přednášky mistrů, účastnit se fakultních aktů a připravovat se na čtení o čtyřech knihách *Librorum sententiarum* Petra Lombarda. Prokopovi však byla lhůta poněkud zkrácena a ještě v zimním semestru r. 1431 mohl, když jej opět profesor Jan Czach představil a doporučil theologické fakultě, zahájit výklad Lombardova díla. Odchylna byla i v tom, že první rok vykládal třetí a čtvrtou knihu *Sentenci* a teprve druhý rok knihu prv-

⁴⁵⁾ G. Erler, *Die Matrikel* II., str. 112.

⁴⁶⁾ Rkp. Kapitulní knihovny pražské F 19 obsahuje všechny theologické práce Prokopovy z doby lipských studií.

⁴⁷⁾ Praha, Kapit. archiv XXVIII 22. Otiskl J. Tříška, *Literární činnost předhusitské university*. Praha 1967, str. 185—186.

⁴⁸⁾ O studijním a promočním řádu theologické fakulty lipské university pojednávají: G. Erler, *Die Matrikel* II., úvod str. XIII—XXIII; G. Buchwald—Th. Herrle, *Redakte bei Erwerbung der akademischen Grade an der Universität Leipzig im 15. Jahrhundert*. Abh. der philol.-histor. Klasse der Sächsischen Akademie der Wissenschaften XXXVI. B., Nro V. Leipzig 1921, str. 3—9; Th. Brieger, *Die theologischen Promotionen auf der Universität Leipzig 1428—1539*. Leipzig 1890, str. XI. Protože lipská universita vznikla z pražské, platily tam stejné řády jako v Praze. Viz F. Kavka, *Zur Frage der Statuten und der Studienordnung der Prager theologischen Fakultät in der vorhussitischen Zeit*. *Folia diplomatica* 1 (Brno 1971), str. 129—143.

⁴⁹⁾ Praha, Kapit. knihovna F 19, fol. 1r—9r. Totéž Leipzig, univ. knih. 865, fol. 289v—295v.

⁵⁰⁾ „Iam est unus annus transactus ante festum s. Viti, quod veni in Lypczk, et infra octavas s. Martini proxime venturi erit unus annus, quod suscepi baccalariatum in theologia et feci principium in epistolam b. Pauli ad Hebreos, et iam finivi omnes epistolas b. Pauli apostoli. Quod feci ista intencione, si non potero manere Lypczk, quod saltem venirem ad alias partes et possim legere in s. scriptura, quia timetur, ne universitas dissolvatur propter disturbia currencia.“ J. Sedlák, *Po stopách Husových odpůrců*. *Studie a texty* 1 (1914), str. 169.

ní a druhou. Svědčí o tom slavnostní úvodní lekce (principia), které si sentenciář předem připravil.⁵¹⁾ Téma všech čtyř úvodů je shodné s tématem úvodu ke kursu biblickému, „Vivus est sermo Dei“ (Hebr. 4, 12), a sentenciář opět zdůrazňuje přednost Písma: „1. Confert vite eterne stabilitatem faciens cognoscere divinam omnipotenciam, quod est nostra premiatio; 2. infert menti interne veritatem docens intelligere realem producenciam, quod est nostra illuminatio; 3. docet verbi inacrnati humanitatem, inducens formalem relucenciam, quod est nostra sublimatio; 4. donat homiti cadenti sanitatem, immitens spirituaalem influenciam, quod est nostra reformatio“. Tyto čtyři body jsou postupně rozebrány v úvodech k výkladu jednotlivých knih Lombardových Sentencí. Vlastní komentář Prokopův je však opět neznámý. Zachovaly se pouze ojedinelé odpovědi Prokopovy na námítky konkurujících sentenciářů Rukera z Lutterburgu, Jana Grosze a Hermannna Frankforda⁵²⁾ a slavnostní akt, jímž Prokop 5. února 1433 svůj výklad skončil a poděkoval všem, kdo mu k splnění úkolu pomohli.⁵³⁾

Kandidát theologie měl podle fakultních stanov také kázat universitní obci. I tuto povinnost M. Prokop plnil, jak svědčí pět řečí zapsaných v rukopise F 19. Jsou dosti obšírné, dobře propracované a znovu potvrzují, že chvála, již vzdal jeho kazatelskému umění M. Jan Hus, byla oprávněná.

První z uvedených řečí pronesl M. Prokop při universitní mši ve čtvrtek Suchých dnů postních, tj. 9. března 1430 na téma: „Si vos manseritis in sermone meo, vere discipuli mei eritis“ (Joh. 8, 31).⁵⁴⁾ Je pozoruhodná jasným rozdělením i morální aplikací:

„Hic sermo docet disciplinam perfectissimam, ut patet luce clarius... Ipsa disciplina consistit in tribus:

1. in preceptis divinis, conferentibus salutem eternitatis,
2. in temptamentis sublatis, remoyentibus radicem cupiditatis,
3. in flagellis inflictis — errogantibus apicem felicitatis.

In preceptis experitur dominus Deus nostram obedienciam, in temptamentis debitam constanciam, in flagellis veram pacienciam. Prium debemus diligenter implere, secundo constanter resistere, tercium pacienter sustinere.“

Rozebrán je pouze první a třetí bod. Mimo Písmo a glosu jsou citováni Cy-

⁵¹⁾ Praha, Kapit. knihovna F 19, fol. L4r—19v (princip. in lib. tercium, finitum anno Domini 1431 die 17. mensis Iulii); fol. 26r—32r (princip. in lib. quartum, finitum a. D. 1431 die 25. mensis Augusti); fol. 38r—44v (princip. in librum primum, actum Lipsk a. D. 1432, 7. die mensis Iulii); fol. 50r—53v (Princip. in librum secundum, finitum a. D. 1432, 4. mensis Octobris). Ve výše (pozn. 50) uvedené edici Sedlákově, str. 167, píše M. Prokop příteli do Budyšina, že přikročil k výkladu Sentencí na povzbuzování doktora Jana Šindela, meškajícího rovněž ve vyhnanství.

⁵²⁾ Praha, Kapit. knihovna F 19, fol. 20r—25v, 33r—35r, 54r—56v, 63r—64v, 66r—72v, 76r—86r, 98rv, 138v—144v.

⁵³⁾ Praha, Kapit. knihovna F 19, fol. 74v—75r

⁵⁴⁾ Praha, Kapit. knihovna F 19, fol. 132r—137v.

prián, Ambrož, Jeronym, Augustin, Boethius, Bernard, Hugo od sv. Viktora a Tomáš Akvinský.⁵⁵⁾

Druhá řeč má téma „Relictis omnibus secutus est eum“ (Lc 5, 11) a byla pronesena v klášteře sv. Pavla v Lipsku 21. září neudaného roku.⁵⁶⁾ Má opět tři části, ale rozvedena je pouze první a třetí část. Z církevních Otců jsou citováni Origenes, Ambrož, Augustin, Jan Zlatoústý, Fulgentius, Prosper, Boethius, Řehoř Veliký, Beda, Petr Damiani, Bernard, Richard od sv. Viktora a Innocenc III. Velmi ostře je tu kárána mravní nevázanost lipských studentů.⁵⁷⁾

V třetí řeči, pronesené o vánocích neudaného roku v lektoriu ordinariarum lectionum na téma „Natus est vobis hodie Salvator“ (Lc 2, 11), opěvuje Boží dobrotu, jež se projevila vtělením druhé božské osoby. Mimo Písmo se odvolává na Origena, Ambrože, Augustina, Cassiodora, Fulgentia, Maxima Confessora, Bedu a Bernarda.⁵⁸⁾

Čtvrtá řeč byla proslovena o druhé neděli adventní 6. prosince 1433 při universitní mši. Má téma „Ceci vident“ (Mt 11, 5) a jedná o vnitřním patření, jímž máme vidět Boha nad sebou, bližního vedle sebe a sebe samy v lidské křehkosti a bídě, abychom byli přivedeni k vděčnosti k Bohu, k soucitu k bližním a k pravdivému sebepoznání. Obšírněji je probrán první a třetí bod. Z autorit jsou uváděni Řehoř Veliký, Petr Damiani, Alanus ab Insulis, Bernard a Hugo od sv. Viktora.⁵⁹⁾

Konečně pátá řeč, pronesená o velikonocích 28. března 1434 v lektoriu ordinariarum disputationum lipské university na téma „Surrexit, non est hic“ (Mc 16, 6), jedná o trojím vzkříšení:

„1. Resurreccio singularis, qua Christus devicto principe tenebrarum triumphat inferna spoliando,

2. resurreccio spiritualis, qua penitens abiecta sorde viciorum refloruit mundiciam adipiscendo,

⁵⁵⁾ Po řeči následují (fol. 137v—138r) přímluvy za představitele církevní (papeže Martina s kardinály a merseburského biskupa Mikuláše) i světské (za císaře Zikmunda a vévody saské) a za zemřelé universitní mistry, mezi jinými i za M. Ondřeje z Brodu.

⁵⁶⁾ Praha, Kapit. knihovna F 19, fol. 145r—151r.

⁵⁷⁾ Fol. 149: „Sed heu nonnulla supposita nostre universitatis declinaverunt ab ista sequela salutifera et abierunt in vias pravas, iuxta illud ad Eph. IV° sicut gentes ambulat in vanitate sensus sui et presertim in scandalum plurimorum secularium, turpe lupanar non verentur manifeste visitare et iniquitates abominabiles postposito Dei timore, quod pudet dicere, dampnabiliter non verecundantur exercere, ymmo quod amplius est, et letantur cum male fecerint et exultant in rebus pessimis, quorum vie perverse et infames gressus eorum, Prov. II°. Et peccatum suum sicut Sodoma predicaverunt, ve anime eorum, Is. III°.“

⁵⁸⁾ Praha, Kapit. knihovna F 19, fol. 155r—163r.

⁵⁹⁾ Praha, Kapit. knihovna F 19, fol. 167r—172v.

3. resurreccio generalis, qua defunctus despecta morte letalium reviviscit immortalitatem consequendo.

Ex primo sequitur triumphus gloriosus, ex secundo habetur motus grandiosus, ex tercio concluditur tenor rigorosus. Primum est magni gaudii, secundum est grandis convivii, tercium est mirabilis glutinii.“

Z církevních Otců jsou uváděni Ambrož, Augustin, Jan Zlatoústý, Řehoř Veliký, Bernard a Hugo od sv. Viktora.⁶⁰⁾

V Prokopově rukopise N 19, fol. 253r—259v, je také synodální řeč na téma „Usque in finem sine crimine“ (1 Cor. 1, 8). Jiný její opis jsem našel v kodexu Jagellonské knihovny krakovské 2332, fol. 332r—336v, který kdysi náležel M. Janu Czachovi. Silné protihusitské zaujetí, soucit s pronásledovanými příslušníky strany pod jednou a částečné převzetí synodální řeči M. Ondřeje z Brodu z r. 1403 nasvědčuje, že autorem je Čech. Útrapy strany katolické jsou líčeny jako něco přítomného, tedy řeč byla pronesena ještě za husitské revoluce, nikoli ovšem v Praze nebo vůbec v Čechách, jak je samozřejmé. Částečné užití synodální řeči M. Ondřeje z Brodu, který stejně jako M. Prokop žil ve vyhnanství v Lipsku (zemřel tam r. 1427), připouští možnost, že řeč je dílem M. Ondřeje z Brodu.^{60a)} Ale z toho, že je obsažena v kodexu pražské metropolitní kapituly N 19, který M. Prokop v Lipsku z největší části vlastnoručně napsal a který obsahuje všechny jeho známé lipské projevy, a z toho, že druhý její opis se zachoval v kodexu Prokopova lipského promotora M. Jana Czacha, lze spíše soudit, že řeč napsal M. Prokop. Také to nasvědčuje Prokopovu autorství, že v kázání je částečně užito synodální řeči M. Ondřeje z Brodu. Eklektický způsob tvorby, přebírání cizích prací do vlastních spisů, jsou totiž pro M. Prokopa z Kladruhu příznačné. Již dříve jsme si povšimli, že do svého protiutrakvistického traktátu M. Prokop převzal celý spisek M. Šimona z Tišnova, jak je náhodně poznamenáno na jediném z četných rukopisů.

Po obvyklém úvodu, v němž řečník vyznává nedostatečnost dostáti úkolu nařazenému, mluví o trojí povinnosti kněze:

„Oporet virum ecclesiasticum primo ingressum in suum officium habere initialiter canonicum, cum sic se habeat bene usque in finem sine crimine.

Secundo progressum in suo officio salubriter morosum, id est moribus plenum, ut sic se regat debite usque in finem sine crimine.

Et tercio oportet eum habere egressum de suo officio finaliter virtuosum, ut sic se dirigat recte usque in finem sine crimine.“

V rozboru prvního bodu stěžuje si kazatel, že duchovní při získávání beneficium

⁶⁰⁾ Praha, Kapit. knihovna F 19, fol. 179r—185r.

^{60a)} J. Tříška, Literární činnost předhusitské university. Praha 1967, str. 184. Tam je také podán stručný obsah řeči.

sledují jen svůj prospěch a nezaleknou se ani simonie.⁶¹⁾ Tento odstavec je vzat doslova ze synodální řeči M. Ondřeje z Brodu z r. 1404.⁶²⁾

Zlořády se vyskytují také, pokud se týče bodu druhého. Mnozí kanovníci se shánějí jen po penězích.⁶³⁾ Ostatní klerus není lepší.⁶⁴⁾ Pak ovšem na ně nečeká nic než věčná záhuba.⁶⁵⁾ Stejný úděl je připraven i moderním heretikům, wicli-fistům.⁶⁶⁾ Tento bod je v dodatku (fol. 256v a 258v—259v) rozveden důkazem, že laici nemají přijímat pod obojí způsobou.

⁶¹⁾ Fol. 254v: „Ingressus igitur ad officium ecclesiasticum debet esse non ad dominandum, non ad acquirendos honores mundanos, non ad congregandas divicias, non ad habendas delicias, non ad extorquendum subditos et pauperes... Quia ut timeo istis nostris temporibus non ad animarum salutem et profectum, sed censuum proventus antistites querunt, quod liquet clarissime. Nemo pene clericorum secularium instat apud sanctam sedem apostolicam pro episcopatu in Turcia, ut verbum Dei gentibus predicaret. Nemo tytularem preter quosdam fratres, quorum est non subesse abbatibus, prioribus, guardianis et eorum superioribus intencio, postulat sedem. Sed si fuerint plurima centena seu milia reddituum, quid agitur? Curritur, obligantur bona patrimoni, accomodantur cum magna diligencia floreni pecunie, quibus omnia parent et obediunt. Et quod difficilium est, ad transmutandum vicem in hiis, que non habent symbolum, de vestibus cuditur aurum nobile sine monetario. Congestis igitur seu congregatis florenulis lassantur equi, ymmo franguntur laboribus, nuncii pressuram faciunt, aperiunt large marsubia, unus alium in dando contendit precellere, ut ipse presit et alius supprimatur. Hec non est norma prodesse et sine crimine vivendi, sed symoniaca perversitas et insaciabilis cupiditas dominandi.“

⁶²⁾ Viz rkp. Univ. knihovny v Praze VIII F 2, fol. 87v; X C 3, fol. 58va.

⁶³⁾ F 19, fol. 256r: „Unde nomen accepit, unde canonicus, nisi a canone vite dicitur, hoc est a regula recte vivendi. Sed hodie, proch dolor, hec interpretacio in multis exsufflata est, cum enim pauci canonice, id est regulariter et recte vivunt, quia iam canonicus a canone, id est pensione pecunie dicitur.“

⁶⁴⁾ Fol. 256r: „Insuper passim clerici a sorte dicti, olym a sorte Domini et hereditate Dei, nunc vero ipsorum plures secundum crines tortuosos et oculos gyrovagos se adulteros, secundum sermones impudicos se luxuriosos, secundum mitras, capucia et vestes se mercatores, secundum peras rubeas et cingulos se milites, secundum calceos albos et rostratos curienses et hovizatores se ostendunt, secundum vero censum et questum clerici esse volunt, et tamen aliud, ut premissum est, videri cupiunt.“

⁶⁵⁾ Fol. 256r: „In hoc etenim eciam loco (scil. inferno) ordinem de suis criminibus recipientes conventores cayphaite, emptores symoniace, venditores jesite et schariothe, qui non ordinant nec consecrant, non insti (256v) tuunt nec beneficiant, non matrimoniis copulant nec infirmos communicant, non baptizant pueros nec sepeliri mortuos sinunt, nisi data, visa et promissa pecunia.“

⁶⁶⁾ Fol. 256v: „Nec ab illo chaos tenebroso excluduntur frabolici, id est fratres dyabolici, hussite videlicet et wiclefiste, qui ulli potencie limitate et finite subesse volunt, romanam ecclesiam vilipendunt, precepta, ceremonias et statuta eiusdem contempnunt, passim laycos et pueros sub utraque specie communicant facientesque de sacramento pietatis incitamentum crudelitatis, non verentur sanguinem Christi indigne bibentes crudeliter et sine causa racionabili fundere fidelium et christianorum sanguinem innocentium. Volunt denique verbum Dei non missi libere predicare contra illud Apostoli ad Romanos X^o Quomodo predicabunt, nisi mittantur. Forte ideo, ut plures eorum errores liberior valeant publicare, vel forte abbatibus Ioachim evangelium eternum diu Parisius condampnatum in lucem producere et illud praticare. Insuper reducere volunt clerum, nescio qua autoritate, ad statum apostolicum per ablacionem possessionum temporalium contra scripturam veteris et novi testamenti... Volunt denique omnia pecca-

Konečně mnozí klerici nedbají ani o to, aby svůj úřad cnostně skončili.⁶⁷⁾

Je-li správné mínění, že tuto synodální řeč složil M. Prokop z Kladrub, přednesl ji nejspíše na diecéšní synodě v Merseburku, protože tamní biskup byl kancléř lipské university.

V této souvislosti je třeba poznamenat, že náš mistr se zabýval i teorií duchovního řečnictví. V rukopise F 19, který obsahuje výše uvedená kázání, je Prokopovou vlastní rukou zapsáno několik drobných prací z teorie řečnictví, jež H. Caplan a Th. M. Charland, obírající se středověkými artes praedicandi,⁶⁸⁾ v žádném jiném rukopise nenalezli a u nichž tedy není vyloučeno, že to mohou být i vlastní díla Prokopova. Jsou to: Nota de introduccione thematis (fol. 151v–152r), Circa sermonis vel collacionis ordinem (fol. 153r), Circa parcium thematis probacionem (fol. 153v), Circa prolixitatem sermonis et multiplicacionem (fol. 154v), Nota de divisione thematis (fol. 163v–164r), Qualiter considerande sunt partes thematis (fol. 164v–165v) a Qualiter subdivisiones sunt faciende (fol. 165v–166v). Obsah jednotlivých částí je patrný z jejich názvu.⁶⁹⁾

Když sentenciář skončil čtení o Lombardových Libri sententiarum, měl ještě dva roky studovat církevní doktory, navštěvovat disputatione a přednášky mistrů, sám se jich účastnit, a tak se připravovat na hodnost licenciáta theologie. Potom se obrátil se žádostí o udělení licenciátu na shromáždění mistrů regentů, jež se radilo za nepřítomnosti mistra, který bakaláře vedl (magister suus) a měl název promotor. Zkouška se nekonala žádná, protože všichni vědomosti žadatele dobře znali. Když mistři jednomyslně svolili, požádali písemně merseburského biskupa

ta mortalia tollere contra Dei providenciam infallibilem, qui multa mala sinit evenire, que (fol. 257r) posset, si vellet, impedire et tollere. Quid plura dicam de ipsis? In summa sunt enim divini nominis blasphematores, ecclesie unitatis divisores, sui regis traditores, regni eorum devastatores, ecclesiarum effractoires, ymaginum Christi et sanctorum concussores, reliquiarum sacrarum dehonestatores, sacerdotum mutilatores, monachorum combustores, monialium stupratores, fidelium christianorum occisores et christiane religionis iniquissimi detractores. Et quis ad plenum et sufficienter malicias et nequicias ipsorum valeat describere, in quibus, heu, proficiunt, quamquam in peius, quia letantur, cum male fecerint, et exultant in rebus pessimis, que vie perverse et infames gressus eorum, Prov. II°."

⁶⁷⁾ Fol. 257v: „Sed ista, proch dolor, prelati, canonici et alii viri ecclesiastici non curant adimplere, quorum in officium ingressus est symoniacus, progressus jesuiticus et egressus schariothicus. Ingressus eorum cum crimine est delectabilis, progressus in crimine execrabilis, sed egressus pro crimine est dampnabilis. Quomodo tales poterunt esse usque in finem sine crimine? Eis enim spiritus malignus in ingressu mel propinat zophisticum, in progressu fel et acetum et in egressu aspidum et insanabile venenum.“

⁶⁸⁾ H. Caplan, *Mediaeval Artes Praedicandi* I. Ithaca — New York, Cornell University Press 1934. — Týž, *A Supplementary Hand-List*, tamtéž 1936. — Th. M. Charland O. P., *Artes Praedicandi. Contribution à l'histoire de la rhétorique au moyen âge*. Paris — Ottawa 1936.

⁶⁹⁾ Na vnitřní zadní předsádce rukopisu Kapit. knihovny pražské F 49/2 čteme: „Nota ista sunt necessaria cuilibet volenti predicare verbum Dei...“; „Conditiones ad predicandum requisite...“. Možná, že i toto je dílo Prokopovo, protože výše uvedení badatelé je odjinud neznají.

jakožto kancléře university, aby jednoho z nich pověřil promocií. M. Prokop měl postup rychlejší. Ačkoliv teprve na podzim r. 1432 skončil výklad *Librorum sententiarum*, již 2. prosince 1433 merseburský biskup Jan pověřil profesora Jana Czacha, aby M. Prokopa z Kladrub promoval. Závěrečný akt, propůjčení doktorského biretu, se konal na jaře r. 1434 a byl spojen s dvěma řečnickými turnaji. První, zvaný *vesperiae*, řídil 28. května M. Jan Czach a nastávající doktor, v této chvíli zvaný *vesperianus*, odpovídal na otázku: „Utrum ad veram resurrectionem corporum hominum exigitur resumpcio omnium parcium.“⁷⁰⁾ Druhé shromáždění fakulty se sešlo 1. června. Předsedající mistr nasadil kandidátovi, jemuž příslušel titul *aulandus*, biret a nový doktor přednesl chvalořeč na Písmo⁷¹⁾ a pak se zavázal přísahou, že bude řádně plnit své povinnosti a že bude ještě aspoň dva roky na universitě přednášet. Potom následovala disputatione. Z jejího průběhu se zachovala kvestie, na niž odpovídal Prokopův mladší kolega M. Ondřej Rupertův: „Utrum in resurrectione generali omnes homines tam electi tam mali resurgent in etate perfecta et virili.“⁷²⁾ O této otázce (*quaestio de resumpta*) disputoval pak Prokop 11. června 1434 ve své první veřejné přednášce⁷³⁾ Teprv potom nabyl všech práv řádného profesora theologie.

4. V ČELE STRANY POD JEDNOU

Po stránce hmotné nedařilo se M. Prokopovi v Lipsku valně. „V mládí jsem měl na školách bídu, potom jsem měl všeho k životu potřebného dostatek, nyní však, na prahu stáří, vracím se v kruhu k počátku, neboť se musím spokojit buršaliemi, jež jsou horší, než bývaly v Praze“, píše r. 1430 jinému exulantovi.⁷⁴⁾ Nouzi a obtíže vyhnanství snášel však trpělivě jako pokání za své hříchy⁷⁵⁾ a k trpělivosti vybízel i jiné stejně postižené.⁷⁶⁾ Počítal ovšem s brzkým návratem do vlasti,⁷⁷⁾ ale neztratil optimismus ani tenkrát, když se exil prodlužoval. R. 1436 po vyhlášení kompaktát se jeho naděje splnila a mohl se opět vrátit do-

⁷⁰⁾ Praha, Kapit. knihovna F 19, fol. 88r–91v.

⁷¹⁾ Praha, Kapit. knihovna F 19, fol. 92r–95v. Totéž Leipzig, univ. knih. 866, fol. 244r–246v.

⁷²⁾ Praha, Kapit. knihovna F 19, fol. 96r.

⁷³⁾ Praha, Kapit. knihovna F 19, fol. 100r–103v. Totéž Leipzig, univ. knih. 866, fol. 246v–249r.

⁷⁴⁾ J. Sedlák, *Po stopách Husových odpůrců. Studie a texty 1* (1914), str. 169.

⁷⁵⁾ „Non enim dominus Deus permitteret tot tribulationes in fideles, nisi sciret eis fore salutiferas. Ecce, iuste patimur pro peccatis nostris. Sufficiat nobis pro omnibus divitiis transitoriis et caducis gracia gratum faciens, per quam possumus venire ad eternam felicitatem“. Tamtéž str. 168–169.

⁷⁶⁾ „Super tediis vestris compaciatur, sed tamen consolatur vos Dominus dicens: Tristitia vestra vertetur in gaudium...“ Následuje řada biblických citátů. J. Sedlák, tamtéž str. 168.

⁷⁷⁾ „Ecce, nostrum exilium qualiter protrahitur nostris peccatis exigentibus“, píše příteli do Budyšína 18. září 1430, tedy již po roce od odchodu z vlasti (J. Sedlák, tamtéž str. 167).

mů. Usadil se v Praze na Hradčanech, neboť již předtím, nejpozději r. 1431, jej metropolitní kapitula pražská zvolila za svého člena.⁷⁸⁾ Jestliže i potom se důsledně podpisuje „professor sacrae theologiae“, „professor sacrae paginae“, není to pouhý titul. M. Prokop skutečně teologii přednášel. Nikoliv ovšem na universitě, protože theologická fakulta před vypuknutím husitských bouří zanikla, nýbrž na obnovené katedrální škole svatovítské.⁷⁹⁾ Zároveň postupoval v církevních hodnostech. R. 1441 stal se scholastikem a r. 1442 kapitulním děkanem.⁸⁰⁾ Tento rychlý postup svědčí, že M. Prokop z Kladrub imponoval svým kolegům učeností i obezřetným jednáním. Osvědčil se např. 30. září 1441 při společné konvokaci duchovenstva katolického a duchovenstva utrakvistického, stojícího pod správou M. Jana z Příbramě a M. Prokopa z Plzně. Při této příležitosti došlo k vyhlášení dohody mezi katolíky a husitskými konzervativci⁸¹⁾ a kapitulní děkan Prokop zároveň s M. Janem z Příbramě pronesl kázání. Zachovalo se však jen kázání Příbramovo.⁸²⁾

Nejvyššího stupně své kariéry dosáhl M. Prokop z Kladrub, když se stal za stále se prodlužující sedisvakance administrátorem pražského arcibiskupství. V letech 1446—1448 zastával tuto funkci spolu s Šimonem z Nymburka, pak sám až do 29. listopadu 1451, kdy si přibral na pomoc jako spoluadministrátora doktora Václava z Krumlova.⁸³⁾ V úřadě administrátora setrval až do smrti. Jeho úřední úkony lze sledovat z 10. svazku knih konfirmačních, z opisu 13. svazku knih erekcčních a hlavně z kodexů VI/2 a VI/4 archivu metropolitní kapituly svatovítské. Z těchto aktů nejsou ovšem patrné velmi rušné vnější události, které M. Prokop ve svém odpovědném úřadě prožíval. Nedořešené otázka kompaktát přivedla na jaře r. 1448 do Prahy kardinála Jana Carvajala a jeho jednání vyvolalo bouři, která donutila metropolitní kapitulou uchýlit se do Plzně. Odtud mohl M. Prokop z povzdálí sledovat významné dění, jako byl návrat husitského voleného arcibiskupa M. Jana z Rokycan do Prahy 10. září 1448, jednání husitů o unii s církví východní v letech 1450—1453, návštěva císařského vyslance, sienckého biskupa a slavného humanisty Eney Silvia r. 1451, legace kardinála Mi-

⁷⁸⁾ Kanovníkem pražským se jmenuje v listině, kterou administrátoři pražského arcibiskupství přebývající v Žitavě oznamují Prokopovi a jiným tam nepřítomným zvolení Johánka z Dubé za děkana. Viz W. W. Tomek, Dějepis města Prahy IX., Praha 1893, pozn. na str. 57. — Po uprázdnění kanonikátu v kostele pražském úmrtím Racka z Rakovníka nastoupil 20. března 1436 na jeho místo. Kodex kapitulního archivu v Praze VI/2, fol. 77r.

⁷⁹⁾ A. Frind, Die Kirchengeschichte Böhmens IV., str. 29.

⁸⁰⁾ A. Podlaha, Series praepositorum... Pragae 1912, str. 84—85.

⁸¹⁾ Podrobnosti podává J. Prokeš, M. Prokop z Plzně, str. 121—124 a poznámky 530—534 na str. 228—229. Viz též A. Neumann, Z dějin bohoslužeb v době husitské. Hradec Králové (1922), str. 187—190.

⁸²⁾ Viz J. Prokeš, M. Prokop z Plzně, str. 159—160 a pozn. 667 na str. 241.

⁸³⁾ Archiv metropol. kapituly pražské VI/2, fol. 168r.

kuláše z Cues r. 1452 a působení ohnivého kazatele Jana Kapistrána v letech 1451—1452 na Moravě a v českém pohraničí.⁸⁴⁾ Návratu do Prahy se M. Prokop nedočkal. Zemřel 24. dubna 1453 v Plzni a 29. dubna tam byl pohřben.⁸⁵⁾

ZÁVĚR

Svou literární i veřejnou činností náleží M. Prokop z Kladrub k význačným českým osobnostem první poloviny 15. století. Byl oblíbeným mistrem artistické fakulty Karlovy university, vynikal jako kazatel a osvojil si v Praze a pak v Lipsku pozoruhodné theologické vzdělání, jak svědčí jeho rozsáhlá, 70 rukopisných svazků čítající knihovna, kterou odkázal metropolitní kapitule svatovítské. Knihy byly jeho láskou a v době, kdy neměl právě ustláno na růžích, obětoval za ně poslední groš.⁸⁶⁾ Činil tak i z toho důvodu, aby nebyly odnášeny z Čech.⁸⁷⁾ Věda měla v jeho životě první místo a hodnosti profesora theologie si vážil tolik, že se profesorské činnosti nevzdal ani tehdy, když se stal administrátorem pražského arcibiskupství. Straně pod jednou prokázal platné služby. Hlásil se k ní od první chvíle, kdy mezi pražskými mistry došlo k třídění duchů, zůstal jí věrný a neváhal snášet pro své přesvědčení příkoří a jísti trpký chléb vyhnance. Přál si jistě vítězství své strany, ale více než na zbraně spoléhal na sílu argumentů, jak dokazuje jeho účast na rozhovoru s husity na Žebráce r. 1427 i na kněžské konvokaci r. 1441. Proto ani člověk moderní doby nemůže mu odepřít své sympatie.

⁸⁴⁾ Podrobnosti podává R. Urbánek, Věk poděbradský II. České dějiny, část III/2, Praha 1918, str. 231—326, 537—617.

⁸⁵⁾ A. Podlaha, Series, str. 85. W. W. Tomek, Dějepis města Prahy IX., str. 41, udává nesprávný rok 1450.

⁸⁶⁾ J. Kadlec, Die Bibliothek des M. Prokop aus Kladruba. Mediaevalia Bohemica 1 (1969), str. 315—320. K vypočítaným tam 69 svazkům přidej rukopis kapitulní knihovny pražské A 17/1.

⁸⁷⁾ Rukopis Kapitulní knihovny pražské A 88/9 koupil Prokop, jak praví poznámka na fol. 1v, z toho důvodu, „ne liber portaretur de boemia“.

JAROSLAV KADLEC

ZUSAMMENFASSUNG

Der Artikel ist M. Prokop aus Kladruby, einer führenden Persönlichkeit der böhmischen Katholiken in der ersten Hälfte des 15. Jahrhunderts, gewidmet. Prokop wurde ca. 1380 in Kladruby bei Stříbro geboren, studierte an der Prager Universität und erreichte dort 1402 die Würde eines Baccalaureus, 1405 eines Magisters der freien Künste. Dann wirkte er als magister regens an der artistischen Fakultät, bekleidete dort verschiedene Funktionen und im Wintersemester 1412 stand er der Fakultät als Dekan vor. Die Priesterweihe empfing er 1401. Er war ein hervorragender Redner — M. Johannes Hus charakterisiert ihn in seinem Quodlibet als „praedicator egregius“ — und von der Kanzel bekämpfte er die hussitischen Ideen. Auch die Disputation de quolibet, die er im Jahre 1417 leitete, war gegen die Hussiten gerichtet.

Als die hussitische Revolution ausgebrochen war, konnte natürlich ein Mann von derartiger Stellung nicht in Prag bleiben. Beraubt um seine Bücher suchte er Zuflucht in Pilsen. Dort schrieb er einen umfangreichen Traktat „Spiritus manifeste dicit“, in dem er den Utraquismus und Ikonoklasmus wissenschaftlich bekämpfte. Der Traktat ist eine geschickte elektische Arbeit und diente Prokops Glaubensgenossen lange als willkommene Waffe. Im Jahre 1424 haben die Hussiten Prokop, wie er selbst schreibt, zu einem Religionsgespräch eingeladen. Wir wissen leider nicht, was für ein Ende das Gespräch nahm und ob es überhaupt zustande kam. Tatsächlich disputierte M. Prokop an der Seite seines ehemaligen Lehrers Simon von Tišnov mit den Hussiten 1427 auf der Burg Žebrák. Als die Disputation ohne Erfolg blieb, verließ Prokop seine Heimat und begab sich nach Leipzig. Dort liess er sich an der theologischen Fakultät einschreiben und erlangte im Jahre 1434 das Doktorat der Theologie. Verschiedene Phasen seines Studiums können wir gut aus der Handschrift F 19 der Prager Kapitelbibliothek verfolgen, die uns einen guten Einblick in die Tätigkeit der Leipziger Universität in den ersten Jahrzehnten ihrer Existenz bietet. M. Prokop hinterliess dort seine Festvorträge (Preisreden auf die hl. Schrift, Principia in Libros Sententiarum Petri Lombardi), Fragmente seiner Disputationen und Predigten vor der Leipziger Universitätsgemeinde. Auch die in der erwähnten Handschrift enthaltenen kleinen Werke, die sich mit der Theorie der geistlichen Beredsamkeit befassen, sowie auch eine beachtenswerte Synodalpredigt stammen sehr wahrscheinlich von M. Prokop.

Im Jahre 1436 konnte Prokop von Kladruby in die Heimat zurückkehren. Da spätestens im Jahre 1431 ihn das in Zittau im Exil befindliche Prager Metropolitankapitel zu seinem Mitglied gewählt hatte, liess er sich nach der Rückkehr auf Hradšchin nieder und wirkte vor allem als Theologieprofessor an der wiederhergestellten Kathedralschule. Im September 1441 bewährte er sich anlässlich der Konvokation des katholischen und utraquistischen Klerus, die mit einer Vereinbarung der Katholiken und konservativen Hussiten endete. Im Jahre 1446 wurde Prokop zum Administrator des Prager Erzbistums erwählt. In Prag blieb er dann nur zwei Jahre. Als Georg von Poděbrady Prag eroberte (1448), begab er sich mit den übrigen Kanonikern nach Pilsen. Dort starb er 1453.

M. Prokop aus Kladruby war vornehmlich ein Mann der Wissenschaft. Bücher waren seine Liebe und er opferte den letzten Pfennig, um sie zu erwerben. Das Amt eines Professors versah er auch als höchster kirchlicher Würdenträger des Landes.

MICHAL PĚČKA Z RADOSTIC A PRAŽSKÁ UNIVERSITA

JAN MARTINEK

Poměrně dobře je známo, jak se Michal Pěčka z Radostic zúčastnil r. 1622 jednání, které vedlo k ukončení činnosti pražské nekatolické university. Na schůzi 6. 3. 1622 se představil mistrům jako jeden z členů komise, ustavené Liechtensteinovým dekretem k řešení universitních věcí. V květnu téhož roku se stal inspektorem a sekvestorem statků zrušené akademie a ve dnech 14.—24. 11. téhož roku odevzdal spolu se svým kolegou v tomto úřadě Jiřím Mollerem P. Simeonu Sedeciovi z Klementina klíče od university, jejího fisku a knihovny zároveň se zprávou o hospodaření se svěřeným universitním majetkem. P. Sedecius konstatoval neúplnost zprávy a pohrozil, že od Pěčky bude požadována náhrada, vzniknou-li z jeho nepečlivého vykonávání svěřené funkce nějaké škody.¹⁾

Méně pozornosti bylo věnováno Pěčkově literární činnosti v tomto období, zejména veršům, jimiž útočil po bitvě na Bílé hoře na pražskou akademii a její profesory.²⁾ Tyto básně nacházíme na různých místech Pěčkových prací, zejména Satir.³⁾ Tato rozsáhlá sbírka vyšla, podobně jako některá jiná Pěčkova díla, anonymně. Proto je třeba položit si především otázku, zda je Pěčkovu autorství spolehlivě doloženo.

Jako doklad se obvykle uvádí zpráva Bohuslava Balbina.⁴⁾ Důkazů je však mnohem více: autobiografické zmínky, přejímání a citace veršů z jiných děl, evidentně Pěčkových, užití symbolu, vyjadřujícího autorův monogram atd. Podrobně se těmito věcmi zabývám i s citací předchozí literatury (zejména J. Volfa) ve 4. svazku Rukověti humanistického básnictví, který je připraven k tisku. Vcelku je možno říci, že Pěčkovu autorství Satir je dokázáno nade vší pochybnost. Je málo případů, kdy můžeme anonymní dílo přiřknout určitému autoru s takovou jistotou. Pěčka sám neměl zřejmě v úmyslu n a t r v a l o zatajit své autorství.

¹⁾ Z. Winter, *Děje vysokých škol pražských*, Praha 1897, str. 204, 207, 211, 213.

²⁾ O Pěčkově literární činnosti psal především J. Volf ČČM 82, 1908, str. 454n.; 83, 1909, str. 147n., 374n.; M. Bohatcová, *Irrgarten der Schicksale, Einblattdrucke vom Anfang des dreißigjährigen Krieges*, Praha, Artia 1966, str. 30, 34, 52, vyobrazení 15, 24, 102—104.

³⁾ *Petri Ribaldi Peruani Satyrarum liber prior et Reinoldi Guisco de Goa Americani Elegiarum et epigrammatum cum miscellaneis liber posterior.*

⁴⁾ Tak J. V. Novák v Ottově slovníku naučném 19, 1902, str. 390.

Měl literární ambice a kromě toho nechtěl zanedbat příležitost, aby dal svým od-půrcům, kteří mu vyčítali zradu, najevo, že vítězství katolické strany, k níž se přidal, je i jeho vítězstvím nad nimi, a že vývoj událostí potvrdil správnost jeho rozhodnutí. Svě verše vydal anonymně zřejmě proto, že se obával o k a m ž i t é odezvy širokého okruhu vzdělaných čtenářů, smýšlejících ještě tehdy většinou nekatolicky a protihabsbursky, kdyby se sám otevřeně ke svému dílu přihlásil. Bylo ovšem sotva možné odpovědět uveřejněním nějakého obranného literárního díla, ale i neliterární odezva mohla Pěčkovi způsobit určité nepříjemnosti, zvláště když si nemohl být jist ani tím, že příslušníci katolické strany budou s jeho ná-zory bezvýhradně souhlasit.

V této souvislosti nelze uvádět všechny Pěčkovy básně, týkající se university. Hlavním úkolem této práce není totiž podat jejich úplný rozbor, nýbrž ukázat příčiny, které vedly k Pěčkovu rozchodu s universitou, na níž studoval a na níž také získal bakalářskou hodnost.⁵⁾ Aby však bylo zřejmé, jak ostré byly Pěčkovy útoky na universitu, všimneme si dvou typických ukázek. V první básni, jíž zde věnujeme pozornost, napadá Pěčka universitu jako celek, v druhé jednoho z jejích profesorů.

První zmíněná báseň, otištěná v Satirách na fol. R 5b, má název: *Ad versiculum magistrorum Caroleorum principi de Lichtenstain oblatum: „Caroleis Musis ut opem dux Carolus addat“ responsio invidenda eidem principi offerenda.* Pěčka v ní žádá Liechtensteina, aby nevyhověl prosbě mistrů Karlovy university o podporu tohoto vysokého učení, nýbrž aby je vyhnal z Prahy jako škůdce vlasti, širitele nepravého náboženství a rušitele dobrých mravů. Báseň začíná slovy:

*Carole, Caroleos, prorex, expelle magistros,
periuros Praga, Carole, pelle viros!
Quam procul a priscis declinavere statutis,
quae dederas studiis, Carole quarte, piis! ...
Eiice, pelle fuga ventosos fraude magistros,
in Scythicam, vicere, proiice barbariam!*

Báseň, namířená proti nejmenovanému profesoru pražské university, je nade-psána takto: *De quodam magistro professore discipulis suis tres simul artes pro-ficiente unoque obtutu in utraque pagina legente et dicente* (Satiry N 8a). Z veršů:

*Inter Caesareos es fidus aMICVs amicos,
inter periuros propatriarcha viros ...*

⁵⁾ Samuel Martinus, *Parentatio ... academiae Carolinae, Wittebergae 1624* (též v souboru: *Sex orationes academicae*; srov. Zprávy Jednoty klasických filologů 8, 1966, str. 15n.), fol. D 3b: *Michael Peczeck, aliquando promotus philosophiae baccalaureus (sic) in hac nostra academia fuit.* V Bydžovského rukopisné sbírce *Liber intimationum* [Praha UK: XXIII D 217] jsem pro léta 1597—1600, která nejspíš připadají v úvahu, znám o udělení bakalářské hodnosti Pěčkovi nenalezl.

je patrné, že je zde terčem Pěčkových nenávislných útoků a pomluv Campanus, který se často podepisoval pod příležitostnými verši, věnovanými přátelům, jako aMICVs. Toto označení skrývalo totiž jeho monogram *M. I. C. V.* — *M. Iohannes Campanus Vodnianus.*⁶⁾ Jméno adresátovo je ve verších záměrně vynecháno a nahrazeno vždy třemi pomlkami, které se však vesměs dají nahradit vokativem *Campane* a v jednom případě nominativem *Campanus*, jak žádá gramatická stavba věty. Toto řešení vždy vyhovuje po metrické stránce. Na Campana také ukazuje zmínka o dvou sňatcích a ironická výzva k přípravě dalších. Pěčka vytýká Campanovi, že si troufá působit současně v různých oborech a že bez rozlišení přednáší látku z několika vědních odvětví:

*Non bonus est coctor, patina qui ponit in una
omnia: aves, pisces, ova, legumen, oves.
Non bonus est doctor, pueros qui tres simul artes,
grammaticen, logicen rhetoricenque docet.
Tu — — — omnes pueros puer instruis artes,
ergo illis doctor, sed mihi coctor eris ...
Millibus (sic) e multis vix unus ut omnia possit,
tu — — — potes cuncta, polycrator es.*

Podobného ražení jsou i jiné básně, namířené proti universitě a jejím představitelům, snad jen s tím rozdílem, že se v nich ještě častěji ozývají pomluvy, týkající se soukromého života profesorů.

Tento Pěčkův postoj vůči universitě je v rozporu s tradicemi rodiny i města, odkud pocházel. Pěčkovo rodiště Chrudim patřilo k nekatolickým městům, jejichž školství řídila pražská universita a odkud získávala studenty. Rodina, z níž Pěčka pocházel, byla pokládána v Chrudimi za jednu z nejváženějších. Pěčkův otec Jan stál v čele tohoto města jako konšel a nakonec jako císařský rychtář.⁷⁾ Pěčkův nevlastní otec Duchoslav Tugurinus Čáslavský (později rovněž člen městské rady v Chrudimi) i bratr Jan (později správce školy v Rokycanech) získali vzdělání na pražské universitě.⁸⁾ Jejich literární tvorba svým zaměřením nijak nevybočovala z literárních zvyklostí autorů, soustředěných kolem této university a městských škol, které spravovala. Pěčka sám dosáhl bakalářství na pražské universitě⁹⁾ a dočasně působil i jako spisovatel, hlásící se k její literární obci. Je nutné položit si otázku, co způsobilo takový zvrat v jeho postoji vůči universitě.

⁶⁾ *Rukověť humanistického básnictví 1*, Praha 1966, str. 85.

⁷⁾ A. Rybička, *Sitzungsberichte der königl. böhm. Gesellschaft der Wissenschaften* [Zprávy o zasedání Královské české společnosti nauk] 1883, Praha 1884, str. 66n.

⁸⁾ Tugurinus dosáhl v Praze bakalářské hodnosti 19. 10. 1573 [Bydžovského *Liber intimationum*, fol. 172ab], Jan Pěčka 9. 7. 1597 (srov. sborník *In lauream ... d. Ioannis Pieczkonii, Pragae ... 1597*, exemplář: Praha Strahov: FK V 10 přív. 36 a jinde).

⁹⁾ Viz pozn. 5).

Než přistoupíme k řešení tohoto problému, všimneme si ještě, jaký vztah mají uvedené Pěckovy básně, týkající se university, k jeho ostatní pobělohorské tvorbě. Lze říci, že do ní dobře zapadají. Tak jako nabádá Pěčka Liechtensteina, aby nevyhověl žádosti university o pomoc, ale naopak aby vyhnal mistry z Prahy, tak také klade v jiné básni na srdce tomuto královskému místodržícímu, aby se při vynesení rozsudku více ohlížel na velikost provinění než na prosby účastníků protihabsburského povstání o milost.¹⁰⁾ Podobných analogií by se našlo mnoho. Pěčkův vztah k universitě tedy odpovídá jeho stanovisku k protihabsburskému odboji a vůbec k vlastnímu národu a k jeho nekatolické většině. Je ostatně těžko představitelné, že by tomu mohlo být jinak, uvážíme-li, jakou úlohu hrála přes pokračující úpadek pražská universita v českém kulturním životě.

Prostředí, které působilo na vývoj Pěckových názorů, lze nejlépe sledovat, jestliže načrtneme jeho stručný životopis a do něho zařadíme v chronologickém pořadí i zmínky o jeho tvorbě. Doposud bylo pro vypsání jeho životních osudů vykonáno poměrně málo.

Stanovení data narození a zejména úmrtí je u tohoto spisovatele mimořádně důležité. Protože vydával zvláště na sklonku života svá díla anonymně, vzniká otázka, které nepodepsané, ale aspoň přibližně datované pamflety je mu možno přičíst. S tímto problémem se patrně setkají badatelé i v budoucnosti, poněvadž lze téměř s jistotou předpokládat nálezy dalších dosud neidentifikovaných Pěckových publikací, zejména jednotlivců.

M. Michael Hempel z Freiberga, rektor tamního gymnasia, na němž Pěčka studoval, říká v doporučujících verších k Pěckovu dílu *Classicum*, vydanému roku 1597:¹¹⁾

Bis duo lustra tenes et tanta poemata pangis ...

Pěčkův otec zemřel začátkem roku 1576.¹²⁾ Pěčka se narodil nejspíše toho roku a dosáhl tedy v roce vydání spisu *Classicum* nejméně 21 let. Nelze se divit, že Hempel udal Pěckovo stáří jen přibližně. Je nutno uvážit, že šlo o básnický text, v němž bylo ještě navíc užito opisného vyjádření číslovky. Ostatně měl autor doporučujících veršů zájem zdůraznit Pěckovu literární dovednost neúměrnou jeho mládí, a toho cíle mohl dosáhnout právě tím, že něco ubral ze skutečného počtu let.

O Pěckově náhlém úmrtí se zmiňuje Samuel Martinius v řeči, pronesené ve Wittenberku 25. 12. 1623.¹³⁾ Pěčkovi jako perkmistru viničných hor je adresován list Karla z Liechtensteina, psaný v Praze 11. 10. 1623.¹⁴⁾ Mezi těmito daty tedy

¹⁰⁾ Satiry, fol. S 8b a násl.

¹¹⁾ Exemplář má pražská univ. knihovna (52 C 9 přív. 17).

¹²⁾ Viz pozn. 7). Srov. Chrudim, měst. arch., kniha svatebních smluv (B 22, č. 366), fol. 91a, 174a.

¹³⁾ Viz pozn. 5).

¹⁴⁾ Praha arch. Nár. m., sign. F Praha, kl. sv. Anny (1625).

Pěčka zemřel. Mimochodem poznamenávám, že toto bližší určení doby jeho úmrtí je též východiskem pro datování smrti Šimona Lomnického z Budče, o němž říká též Martinius, že zemřel dříve než Pěčka.¹⁵⁾

Náš autor se často podepisuje jako Smržický, což je ve zdánlivém rozporu s dříve uvedeným tvrzením o jeho chrudimském původu. Adjektivum Smržický nebylo však již označení rodiště, nýbrž druhé příjmení. Je to zřejmé odtud, že Michalův starší bratr Jan užívá téhož označení (Jan Pěček¹⁶⁾ Smržický z Radostic), ale ojedinele připojil za šlechtický přídomek z Radostic ještě adjektivum *Chrudimicus*.¹⁷⁾ Otec Janův a Michalův se přistěhoval ze Smřic u Prostějova do Chrudimě, kde se stal, jak již bylo řečeno, měšťanem a kde také zemřel. Pro něho bylo adjektivum Smržický ještě označením původu, později však v něm bylo asi spatřováno jakési druhé příjmení — paralelní existence dvou příjmení byla tehdy běžná — a proto se stalo dědičné. O chrudimském původu Michala Pěčky tedy nelze pochybovat. Ke svému rodišti se při uvádění svého jména, pokud víme, nehlásil, jak to měli ve zvyku humanističtí autoři, i když byli — jako Pěčka — erbovní měšťané.¹⁸⁾ Jeho učitel Duchoslav Tugurinus Košický ho však jmenuje *Bohemus*,¹⁹⁾ což bylo při původu z moravských Smřic nemožné. Musel by být označen jako *Moravus* nebo *Marcomannus*, jak bylo za humanismu obvyklé.

Základy vzdělání získal Pěčka jistě v rodišti, ale poměrně brzy odešel z oblasti, kde bylo školství pod vlivem Karlova vysokého učení. Podle K. Hrdiny²⁰⁾ byl v letech 1592 a 1595 ve Velkém Meziříčí a r. 1596 ve Vratislavi. Meziříčské gymnasium illustre mělo v té době luteránské zaměření. Již z toho vyplývalo, že se na vyučování podíleli výraznou měrou němečtí učitelé. Rektorem byl tehdy Němec Iohannes Ursinus, absolvent wittenberské university.²¹⁾ Také někteří členové učitelského sboru byli, pokud se dá soudit podle příjmení, německé národnosti.²²⁾ Neznáme jména všech učitelů, kteří na škole působili, ale z Beziova památníku, chovaného v Brně²³⁾ a obsahujícího zápisy datované v Meziříčí v le-

¹⁵⁾ Samuel Martinius (viz pozn. 5), fol. D 4a: ... cum ... animam exhalaverit, ad tribunal iudicis Christi sequutus Simonem Lomniczky de Budcze poeta satyricus poetam Czechicum, in aetate decrepita apostatam turpissimum et calumniatorem strenuum. Na druhý z obou časových údajů určujících Pěckovo úmrtí upozornil již J. Hejnic v Listech filologických 79, 1956, str. 160.

¹⁶⁾ Forma příjmení „Pěčka“ u něho není doložena.

¹⁷⁾ Tak ve sborníku *Honori... XII iuvenum* k bakalářským promócím 2. 6. 1593 (Praha UK: 10 J 93 přív. 17, 52 C 11 přív. 17).

¹⁸⁾ Srov. Listy filologické 92, 1969, str. 301.

¹⁹⁾ Listy filologické 89, 1966, str. 312.

²⁰⁾ Rukop. pozůstalost v Kabinetu pro studia řecká etc. ČSAV.

²¹⁾ J. Holínková, *Městská škola na Moravě v předbělohorském období*, Acta universitatis Palackianae Olomucensis, facultas philosophica 45, Historica XII, Praha 1967, str. 79.

²²⁾ Tamtéž a A. Kratochvíl, *Luteránská škola ve Velkém Meziříčí*, ČMM 29, 1905, str. 197n. a zvláště str. 200.

²³⁾ *Alciati Emblemata* s rukopisnými pozdravy přátel majiteli knihy Kryštofu Beziovi (Betziovi), Brno UK: St 1—483 101.

tech 1591-92, je patrné, že v té době prodlévalo v Meziříčí mnoho Němců, z nichž někteří snad působili na škole. Ve Vratislavi se Pěčka dostal již do zcela německého prostředí. Ještě r. 1596 odešel do Jageru, kde byl jeho učitelem Duchoslav Tugurinus z Košic. Podle stejného křestního jména a příjmení lze soudit, že byl příbuzný s Pěčkovým nevlastním otcem.²⁴⁾ Jeho původ mohl tedy být zčásti český, ale jinak bylo prostředí, v němž Pěčka studoval, maďarské. S Tugurinem uprchl Pěčka z Jageru, obleženého Turky, a na útěku se dostal 15. 10. 1596 do Košic. Tam vystavil Tugurinus jemu a jeho spolužáku Petru Wichardovi z Prus doporučující list, v němž uvedl příčinu přerušení studií v Uhrách.²⁵⁾ Z toho, že se tento list dochoval na Mělníce,²⁶⁾ lze soudit, že Pěčka cestoval z Košic přes Čechy. Ani tehdy se však nerozhodl ke studiu na nějaké škole ve vlasti, nýbrž odešel v krátké době znovu do ciziny. Jeho spis *Res Agriana et novitas Hungariae* je věnován patrně ještě r. 1596 kazateli na braniborském dvoře.²⁷⁾ R. 1597 vydává Pěčka ve Freiberku další protiturecký spis *Classicum adversus bellum Turcicum*.²⁸⁾ Z průvodních veršů, otištěných v tomto díle, je patrné, že na proslulém freiberském gymnasiu tehdy studoval.

Asi ještě téhož roku přerušil Pěčka svá studia v cizině a odešel do Prahy. Vedla ho k tomu patrně snaha získat v domácím prostředí snadno bakalářskou hodnost. Dne 1. 5. 1598 byl přijat do Nazaretské koleje.²⁹⁾ Pouze z této doby se zachovaly — nehledíme-li k vydání veršů Duchoslava Tugurina z roku 1612 — básně, jimiž se Pěčka přihlásil k literární obci, jejímž hlavním střediskem byla pražská universita. Učinil tak především dedikacemi, které byly určeny členům tohoto literárního společenství. R. 1598 vydal v Praze dva spisy: Elegii o narození Páně a kondolenci k úmrtí Pavla Kavína ze Stránova.³⁰⁾ V létě r. 1597 přispěl do hromadných gratulací bakalářům a do zvláštního sborníku, věnovaného jeho bratru Janu Pěčkovi k dosažení bakalářské hodnosti.³¹⁾ Získání literárního jména v kruzích, blízkých universitě, bylo patrně předpokladem pro další úspěšné studium.

Brzy po vydání uvedených spisů Pěčka Prahu opět opustil. Koncem roku 1599 a ještě r. 1600 studoval ve Štrasburku.³²⁾ Disputace tam konaná ho inspirovala k napsání díla *Akcí a rozepře*, které vydal teprve r. 1609 v Praze.³³⁾ Kromě toho

24) Listy filologické 89, 1966, str. 313.

25) Tamtéž, str. 312.

26) Tamtéž.

27) Praha KNM: 1 D a 1/36.

28) Viz pozn. 11).

29) Praha AUK: A 48, fol. 175a.

30) Brno UK: 24 704 přív. 49, Praha UK: 65 E 2098.

31) Praha Strahov: FK V 10 přív. 35; sborník *In lauream*, citovaný v pozn. 8).

32) Zprávy Jednoty klasických filologů 12, 1970, str. 67n.

33) Tamtéž; spis *Akcí a rozepře* je uveden v Knihopisu 7170. H. Jireček (*Právníký život*, Praha—Brno 1903, str. 398n.) považuje tento spis za překlad Beroaldových *Declamationes philosophi, medici et oratoris*.

napsal r. 1599 ve Štrasburku doporučující verše Danielu Fabínovi z Prešova do disputace z oboru logiky.³⁴⁾ R. 1600 byl v Neapoli³⁵⁾ a cestou navštívil jistě i jiná italská města, zejména Řím. To bylo patrně jeho první setkání s katolickým prostředím. Určitou úlohu hrálo snad také to, že byl právě jubilejní rok, kdy věřící navštěvovali v hojném počtu posvátná místa, protože církev přisuzovala těmto návštěvám v jubilejních letech obzvláštní význam.

Ze začátku 17. stol. máme o Pěčkovi poměrně málo zpráv, které by nás v této souvislosti zajímaly. Víme, že konal výnosnou advokátskou praxi, že se oženil, že získal i dědictvím určitý majetek a že obdržel městské právo na Novém Městě pražském,³⁶⁾ ale není nám známo, co vedlo k dovršení významné změny v názorech, která se udála právě v tomto období.

Není pochyby, že základy k této změně byly položeny již za Pěčkových studií. Pěčka poznal cizí školy, a to především učiliště významná. Již tento fakt sám o sobě stačil u některých studentů k vytvoření prezírávého názoru na pražskou universitu, která byla v tu dobu nesporně v úpadku. Ve své dřívější práci³⁷⁾ jsem uvedl v této souvislosti vedle Pěčky také Pavla z Jizbice, který získal za studií v cizině značné sebevědomí, projevující se pohrdavým postojem vůči představitelům pražské university.³⁸⁾ Podobný případ zaznamenává J. Dobiáš v Dějinách královského města Pelhřimova (III 2, str. 387n.) v životopisu Jana Turka Německobrodského. Pro závažnost a nápadné shody s dříve uvedenými poznatky cituji doslova: „Původ M. Jana Turka z Německého Brodu s jeho německým okolím, jeho studia na německých školách doma i v cizině a nakonec jeho členství ve sboru německého gymnasia staroměstského i jeho lojalita, ba obdiv, který choval k svému kolegovi, Dru Helvigu Garthiovi, superintendentovi této školy, pomáhají pochopit stanovisko, jaké Turek zaujal v národnostně napjatém ovzduší roku 1614, takřka v předvečer památného usnesení generálního sněmu roku následujícího, kterým měla být na obranu proti stále rostoucímu přílivu cizích Němců do země obnovena výhradní platnost češtiny před úřady.“ Následuje výklad o Turkových výrocích (politování, že přijal universitní hodnost na pražské universitě, že se narodil v Čechách a výrok, že čeští kněží nesnesou srovnání s německými). Toto sebevědomí a pohrdání českým prostředím lze dokonce sledo-

34) Listy filologické 90, 1967, str. 83; viz též pozn. 32.

35) Viz Pěčkův spis *Explanatio* (Praha Strahov: ET XV 41), fol. A 3a: *Ante annos 20 anni (sic) iubilaei interfui Neapoli praesens decollationi inter duos asseres consiliarii regii...* Dílo bylo vydáno 1621, ale Pěčka na něm začal pracovat již koncem roku 1620. Odečteme-li 20 let, docházíme k roku 1600. S tím se shoduje i další údaj: Rok 1600 byl skutečně *annus iubilaei*.

36) Praha arch. Nár. m.: sign. F. Praha Nové Město ob. (23. 2. 1610); J. Jireček *Rukověť k dějinám literatury české 2*, Praha 1876, str. 92.

37) *Acta universitatis Carolinae — Historia universitatis Carolinae Pragensis X 2*, 1969, str. 15.

38) *Rukověť humanistického básnictví 2*, Praha 1966, str. 456n.; na str. 479 přehled starší literatury.

vat i u těch frekventantů cizích škol, kteří — na rozdíl od Jizbického a Turka — nedosáhli v zahraničí ani studijních úspěchů ani literárního jména. Příznačné je po té stránce svědectví Jana Salicia v rozepři s Ondřejem Paradromem, která byla řešena r. 1622 na pražské akademii. Podle tohoto svědectví dával Paradromus Saliciovi najevo svou převahu tvrzením, že na rozdíl od něho poznal život na několika zahraničních universitách (*quod sit homo ineptus Salicius et non tam expertus sit quam Paradromus, qui vixit in aliquot academiis*).³⁹⁾

Pěčkova studia v cizině, započatá dříve, než dosáhl způsobilosti k pobytu na universitě, byla tedy velmi pravděpodobně jedním z předpokladů změny jeho smýšlení. Její stopy můžeme sledovat již v díle *Classicum* z r. 1597, kde se vyjadřuje posměšně o českém podílu na tureckých válkách. Užívá přitom týchž slov, jimiž vytýkal Čechům později neschopnost k jakékoli účinné válečné akci.⁴⁰⁾ V prvním případě šlo pouze o pohrdání vlastním národem, které ještě nebylo podmíněno náboženskými názory. Pěčka se tehdy zdržoval v protestantském Freibergu a vybíral si i nadále nekatolická učiliště. Negativní postoj ke krajanům byl tedy prvotní a náboženská orientace druhotná. Obrat ke katolictví se uskutečnil teprve později a mohl být podmíněn Pěčkovým italským pobytem. Změna náboženství ovšem znásobila Pěčkův odpor k českému prostředí. Výroky, které se dříve objevují jen ojediněle, jsou po jeho přestupu na katolickou víru a hlavně po návratu z exilu téměř jedinou náplní jeho pomlouvačných spisů.

O Pěčkovi plně platí úsudek Balbinův: *homo temporis natus . . . , vir inconstantissimus, omni tempore fortunae serviens*.⁴¹⁾ Tato charakteristika je dobře zdůvodněna Pěčkovými pobělohorskými spisy a zejména Satirami. Přesto však nelze s naprostou jistotou tvrdit, že Pěčka přestoupil na katolickou víru z karierismu. Podle Samuela Martinia došlo k tomuto přestupu asi před rokem 1617.⁴²⁾ Tehdy značně sílilo protireformační úsilí dvora a katolické šlechty, zaujímající nejvyšší státní funkce, a přestupy ke katolictví byly těmito významnými činiteli vítány a odměňovány, pokud se dály veřejně a mohly působit jako příklad pro ostatní. Tato podmínka však nebyla splněna u Pěčky, který musel podle Martiniova svědectví tajit své rozhodnutí i před nejbližšími a dokonce také před vlastní manželkou, která si zřejmě zachovala nekatolické smýšlení. Teprve při křtu dítěte asi r. 1617 jim Pěčka prozradil změnu víry.⁴³⁾

Byl-li Pěčka ještě v předvečer bouřlivých událostí roku 1618 tajným katolíkem, není divu, že mu do vypuknutí stavovského povstání na jaře toho roku nebyl pro-

³⁹⁾ Praha AUK: A 14b, str. 117; Z. Winter, *Děje vysokých škol pražských*, str. 209.

⁴⁰⁾ *Sic Moravus frameas, sic suscipit arma Bohemus, // tamquam vacca feris insultet tigribus . . .* Srov. Zprávy Jednoty klasických filologů 11, 1969, str. 91.

⁴¹⁾ *Bohemia docta* (ed. Ungar) 2, str. 312.

⁴²⁾ Viz následující poznámku.

⁴³⁾ *Parentatio* [jako v pozn. 5)], fol. D 3b, D 4a: . . . *post deceptus ingenio, natura futilli et lubrico, factus turpis apostata anno, si bene memini, 1617 in lustratione infantuli hoc Babylonice confusionis signum, quod accepit et occulte hactenus fovit, uxori tum pientissimae, amicis et vicinis prodidit.*

půjčen žádný úřad.⁴⁴⁾ Jeho první odchod na jaře nebo v létě 1618 byl tedy asi spíše dobrovolný. Teprve jeho jednání v exilu dalo podnět k jeho vyhoštění při tajném návratu do Prahy.⁴⁵⁾

Není vyloučeno, že Pěčka 4. 7. 1618 osobně navštívil Řím a odevzdal tam veršovaný list, určený papeži, v němž si stěžoval na české povstání.⁴⁶⁾ To je jeden z prvních projevů, kde zaujímá již zcela nekompromisní postoj. Patrně ve Vídni, kde se zdržoval — nehledíme-li k jeho předpokládané cestě do Říma a ke krátkému pobytu v Praze — od defenestrace do Bílé hory,⁴⁷⁾ napsal báseň Zdeňku Vojtěchu Popelovi z Lobkovic, v níž pod nadpisem *Officio mihi officio*⁴⁸⁾ přirovnává posláni katolické šlechty k úloze svíčky. Tak jako se svíčka stravuje tím, že jiným slouží,⁴⁹⁾ sklizejí katoličtí páni za svou službu vlasti u odbojného národa pouze nevděk a nenávisť. Tiskem byl tehdy vydán jeho pamflet *Encomia Bohemorum* (1619), jehož titul má samozřejmě jen ironickou platnost: Text, obsahující chvály Čechů, vyjadřuje při čtení pozpátku pravý opak.⁵⁰⁾ Ve spisu *Rota fortunae* (1620) blahopřeje Pěčka Ferdinandovi k dosažení císařské hodnosti.⁵¹⁾

Po návratu zastával Pěčka — kromě již zmíněné funkce při likvidaci nekatolické Karlovy university — úřad perkmistra hor viničných a zasedal v komisích, které soudily účastníky protihabsburského odboje, kde navrhoval obviněným přísné tresty, při jejichž vymýšlení projevil neobyčejnou vynalézavost.⁵²⁾ Tehdy se nejvíce rozvinula jeho publikační činnost. Jeho pobělohorská díla mají vesměs vysloveně pamfletický charakter. Dnes známe — kromě Satir — spisy (*Victoria contra victorem nulla est* (1621) a *Explanatio* (1621)). Snad sem patří i česká báseň *Trůn spravedlnosti* (s. a.).⁵³⁾ Je zřejmé, že Pěčkova literární činnost byla v té době ještě mnohem rozsáhlejší.

Svou satirickou tvorbou bělohorského období se Pěčka výrazně odlišil od latinské literatury pěstované na pražské akademii a ve městech, na jejichž školství mělo toto učení vliv. Satira, která se uplatňuje v tomto literárním společenství, byla málo výbojná a málo konkrétní. Spory mezi jednotlivými členy akademie

⁴⁴⁾ *Parentatio* [jako v pozn. 5)], fol. D 4a: *Fugientibus . . . aliis catholicis, qui erant in magistratu, et ipse profugus factus est sine magistratu.*

⁴⁵⁾ Této věci se asi týkají básně v Satirách na ff. K 2a, K 4a, O 8a a jinde.

⁴⁶⁾ Tamtéž na fol. H 1a.

⁴⁷⁾ Tamtéž na fol. K 4b (správně K 5b); *Parentatio* [jako v pozn. 5)], fol. D 4a: *post illam Viennensem peregrinationem.*

⁴⁸⁾ Žitenice StA: Lobkovicové Roudničtí, rodinný archiv E 7/17 (rukopis o 1 fol.).

⁴⁹⁾ O přirovnáních toho druhu F Graf, *Arcadia* 4, 1969, str. 199n.

⁵⁰⁾ Praha KNM: 102 A 139 a jinde.

⁵¹⁾ Praha KNM: 102 A 20.

⁵²⁾ *Parentatio* (viz pozn. 5), fol. D 4a: *Sed peior aliquo modo post illam Viennensem peregrinationem factus omnes obvios inquietabat, ut taurus indomitus cornibus pedibusque impetebat, tandem commissarius super bona academica, magister montium Pragensium ut et iudex ad audiendos rebelles, ut dicunt, Pragenses electus et constitutus mille vias ad opprimendos miseros fingebat.*

⁵³⁾ Zprávy Jednoty klasických filologů 11, 1969, str. 91n.

nebo mezi studenty se zřídka řešily na literárním poli, a jestliže k tomu došlo, byly tyto projevy mlhavé a nejasné, srozumitelné nanejvýš úzkému okruhu zasvěcených čtenářů.⁵⁴) Autoři sbírek básní s mravoučným obsahem se dokonce někdy obávali, aby jejich kritiku některých obecných společenských jevů na sebe nevztahovaly určité osoby, a proto již na začátku poznamenávali, že jde o ryze obecné úvahy a postřehy bez jakéhokoli konkrétního vztahu. Jako doklad lze uvést slova Carolidova na začátku sbírky *Silva carminum*, což je součást jeho díla *Sophonias propheta* (1621):

*Forte putas nostro te tangi epigrammate, lector,
si qua noto ignotis crimina nominibus.
Toto caelo erras: eadem communia multis
sunt mala, cum vitiis nascimur et morimur.
Ne mihi neve aliis ergo irascere poetis:
quando malos mores carpo, reduco bonos.*

Mezi těmi, kdo usilovali o vůdčí postavení mezi latinskými spisovateli, mohlo dojít zcela pochopitelně k projevům rivality, ale ani tyto literární spory nenabývaly velkého rozsahu a byly nezřídka řešeny smířlivě.⁵⁵) Za výjimku z toho, co bylo doposud uvedeno, je snad možno označit polemiku mezi Mikulášem Troilem a Janem Matyášem ze Sudetu o původu českého národa, která měla vážné personální důsledky a vliv na další utváření studií na pražské universitě, samozřejmě ve smyslu negativním. Tato výměna názorů však byla vedena, jak ostatně vyplývá z vědecké podstaty sporu, převážně v prozaických dílech. Satirickou povahu mají některé básně Pavla z Jizbice, které jsou také konkrétnější, než soudobé básně podobného zaměření, psané příslušníky literární obce při pražské universitě. Nejvýznamnějším představitelem latinské veršované tvorby satirického obsahu v době pozdního humanismu je Pěčka. Na rozdíl od veršů většiny českých humanistů jsou jeho básně buď výslovně namířeny proti konkrétním osobám (to zejména v případě, kdy šlo o osoby již odsouzené a potrestané nebo všeobecně známé) nebo psány sice bez udání jména, ale tak průhledně, že si každý čtenář, informovaný o českých poměrech, snadno mohl domyslet, koho se týkají.

Při srovnání satir Jizbického a Pěčkových nelze nepřehlédnout k okolnostem, za nichž vznikaly. Jizbického satiry, namířené zčásti rovněž proti universitě a jejím představitelům, byly napsány za situace, kdy na ně bylo možno odpovídat. Kdyby pražská universita byla našla ve svých řadách básníka, který by pohotově dovedl odrazit stejnými literárními zbraněmi Jizbického útoky, byla by to patrně

⁵⁴) Srov. *Rukověť humanistického básnictví 2*, Praha 1966, str. 111, k roku 1606 — Carm. grat. 17. 8. (Essiniova skladba, namířená proti nejmenovanému literárnímu protivníku).

⁵⁵) Tamtéž 1, str. 327; podrobněji ve Zprávách Jednoty klasických filologů 6, 1964, str. 22n.

účinnější obrana než nastoupení cesty práva, k níž se akademie uchýlila. Humanistická literatura českého původu by byla za těchto okolností obohacena o nový žánr, který tak výrazně postrádala. Naproti tomu musela Pěčkova satirická tvorba nutně zůstat monologem, protože byla napsána v době, kdy napadení neměli příležitost veřejně odpovídat, aspoň ne v publikacích toho rozsahu, jako byly Pěčkovy Satiry. Stanovisko k Pěčkovým pomlouvačným pamfletům bylo v té době vyjadřováno v rukopisných poznámkách a verších.⁵⁶) V tisku odpověděl, pokud je známo, teprve Bohuslav Balbin tímto často citovaným epigramem⁵⁷):

*Omnes dilaceras cum, Petre Boheme, Bohemos,
in caput auctoris tot mala verba cadunt.
Ribaldi nomen tibi convenit et Peruani:
Barbara mens quovis cernitur in folio.*

V cizině bylo samozřejmě možno reagovat na Pěčkovy útoky bezprostředně po jejich uveřejnění. Svědčí o tom dříve citovaná zmínka Martiniova.

Pěčka zůstal v českém prostředí literárním cizincem. Jeho nejstarší dochované práce se zabývaly cizími náměty, byly napsány nebo i vydány v zahraničí, věnovány cizincům a jimi také doporučeny čtenáři. Výjimkou je krátké období v letech 1597-98, kdy se Pěčka přihlásil svou tvorbou k literární obci universitní. Mlčení, které následovalo, svědčí o tom, že se pak od ní vzdálil. V jistém smyslu se k ní vrací spisem *Akcí a rozepře* z roku 1609; tam však řešil obecnou otázku a inspiraci k němu poskytly přednášky na zahraniční universitě. Vydání Tugurinaova díla r. 1612 bylo motivováno příbuzenskými svazky. Námětem svých spisů se Pěčka nejvíce přiblížil českému prostředí v bělohorském období (Satiry a jednolistové pamflety jsou téměř vesměs bohemikální), ale jejich politickým zaměřením se mu zároveň nejvíce odcizil. Proto zůstal i v té době literárně zcela osamocen. Z důvodů, které jsem uvedl, nemohli proti němu nepřátelé vést polemiku a přátelé, jichž se ve svém díle dovolává, se neodvážili vyslovit veřejně s jeho extrémními názory souhlas. Bylo ostatně těžko představitelné, že by někdo psal doporučující verše do díla, které bylo vydáno anonymně.

Dalším důvodem Pěčkova literárního osamocení byl aristokratický charakter jeho tvorby, především její dedikační složky. Jeho první spis o tureckých válkách (*Res Agriana et novitas Hungariae*) byl věnován braniborskému dvornímu kazateli, druhý (*Classicum*) Rudolfovi II., *Akcí a rozepře* dvanácti šlechticům (z nichž někteří ovšem byli erbovní měšťané, k nimž patřil Pěčka sám), spisy bělohorského období papeži, Ferdinandu II., Zdeňku Vojtěchovi z Lobkovic, Karlu z Liechtensteina, Slavatovi, Martinicovi a jiným.

⁵⁶) Srov. Praha KNM: 49 E 49, fol. B 2b, B 3a.

⁵⁷) Srov. Listy filologické 89, 1966, str. 313n., pozn. 5. Balbin uvedl tyto verše pod nadpisem: *In Michaelem Pieczek, qui Bohemus in Bohemos scripsit sub nomine Petri Ribaldi Peruani.*

Zbývá ještě zodpovědět otázku, do jaké míry měla Pěčkova literární činnost vliv na pobělohorský osud nekatolické university. Humanistické básně českých autorů jsou sice důležitým svědectvím soudobého dění, ale zřídka výrazněji působily na další politický vývoj. Pěčkovo dílo bělohorské doby není po této stránce výjimkou. O osudu university bylo rozhodnuto předtím, než vstoupily Pěčkovy nenávislné útoky proti ní ve veřejnou známost. Pokud je Pěčka předložil v rukopisné formě rozhodujícím činitelům již dříve, nemohly mít u nich více váhy než střízlivý odhad situace a věcné zhodnocení dosavadní činnosti a vlivu pražské university, které bylo vypracováno z hlediska habsburské politiky zasvěcenými odborníky.⁵⁸⁾

Z toho, že v této práci bylo přihlédnuto k rozsáhlému biografickému a literárnímu materiálu, by mohlo vzniknout domnění, že jde o jakousi monografii o Pěčkovi, která zpracovává do detailu všechny dostupné prameny. Ve skutečnosti tomu tak není. Byla řešena jen otázka, nadhozená v titulu této práce, a to ještě jen v rámci možností časopiseckého článku. Pěčka sám poskytl ve svém díle mnohem větší množství záchytných bodů pro svůj životopis, než by vypíjvalo z této práce. Monografie o něm by musela nutně mít značný rozsah. Materiál, jehož sebrání je nezbytným předpokladem pro napsání takového vědeckého díla, se podařilo právě v poslední době značně rozhojnit, ale ani teď není heuristika ještě zdaleka ukončena. O možnosti nálezů dalších Pěčkových prací jsem se již zmínil. Půjde především o materiál, uložený v cizině, kde nemohlo tak snadno dojít k rozpoznání Pěčkových anonymních spisů, protože badatelům a správcům knižních fondů v zahraničí nejsou dostupné a srozumitelné česky psané práce o Pěčkovi.⁵⁹⁾

⁵⁸⁾ Srov. zvláště Z. Winter, *Děje vysokých škol pražských*, Praha 1897, str. 183n., 202n.

⁵⁹⁾ Bylo by možno namítnout, že v článku chybí srovnání se satirickou tvorbou Bohuslava Hasištejnského z Lobkovic, která vycházela ze stejného náboženského přesvědčení. Zde však byla věnována pozornost pouze pozdně humanistické satirické literatuře, týkající se pražského vysokého učení, a to jen potud, pokud to bylo třeba k osvětlení Pěčkových spisů.

Mezi novodobou literaturou o Pěčkovi nebyl v mých dosavadních pracích (které jsou zde citovány pouhým názvem a údajem místa vyjítí) uveden spis J. Jirečka *Právnícký život* (str. 398 n.), který přináší v kapitole o Pěčkovi, jak se domnívám, dosud nevyslovený názor o pramenu Pěčkova spisu „*Akcí a rozepře*“. Tato kapitola Jirečkovy knihy proto měla být citována v mé práci ve *Zprávách Jednoty klasických filologů* 12, 1970, str. 67, 68. Abych tento nedostatek v bibliografických údajích napravil, ocitoval jsem příslušné místo z Jirečka v tomto článku (pozn. 33). Podotýkám ovšem, že Jirečkovo nedoložené tvrzení, kterého jsem si předtím nepovšiml, samo o sobě ještě neoslabuje platnost mých závěrů v uvedené práci z roku 1970, že však činí můj požadavek vyslovený tamtéž, aby se vztah díla „*Akcí a rozepře*“ k pramenům dále zkoumal, ještě naléhavějším.

Shrnutí bibliografických údajů o Pěčkově tvorbě a přehled novodobé literatury přinese *Rukověť humanistického básnictví* 4, Praha Academia 1973, str. 123–132 (pokud nedojde k přelamování stran). V tomto stadiu již není možné doplňovat 4. svazek *Rukověti* o nejnovější zjištění, která se týkají také údajů o Pěčkovi. Zkušenosti z výzkumů v posledních letech ukazují stále zřetelněji, že i ty knihy ze 16. a 17. stol., jejichž tituly nesvědčí o bohemikální povaze, obsahují některé bohemikální části nebo údaje pro zpracování českých literárních památek. Dílo „*Encomia Bohemorum*“ (*Rukověť* 4, str. 126) přiřkl Pěčkovi J. Volf a pod Pěčkovým jménem se dostala tato veršovaná skladba i do *Dějin české literatury* z roku 1959 (str. 393). Nikdo z předchozích badatelů neuvedl, že jsou tyto verše také ve spisu „*Iohan. Philippi Ebelii Gissensis Epigrammata palindroma*“ (Ulmae 1623) s údajem „*A Iesuitis, ut creditur, Moltzheimensibus.*“ I zde se tedy otvírá možnost dalšího zkoumání, jehož úkolem bude konfrontace protichůdných údajů a vysvětlení rozporu.

Als Ferdinand II. das Heer der böhmischen protestantischen Stände in der Schlacht am Weißen Berge im J. 1620 besiegt hatte, geriet die utraquistische Karlsuniversität in Prag in eine schlimme Lage und mußte ihre Auflösung befürchten. Unter diesen Bedingungen schrieb Michael Pěčka von Radostitz satirische Gedichte auf einige von ihren Professoren, in denen er sie des Hochverrats beschuldigte und dem böhmischen Statthalter Karl von Liechtenstein riet, sie als Ruhestörer und Anhänger einer falschen Religion aus Prag auszuweisen. Diese Einstellung zur Prager Universität ist bei Pěčka schwer zu begreifen, da er aus einer evangelischen Stadt und Familie stammte und selbst — ebenso wie seine Verwandten — an der Karlsuniversität studierte. Im vorliegenden Artikel wird sein Lebenslauf dargestellt, wobei die Umstände hervorgehoben werden, die einen besonderen Einfluß auf die Änderung seines Glaubens, seiner Anschauungen und seines Verhaltens ausgeübt haben können.

SPOLEK RUCH A POČÁTKY LITERÁRNÍ ČINNOSTI J. V. SLÁDKA

JOSEF POLÁK

Vedle pojmu literární historie měl by být zaveden termín literární prehistorie. Do ní by spadal veškerý materiál, který objasňuje tvůrčí cestu umělce v její počáteční, prenatalní fázi, konkrétně ty výtvořky, které ještě nemají uměleckou cenu, ale přispívají k formování budoucího umělce, který sbírá zkušenosti, zkouší různé žánry a různou tematiku, aby dospěl k sebekritickému uvědomění, jaká cesta odpovídá jeho talentu, možností nebo společenské potřebě či objednávce.

Takto pojatá prehistorie by rozšiřovala zorné pole nejen literárního historika, ale i kritika a teorika, neboť by spěla k obecným závěrům a odpovídala na otázky, jak vzniká umělecká tvorba, jakými podněty se rozvíjí, v které fázi a za jakých podmínek nabývá skutečně nových kvalit, jaký je vztah dobového průměru a originality atd.

I Sládkovo dílo mělo svou prehistorii a nespádko se prodíralo na povrch.

Ferd. Strejček, který měl možnost získávat informace od básníka přímo, ve své monografii zaznamenal, že J. V. Sládek začal psát verše někdy v kvintě novoměstského gymnasia, ale sešitek svých nejstarších veršů spálil krátce před smrtí.¹⁾

Podle toho by prehistorie Sládkovy tvorby začínala ve školním roce 1861/62 a končila počátkem roku 1866, kdy autor debutoval verši tištěnými časopisecky. I když ani časopisecké nebo knižní první uveřejnění není důkazem umělecké úrovně, je důležitým mezníkem a důkazem aspoň v tom smyslu, že současníci začínají autora považovat za umělce, jeho tvorba ztrácí charakter soukromého počínání a dostává se do kontaktu s veřejnou kritikou.

Uvedená čtyřletá prehistorie Sládkova tvoření splývá s historií sdružení Ruchu, které svou činnost rozvíjelo v souladu s oživením veřejného života na počátku šedesátých let.

V této spojitosti je dosud nedoceno inspirační a výchovné působení J. V. Friče, představitele revolučního odkazu roku 1848, a ruchovci, jak známo, ve své tvorbě preferovali tematiku tohoto roku.

¹⁾ F. Strejček, J. V. Sládek, jak žil, pracoval a trpěl, 2. vyd. Praha 1948, s. 23 a 33.

Měli ostatně přímé spojení s rodinou Fričových, neboť Jaromír Čelakovský, významný člen příštího Ruchu, bydlel u Fričů ve Vodičkově ulici č. 936 s Vojtěchem Fričem (bratrem Josefovým). Jiný přední studentský funkcionář a rebelant Emanuel Engel byl spolužákem Vojtěcha Friče a často k Fričovům docházel s Josefem Sládkem, Václavem Kounicem, Ivanem Klicperou, Robertem Bartelmusem a jinými. Prostředí rodiny advokáta Josefa Friče, který byl roku 1849 Havlíčkovým obhájcem před kutnohorskou porotou, blahodárně působilo na mladičké ruchovce, na zpevnění hrdého, čestného charakteru, na jejich rozhled, zejména v politických otázkách.

V listopadu r. 1859 rozmlouvali studenti této skupiny v Kanálce o chystaných Schillerových slavnostech. Patnáctiletý Em. Engel tam navrhl a sám sepsal prohlášení, v němž se uznávala Schillerova velikost, ale současně se vyzývali čeští obyvatelé, aby při slavnostech nepomáhali zdůrazňovat německý ráz Prahy.²⁾ Policie vypátrala autora textu, Engel byl odsouzen na tři dny do vězení a na nátlak policejního ředitele Päumanna vyloučen z akademického gymnasia. Přestoupil pak na gymnasium novoměstské, ale jeho styky s přáteli z dřívějšího ústavu trvaly dále.³⁾

*

Spolkový život: z počátku šedesátých let inspiroval i studenty k zakládání spolků v Praze a na venkově. Ruch byl původně spolek, který vznikl spojením dvou sdružení, nazvaných *Oreb* a *Vltavan* (původní název *Bratří literární*).

Jejich význam byl jednak v činnosti přípravné a průpravné, pokud jde o tvorbu, jednak v úkolech a ideálech, které si mladí ujasňovali. Poznání činnosti těchto sdružení je významné pro pochopení veškeré tvorby J. V. Sládky, který přejímá a realizuje plány této generace. Z protokolů studentských spolků se dovidáme například, že vydání literárního almanachu ve prospěch Národního divadla bylo mladými plánováno již roku 1865, před vznikem družstva Ruchu, ale že se skutečnění zdrželo odložením divadelních slavností ve válečném roce 1866 a zánikem Ruchu jako spolku.

Rovněž vytrvalá snaha Sládkova o převzetí a pozvednutí časopisu *Lumír* byla fakticky realizací snu a odkazu mladých studentských literátů.

Členy *Orebu* a *Vltavana* byli studenti šesté až osmé třídy akademického gymnasia, kteří si vydávali psané časopisy. *Oreb* vydával *Lípu* (po dva roky) a *Kritiku*, *Bratří literární* (*Vltavan*) se staral o čtyři časopisy (*Listy literární*, *Obzor*, *Kukátko*, *Věda*).

Členové kroužku *Oreb* (též *Orebita*), který existoval od r. 1862, se scházeli

²⁾ J. Polák, Dvě poznámky o vztahu ruchovců k Fr. Schillerovi. ČMF 42, 1960, 233—236.

³⁾ Jar. Čelakovský, Za Emanuelelem Englem. Osvěta 38 (1908), díl I, 1—11.

v létě na hradebních valech pod Karlovem, v zimě v hostinci U Šumavy ve Štěpánské ulici.⁴⁾

Název *Oreb* snad chtěl napovídat myšlenku ukřižování a znovuvzkříšení, tedy okruh tužeb, z nichž vyrůstaly i Zpěvy páteční, nebo i vysoký umělecký cíl, dobytí Prahy, ovládnutí literatury.⁵⁾

Kroužek byl veden Jaromírem Čelakovským (1846—1914), „bratrem Sukem“, synem slavného básníka, potomním profesorem českých právních dějin na pražské universitě (od r. 1886) a poslancem národní strany svobodomyslné na českém sněmu a na říšské radě ve Vídni.

Dalšími členy *Orebu* kromě Sládky byli hlavně Ivan Klicpera — Slavinský (1846—1881), autor divčího románu *Jindra* (1876) a historických románů *Čeští vyhnanci* a *Bitva u Lipan* (1876), Alfred Slavík (1847—1904), pozdější profesor mineralogie a geologie, a bývalí spolužáci Sládkovi z novoměstského gymnasia *Svatopluk Čech* a *Klemens Neumann*.

Zakladatelem a hlavou *Bratří literárních* byl septimán Emanuel Engel — Karolinský (1844—1907), živý, oblíbený společník, pěstující hudbu a zpěv. Pokoušel se o epigramy, povídky a divadelní hry. Jako první ze své družiny vydal v r. 1867 vlastním nákladem *Báseň*. Jeho lyrika se vyznačovala lehkým tónem a přibuzností s lidovou písní. Hlubší byla jeho epika, jako *Skotský voj* (zbasnil vyprávění V. Huga o skotských dudácích u Waterloo), *Z venkova*, *Na Moravském poli*. V básni *Tyranům* hlásal optimistickou humánní víru a rozmělňoval helso volnost — rovnost — bratrství. V osmdesátých letech byl MUDr. Engel zvolen zemským a říšským poslancem za *Mladočechy*.

Název *Bratří literární* byl ve valné hromadě 12. března 1864 změněn na pojmenování *Vltavan*. V seznamu členstva se uvádějí jména dnes již zapadlá — zaujme z nich spolkové jméno *Ivan*, za nímž se skrýval pozdější jazykozpytec *Leopold Václav Geitler* (1847—1885).

Z některých pseudonymů (*Langer*, *Rubeš*, *Kalina*) můžeme usuzovat na snahu pěstovat humor, satiru a epiku v lidovém tónu. Ostatní spolková jména byla volena podle postav historických, podle rodiště a podobně. Ve spolkových písemnostech existuje také stránka nadepsaná *Nepřijati* s tímto záznamem: *Ruth*: pro podezření špiclovství školního.

Poslední valná hromada *Vltavana* se konala 16. července 1865.⁶⁾ Poněvadž byl

⁴⁾ L. Quis, České manifestační almanachy v letech padesátých až sedmdesátých. Květy 20 (1898), I. pol., 583—600 a 674—693.

⁵⁾ Naznačuje to např. formulace v básni V. Šnajdra *Ztracený našel jsem ráj* (I. r. Lužničana, Tábor 1869, 20):

Tak trpký není lidstva los!
Z Golgoty Horeb vztane,
a krev, co t a m jsme prolili,
zde červánkem nám vzplane!

⁶⁾ Doklady o spolkové činnosti uchovával Em. Engel. Jsou uloženy v LA PNP, odkud jsem čerpal příslušné údaje. Důležitější texty jsou přetištěny v přiloze.

spolkový život oslabován osobními spory, nezájmem i úbytkem některých členů, vyzvala otázka reorganizace. Příležitost se naskytla roku 1865, kdy někteří členové Oreba a Vltavana vstupovali na universitu a kdy bylo možno spojit oslabené síly.

Dne 8. října 1865 bylo sepsáno Vyzvání, které s připojenými prozatímními stanovami zvalo do nového spolku. Podepsalo se 16 členů bývalého Oreby a Vltavana, nechybí ani podpis Sládkův.

V sobotu dne 21. října 1865 se konala první valná hromada nové společnosti (za Neumannova předsednictví), pro kterou bylo třeba vymyslet jméno. Forchheim navrhol „Prahu“, Čelakovský „Ruch“. Byla provedena úprava stanov, zejména byl nově formulován § 5:

„Podmínkou přijetí za úda činného do odboru literárního jest, by ponavržený svou původní prací se vykázal a od dvou třetin schůzi přítomných úduvého odboru za úda přijat byl, kterážto poslední podmínka i při odboru společenském a pro příznivce platí.“

Tato valná hromada přijala do odboru literárního: Vrbu, Čelakovského, Klicperu, Slavíka, Forchheima, Sládka, Neumanna, Čecha, Engla, Zalužana.

Schůze se konaly každý týden, valné hromady na počátku semestrů. (Vkladné činilo minimálně 20 krejcarů, měsíční členský příspěvek 10 krejcarů.)

Ve třetí valné hromadě 28. října 1865 byl předsedou Ruchu zvolen Neumann, jednatelem literárního odboru Čelakovský, společenského Fleischmann, Sládek byl zvolen do sekce kritické.

Dne 9. ledna 1865 byl po prvé jako host uveden Václav Šnajdr, který potom významně zasahoval do Sládkova života (v souvislosti s americkou cestou). Dne 20. ledna byly předčítány Šnajdrovy básně a jejich autor přijat za člena.

Dne 23. ledna 1866 předčítal Sládek svoje verše v přítomnosti 14 členů spolku. Zachovány jsou jen názvy básní: Prstýnek, Zlí lidé, Lhaví lidé, Zlaté mládí, Matiče, Protivy, Lék, Opuštěná.

Z protokolů dále vyplývá, že členové dávali své práce, vydávané v albu Ruchu, k dispozici redakcím Lumíra a Květů, aby redakce mohla některé příspěvky přetisknout. Úkolem kritické komise bylo přijímat příspěvky do spolkového alba.

Dne 6. února 1866 četl bratr Ivan překlad úryvku Mickiewiczových Dziadů (ze IV. části). Na této valné hromadě byl přijat návrh Jar. Čelakovského a J. Sládka, aby album přijímalo jen práce původní a překlady aby byly zařazovány do časopisu, který bude obsahovat „práce méně dobré“.

Tato valná hromada schválila znění § 6 stanov (literárně pracující členové jsou povinni podat k posouzení každé dva měsíce aspoň jednu báseň a každé pololetí aspoň jednu prózu), dále název časopisu Ruch, „který se vydává ve formátu velký oktáv ve čtrnáctidenních lhůtách střídavě s Věstníkem“.

Dne 20. března 1866 bylo dlouhé a bouřlivé jednání o Lumíru, na jehož udržení měl Ruch zájem. (Členové se na časopis skládali a subskribovali jej.)

V rokování 10. dubna vystoupil Engel s iniciativním návrhem, aby spolek na-

jal s redakcí Lumíra společnou místnost, čímž by kromě jiných výhod získal vliv na řízení Lumíru. Po dlouhé debatě byl návrh Karolinského přijat.⁷⁾

Dne 24. dubna 1866 podal jednatel zprávu o proklamaci Poslání ke všem lidem dobré vůle, kterou zaslal na studentské spolky na gymnasiích. Nejdříve se ozval Slavoj z tábořského gymnasia. Přečtena byla proklamace i odpověď Slavojce.

V téže schůzi Suk „přináší srdečné Nazdar od Dr. Tyrše, jenž s potěchou srdečnou přijal čestné údství“.

O nadějích spolku na Lumír je zaprotokolován tento záznam: „Rosa ubezpečuje, že slíbeno mu redaktorem dosavadním, že po vyjití ještě dvou čísel budou tak pak skoro výhradně jen práce naše, takže budem moci říci l'état c'est moi.“ (1. května 1866.)

O titulech dalších dvou básní Sládkových se dovídáme ze schůze konané 22. května 1866 (Obrázky, Tři žebráci).

Engel navrhl zakoupení tabulky, která by označovala, že v místnosti je redakce; Čelakovský „považuje tabulku tu za štít proti policii“ (29. května 1866).

Na schůzi u Engla dne 16. června 1866 se diskutovalo o tom, jaká bude orientace příštího časopisu Ruch a plánovaly se příspěvky z oblasti beletrie i vědy. Sládek navrhl základní linii („necht obmezí se směr francouzský na míru co možná nejmenší, — veškerý vzhled necht obrátí se ku světu slovanskému“) a nabídl se, že bude psát „noticky z jihoslovanských krajín, obrázky z přírody ve směru K. Starého, prohlídne knihovnu Hněvkovského a Nejedlýho“ [v Žebráci] a starat se o literaturu francouzskou a anglickou. Šnajdr se přihlásil, že „chce zastat obor ruský a srbský, taktéž se doví, které beletristické listy v Rusku vycházejí . . .“, Čelakovský se zavázal sledovat oblast polskou, uspořádat korespondenci své matky s B. Němcovou, napsat historickou povídku a publikovat národní písně lužické, polské a maloruské. (To byl vlastně program budoucího Lumíra Sládkova, v němž se postupně poměr obou oblastí změnil tak, že slovanská ustoupila ve prospěch ostatních literatur světových.)

Ve valné hromadě 18. června (předsedal Sládek, přítomen prof. G. Ad. Vostřý) byla uzavřena činnost za uplynulý školní rok a přijat návrh sbírat po venkově písně, pověsti, pořekadla ap. Jednatel sdělil, že po nepříznivou dobu přestane Lumír vycházet, po válce ale že chce Petřík časopis vydávat dál a že jej pak dá úplně do rukou Ruchu.

⁷⁾ Zápis o tom praví: „Postaral se (Engel), aby spolek měl spolupůsobení ve vedení Lumíra. Vyjednal to, že by mohla společnost v místnosti privátní obývatí schůze a jen zábavy v hostinci. Redaktor Lumíra ještě s dvěma ze spolku najal by byt, na nějž kdyby spolek as 5 zl. měsíčně připlácel, našel by se zajisté pěkný co redakce Lumíra. Těch 5 zl. sicě zaleklo některé, ale když blíže to povážíme, platí každý z nás ještě více, měsíčně nejméně 50 kr. za nynějšího zařízení . . . Porovnáme-li výhody s příplatkem, máme velkou náhradu, neboť budeme mít dohlídku na redakci Lumíra a tedy rozhodný hlas ve věci té. I časopisy spolkové zůstanou tam vyloženy, a to poskytovalo by taktéž výhod značných . . . I jiné časopisy měli bychom tam . . . Konečně obývali bychom tam zába- vy patriarchální, jež by bratrského ducha tužily.“ (LA PNP, sign. 6 T 89.)

V 25. schůzi dne 31. října 1866 bylo rozhodnuto, že se spolek rozpustí. „Utvoření a směr společnosti Ruchu byly odvislé od doby minulé, jež byla literárnímu snažení přízniva, nyní však třeba na poli politickém soustředit síly,“ prohlásil Čelakovský. S tím v zásadě souhlasili Čech, Geitler a Sládek, který zdůraznil, že „hlavní rozdíl nového a starého spolku bude záležet v tajnosti; a tu třeba již vyloučit z něho mnohé cizorodé živly“. Do tříčlenné komise, která by se stala o budoucí věci spolku, byli zvoleni Sládek, Engel a Čelakovský.

Poslední spolková schůze se podle záznamu konala 14. listopadu 1866 za Englova předsednictví. Návrh komise na zrušení spolku byl přijat a veškeré náležitosti odevzdány důvěrníkovi, jímž byl zvolen Engel. Ten měl vše předat „prvnímu spolku, jenž by z elementů Ruchu se utvořil, pakli by za ně žádal“. Od pokladníka Zalužana přijal Engel 5 zlatých 47 krejcarů spolkového jmění.

*

Není známo, že by vznikl nový spolek Ruch nebo že by jiný spolek převzal materiály od Engla, jisté však je, že se tímto aktem organizace zbavila pasivních a nespolehlivých členů a že zvolená akční trojka s nejbližšími a nejaktivnějšími spolupracovníky pokračovala ve své činnosti dál. Účastnila se jednak protirakouských demonstrací, zejména v roce 1868, jednak promluvila literárně (či spíše literárně-politicky) almanachem Ruch 1868, přičemž stránku organizační, finanční a redakční vzal na svá bedra Sládek, zatím již vůdčí osobnost početné plejády básníků a veršovců.⁸⁾ Tak se stal Ruch 1868 náhradou plánovaného poválečného spolkového časopisu.

Mladí ve svém spolku předjali celé literární hnutí ruchové, hlavní vývojové tendence uměleckého i národněosvobozenického a sociálního hnutí, jež poznamenaly i velká díla slovesná, např. příležitostnou a politickou poezii Nerudových Knih veršů.

Nejdokonalejší uměleckou syntézou „ruchové“ tematiky se staly Nerudovy Zpěvy páteční. Uvedená tematika nebyla tedy omezena na období Ruchu, ale byla aktuální po celou dobu trvání národněosvobozenického zápasu.

*

Účastníci Ruchu byli si vědomi toho, že i literární kritika v letech padesátých hluboce upadla a že je potřeba ji pěstovat a posilovat její působivost na umění i život. I zde je možno hovořit o jakési prehistorii kritiky druhé poloviny 19. století, o období celkem utajeném. Počítáme-li první tištěné kritiky Sládkovy nebo Čechovy, jsme překvapeni vyspělostí a úrovní formy i úsudku. Ve skutečnosti nejde o kritické stati první, neboť oba jmenovaní i další autoři kritických projevů prošli školou Ruchu.

⁸⁾ Ovzduší, akce mládeže i zájem policie o Ruch v roce 1868 líčí monografie J. Poláka Americká cesta J. V. Sládky, Praha 1966, 9–24.

Střediskem školení literárního a kritického dorostu byla kritická komise R u c h u. O jejich schůzích a činnosti se zachoval osmerkový sešitek záznamů počínaje první schůzí ze dne 11. listopadu 1865.⁹⁾

Již v této schůzi byl přijat návrh, aby komise vydávala ve čtrnáctidenních lhůtách Věstník, jakousi obdobu psaného „alba“. Měl vyjít 26. listopadu 1865.

Ve druhé schůzi (17. listopadu) se členové kritické komise Čech, Engel, Forchheim, Klicpera a Neumann dohodli, jakých šifer budou používat.

Ve třetí schůzi komise dne 1. prosince 1865 byl jmenován okruh pracovníků, kteří budou psát kritiky (Čech, Kounic, Krch, Löwy, Nevole, Sládek, Slavík, Vrba, Zalužan), při šesté schůzi 19. ledna 1866 konstatoval Karolinský, že se na výzvu ke kritické činnosti přihlásilo 15 členů, mezi nimi např. Bavorský (Sládek), Vasílek (Šnajdr) a Volný (Čech). V téže schůzi bylo přijato pro album 11 básní Žitomírových (Vrbových). Je mezi nimi též báseň, která byla otištěna jako závěrečné číslo almanachu Ruch 1868, čili Sládek pro tento almanach vybíral i z básní, které vycházely ve spolkovém albu.

Sládek byl ve spolkovém kritickém časopise hodnocen, i sám do něho psal posudky: Dne 26. ledna 1866 (sedmá schůze komise) byly jeho práce přiděleny k posouzení „Strašmírovi a Sukovi z komise a Miškovskému z bratří“, dne 2. března 1866 byly přijaty Bavorského (Sládkovy) básně Prstýnek, Lhaví lidé, Zlaté mládí, Matičce, Protivy, Lék, Opuštěná. Bavorského kritika o Žitomírově „druhém cyklu“ vyšla podle záznamu ve 4. čísle Věstníku, posudky Bavorského básní byly publikovány v čísle 6 (Strašmírova) a 8 (Sukova a Miškovského).

Sládkova péče, aby se v jeho Lumíru (1866–1898) náležitě uplatňovala literární kritika, pramení zřejmě již z praxe v ruchovském Věstníku.

Také důraz, jaký v Lumíru kladl na kulturní a literární činnost, která tehdy bývala podceňována ve srovnání s politickou veřejnou aktivitou, navazuje na názory členů spolku Ruch, jak dokazuje jejich proklamace Poslání ke všem lidem dobré vůle.

Komplikovaná otázka, proč „ruchovec“ Sládek tak zaujatě podporoval „lumírovce“ Vrchlického, je vysvětlitelná ne pouze změnou názorů, ale formálními snahami ruchovců, kteří ještě nebyli schopni v náležitě intenzitě uskutečnit svoje nároky na reformu verše a vyšší úroveň poetické tvorby, ale usilovali o tuto reformu, jak vysvítá z Quisova a Čermákova stanoviska už v době jejich působení v tábořském tajném spolku Slavoj.

„Ale oběma nám vadila věčná a věčně se opakující sladká lyrika erotická a ty drobné, vlastenecké básně, jež nepovídaly nic nového a byly plny rétoriky a otřepaných frází... Ještě méně líbila se nám tehdejší básnická forma; protivil se nám ten neustálý a skoro napořád špatný jamb, zdál se nám českému jazyku nepřírozným, pouhým trochejem s předrážkou, jež pro stálé opakování unavovala. A pak ty vždy stejné sloky s chudým a ledabylým rýmem, ta kostrbatost verše, ta nepečlivost ve všem. I zachtělo se nám zahrát si na reformátory; přemítali jsme ustavičně o zlepšení české prozodie a hleděli jsme si pečlivě formy svých prací... Tento spolek, podobající se společnosti Ruchu, současně založené na akademickém gymnasiu, s nímž na podnět B. Pacáka již na jaře r. 1868 vstoupil v užší spojení, vzpružil a sesílil mezi námi literární snahy... přispěl k pozdějšímu úspěchu mladé generace v almanaších Ruch i Almanachu českého

⁹⁾ LA PNP, sign. 6 T 89, obálka XVI.

studentstva... Po pruské válce Slavoj i list Lužničan zanikly, nikoliv ale literární ruch jimi na našem ústavě vzbuzený. Zato počali jsme totiž tím pilněji psátí do místního listu Tábora...“¹⁰⁾

*

Celkový počet členů Ruchu dosáhl podle seznamu čísla 59 i s příznivci a dopisujícími členy. U prvních patnácti (je mezi nimi i Sládek) je poznámka, že založili spolek dne 21. října 1865. Většina členů je činných, hlavně v literárním odboru, jako dopisující jsou uvedeni Boh. Ptačovský, I. J. Pokorný, Ot. Červinka a Jakub Arbes. Mezi třemi příznivci je uveden Dr. Miroslav Tyrš.¹¹⁾

Jde o pracovníky nejrůznějších oborů, i o aspiranty vědecké práce a novinářství (Skrejšovský, Arbes).

Seznam členů Ruchu je poučný — bez jeho znalosti by se nám pozdější Sládkovy sokolské verše jevíly jako tematické novum, ve skutečnosti souvisí již s ruchovskou úctou k zakladateli Sokola a k čestnému členu studentského spolku.

Z citovaných materiálů a z našich závěrů a srovnání vyplývá, že většina sládkovské tematiky tkví v jeho příslušnosti k Ruchu a že jeho osobním přínosem je zvýšený důraz na překladatelskou činnost, která jej opravňovala ke sblížení s lumírovstvím Jaroslava Vrchlického.¹²⁾

Venkovský chlapec Sládek dostával se postupně v Ruchu na významné pozice svou vytrvalostí a tím, jak věrně držel ruchovské ideály a jak se osobně za ně exponoval literárně, spolkově a politicky. Zatímco většina členů odpadala nebo přecházela k jiným oborům, Sládek se distancoval od studia přírodovědy (1865/66—1867/68) a soustřeďoval se čím dál tím více na původní a překladatelskou tvorbu literární a stal se spolu se Sv. Čechem reprezentantem ruchovského období české literatury.¹³⁾

V početném týmu ruchovských věřovců vynikl tím, že do obecného průměrného fondu tematického a formálního vnesl originální osobní prožití (elegický akcent v politické a vlastenecké poezii), ale na rozdíl od Sv. Čecha nevyznával husitské patos (vlivem katolické rodiny a kraje).

Texty k prehistorii Sládkovy tvorby (1862—1865) nejsou dochovány, ale z titulů, z korespondence i z prvních publikovaných veršů lze soudit, že nebyly vynikající. Pokud se v nich vyskytuje slovo láska, je pojata jen úvahově. Podob-

ně je tomu i ve Sládkově časopiseckém debutu v Nerudových a Hálkových Květech (Mé písně I.—IV.), označeném ruchovským pseudonymem Josef Bavor.¹⁴⁾ Tento pseudonym i tento debut unikl pozornosti literárních historiků jen proto, že historie a prehistorie Ruchu nebyla zkoumána.

„Mé písně“ postrádají vášnivosti a prožité erotiky, jsou to spíše škádlivé dialogy mezi chlapcem a dívkou, která je zdrojem všech těch písniček. (Je tragikou básníkovu osudu, že nejhlubší prožitek vyslovil v těch verších, které byly zpívány lásce již mrtvé.)

I když Sládek v období spolku Ruchu nevytvořil ještě básně umělecké ceny, dostal od kolektivu cenné impulsy a základ, o něž se opírá všechna další činnost. V ní pak šlo o to, aby se dostala na uměleckou výši vytvořením syntézy kolektivní ideologie a osobní koncepce.

Významným přínosem k tomuto vzestupu bylo redigování a dotváření almanachu Ruch 1868, kdy Sládek pocítil maximum odpovědnosti a prožil paťos jedince, který se stává mluvčím kolektivu, a americká cesta, která přinesla další podněty a urychlila vývoj myšlenkový a umělecký.¹⁵⁾

Ruchovské základy byly tedy pokladnicí, z které Sládek po dlouhá léta čerpal. Cítil také meze těchto svých východisek a snažil se je překonat svým „lumírovstvím“, avšak v následujícím svém vývoji tuto hranici nepřekročil a dále nepostoupil.

Bylo by možno rozlišovat přípravné („spolkové“) období Ruchu od začátku let šedesátých do vydání almanachu Ruch 1868, charakterizované existencí studentských literárních spolků, hlavně Ruchu, a ruchovské období umělecké do vítězství Jaroslava Vrchlického. Hranicemi a periodizačními mezníky by mohl být almanach Ruch 1868 a almanach Máj, který sdružil epigony Jaroslava Vrchlického (1878).

Členství a činnost ve spolkovém životě daly Sládkovi pevný základ další orientace a tvorby tím spíše, že vždy toužil po překonání izolace a bolestinství a po přimknutí a součinnosti s kolektivním hnutím a úsilím, jak potvrdila jeho tematika sokolská, rolnická a dělnická.¹⁶⁾

EXKURZ

Inventář veškerých bratří literárních. Počínaje létem Páně 1864, a to sice hned 1. ledněm uvádí tyto členy a jejich spolková jména: Pro:

¹⁴⁾ Květy, týdeník beletristický a lehce poučný, s přílohou Česká včela. Ročník první. Redakcí V. Hála a J. Nerudy. V Praze 1865 a 1866. Č. 7 z 11. 1. 1866 pod titulem Ukázka nejnovější lyriky české otisklo na str. 73 až 75: Z ebrejských melodí, Od Václava Štulce, Malheur, „Z mladých nader“ (od Josefa Wenziga), Mé písně. Od Josefa Bavora [s. 74], „Bděte a modlete se“ od Em. Züngla, Mladý ptáček od V. Hála, Matičce od J. Nerudy, Pochod Sokolův od J. V. Jeřábka.

¹⁵⁾ Srov. J. Polák, Americká cesta J. V. Sládka, Praha 1966.

¹⁶⁾ Srov. J. Polák, J. V. Sládek jako básník sociální. SV 3, 1949/50, s. 117—120, 154—160.

¹⁰⁾ L. Quis, Kniha vzpomínek, Praha 1902, 199—209.

¹¹⁾ Archový seznam je spolu s ostatními důležitějšími doklady otištěn v příloze, v seznamu jsou podtrženy pseudonymy I. Klicpery, V. Kounice, V. Šnajdra, J. Štolby, Kraušnera a B. Pacáka. — V sešitku Jednatelská zpráva od 21. října r. 1865 a ž do se uvádí Bohuslav Ptačovský a Fr. Pokorný jako „úd dopisující v Kutné Hoře“, Otokar Červinka jako „úd dopisující v Ostředku“ a Arbes jako „úd dopisující na Smíchov“. (LA PNP, sing. 8 T 89, obálka XVII.)

¹²⁾ Srov. J. Polák, Překladatelské snahy J. V. Sládka. Sb. AUPO, fac. phil. 19, Philologica 10, Praha 1964, s. 35—49.

¹³⁾ Srov. J. Polák, Charakter „ruchovského“ období české literatury. Sb. AUPO, fac. phil. 13, Philologica 8, Praha 1962, s. 17—29.

šek (Prokop), Švarc (Hus), Šmaus (Otakar), Lodl (Rokycana), Fiala (Kolčan), Gruss (Langer), Vilím (Rubeš), Löwy (Rosický), Prokeš (Kalina), Balík (Vlastimil), Geitler (Ivan), Pellant Jan (Svaruš), Tůma (Retázek), Zalužan (Budivoj), Liegert (Byron), Zdrůbek (Chumavský), Hladík (Hobel), Šleif (Brus), Just. (LA PNP, sign. V 80.) — Kromě toho se v záznamech vyskytují pseudonymy Kněžoveský, Pardubský, Polabský, filemnický, Strašický, Podskalský, Růženský, Chlumecký, Vyšehrad, Krok, Lech, Žár z Ostromeče.

Za jménem Rubeš se tajil Antonín Vilím. Podle nedatovaného dopisu, adresovaného předsedovi Vltavana Karolínskému, se vzdal funkce, neboť odešel ze studií z Prahy do Dobrovice u Mladé Boleslavě, kde bydlel u pekaře Fr. Novotného. V dopise přeje „brzkého dokončení almanachu ve prospěch Nár. divadla“. Poněvadž poslední valná hromada Vltavana se konala 15. 7. 1865, pochází dopis z roku 1865 a vyplývá z něho, že almanach, vydaný r. 1868, byl plánován již členstvem Vltavana, spolku, který se na rozdíl od Oreba více věnoval lidové zábavě. (LA PNP, sign. 370/49, V 80 MVII, dar L. Ouisse.)

Název Bratří literární byl 12. 3. 1864 změněn na pojmenování Vltavan z toho důvodu, že spolková zkratka BL dala podnět k přezdívce „blázni“. Členstvo se scházivalo v hostinci U Šumavy nebo U Ameriky. Z dochovaných „Pravidel“ spolku citujeme nejdůležitější paragrafy:

- § 1. Jméno společnosti jest: Vltavan, soukromá společnost bratří literárních.
- § 2. Účel společnosti jest vzdělávání a ušlechtilé bavení jejich údů.
- § 3. Účele vytknutého bude hleděti se dosáhnouti slovem, písmem, příkladem a podporováním příkladu.
- § 8. Odborů stává při společnosti dvou, kritického a zábavního.
- § 9. Kritický má na práci pořádat nejméně jednou v měsíci při valných hromadách přednášky kritické neb jinak vědecké, má vyhledávati z časopisů práce hodné uveřejnění...

Spolek svoje členské schůze tajil před veřejností z obavy před udavači.

Ze spolkových protokolů cituji:

Protokol schůze výboru dne 25. 6. 1863 u br. Rosického (pokračovalo se v opravování stanov):

§ 36 přijímá se k návrhu Karolínského v následujícím znění: Časopisů je čtvero: Listy literární se směrem beletristickým, Obzor se směrem kriticko-polemickým, kdež spolu též veškeré zprávy spolkové se uveřejňují, Kukátko se směrem humoristickým a Věda se směrem vědeckým. Časopisy ty mají volené valnou hromadou redaktory a přijímají se do každého jen příslušné směru jeho články.

Vycházejí pak LL vždy 1. a 15. každého měsíce nejméně o 2 arších, Obzor každou sobotu nejméně o jednom archu, Věda vždy prvního každého měsíce nejméně o 2 arších obyčejného čtverce...

§ 39 zní k návrhu Karolínského: Zábavy zařizují se dvakrát za měsíc a pořádá je zábavní odbor, při nichž pak mohou se odbývat přednášky zábavné všeho druhu.

Protokol valné hromady odbývané u Lajblů 17. 10. 1863:

Bratr Karolínský co jednatel podává zprávu o stavu spolku před prázdninami a nyní. Práví, že bratr Hedvábný ohlásil své vystoupení pro přílišné zaměstnání, znova že přistupují bratři Polabský a Zajíc z Hasenburka (podle záznamu o prezenci se jmenovali Fril a Zajíček, pozn. J. P.) a že tedy všech bratrů dohromady, pakli shromáždění ničeho proti přijetí Polabského a Zajíce nemá, jest 26.

Bratr Vějr a Růženský ohlašují, že budou vydávat časopisy privátní, první vědecký, druhý humoristický.

Protokol o zábavní schůzi spolku 12. 12. 1863 zaznamenává, že se kromě kolozpěvu a čtyřhlasého zpěvu požádala loterie. Každý literární bratr zpracoval látku, kterou mu některý host vytáhl z krabice. Na lístcích byla témata: Zastaveníčko k svátku některého mezka, Vtip na vlastní uši, Poučná báseň o hře na kulečníku, Píseň o některém z bratří literárních, Óda na kuří oka, O jitrnici aj.

Těto soutěže se účastnil osmnáctiletý Sládek. Záznam o tom praví: Z hostů pracovali a odevzdali komisi látky pánové: Čelakovský, Óda na nos, Frič, Píseň o kaňce, Sládek, O svíčkové bábě, Sušický, Píseň o kolomazi. (První cenu obdržel Čelakovský, druhou Karolínský, třetí Frič, Sládek odměněn nebyl.)

Valná hromada 16. 1. 1864 u Lajblů:

Pardubský přivádí na řadu návrh br. Vejrovského, by totiž Věda stala se časopisem spolkovým a aby co příloha vědecká s Listy lit. vycházela a by též byla příloha hum. na způsob zaniklého Kukátko. Předseda nechá o návrhu br. Pardubského hlasovat, který se přijímá. (Za redaktora Vědy zvolen Vejrovský. Pardubský oznámil, že zařídí bezplatně 1. číslo Kukátko.)

Karolínský oznamuje, že si red. Otavana p. Kořan, úd Lípy, přeje, by jsme se též účastnili pracemi v podniknutí tom...

Schůze valné hromady 30. 1. 1864 u Lajblů:

Karolínský opětuje svůj návrh, by totiž spolek přispíval do Otavana a čte za tou příčinou „vyzvání“ uveřejněné v čís. 3 Obzoru. Pak činí návrh, aby spolek Otavana a Zvon odebíral. Pardubský připojuje návrh, aby se to, co se zaslati má do Otavana, dříve uveřejnilo v List. lit. Předseda dává o návrzích hlasovat, které se přijímají. (Dne 27. 2. 1864 zvolen za redaktora Listů literárních Žitomír, za redaktora Obzoru Karolínský, za redaktora Vědy Strašický, za redaktora Kukátko Radotín.)

Schůze 7. 5. 1864 u Lajblů:

Bratr Langer navrhuje co provizorního úda p. Jana Pelanta, spolkové jméno Svaruš, bratr Pardubský navrhuje p. Zalužana, spol. jméno Budivoj, bratr Strašický p. Tumu, spol. jméno Retázek...

Za redaktora L. 1. zvolen br. Žitomír, Obzoru br. Růženský, Vědy br. Karolínský, Kukátko br. Růženský.

Protokol schůze 1. 6. 1864:

Chlumský mluví o nebezpečnosti špicly — do školy že se nosí i jiné věci [než pokladní kniha], např. časopisy, poukazuje k obmezení většiny bratří, praví, že musíme se střežiti veřejnosti, k čemuž však již pozdě bude, až budeme zavřeni.

Podle protokolu valné hromady z 10. 12. 1864 byl přijat návrh Karolínského, aby vycházely dva časopisy, jeden beletristicko-polemický jako dosavadní Obzor a Listy literární a druhý jako dosavadní Kukátko, Věda odpadla. — Na valné hromadě 14. 12. 1864 navrhl Radotín, aby byl redaktor povinen přidat každý měsíc k Literárním listům humoristicko-satirickou přílohu. Nový časopis bude mít staré jméno, Listy literární.

Na valné hromadě 13. 5. 1865 se uvažovalo o tom, zdali by některé literární práce neměly být zpřístupněny veřejnosti ve formě almanachu.

Jako poslední je záznam o valné schůzi z 16. 7. 1865. Byl schválen návrh kritického odboru, aby se vydal almanach a aby Karolínský předložil jeho rukopis do 15. 10. 1866, potom se rozhodne, má-li být v almanachu i próza.

Po prázdninách (8. 10. 1865) bylo vydáno Vyzvání k založení nového spolku, po něm prohlášení Orebity (z 28. 10. 1865) a Vltavana (z 12. 12. 1865). Tyto texty otiskujeme spolu s svoláním Ruchu (Poslání ke všem lidem dobré vůle) ze dne 12. 4. 1866, se statutem Ruchu (Zvyky a usnešení ze schůzí) a se seznamem členů Ruchu. (LA PNP, sign. 6 T 89.)

PŘÍLOHA č. 1

Vyzvání

Každý, kdožkoliv po přečtení této osnovy stanov se zásadami hlavními srozuměn jsi a do spolku na základě stanov těch zřízeného hotov jsi vstoupit, podepiš jméno své na listinu tuto co znamená souhlasu a přístupu, zároveň udaje byt svůj.

Jakmile patnácte údův se přihlásí, svolá se schůze; místnost a čas každému zvláště se oznámí.

O stanovách jen ještě tolik, že se za nic důkladného a neomylného nepovažují a tudíž všichni údové vyzývají se, aby brali podíl na opravě jejich.

V Praze dne 8. října 1865

Jaromír Čelakovský Vodičkova ulice $\frac{936}{II.}$	Jindřich Zalužan č. p. 167/IV. Hluboká cesta
J. Sládek Václavské náměstí $\frac{430}{II.}$	Vítězslav Čeněk Kaplan Střelná ulice $\frac{893}{II.}$ (u sv. Ducha) I. patro
V. Tocauer Obecního dvora $\frac{798}{I.}$	Ivan Krch čis. $\frac{612}{II.}$
Fr. H. Prusík 40/IV	Josef Eulner $\frac{1317}{II.}$
M. Neumann Za novou branou č. 44.	A. Slavík $\frac{1325}{II.}$
V. Kounic Široká ul. $\frac{16}{II.}$	E. Engel $\frac{920}{II.}$
Sv. Čech Václavské náměstí 796.	Jcs. Ot. Forchhěim Střední jirchářská ulice $\frac{148}{II.}$ 3. patro
Ž. Vrba 499. — I; 2. schody 2. poschodí u Malika	Daniel Fleischmann Žitnobranská ul. $\frac{1383}{II.}$

PŘÍLOHA Č. 2

[Prohlášení bývalého spolku Orebity]

Nížepsaní, zučastnivší se v poslední schůzi spolku „Orebity“, uzavřeli psané čáso-pisy své „Lípu“ (2 roč.) a „Kritiku“ darovati novému, nadějnému družstvu „Ruchu“, postavivše si toliko za podmínku; by časopisy ty tomu z nich co majetek připadly, kdož by poslední ve společnosti „Ruchu“ setrval. V pádu pak, že by někteří v podepsaných až do konce ve společnosti „Ruchu“ vytrvali, má odbor literární též společ-nosti rozhodnout, komu z podepsaných časopisy ty náležeti mají. —

Vedle toho uzavřeli darovati knihovně nové společnosti ročník „Zlaté Prahy“, „Svobody“ a „Boleslavana“. — Což se tímto ctěnému družstvu u vědomost uvádí, s tou žádostí, že úpis tento do archivu společnosti zanešen byl a od starosty a jednatele nového družstva potvrzen byl na důkaz svolení. —

V Praze dne 28. října 1865

V. Strašmír
toho č. starosta

Jirka Suk
t. č. jednatel

Jaromír Čelakovský
jedenatel

Ivan Klicpera

Alfred Slavík

Mírumul Neumann

Josef Sládek

PŘÍLOHA Č. 3

[Prohlášení bývalého spolku Vltavan]

„Morituri te salutanti!“

Vysoce ctěná společnost Ruchu!

Vykonáváme povinnost uloženou nám Vltavanem, vědomo Tobě činice, že odkázal Ti veškeré své jmění, a to sice:

staré a nové stanovy —
tři ročníky „Listů literárních“ (3 svazky) —
tři ročníky „Obzoru“ (1 svazek) —
dva ročníky „Vědy“ (1 svazek) —
dva ročníky „Kukátka“ (1 svazek) —
čtyry ročníky protokolů (4 svazky)
šest knížek jednatelských, pokladnických a sekretářských —
manuscript Almanachu —
šest zlatých čtyřicet pět a půl krejcaru rak. čísla. —

V Praze, 12. prosince 1865.

Bývalého Vltavana

bývalý náměstek:

Hynek Krch Slavinský

bývalý sekretář:

Emanuel Engel Karolinský

PŘÍLOHA Č. 4

[Provolání spolku Ruch]

Poslání ke všem lidem dobré vůle!

Národ, který literatury své si nehledí, u něhožto Umky nenalezají přístřeší; byť by na poli politickém těch nejskvělejších vítězství dobýval, jest vždy národem jen polo-vičatým, nemajícím bezpečné budoucnosti; neboť veškerá snaha jeho jest jen rozčilené napnutí sil, základ jeho trvání tvoří jen dojmy, a jak ty pominou, nastává reakce v životě národa, síly sklesnou, nečinnost a ochablost zaujmou místo dřívějšího nadšení. — Netajme si toho více, že politické probuzení národa našeho, boje za práva naše zabsorbovaly u nás veškeré síly literárně činné, že krásná literatura našla málo pěstitelův v době poslední, tím méně však podporovatelův, vzduch doby nedávné byl záhubný všemu snažení literárnímu i jest bohužel ještě posud. — Národ však, řekli jsme již, bez činnosti literární jest jen nedospělce, slabochem, jenž nemá v sobě sám pramen mravní síly, jenž nežije, ale živoří. — Materialistická doba naše jest přiměřena zcela dle toho, aby ubila i poslední svatě nadšení, aby každé snažení literár-ní zbraní opovržení uvedla v nivec. — Kdo upřímně smýšlí s naším národem, musí tu starostlivě se tázat, kdy a jak nastane obrat ve zlu tom; kde a v kom nalezne a naléztí musí krásná literatura naše jednak dalšího pěstitele a vůdce, jednak podporo-vatele a zástitu svou? —

Dovolujeme si otázku tuto zodpovídat die rozhodného přesvědčení svého: V mladém pokolení našem, neboť kdež právem dlužno žádati obětovnosti a nadšení, ne-li u mlá-deže? — Kdež má býti uschován a trvale pojištěn pokrok národa našeho, ne-li v rukou „naděje vlasti“? — Kdež má poesie, belletristika, věda naléztí prorokův a žákův, ne-li v srdci mladých, nezkažených ještě sobectvím a hnusným materialismem! —

Touto myšlenkou vedeno, sestoupilo se více přátel v kruh bratrský — v společnost „Ruch“, jež si za úkol obrala buditi a co možná soustřediti všemi možnými prostředky veškeré mladší, vyvinující se talenty a podati jim všemožnou morální podporu. — Za

tím účelem chovajíc ve středu svém dosti síly a energie, by před veřejnost čestně vystoupit mohla, ustanovila na tom, převzítí vedení časopisu „Lumíra“, rozhodně ne však za tím účelem, by v diletantství a prázdnotě jeho dřívější pokračovala, ale aby z něj učinila orgán všech mladších, opravdivých talentův, jež by v něm útulku našli a soustředění. —

Pročež za účelem probuzení interasu ku pěkné literatuře, ustanovila se totiž na tom učiniti vyzvání ke všem stávajícím neb se tvořícím společnostem studentským na venkově i v Praze, jichž úkolem jest literární činnost neb vědecké snažení, by vstoupily ve spojení s ní prostředkem předsedy neb jednatele svého a jeho rukou zasílaly výsledky činnosti své společnosti Ruchu, jež jim tímto svou ochotnost projevuje, jak dalece možná bude prostřednictvím časopisu „Lumíra“ a i jinak práce dobré veřejnosti podat. — Tím by pak „Lumír“ fakticky stal se orgánem mladšího pokolení a společnost naše dosáhla by účele svého, jež si vytkla. — Dříve však třeba všestranného přičinění. — Za tím účelem obrací se ke všem, jimž není lhostejný rozvoj literatury naší, jmenovitě pak k mládeži studující a k ohniskům jejím, se žádostí, by věc společnosti považovaly za věc svou a se přičinily všemožně k rozšíření „Lumíra“. — V té důvěře, že přání společnosti ohlasu dojdou a podpory, posílá „Ruch“ pozdrav všem lidem dobré vůle! —

V Praze dne 12. dubna 1866.

J. Suk
jednatel

E. Engel Karolinský
t. č. starosta

Odpovědě neb dopisy zaslány buďtež společnosti vždy prostřednictvím toho, kdož „poslání“ toto do rukou toho kterého spolku dodá. —

PŘÍLOHA Č. 5

[Statut spolku Ruch]

Zvyky a usnešení se schůzí

1. Navrhnut-li někdo za úda, nesmí se to stát za jeho přítomnosti (sch. 8.). —
2. Každý úd činný musí užívat pseudonyma (sch. 5.).
3. Společnost vydává psaný časopis „Ruch“, jenž ob úterý vychází. Redaktor volí se ve valné hromadě ode všech přítomných úduv z komise kritické. Redaktor rozhoduje samostatně o přijetí té které práce do časopisu; autor může se odvolat ke komisi kritické, z jejíhožto však v té věci rozhodnutí dalšího odvolání není. — (sch. 16.) — Komise kritická činí z prací v časopise uveřejněných výběr, jež uveřejňuje v sešitech, jež tvoří celkem album společnosti „Ruch“ (sch. 1.) — Práce v album uveřejněné, opiše, chce-li, autor a jednatel odevzdá je do redakce „Lumíra“. — (sch. 8.) Staré práce možno číst ve schůzích, než komise kritická neběře je v úvahu, nemohou tudíž do album přijít. — Překlady se nedávají do album. — Časopis „Ruch“ vychází v čtrnáctidenních lhůtách a střídá se obtýden s Věstníkem. — Redaktor jest zodpověden za číslo a zaopatřuje si pisatele. (sch. 16.)
4. Spolek má památní knihu, v níž vypsán bude přehled činnosti a života společnosti a hosté do níž jména svá zapisovat budou. —
5. V místnosti jest vyložena kniha přání, do níž údové návrhy i dotazy ke všem hodnotářům činiti mohou. —
6. Údům se vydávají lístky legitimační, na nichž pokladník potvrzuje obdržené příspěvky (sch. 8.).

7. Každý návrh musí být podporován třemi údy (sch. 15).
8. Vkladné obnáší minimum 20 kr., měsíčný příspěvek —
9. Funkcionáři mají právo odročit schůzi společnosti s udáním zároveň času budoucí schůze (sch. 7.). —
10. Každý úd vynechav schůzi, má se ospravedlnit starostovi, jenž rozhoduje o platnosti ospravedlnění toho, kdo by tři schůze vynechal a neospravedlnil, považuje se ipso facto za vystoupeného. —
11. Co hlavní předmět schůzí týdenních bude se střídát jeden týden čtení prací komisí kritickou za dobré uznaných, čtení prací od úduv dopisujících neb spolkův jiných zaslaných a kritika ústní se přednáškou, rozpravou o literatuře i otázkách časových v tém dni druhém. —
12. Každý první týden v měsíci jest zábava. —
13. Jednatel vyvěsí jména těch, jež v předešlé schůzi nebyli přítomni, což zároveň jest vyzváním, by se starostovi ospravedlnili.
14. Pokladník vyvěsí vždy jména těch, jež za předešlý měsíc nezaplatili. —

PŘÍLOHA Č. 6

[Nedatovaný seznam členů spolku Ruch]

Jména

1. J. Čelakovský (Suk)	} založili sp.
dne 21. října
1865.	33. Kocal (Vosk.)
2. Ž. Vrba (Žitomír)		34. Kampolní
3. I. Klicpera (Chlumecký)		35. Skřejšovský
4. A. Slavík (Srna)		36. Karásek (Turek)
5. J. O. Forchheim (Růženský)		37. Šnajdr (Vasílek)
6. J. Sládek (Bavorský)		38. I. J. Pokorný
7. M. Neumann (Strašmír)		39. J. Štolba (Hradecký)
8. Sv. Čech (Volný)		40. Kraušner (Dalibor)
9. E. Engl (Karolinský)		41. Ot. Červinka
10. Jindř. Zalužan (Budívoj)		42. Pacák (Bělohradský)
11. Totzaur (Kozlanský)		43. Miřiovský (Mirkovič)
12. F. Petřík (Males)		45. Forchejm (Růženský)
13. D. Fleišmann —		44. Komers (Lišínský)
14. V. Koumic (Ruga)		45. Pikony (Severýn)
15. Fr. Skála (Hořícký)		30. Suk (Kanár)
16. J. F. Kraus		46. Horák (Jaroš)
17. M. Nevole (Miloš)	47. Marjánko (Clivio)	
18. B. Goranov (Pulev)	48. Kožíšek (Marinský)	
19. V. Kaplan (Lysský)	49. Arbes	
20. Tomasi (Toma)	50. Hladík (Hott)	
21. Čížek	51. Dr. Tyrš —	
22. H. Krch (Slavinský)	52. Vaníček (Oskar)	
23. Boh. Ptačovský	53. Brom (Ctibor)	
24. I. J. Loewy (Rosa)	54. Nejedlý (Ryšavý)	
25. J. Prošek	55. Bohutinský	
26. E. Bartelmus (Sosna)	56. Vodrážka	
27. I. Paděra (Paleček)	57. Ninger —	
28. Geitler (Ivan)	58. Seyler —	
29. Züngel (Pražák)	59. Landa —	
30. Suk		
31. Zajíček (Zajíc)		
32. Bambas (Miškovský)		

Všechny přílohy jsou uloženy v LA PNP, pozůstalost Lad. Quise, 6 T 89

Der Verein „Ruch“ und die Anfänge der literarischen Tätigkeit von J. V. Sládek

JOSEF POLÁK

ZUSAMMENFASSUNG

Josef Polák schildert in seinem Artikel die Geschichte der Studentenvereine der tschechischen Gymnasial- und Universitätsstudenten in den sechziger Jahren des 19. Jahrhunderts. Die Vereinigungen der Studenten beschäftigten sich vorwiegend mit der Literatur, und zwar ebenso mit der schöpferischen Tätigkeit ihrer Mitglieder, wie auch mit den Werken bekannter fremder Schriftsteller. Es gab Stimmen unter den Teilnehmern der Vereinsversammlungen, die eine slawische Orientierung der tschechischen Literatur befürworteten. In der ganzen Tätigkeit der Vereine spiegelt sich die erregte Atmosphäre des Jahrzehntes des grossen Aufstiegs und noch grösserer Hoffnungen der Tschechen wider. Der bedeutendste unter den literarischen Vereinen war „Ruch“ (= lebhaftigkeit), welcher im Jahre 1865 gegründet wurde. Seine Tätigkeit wurde nach den Akten des Vereins, welche der Autor im Nachlasse von Emanuel Engel und auch in anderen Nachlässen im Prager Literaturarchiv (LA PNP — Literární archiv Památníku národního písemnictví) fand, geschildert. Die Protokolle der Vereins „Ruch“, welcher nur 12 Monate tätig war, dokumentieren die Stimmung der radikalen akademischen Jugend und bringen wertvolle Informationen über die jugendlichen Ansichten und erste Schritte in der Literatur mehrerer bedeutender tschechischer Literaten, insbesondere des Dichters Josef Václav Sládek.

STUDIUM NA PRAŽSKÉ LÉKAŘSKÉ FAKULTĚ V 18. STOLETÍ VE SVĚTLE DĚKANSKÝCH PROTOKOLŮ

JARMILA PAROUBKOVÁ — MARIE POLÁČKOVÁ*

Tento příspěvek k dějinám University Karlovy je výsledkem pro-
studování děkanských protokolů, uložených v archivu UK.¹⁾ Údaje děkanských
protokolů zachycují živě mnohé stránky studijních reforem uskutečněných v 18.
století a osvětlují do značné míry vlastní studijní stránku tehdejšího vysokoškolského studia.

Rozvoj společenských vztahů a pokrok ve vědách byl příčinou několikeré re-
organizace studia v průběhu 18. století. Neuskutečněné návrhy superintendenta
Birelliho na reformu studia na vysokých školách vešly v platnost až za vlády
Marie Terezie jako nutný důsledek reformy státní správy z let 1746-51. Podpora
hospodářského rozvoje a byrokratizace státního aparátu vyžadovaly, aby z vy-
sokých škol vycházeli odborníci s vyšší kvalifikací. Zásada, že školská oblast
představuje důležité politikum, se stala charakteristickým znakem éry osvícen-
ského absolutismu.²⁾

V první etapě opravných snah byly uvedeny v život císařské dekrety z října
1747, jimiž bylo upraveno nejen filosofické a právnické studium, ale i studium
lékařské, které bylo dle zjištění reformní komise v r. 1746 na velmi nízké úrov-
ni, hlavně v teoretických předmětech.

O poměrech na pražské lékařské fakultě v té době podrobně zpravuje přípis
komise³⁾, který uvádí jako prvou příčinu všeobecného úpadku neshody mezi
profesory, které nepříznivě ovlivňují celý život na fakultě a projevují se jak ve
výchově, tak ve výuce. To potvrzuje také děkanský protokol obsáhlým zápisem⁴⁾

*) Práce vznikla na katedře jazyků pro lékařské fakulty (vedoucí doc. PhDr. Jan
Kábrt, CSC.).

¹⁾ Protocollum Decani et Excell. Facult. Medicae erectum 1727 (sign. A 31/7), Pro-
tocollum inclutae facultatis medicae ab anno 1753 (sign. A 31/10), Protocollum Facul-
tatis Medicae Pragensis ab anno MDCCLXXXIV (sign. A 31).

²⁾ Stručné dějiny University Karlovy, Praha 1964, str. 146.

³⁾ SÚA, Fond SM, Sign. U 26 1/1/1 — karton 2486, listy 345—447 a 368—393; Jan
Kábrt, Didakticko-metodický proces na pražské lékařské fakultě koncem 17. a v prů-
běhu 18. stol., Ústř. knih. FVL 7/67, D-297.

⁴⁾ P 1738/223, P 1739/239 (týž text jako v P 1738/223), P 1739/240, P 1740/242.
[P = protokol; první číslo označuje rok, druhé stranu]

o sporu, který vznikl pro rozdělení taxy za examen. Profesor-senior odmítl dát přiměřenou část taxy dvěma novým řádným profesorům, protože při své promoci odpřisáhli, že budou po celý jeden rok vyučovat zadarmo; z tohoto důvodu si chtěl přivlastnit nejen podíl z jejich řádného platu, ale i všechny mimořádné částky (sportulas); nakonec se profesor-senior Dr. Smith rozhodl, že mladším kolegům zcela výjimečně částku ponechá, potvrdí-li mu, že je to pouze pro tento jediný případ. Když profesori odmítli tuto podmínku přijmout, všichni se rozhořčeně rozešli a kandidáta nevyzkoušeli. Záležitost byla přednesena rektorovi prof. Puchholtzovi, který se rozhodl projednat ji na akademické schůzi za přítomnosti superintendenta. Tam bylo sice rozhodnuto kandidáta vyzkoušet, ale v projednávání finanční otázky se členové právnické fakulty vyjádřili souhlasně s jednáním prof. Smithe.⁵⁾ Také akademický senát, jemuž byla celá záležitost postoupena, rozhodl v tomto smyslu a oba profesori musili veřejně prohlásit, že neprávem a proti zvyku chtěli podíl na taxách. Děkan sám s tímto způsobem zřejmě nesouhlasil, jak je vidět ze zmíněného zápisu a z dalšího na téže straně,⁶⁾ kdy šlo o 3 zlaté, které zmíněný kandidát již prý zaplatil, ale o nichž se nevědělo, kam se poděly; děkan je raději sám věnoval do pokladny fakulty, aby nebyl do těchto záležitostí zapleten.⁷⁾

Nejen finanční, ale také prestižní otázky působily mezi profesory roztrpčení.⁸⁾ Jeden student věnoval svou oslavnou řeč na počest patronů lékařské fakulty

⁵⁾ P 1739/240: Clarissima Facultas Juridica conclamavit in unum, quod apud ipsam ipsorumque Professores consuetus sit, ut integro primo anno alicujus Professoris ordinarij, non solum ipsius salarium annuum sed et omnia a tentaminibus, Examinibus, Disputationibusque ac Promotionibus a candidatis solvi solitis, illi ipsi inter se (excluso primi anni Professore ordinario) distribuere soleant. Hinc conclusum fuit, quod apud Facultatem Medicam aequae sic tractari possit. An vero Facultas Juridica jus illud vel de jure et consuetudine? an vero per abusum sibi arroget, et an Facultas Medica Facultatis Juridicae abusus insequi teneatur? utrumque nescio! sed judicarem potius cum omnes hi actus sint actus Facultatis, et non Professorum tantum, hanc pecuniam etiam magis ad Cassam Facultatis devolvendam quam solis Professoribus distribuendam. spect. D. Decanus Excell. DD. Professores terque quaterque rogavit, ut ad invicem ratione palmarij in pace ac amicitate absque strepitu conveniant, sed surdis caneatur fabula, quia animi ex utraque parte nimis exacerbati et corda inardurata fuerunt, hinc res denuo delata fuit ad senatum Academicum, ubi 9. januarij in Sessione Academica auditis partibus conventum fuit ut D. D. Mayer et D. D. Scrinici publice coram toto amplissimo senatu Academico edicant quod Palmarium istud quod D. D. Smith iis pro Examine hoc appromiserat, nullo necessitate jure et citra consequentiam ab eo accipere velint: quibus edictis haec omnia protocollo Academico statim inserta fuerunt: et sic tandem hujus litis fuit finis. (D. D. — dominus doctor; DD. — domini)

⁶⁾ P 1740/242... ne videatur ex Avaritia hisce Artibus interesse

⁷⁾ P 1741/285: ego vero qua decanus deposui quotam illam tertiam 42 fl. 20 gr. ex ratione, cum huiusque ratione D. D. professores sint discordes, ac tentamen et examen dependeat...

⁸⁾ P 1739/240; P 1743/309-10: prof. Scrinici protestoval proti volbě děkana

Kosmy a Damiána profesoru Smithovi, jehož přirovnával k mecenáši. Dr. Scrinici hned po slavnosti v sakristii hlasitě protestoval proti takovému titulování, což pokládal děkan za nevhodné.⁹⁾

Jiný spor, týkající se tentokrát vlastních pedagogických otázek, vznikl při žádosti dvou studentů o připuštění ke zkouškám před absolvováním všech kolegií, tj. všech přednášek všech profesorů po předepsanou dobu.¹⁰⁾ V dlouhých jednáních na schůzích lékařské fakulty byl některými profesory uváděn ve prospěch kratšího studia úzus právnické fakulty, na níž jsou studenti bez potíží připuštěni ke zkouškám po prvním nebo druhém roce,¹¹⁾ i když nenavštěvují přednášky. Je zaznamenáno pět schůzí týkajících se tohoto tématu, svolání zvláštní komise a přípis seniora senátu prof. Smithe. Profesor Smith se rozhodně stavěl proti kratšímu studiu; poukazoval na nebezpečí, které hrozí pacientům, budou-li studenti brzy pouštěni do praxe. Závěr jednání vyzněl v tomto smyslu:

Po studiu, které trvá 4 roky ode dne imatrikulace, tj. po postupném absolvování přednášek všech čtyř kateder,¹²⁾ které pravidelně navštěvoval, může se posluchač hlásit ke zkouškám. Jestliže profesori shledají, že některý student může být pro zvláštní píli připuštěn ke zkoušce dříve, je třeba jednomyslného souhlasu, neboť by profesori ztratili respekt, kdyby mezi nimi byla neshoda. V případě nejednotnosti rozhodne celá fakulta¹³⁾ většinou hlasů. Po tomto rozhodnutí jsou profesori povinni studenta vyzkoušet, i když se předtím stavěli proti zkoušce. Kandidáta navrhuje děkan, i kdyby jím nebyl profesor, ale člen gremia¹⁴⁾ fakulty.

V této souvislosti vyvstává otázka, zda ve skutečnosti studia v tomto období trvala 5 let, jak předpisují statuta (Renovata z r. 1688),¹⁵⁾ nebo jen čtyři roky — protokol uvádí v jednom záznamu quatuor collegia, v druhém výslovně čtyři roky.¹⁶⁾ Zdá se, že přesná znalost statut nebyla profesorům lékařské fakulty zcela běžná, protože v průběhu zmíněných jednání byl děkan lékařské fa-

⁹⁾ týž záznam: ... Excell. D. Prof. Scrinici... protestatus fuit contra Titulaturam D. Maecenati datam. Sed meo judicio male, cum id non factum fuerit in loco competentem et cum moderamine ac tempore debito. (P 1739/240)

¹⁰⁾ P 1741/281

¹¹⁾ P 1742/289-91: Responderunt pluribus votis, quod etiam Juristae, licet uno, vel altero anno, aut plane aliunde venientes non frequentent, ad tentamen citra difficultatem admittantur.

¹²⁾ Ve zmíněném záznamu jsou uváděni tři profesori, protože katedra anatomie je dosud neobsazena.

¹³⁾ Tj. nejen pedagogové-profesori, ale ze všech lékařů inkorporovaných fakultou ti, kteří dostali právo účastnit se zasedání a hlasovat (incorporati cum voto et stallo).

¹⁴⁾ Z ostatních lékařů příslušejících k fakultě.

¹⁵⁾ J. Kábrt, Didakticko-metod. proces na pražské lékař. fak., Ústř. knih. FVL 7/67, D-297, příloha

¹⁶⁾ P 1742/289... praevia Collegia publica in hac Alma Universitate regulariter integro quadriennio a die immatriculationis computando frequentare

kulty pověřen úřadujícím rektorem Dr. Puchholtzem, aby spolu s některými staršími lékaři prostudoval statuta lékařské fakulty a referoval o nich na schůzi, aby se při řešení těchto studijních otázek postupovalo shodně se statuty.¹⁷⁾

Jak vypadala vlastní úroveň studia, se můžeme dovědět ze dvou svědectví: podle toho, kolik vyučující studentům dávali i podle toho, kolik na nich při zkouškách chtěli. Obě hlediska by měla být samozřejmě v rovnováze; ale byl možný extrém do jedné i druhé strany. Kolik znalostí, do jaké hloubky i šíře se žádalo, se ve všech případech nedá zjistit. Otázky, kladené při zkouškách, jsou v protokolech však často uvedeny a zpravidla jsou zaznamenány i teze disputací.¹⁸⁾ Závěrečná zkouška měla tři části. První byla teoretická — tentamen — při níž student odpovídal na profesorské otázky dle různých autorů; když obstál, vylosoval některý z Hippokratových aforismů, který potom řešil při praktické zkoušce — examen — a uvedl na něj praktický příklad. Každá z těchto zkoušek trvala tři až čtyři hodiny a student byl zkoušen všemi profesory rigorosissime a strictissime.¹⁹⁾ Když byly teoretické znalosti studentovy dobré, následovala praktická zkouška brzy po teoretické. Nato byly studentovi zadány teze pro disputaci; někdy si je směl zvolit sám.

Vyjádření profesorů o znalostech studenta jsou ve většině případů pochvalná: 34 vyjádření oceňuje výkon studenta jako velmi pěkný nebo výborný, 21 jako dobrý;²⁰⁾ 8 studentů prospělo uspokojivě nebo s napomenutím,²¹⁾ aby se

17) P 1742/288-90

18) P 1737/206.. disputatio de Camphorea; P 1739/240.. materia de Febre miliarí pro Thesibus intra 6 septimanas conficiendis assignata fuit P. 1740/242.. disp. inaug. De corruptelis Medicamentorum praecavendis; P. 1741/273.. Thesis de Bile

P 1741/280: otázky při teoretické zkoušce — tentamen: de sensuum organis, Humoribus, Respirazione, Pulsu, et Anatomia

P 1741/281 — při teoretické zkoušce studenta, který žádal o časnější přípuštění ke zkoušce: ex variis Authorum sententijs de Structura Cordis, circulatione sanguinis, etiam in foetu, de sensuum organis, Humoribus, Respirazione, Pulsu, et Anatomia, sectionis 4^{tae} Aphorismus 38. Hippocratis, pro futuro Examine interpretandum, ac casum desuper factum resolvendum

P 1746/351: disput. de vera Lienis in oeconomia naturali Structura, necessitate atque utilitate qui quinque sibi propositis argumentis tam gloriose quam docte et fundate respondit

19) P 1741/284

20) Cum omni laude, gloriose, eleganter apod.:

P 1732/166, P 1732/167, P 1734/186, P 1737/206, P 1741/280, P 1741/285, P 1744/301, P 1744/321 aj.

21) P 1744/321 — ut apud unos patientes in difficilioribus casibus semper medicum quandam seniore in Consilium trahat

P 1745/335 — magis praxi quam theoria respondit

P 1745/351 — admonitus tamen de formulis magistraliter firmandis

P 1745/352 — omnibus satisfacit, ut tamen in Examine melius praeparatus compareat, admonitus est

zlepšili v předpisování léků, nebo aby k obtížnějším případům přizvali zkušeného lékaře; 2 studenti znali velmi málo a byla jim odložena zkouška,²²⁾ bez udání prospěchu je 16 zkoušek. Malé procento neprospěvších neukazuje velkou přísnost, i když je u některých zkoušek výslovně uvedeno, že zkouška byla rigorózní.²³⁾

Takto vypadalo studium a příprava studentů z hlediska profesorů. V záznamech, vedených samotným děkanem, se dá však vystopovat i názor studentů na studium. Je to jednak kritika některých organizačních nedostatků, například spor o precedenci²⁴⁾ — stížnost studenta, že jiný, později imatrikulovaný, měl disputaci dříve než on. V jiných případech zbytečné prodlužování studia a odklad promoce byl způsoben tím, že některý profesor neprostudoval v příslušném termínu studentovy teze pro disputaci. Takový průtah trval někdy měsíce, ba i roky, ač měl být posudek dokončen dle statut fakulty do 6 týdnů.²⁴⁾ Na právnické fakultě jej profesori vypracovávali dokonce i během jednoho týdne. Studenti se v případech průtahu odvolávali k Akademickému senátu, který rozhodl podle statut fakulty.

I vlastní výuka byla značně zanedbávána. Při dlouhých jednáních o neshodách profesorů v otázkách finančních bylo konstatováno, že někteří profesori konají přednášky, kdy chtějí a někdy je po celé týdny vynechávají. Byli napomenuti, aby byli dbalí své povinnosti, konali přednášky dle rozvrhu a nedostavili se jenom z vážné příčiny.²⁵⁾

V důsledku těchto poměrů i studenti nedbali o řádné studium, nenavštěvovali přednášky tak pečlivě, jak měli²⁶⁾ a věnovali se leckdy lékařské praxi bez oprávnění.²⁷⁾ Tento stav byl zřejmě tak povážlivý, že se děkan cítil nucen vyvést

22) P 1740/253 — ad annum integrum suspensus fuit

23) P 1741/281 — rigorosissime examinatus est

24) P 1740/264: Ingressum habuit ad Sess. Academicam D. Dümph, ut determinetur dies Promotionis, cum Exc. D. Prof. et Promotor Smith illam ab uno tempore ad alterum determinet... Conquestus ego ad senatum Academicum quod D. Candidati proprie vexentur tam cum Censura Thesium apud Eundem Ex. D. Prof. per menses immo annos sicut Thesim de Bile quam jam D. Zeller defendere habet, hanc jam 4 annos esse sub labore... opposui, quod ex Statutis Facultatis intra 6 Septim. parata esse... resolutum: cum Problema resolvendum etiam Juris Professoribus vel ad octiduum insinuatum parari soleat, ut igitur vel Promotionem faciat vel sequens Prof. promoveat.

25) P 1742/289-90: Non minus compertum fuit, quod aliqui D. D. Professores non modo a Collegiis publicis saepe ad libitum et quandoque per integras hebdomadas emanerint, verum etiam neque statis horis cum gravi suorum Auditorum dispendio Collegia tradiderint, ad cuius abusus plenam et seriam eliminationem iidem D. D. Professores districte admonentur, ut memores suscepti muneris et obligationis eorum conscientiae incumbens collegia statis horis gerant, neque ab his sine justa et gravi causa se se absentent.

26) P 1741/281: ... Collegia Practica rarius frequentaverint

27) P 1740/243, P 1742/289-90, P 1743/320

vyhlášku o zákazu praxe před dosažením doktorátu.²⁸⁾ Fakt, že studenti provozovali praxi před dosažením gradu, je do jisté míry akceptováním neutěšeného stavu výuky na fakultě. Byly tu však i snahy opravné, jež vyšly od mladých lékařů fakulty, kteří byli členy lékařského kolegia, ale na fakultě neučili; tito lékaři si stěžovali na stav studia dvorské kanceláři; v důsledku toho přišel na fakultu přípis od dvorské komise. U profesorů tento čin vyvolal ovšem rozhořčení.²⁹⁾

Uplynuly ještě dva roky od této události, než zasáhla lékařskou fakultu úprava studia. V protokole je o ní zmínka,³⁰⁾ záznamy jsou však velmi stručné a odkazují na liber rescriptorum.

Tyto reformy jsou začátkem nového údobí pro vysoké školy, protože přinášejí novou organizaci celého studijního řádu. Na lékařské fakultě byl zvětšen počet profesorů, zřízena stolice přírodopisu, zavedena chemie, zajišťován materiál pro pitvy. Pro praktickou výuku měli umožnit dva nejstarší profesori návštěvu nemocnic (doporučeno již ve vyhlášce proti nezákonné praxi v r. 1740). Chemická praktika měli provádět v lékárnách. Profesori měli ohlašovat a přesně dodržovat přednášky veřejné i soukromé. V r. 1753 bylo uskutečněno další rozšíření profesorského sboru. V tomto období bylo studium zásadně reorganizováno po stránce právní. Na fakultách byli ustaveni studijní direktori, kteří podléhali úředně arcibiskupovi, o dva roky později byli dáni pod kompetenci zemských úřadů. Jejich povinností bylo starat se o povznesení vědy i výuky, bylo jim proto svěřeno řízení veřejných disputací a zkoušek, schvalovali učebnice, kontrolovali katalogy, jejich prostřednictvím řídila vláda veškerou pedagogickou i vědeckou práci; opakovaná nařízení z r. 1755, 1756, 1762 ukládala předložit direk-

²⁸⁾ P 1740/243: Praeterea caveant DD. Medicinae Auditores, ne ullus praesumat tempore studiorum, antequam Gradum adeptus fuerit vel unicum, multo minus plures Patientes in curam suam suscipere iisque Medicamenta praescribere vel ordinare, absque scitu et consensu unius vel alterius D. Professoris vel Medicinae Doctoris hujus Almae Universitatis Pragensis sed potius sese in praesentia Excell. ordinariorum apud Fratres Misericordiae in Hospitalibus et nosocomijs in Praxi exercent: vero qui his contra venerint, de merito non solum e Matricula expungentur, sed adhuc sensibiliter punientur. P 1740/244: Ignatius Knecht... ad hoc decretum effigendum causam dedit qui non solum praesumpsit Illustrissimum quendam Baronem Hydrope laborantem (:quem alii DDni Medici Pragenses viri Doctissimi frequentaverant:) in curam suam solum suscipere, sed et cum feliciter ad mortem usque curare, his non contentus, Inclutam Facultatem medicam omnesque hujus Facultatis Doctores vituperavit... Omnibus ex rationibus tunc temporis Decanus Voss praefatum D. Knecht de merito e Matricula expunxit. Vide Matriculam Medicam anni 1739.

²⁹⁾ P 1745/346: ... hi D. Facultatis potiores juniores Medici a nobis magnis laboribus exculti ingrati in id etiam ingressi, quod ad Commissionem Aulicam ratione Studiorum restaurandorum dicenda et accusanda habeant, insolentia ingrata... auditum fuit, quod ad Facul. pervenerit quaestio a Commissione eadem Aulica quae dicenda baheant, et ibidem quod negligentiam Professorum prolongationem et nescio quod in Studiis accusent...

³⁰⁾ P 1747/356, P 1748/362

toru příslušné fakulty k cenzuře vše, co mělo být dáno do tisku.³¹⁾ Ústředním úřadem habsburských universit byla od té doby dvorská studijní komise v čele s vídeňským arcibiskupem.

Staré akademické orgány — akademický senát, úřad rektora a děkana — trvaly, ale jejich funkce byla značně omezena. Profesori nemohli být např. voleni do akademických funkcí, protože toto právo přešlo na doktorská kolegia; akademický senát byl rozdělen na judiciální a politický. Školská a studijní funkce university byla tak odloučena od správních záležitostí,³²⁾ což dávalo státu možnost zesilovat svůj vliv ve školské oblasti.

Tyto reformy se do jisté míry odrážejí i v děkanských protokolech. Zavedení nových oborů se jeví jednak v námětech disputací,³³⁾ jednak je naznačují zmínky o přípravě anatomických preparátů a o docházce do lékárny.³⁴⁾

Po organizační a správní stránce je třeba si všimnout doslovného záznamu nové přísahy, kterou skládal nově promovaný lékař,³⁵⁾ upadajícího významu funkce superintendenta, který vykonával arcibiskup³⁶⁾ — dekretem bylo sděleno profesorům a fakultě, že není třeba svolení arcibiskupova, aby kandidát medicíny směl složit tentamen a examen; stačí svolení profesorů z akademického senátu — a zaniknutí povinnosti získat hodnost magistra filosofie před vstupem na lékařskou fakultu.³⁷⁾ Zeslabená autonomnost universit je patrna z dekretu, který nabádá profesory k poslušnosti direktorovi studií.³⁸⁾

Obraz výuky je v tomto období daleko pestřejší než v období předešlém. Je patrné úsilí o zvýšení úrovně studia, a to jak ze strany státu, tak pod jeho tlakem i ze strany pedagogického sboru fakulty. Stát potřeboval kvalifikované odborníky a neměl zájem na tom, aby nenadaní studenti zatěžovali školské instituce. Studijní komise doporučila, aby nenadaní studenti byli buď posláni zpět

³¹⁾ Jan Kábrt, Didakticko-metod. proces na pražské lék. fak., Ústř. knih. FVL 7/67, D-297, str. 108

P. K. Jaksch, Gesetzlexikon in Geistlichen, Religions- und Toleranzsachen, von 1601 bis Ende 1800, Prag, 1828, Bd. 1—6, V, str. 607

³²⁾ Stručné dějiny University Karlovy, Praha 1964, str. 152-3

³³⁾ P 1751/554: de metallorum noxa in ciborum, potuum et medicamentorum praeparatione

P 1751/536: an Medicus Therapiae experimentalis praevaleat medico Chymico

P 1751/530: de morbis praecipue paralyticis per electrificationem curandis

³⁴⁾ P 1750/506, P 1748/395

³⁵⁾ P 1749/455

³⁶⁾ P 1755/115

³⁷⁾ P 1764/387: Notandum hunc D. M. primum fuisse promotum in Med. doctorem absque Magisterium Philosophiae habuerit. Patribus Societatis non habita reflexione erga illorum protestatione.

³⁸⁾ P 1755/79: ... Decretum Cel'ssimi D'ni Protectoris, in cujus D'ni Professores severe admonentur ad obedientiam praestandam D'no Directori.

na nižší školy, nebo byli vyškrtnuti z matricy.³⁹⁾ O úroveň výuky se dbalo nařízenými, vyžadujícími od profesorů náročnost a nestrannost.⁴⁰⁾ Profesori pochopitelně reagovali zpřísněnými požadavky. Velice podrobný záznam o otázkách a odpovědích zkoušeného studenta dokazuje oprávněnost vyšších požadavků.⁴¹⁾ V případě tohoto studenta, který byl zřejmě prvním zkoušeným po reformě studia, rozhodl profesor MacNeven, aby byla kandidátovi medicíny, i když „non satisfacit“, zkouška uznána vzhledem k tomu, že na studenty, kteří promovali nedlouho před ním, byly kládeny menší nároky; student však musel podpisem v protokole potvrdit, že po tři roky bude pracovat pouze pod dozorem zkušeného praktika a že sám nebude v žádném případě rozhodovat. Četní studenti byli potom reprobováni s poukazem, aby si doplnili teoretické znalosti studiem dobrých nosologů a patologů a cvičili se v praxi pod vedením profesora, později u lůžka nemocného v nemocnici Milosrdných bratří, a aby prakticky zvládli předpisování léků. Podmínkou je také návštěva přednášek, hlavně z chemie, včetně potvrzení o jejich absolvování a prospěchu.⁴²⁾ Studentovi byla určena délka odkladů,⁴³⁾ několik týdnů až rok, někdy mu však bylo ponecháno na vůli, aby se dostavil ke zkouškám, až si bude vědom lepších znalostí.⁴⁴⁾

Nedovolená praxe však nevymizela ani v tomto období zpřísněného studia.⁴⁵⁾

³⁹⁾ P 1753/15: ...neplní se nařízení, aby po splnění dvouletého filosofického studia nebyl připuštěn ke studiu teologie, práv ani lékařství, kdo by neprokázal, že zvládá základy řečnictví, historie a řečtiny. Studenti medicíny I. ročníku musí napříště ustát ve studiu, aby si nejprve tyto znalosti doplnili, jestliže je dříve nezískali. (překlad) P 1763/336: Initmatum a Regia commissione Universitatis, ut illi studiosi qui talenta insufficientia habent pro studio vel ad repetendas scholas priores remittantur, vel matricula deleantur.

⁴⁰⁾ P 1769/489: 20. 3. Perlectum rescriptum Regium, per quod Facultatis Medicae Cell. D'no Praesidi et Professoribus imputatur, quod in Examinibus Medicis non satis severe procedant, unde si quaedam partialitas observari deberet, ejus modi jam Examinatus Praegae Viennam ad reexaminandum citabitur, ubi si non substiterit, gradu suo acquisito privabitur.

⁴¹⁾ P 1753/12—14.

⁴²⁾ P 1754/38, P 1754/144, P 1759/211, P 1771/543, P 1774/63, P 1776/142, P 1778/204, P 1778/201, P 1781/283

⁴³⁾ P 1772/27: — ut cum in formulis componendis non satis versatus esset, collegia Materiae Medicae per unum vel alterum Mensem frequentet; antequam Disputationem publicam habuerit

P 1752/564, P 1752/573, P 1756/123,

P 1765/411: ..non tamen ante elapsum unum Annum redire possit P 1769/489: ..re-jectus fuit, ut intra Annum denuo ad idem tentamen repetendum compareat

P 1772/13: ..ut per aliquod Menses adhuc Collegia frequentet et se diligenter applicet, et cum profectus attulerit testimonium,

P 1774/100: ..ut melius studeat et post duos annos melius praeparatus compareat; P 1777/189; P 1778/193 aj.

⁴⁴⁾ P 1757/151: ..ut post quaecunque temporis intervallum se paratum senserit, pro examine subeundo sese iterum insinuet

⁴⁵⁾ P 1764/378-9: ..18. 3. subivit examen Medicus Bretschneider, qui jam a multis annis illicite praxim Bohemo Lipae exercuit, satis apte respondit omnia..

Mnohdy byl případ řešen mírně napomenutím a slibem,⁴⁶⁾ jindy byl medik, který již léta provozoval lékařskou praxi, povolán ke zkouškám.⁴⁷⁾ Při soustavném nedbání zákazu provozovat lékařskou praxi bez příslušné hodnosti bylo nutno pohrozit vězením a vyloučením z města i země.⁴⁸⁾

Usilí profesorů o patřičnou úroveň lékařského studia došlo uznání v r. 1770 královským dekretem, v němž je chválena pečlivá práce profesorů medicíny.⁴⁹⁾

Upevňování absolutistické centralizované moci vrcholí za Josefa II. Důsledkem je další podřízení církve potřebám státu, vliv církve je omezován — toleranční patent z r. 1781 dává přístup na vysoké školy i nekatolíkům, včetně židů. Roku 1782 je na universitě zrušeno povinné vyznání víry a přísaha poslušnosti papežské stolici a je zavedena „formula promovendi“ a „sponsio solemnis“. V témže roce byly zrušeny úřady direktorů a jejich kompetence byla převedena na děkany, kteří měli být nyní opět, a to výhradně, voleni z řad profesorů.⁵⁰⁾ Studium na lékařské fakultě bylo upraveno nařízením zemského gubernia z 3. 7. 1786, jímž byly přesně rozvrženy přednášky z jednotlivých oborů a zavedena klinická výuka interní a chirurgická.

Reformy, které se uskutečňovaly na fakultách, se vyznačovaly snahou o praktickou upotřebitelnost přednášené látky. Tomu odpovídá i rozhodnutí, jímž byla zrušena pro dosažení doktorátu povinná inaugurační disputace a zavedena praktická zkouška u lůžka.⁵¹⁾

Do rámce zjednodušování, sjednocování a utilitaristického pojetí školství zapadá i odstranění latiny a zavedení němčiny jako první řeči země. Na lékařské fakultě zůstaly latinské jen přednášky v nauce o léčivech a v klinické medicíně. Doktorské zkoušky se konaly jen v jazyce německém.⁵²⁾

Bedlivý dohled nad školstvím se jeví i v děkanském protokole: jeden císařský dekret následuje za druhým a ukládá zařadit záležitosti nejružnějšího cha-

⁴⁶⁾ P 1765/426

⁴⁷⁾ P 1762/307

⁴⁸⁾ P 1765/428: 27. 1. advocatus Auditor Medicinae de Vangen, qui ob illicitam Praxim saepius accusatus, atque a Perillustri D. admonitus tamen non destitit... annuit non tantum has, sed plures alias compillasse formulas, idque ex paupertate fecisse... ut per 6 tantum dies in arrestu detineatur, utut multo graviorem promeritus esset poenam, hac annexa admonitione, quod si secunda depraehensus fuerit: vice non tantum ex Civitate, sed ex Regno pelletur.

⁴⁹⁾ P 1770/517: ...Aprilis. Mediante decreto Regio approbatur diligentia et labores Cell. D'norum Professorum Medicinae.

⁵⁰⁾ Stručné dějiny University Karlovy, Praha 1964, str. 156

⁵¹⁾ Jan Kábrt, Didakticko-metodický proces na pražské lékař. fakultě koncem 17. a v průběhu 18. stol., Ústí. knih. FVL 7/67, D-297, str. 190

J. D. John, Lexikon der k. k. Medizinalgesetze, I—VI, Prag 1790—1798, II., str. 100

⁵²⁾ V. Vaněček, Kapitoly o právních dějinách Karlovy univ., Praha 1946, str. 60

J. Kábrt, Didakticko-metod. proces na praž. lék. fak., str. 202

D. Kostetzky, Praktisches Handbuch der Gesetze die Universitätsstudien betreffend, Prag, 1825, § 107, str. 73

rakteru v pedagogické oblasti. Jsou to např. konkursy na nově zavedené stolice, dekret o zahájení interní výuky pro chirurgy,⁵³⁾ žádost o přesný seznam učitelů, kteří jsou dosazeni na jednotlivých fakultách, dotaz, kterým předmětům vyučují a v kterou dobu, z kterých učebnic přednášejí, zda podle předpisu nebo podle vlastní volby, podle plánu atd.⁵⁴⁾ Je zde dále i dotaz na způsob zkoušení lékařů a ranlékářů,⁵⁵⁾ na obsazení stolice přírodních věd a ranlékařství.⁵⁶⁾ V jiném dekretu je zaslán seznam nástrojů a bandáží, které jsou k dostání,⁵⁷⁾ stanovena doba přednášek atd.⁵⁸⁾ 3. 12. 1784 přichází dekret týkající se přetisku scholastických knih. Fakulta zaujala k návrhu odmítavé stanovisko s odůvodněním, že je nedostatek jiných věcí.⁵⁹⁾ O vybudované chemické laboratoři jedná dekret z 9. 10. 1784.⁶⁰⁾

Výsledky zkoušek vykazují v období těsně po reformě poměrně hodně reprobačí s odkazem na další návštěvu přednášek a praktických cvičení (collegia practica),⁶¹⁾ odklad byl udělen obvykle na jeden semestr, někdy na celý rok.⁶²⁾ Hodnocení výkonů bylo také přesně vymezeno a rozděleno na třídy. Důležité novum přináší císařský dekret, rušící inaugurační disputace, v nichž kandidát medicíny obhajoval teze z různých oblastí medicíny, aby dokázal svoji způsobilost obdržet titul doktora medicíny, a zavádí ověření kandidátových schopností daleko praktičtějším způsobem⁶³⁾: po druhé, praktické zkoušce, dostane posluchač medicíny do ošetřování tři pacienty v nemocnici Milosrdných bratří; o jejich nemocech sepíše podrobné chorobopisy, které musí předložit profesorům k posouzení; teprve po schválení chorobopisů může být promován. Ve všech následujících záznamech je pak výslovně uvedena tato nová podmínka promoce a její splnění.⁶⁴⁾ Tento způsob rozhodně znamená vyšší nároky na absolventa lékařské fakulty a je dalším krokem k řádné klinické výuce.

Hodnocení výkonů při jednotlivých zkouškách bylo přesně vymezeno. Přesné rozdělení na jednotlivé stupně bylo důležité zvláště při udílení stipendií, kterými

⁵³⁾ P 1784/4

⁵⁴⁾ P 1784/13

⁵⁵⁾ P 1784/25

⁵⁶⁾ P 1784/26: Rang und Sitz der Lehrer der Naturgeschichte und Wundarzneikunst

⁵⁷⁾ P 1784/37

⁵⁸⁾ P 1784/41

⁵⁹⁾ P 1784/44

⁶⁰⁾ P 1784/39

⁶¹⁾ P 185/64, P 1787/107, P 1787/108, P 1787/114, P 1757/122

⁶²⁾ P 1786/64, P 1785/65, P 1788/168, P 179/185, P 1788/142, P 1789/169

⁶³⁾ P 1785/62

⁶⁴⁾ P 1785/63, P 1785/64: student byl vyzkoušen při druhé zkoušce z všeobecné materia medica, kladný výsledek mu byl písemně potvrzen a byl připuštěn k třetí zkoušce — léčení nemocných v nemocnici; zkouška se konala 8. 5. 1786; promován měl být 11. 8., ale nebyl, protože neměl dosud schváleny chorobopisy ode všech profesorů; promován byl pak 28. 8. 1786.

se zabývá několik dekretů⁶⁵⁾: Stipendium je odvislé od prospěchu a od chování; může být uděleno pouze těm studentům, kteří dosáhli při zkouškách I. stupně hodnocení; pro stipendia udělovaná iure sanguinis aut loci — na základě příbuzenského vztahu nebo pro místní stipendia — platí ještě II. třída, ale studenti se známkami třetího stupně jsou ze stipendií vyloučeni.⁶⁶⁾ Student může používat nadace jen tehdy, je-li jeho chování dobré.⁶⁷⁾ Na stipendijní místa musí být vypsán konkurs,⁶⁸⁾ k návrhu připojena klasifikace, aby se mohlo spolehlivě rozhodnout, kdo je hoden stipendia.

Úkoly fakulty jsou stále obsáhlejší, náplň výuky se rozšiřuje, dochází ke specializaci, která je vyjádřena i v titulu — z lékařské fakulty vycházejí doktoři chirurgie, lékárníci, lékaři se specializují v porodnictví a očním lékařství. První doktor chirurgie na pražské lékařské fakultě byl promován v dubnu 1784⁶⁹⁾: Byl to Ferdinand Hlawatsch, který po příslušných zkouškách vykonal místo disputace veřejnou operaci — vynětí kaménků — za přítomnosti děkana, profesorů a množství studentů a chirurgů. V r. 1784 z lékařské fakulty vyšlo ještě více doktorů chirurgie,⁷⁰⁾ v dalších letech je v protokole méně záznamů. Lékař se specializací lékárnickou byl promován v r. 1786⁷¹⁾ a 1787. Fakulta měla dozor nad školením porodních bab i zvěrolékařů, do její kompetence spadal dozor nad celým zdravotnictvím. I tyto její úkoly plně podléhaly dozoru státu.⁷²⁾

Dokonalé zbyrokratizování celého školského systému — přesné rozvedení studijního systému, podrobné předpisy o vlastním běhu vyučování, o přesném průběhu a hodnocení zkoušek — vedlo nakonec k úpadku studia, kdy se v něm uplatňuje více mechanická stránka než samostatné myšlení. Nové snahy o lepší úroveň studia přicházejí tentokrát ze strany měšťanské a šlechtické inteligence, ovlivněné francouzskými politickými teoriemi.⁷³⁾

Pod vlivem těchto podnětů zavedl Leopold II. dekretem z 9. 2. 1791 na ra-

⁶⁵⁾ P 1784/47 z 23. 11. ...dass immer der Vorschlag oder die sogenannte Praesentation dazu abhängt, der Stipendist um dazu fähig zu sein, die erste Klasse in den Studien haben müssen; nur bei Stipendien, welche iure sanguinis aut loci verliehen werden, hat nach der ausdrücklichen Entschliessung seiner Majestät, die Ausnahme statt, dass auch die zweite Klasse dazu fähig mache... die Prüfungen zweimal des Jahres nach Verlauf eines jeden Semesters vorzunehmen sind...

⁶⁶⁾ P 1785/49 ...einer Stifftling nur in so lang, als er seines guten sittlichen Betragens und nützlicher Verordnung halber in der Stiftung stehet, das Stipendium herabfolget werde.

⁶⁷⁾ P 1787/113: Weil die III. Klasse nicht mehr ein Grad der Verwendung sondern offenbare Nichtverwendung andeutet, und folglich jeden Anspruch auf Unterstützung vernichtet... rovněž P 1784/45

⁶⁸⁾ P 1786/99 ...es soll... ein besonderer und treur Konkurs angestellt

⁶⁹⁾ P 1784/16

⁷⁰⁾ P 1786/89 — na této straně je uvedeno několik záznamů

⁷¹⁾ P 1787/106

⁷²⁾ P 1784/13, P 1784/25, P 1784/26; P 1784/36: ...soll diese Sprache nach und nach eingeführt werden (o zavedení němčiny pro porodní báby a ranlékaře)

⁷³⁾ Stručné dějiny University Karlovy, Praha 1964, str. 167

kouských universitách novou organizační strukturu. V první řadě se snažil pozvednout učitelský stav a dát mu ve školství tu úlohu, která mu patří.⁷⁴⁾ Řízení fakult bylo svěřeno profesorským sborům — jako tomu bylo na gymnasiích a hlavních školách. Do čela veškeré školské organizace byl postaven studijní konses, jehož předsedou se stal rektor university a do něhož volila každá fakulta po jednom zástupci. Další dva zástupce volila všechna gymnasia a hlavní školy v Čechách. Tito předsedící, zvaní reprezentanti, měli předsedat všem zkouškám i studijním jednáním fakult. Jejich postavení však bylo značně omezenější, než tomu bylo u bývalých direktorů. Projednávání veškerých studijních záležitostí náleželo učitelským sborům. Studijní konses měl řídit a usměrňovat jejich činnost a být pojítkem mezi školami a guberniem, jemuž měly být předkládány jen věci zásadního významu.⁷⁵⁾

Výsledek těchto reforem spadá již převážně do století devatenáctého.

Studium na pražské lékařské fakultě v 18. století bylo tedy zasaženo několika reformami. V období do první reformy byl stav výuky neutěšený pro časté spory profesorů v otázkách finančních, prestižních i pedagogických. Úroveň studia byla zřejmě nízká, studenti většinou bez obtíží dokončovali studium.

Reforma v r. 1747 a zvláště pak v r. 1753, uskutečněná v rámci celkové reorganizace správy státu, která byla provedena v důsledku rozvíjejících se nových ekonomických vztahů, a tudíž v důsledku potřeby kvalifikovaných odborníků, se odráží i v záznamech děkanských protokolů. Je možno sledovat změny v organizační a právní stránce, v obsahu studia, jeho směřování k větší praktičnosti, jeho úroveň a větší náročnost na znalosti absolventa.

Upevňování absolutistické centralizované moci za Josefa II. se projevilo také ve školství nařízením z r. 1786. Reformy, které se uskutečňovaly ve školství, se vyznačovaly snahou o praktickou upotřebitelnost přednášené látky, jak tomu nasvědčuje zavedení klinické výuky interní a chirurgické a podstatná změna ve způsobu závěrečné zkoušky, tj. místo dosavadní inaugurační disputace praktická zkouška u lůžka nemocného.

Bedlivý dohled státu na školství se jeví v děkanském protokole řadou císařských dekretů, týkajících se záležitostí nejrůznějšího charakteru v pedagogické oblasti — je to např. evidence učitelů, rozvrh přednášek, seznam učebnic, podle nichž se přednášelo, způsob zkoušení lékařů a ranlékařů, materiál pro výuku ranlékařů, výběr studentů pro stipendium a podmínky pro jeho udělení podle stupně prospěchu, jehož hodnocení bylo přesně vymezeno.

Úkoly fakulty byly stále obsáhlejší, náplň výuky se rozšiřovala, docházelo ke specializaci, která je vyjádřena i v titulu — z lékařské fakulty začali vycházet

doktoři chirurgie, lékárnictví, lékaři se specializovali v porodnictví a očním lékařství.

Zbyrokratizování celého školského systému vedlo nakonec k určitému úpadku studia, uplatňovala se více mechanická stránka než samostatné myšlení.

Nové snahy o lepší úroveň studia, tentokrát ze strany měšťanské a šlechtické inteligence, dosáhly cíle v reformě Leopolda II. z r. 1791, která řízení výuky a odpovědnost za ni přesunula opět na učitelský stav. Výsledky těchto reforem spadají převážně do století devatenáctého.

⁷⁴⁾ J. Kábrt, Didakticko-metod. proces na pražské lékařské fak., Ústřední knih. 7/67, D-297, str. 202

D. Kostetzky, Praktisches Handbuch der Gesetze die Universitätsstudien betreffend, Prag, 1825, § 107, str. 73

⁷⁵⁾ Stručné dějiny University Karlovy, Praha 1964, str. 161

ZUSAMMENFASSUNG

Die Studiensituation in dem Zeitabschnitt vom Jahr 1727 bis zu der ersten Studienreform im Jahre 1747 wurde durch häufige Zwiste der Professoren um Finanz-, Prestige- und pädagogische Fragen verschlechtert. Das Niveau des Studiums war offenbar niedrig, die Studenten absolvierten das Studium meist ohne Schwierigkeiten.

Die Reformen im Jahre 1747 und besonders im Jahre 1753, die im Rahmen der gänzlichen Reorganisation der Staatsverwaltung als Folge der sich entwickelnden neuen ökonomischen Beziehungen und höheren Ansprüche an die Qualifikation der Spezialisten durchgeführt wurden, haben sich auch in den Dekansprotokollen widerspiegelt. In den Eintragungen der Dekane kann man Änderungen in den Organisations- und Rechtsverhältnissen und besonders in dem Inhalt des Studiums feststellen, das praktischer orientiert wurde und sichtlich anspruchsvoller war.

Die Konsolidierung der absolutistischen Zentralmacht unter Josef II. hat auch eine neue Studierenform mit sich gebracht. Alle pädagogischen und Studienangelegenheiten waren der Aufsicht des Staates unterstellt, z. B. Plan und Inhalt der Vorlesungen, die Bücher, nach denen vorgetragen wurde, Prüfungsmethoden für Ärzte und Wundärzte, Organisation und Erteilung studentischer Stipendien; eine genaue Klassifizierung wurde festgesetzt.

Das Studium selbst wurde wieder in einer mehr praktischen Weise eingerichtet, klinischer Unterricht der inneren und chirurgischen Heilkunde wurde eingeführt und statt der bisherigen inauguralen Disputation legten die Kandidaten eine praktische Prüfung am Krankenbett ab.

Die Aufgaben der medizinischen Fakultät nahmen ständig zu, die Fakultät trug Sorge für alle Gesundheitsangelegenheiten. Der Inhalt des Studiums wurde verbreitet, was zu Spezialisierungen führte; an der Fakultät wurden Doktoren der Chirurgie und der Arzneikunde promoviert, Ärzte spezialisierten sich in der Geburtshilfe und Augenheilkunde. Diese Bürokratisierung des ganzen Schulsystems hat einen gewissen Verfall verursacht, da mehr die mechanische Seite als selbständiges Denken zur Geltung kam. Neue Bestrebungen um ein besseres Niveau der Studien, diesmal seitens der bürgerlichen und Adelsintelligenz, wurden durch die Reform vom Leopold II. realisiert. Die Ergebnisse dieser Reformen fallen überwiegend in das neunzehnte Jahrhundert.

ANONYMNÍ ČESKÁ LITERATURA PŘEDHUSITSKÉ REFORMACE

JOSEF TRÍŠKA

Česká reformace Karlovy a Václavovy doby jako hnutí pro nápravu společnosti čerpala mnoho i z nově zřízené pražské university. Jako svého nástroje užívala reformace i literatury. Pražská universitní *natio Bohemorum* se podílela na této jazykově české vzdělanosti a literatuře. Literární tvůrce z universitního národa českého a v českém jazyce však téměř neznáme. Z pražských mistrů a studentů *de natione Bohemorum* mnozí za jejich působení universitního a mimouniversitního byli jistě českými spisovateli a básníky, dnes pro nás ovšem skrytými v anonymitě. Rukopisy, obsah děl i prameny nám ještě nepodávají většinou vodítko k svízelnému řešení autorských otázek. Chybí matrika teologické fakulty, která by ukázala řadu dalších osobností pražských, jejich studijního běhu a její biografické údaje by nám rozšířily i zpřesnily obraz literární university. Lze předpokládat, že členové university a řádů s generálními studii, mistři i posluchači zvláště artistické a teologické fakulty, tj. fakult, jež byly ohniskem intelektuálního života, jsou původci nebo inspirátory různých českých děl. U staročeských překladatelů lat. látek nutno předpokládat aspoň nějaká universitní studia. Z kapitoly o literatuře české reformace vznikla jistě část ve sféře universitního působení. Universita se chopila reformačních myšlenek. I z university a jejího okolí se v době předhusitské jistě šířila reformační literatura, podobně jako odtud později pronikalo husitství.

Z pražského prostředí devotio moderna pocházejí četné modlitby (vedle modliteb, jež složil Milíč a Jan ze Středy), dále hlaholská literatura z emauzského kláštera. K okruhu university a universitní literatury se vztahovala různá literární témata. Nábožensky vzdělavatelná témata souvisela s universitní vzdělaností *artisticko-teologickou*. Legendy a modlitby o sv. Kateřině, patronce filosofů, mají snad nějaký vztah k životu artistické fakulty. Se školským životem souvisely snad i různé svatodušní parafráze *Veni sancte Spiritus*. Výklady hlavních modliteb mají lat. paralely, běžné v lat. teologické literatuře. Také latinské předlohy duchovních písní českých dokazují jejich kulturně-literární inspiraci. Mariánské skladby s motivy neposkvrněnosti, skladby eucharistické a pašijové vycházely zřejmě z teologických kruhů. I modlitby k různým církevním svátkům, překlady z Tomáše Akvinského a církevních Otců lze asi přičíst teologům. Obsahové

vztahy literatury k universitním lekcím teologickým byly nejvýraznější ve výkladech bible a modliteb.

Z *žakovského* prostředí pocházejí koledy s biskupem, mariánské skladby se světskými rysy, makaronská poezie latinsko-česká a satiry. Žakovská poezie vznikala v prostředí universitním i při partikulárních školách, nebo byla vagantská. Chudí žáci se prozrazují zmínkami o chudých (pauperes), různými sociálními motivy apod.

Doba české reformace a reformační literatury začíná polovinou 14. století, Karlovou dobou. Sahala především k začátkům 15. století, kdy se rozděluje husitství a katolictví. To je první fáze české reformace, její počátky, jejichž literární obraz nás zde zajímá. Reformační tradice předhusitské však prostupovaly i první polovinou 15. století, kdy již vládlo — zvláště na universitě — husitství, a žily i v druhé polovině 15. století. Reformační literatura pokračovala ovšem i dále, ale to není již předmětem této práce.

Pokud jde o *ráz* literatury české reformace, není to většinou literatura tematicky a obsahově původní, ale vznikla z autoritativních zdrojů. Jsou to většinou zpracování (vzdělání) starších i soudobých latinských vzdělávacích, scholastických, náboženských, teologických, liturgických, výkladových, úvahových, beletristických i moralizujících látek a útvarů. Pro řadu témat české reformace je příznačný rys, že má paralely v soudobé literatuře latinské, německé i polské (modlitby a duchovní písně, kult eucharistický a jeronýmovský, témata o čtyřech stěžejních ctnostech apod.). Druhý příznačný rys této literatury je její již zmíněná anonymita; výjimku zde činí vlastně jen Štítný. Reformační literatura je spíše kus a součást obecné středověké vzdělanosti a tradice, vyjádření pozdně středověké reflexe a kritiky, replika latinské kultury a universitní scholastiky, rozmach středoevropské národní vzdělanosti. Z kořenů české reformace karlovsko-václavské rostly nejen osobnosti domácí (Hus, Chelčický), ale i pražsko-lipské (Ondřej z Brodu, Prokop z Kladruha) a zvláště jevy česko-polské (Štěkna, Pálec, česko-polské písňové paralely). Svým dosahem a významem se literatura české reformace zařazuje mezi vzdělanost nadnárodní, je aktivní volbou témat, myšlenek a forem.

Přítomný soupis anonymní jazykově české literatury předhusitské reformace je jeden článek v řadě mých soupisů. V předcházejících soupisech si více všímám latinské literatury universitní, zvláště autorů; jsou to práce: Literární činnost předhusitské university, Příspěvky k středověké literární universitě I.—III., Studie a prameny k rétorice a k universitní literatuře. V této poslední práci je i soupis literární činnosti Štítného. Jako zvláštní oddíl nepojímám do tohoto souboru ani satiry, pro něž odkazuji na svůj článek K středověkým satirám (SbNM C 8, 1963). S uznáním třeba ocenit vytrvalou a podnětnou práci, kterou staro-české literatuře věnovaly celé generace od J. Jungmanna přes J. Gebauera až k F. Rysánkovi. Tento soupis přispívá k souhrnnému, základnímu, úplnějšímu a širšímu obrazu staročeské literatury a vzdělanosti pozdního středověku.

Formálně *dělí* reformační literaturu (a též tento soupis) zpracování rétorické (prozaické) a poetické (básnické). Vyučování rétorice a poetice byly po celou dobu latinsko-české vzdělanosti triviální (základní a nižší) nauky artistické. Anonymní česká literatura předhusitské reformace se o b s a h o v ě dělí v tyto oblasti:

I. Próza	157
1. Rozjímavá a nábožensky vzdělávací próza	157
2. Próza s biblickou tematikou	161
3. Příběhy křesťanských světců	164
4. Fantastická témata náboženská	167
5. Výklady hlavních modliteb	168
6. Modlitby	171
7. Kázání	188
II. Poezie	189
1. Duchovní epika	189
2. Skladby lyricko-epické	192
3. Duchovní lyrika	
a) Písně	193
b) Modlitby a meditace	197
c) Reflexivní poezie	202
d) Plankty	205

I. 1. *Próza rozjímavá a nábožensky vzdělávací*

Komestor

Překlad lat. spisu *Historia scholastica*, který sepsal Petr z Troyes — Trecensis, zvaný *Comestor*, *Manducator* († 1179).

„*Počtivému otci a knězi . . . Počátek přijaté práce*“ : : konec 14. nebo začátek 15. stol. Razení rukopisů podle L. Pacnerové:

1. skupina: Hlaholské zlomky staročeského *Komestora*, zbytek knihy, která byla koncem století 14. nebo začátkem 15. opsána charvátskou hlaholicí v pražském emauzském klášteře (na Slovanech) a zachovala nejspřávnější znění. Zlomky tohoto opisu byly zatím zjištěny v těchto rukopisech: Praha KNM 1 Dc 1/16, 2 f. (zlomek tzv. Vyšebrodský), 1 Dc 1/18, 2 f. (zlomek tzv. Vyšebrodský). Martin (tzv. Krtíšský zlomek evangelia). Praha knih. archivní školy (zlomek 3. a 4. kn. Královské, dnes nezvěstný). Třeboň, 4 dvojlisty z vazeb knih novohradského fondu buquoyského, části 1., 2. a 3. kn. Královské. Třeboň č. 4613, 12 dvojlistů na vazbách knih sirotčích účtů ze 17. a 18. stol. z fondů Velkostatek Rožmberk (úryvky z 1., 2. a 3. kn. Královské). Do 1. skupiny patří ještě rukopisy, psané latinkou: Brno St. arch. G 13 (Sbírka Historického spolku) č. 302 : : 1404(?) (Cerronihovo text). Praha KNM 1 Ac 84, 2 f. : : 1. pol. 15. stol. (zlomek).

2. skupina: Brno St. arch. G 10 (Zemský archiv) č. 116 (dříve Stockholm, Král. knih., tzv. Stockholmský text) : : 1481. 11455 A (tzv. Židlochovický zlomek) : : 1. třetina 15. stol. Praha UK XVII D 18 (tzv. Klémentinský text) : : 2. pol. 15. stol.

Ed.: J. V. Novák, Petra Comestora — Manducatora Historia scholastica 1, 2, 1910, 1914 (podle textu Cerroniho s různocšteními textu Stockholm. a Klement.) — F. Ryšánek, Krtišský hlaholský zlomek, Bratislava 6, 1932, 584. — F. Ryšánek, Další zlomek českého hlaholského Komestora, Slovanské studie, 1948, 207 (podle zlomku pražské arch. školy). — L. Pacnerová, Židlochovický zlomek staročeského Komestora, LF 78, 1955, 222. — Výbor Akad. 1, 650 (podle Ryšánkovy edice zlomku pražské arch. školy). — L. Pacnerová, Nový zlomek staročeského Komestora v Národním muzeu v Praze, Rodné zemi, 1958, 328 (podle Praha KNM 1 Ac 84). — L. Pacnerová, Další zlomek staročeského Komestora, LF 87, 1959, 138 (týká se zlomku Praha KNM 1 Ac 84). — L. Pacnerová, Třeboňské zlomky staročeského hlaholského Komestora, LF 85, 1962, 256). — L. Pacnerová, Vyšebrodské zlomky staročeského hlaholského Komestora, LF 87, 1964, 247. — Lit.: J. Vašica — J. Vajs, Soupis staroslovanských rukopisů Národního muzea v Praze, 1957, č. 186 a 188. — L. Pacnerová, České hlaholské památky, Slavia 32, 1963, 455 (seřazuje zlomky, do té doby známé). — L. Pacnerová, Nález dalších zlomků staročeského hlaholského Komestora, Slavia 34, 1965, 333. — L. Pacnerová, Číselné značky pro tisíce ve staročeském hlaholském Komestoru, Slavia 37, 1968, 587—589. — L. Pacnerová, Třeboňské zlomky staročeského hlaholského Komestora II, LF 94, 1971, 64—68.

Evangelium sv. Matouše s výkladem (s homiliemi)

Podle domněnky F. Ryšánka, Výbor Akad. 1, 651, je prý pravděpodobným autorem tohoto souboru homilií Jan Milíč z Kroměříže.

„Svatý Matěj byl jest židovského pokolení“ :: 2. pol. 14. stol. Praha UK XVII A 4, f. 199 :: konec 14. stol.

Ed.: J. Holub, Evangelium sv. Matouše s homiliemi, 1913 (transliterace); kritiky O. Hujer, Věda Česká 1, 1914, 87; F. Šimek, LF 41, 1914, 138; J. Zubatý, ČČM 88, 1914, 68; J. Vašica, Přehled úryvků z evangelia Matoušova k Holubovu vydání „Evangelii sv. Matouše s homiliemi“, Staročeské evangeliáře, 1931, 138. — Výbor Akad. 1, 651 (ukázky). — Lit.: J. Straka, K staročeské literatuře náboženské, LF 51, 1924, 28, 135. — J. Straka, Studie o stč. Evangelii sv. Matouše s homiliemi, LF 53—55, 1926—1928. — V. Kyas, Význam stč. Evangelia sv. Matouše s homiliemi, Strahov. knih. 5—6, 1970 — 1.

Ráj duše

Sborník mravně vzdělávatelných a nábožensky poučných pojednání, a to zpracování 1) spisu Paradisus anime neboli Enchiridion de virtutibus veris et perfectis, připisovaného Albertu Velikému (1193—1280); 2) spisu Summa virtutum et viciorum, který sepsal Vilém Peraut-Peraldus (Peralt, Paralt, Paraut); 3) kapitoly z Passionálu a zrcadlo zpovědní pro obecnou, generální zpověď; 4) vzdělání spisku De triplici via (Incendium amoris), připisovaného sv. Bonaventurovi († 1274).

„Svatý Jan Zlatoústý vykládáje čtenie sv. Matěje“ :: 3. čtvrtina 14. stol. Praha UK XVII A 19, f. 1a :: 1383. XVII D 32, f. 20a :: konec 14. stol. Foto ÚČL 427. XVII F 10, f. 1a :: 15. stol. Praha KNM III B 10, p. 113a :: zač. 15. stol. V C 5 (dříve 1 C 8), f. 1a :: kolem 1400 (neúplný). Mnichov C1m 3581, f. 17a :: 15. stol. (pouze úvod). Praha UK XVII E 8, f. 57b :: konec 14. stol. (jen 54.—57. kap.). Brno UK Mk 19, f. 169b :: 2. pol. 15. stol. (zlomky šestí kapitol).

Ed.: Výbor Mat. 1, 341 (tři ukázky) — J. Menšík, Počátky stč. mystiky, 1948, 21 (ukázky). — Výbor Akad. 1, 656 (úvod a jedna ukázka) — Lit.: J. Truhlář, Staročeský

sborník traktátů mravoučných a mystických předštitenský, ČČM 58, 1884, 270. — J. Menšík, Poměr Albertova „Ráje duše“ k Štítnému, ČČM 92, 1918, 20. — F. Ryšánek, Tak zvané Menší Zrcadlo člověka hříšného m. Jana Husi, A. Text mikulovský, Sborník prací věnovaných J. Machálovi, 1925, 17. — F. Ryšánek, O pramenu sborníku t. ř. Ráj duše, ČČF 2, 1944, 68. — F. Ryšánek, Příspěvek ke kritice staročeských textů, LF 75, 1951, 190 (opravy Menšíkových Počátků). — Knihopis 110—2.

Kterak má člověk znamenati své hříechy

„Nebo mnozí žádají, aby se uměli zpoviedati dobře“ :: 2. pol. 14. stol. Praha KNM III B 10, p. 231 :: zač. 15. stol.

Ed.: K. Novák, Husův traktát „O sedmi smrtedlných hříšních“, LF 23, 1896, 55, od 61 transliterace. — Lit.: F. Ryšánek, Tak zvané Menší Zrcadlo člověka hříšného m. Jana Husi, Sborník prací věnovaných J. Machálovi, 1925, 14.

Orloj věčné múdrosti

Překlad spisu Horologium eterne sapientie Jindřicha Susona.

„O Pánu Bohu čijte v dobrotě a v spravedlnosti (sprostnosti) srdce vašeho hledajte jeho“ :: 2. pol. 14. stol. Praha KNM III B 10, p. 351 :: zač. 15. stol. III E 47 (dříve 23 F 28), f. 62a :: 15. stol. IV B 15 (dříve 3 F 28 gamma), f. 23a :: kolem 1526. IV H 32, f. 121a :: 15. stol. Praha UK XVII B 6, f. 1a :: 15. stol. XVII E 18, f. 1a :: konec 15. stol. XVII F 31, f. 93a :: 1455. XVII G 8, f. 1a :: 1469 (písař Jan Vok z Bělina). XVII H 19, f. 74a :: 1497 (výňatek). Praha KNM 1 Ac 32 :: 1. pol. 15. stol. (1 list).

Zrcadlo člověčieho spasenie

Vzdělání spisu Speculum humane salvationis.

„Na počátku všeho stvoření biehcu Adam a Eva v nahotě“ :: 3. čtvrtina 14. stol. Praha KNM III B 10, p. 1 :: zač. 15. stol., 1 Ac 75, 6 necelých listů :: 3. čtvrtina 14. stol. (zlomek).

Ed.: A. Patera, Musejní zbytky staročeského „Zrcadla člověčieho spasenie“ ze XIV. století, ČČM 61, 1887, 464 (transliterace). — Výbor Akad. 1, 670 (ukázky). — Lit. J. Truhlář, Polozapomenutý rukopis, ČČM 58, 1884, 22.

Čím se člověk má v zákoně božiem lepšiti

Překlad spisu De perfectione vitae ad sorores, připisovaného sv. Bonaventurovi († 1274).

„Blahoslavený jest člověk ten, kohož ty, hospodine, učiti budeš tak, jakž jej k svému zákonu přivodíš“ :: 2. pol. 14. stol. Praha KNM III B 10, p. 308 :: zač. 15. stol.

Lit.: J. Truhlář, Polozapomenutý rukopis, ČČM 58, 1884, 33.

O čtyřech stěžejných ctnostech Jana Valského (Iohannes Guallensis, † 1285)

„Jakož praví Šalomún v Příslovích“. Praha UK XIX B 9, f. 48b :: 1. pol. 15. stol. XVII F 12, p. 131 :: 15. stol. Praha KNM I F 23, f. 1a :: konec 15. stol.—zač. 16. stol. IV G 4, f. 1a :: 1. čtvrtina 16. stol. III D 13, f. 1a :: pol. 19. stol. (písař V. Krolmus Břežinský, opis KNM I F 23). Staré tisky: Plzeň, M. Bakalář, 1505 (Knihopis 3578). Exemplář: Praha UK 54 G 87. — Plzeň, J. Pek, 1529 (Knihopis 3579). Exemplář nezjištěn. — Praha, b. t., 1558 (Knihopis 3580). Exemplář nezjištěn.

Ed.: Výbor Mat. 2, 653 (část). — Staročeský překlad spisu Jana Guallensis o čtyřech stěžejných ctnostech, vyd. F. Šimek, Věstník KČSN 1951, 1.

Rozomové rozličných mudrcův

„Neniet tajnějších úkladův“. Praha KNM I F 23, f. 40b :: konec 15. — zač. 16. stol.
Ed.: Výbor Mat. 2, 647 (začátek).

Knihy slovného mudrce Seneky o mraviech

„Tomut každý smyslí“ Praha KNM I F 23, f. 41a :: konec 15. — zač. 16. stol.
Ed.: Výbor Mat. 2, 649 (jen předmluva).

O připravení srdce (Gerharda z Lutychu)

Překlad odchylný od překladu Tomáše ze Štítného.

„Najprvé pripravte srdce svá Pánu“ Olomouc UK M I 10, f. 1a :: 1438 (písař Matouš z Prostějova na hradě Šternberku).

Lit.: J. Jireček, K rozboru staročeského překladu starého zákona, ČČM 46, 1872, 401.
— H. Jireček, Válečníci čeští XV. století, ČČM 33, 1859, 155. — W. Stief, Geschichte der Stadt Sternberg in Mähren, 1934.

O počátku našeho spasení

„Podle starých mudrcův pověděnie, což jest na světě lidí bylo“. Olomouc UK M II 135, f. 131a :: pol. 15. stol.

Zlomky církevních autorů

„Buoh jest počátek všech věcí a bytí“. Olomouc UK M II 135, f. 1a :: 1. pol. 15. stol.

Naučení hříšnému člověku (Naučení a zpráva života křesťanského)

Překlad traktátu De norma vivendi od Isidora Hispalského.

„Učiň, synu, jakž potřeba jest, jakž slušno jest“. Praha UK XVII B 6, f. 63a :: 15. stol.

Naučení o poctivosti z nábožné milosti ku přijímaní těla božieho a o užíticích zámůtky zde na tomto světě trpících

Překlad z Anselma Canterburského.

„Svatý Anshelmus, mysle přijeti tělo božie, i rozmlúvá se pánem“. Praha UK XVII B 6, f. 66b :: 15. stol.

Jmě o panenství, kterak se má mieti každá panna

„Protože známost činí nemilost a mnozí drahú a velikú věc neznajíce nemilují“. Praha UK XVII E 10, f. 233a :: konec 15. stol.

Výklad sv. Trojice

„O vysokosti nade všemi nebi“ :: 2. pol. 14. stol. Praha UK X E 4, f. 293a :: 15. stol.
Ed.: Malý výbor 69 (s názvem: Filosofické rozjímání o trojici božské; chybná transkripce).

Rituál pro jeptišky

„U Veliký pátek po dokonanie mšě svatěj“. Olomouc UK M II 249, f. 332a :: 1421.

Rituál při křtu a návštěvě nemocného a umírajícího.

Praha Strahov 519/zl. Ed. B. Ryba, Strahovské zlomky lat.-čes. rituálu ze zač. 15. stol., Strahov. knih. 2, 1967, 17—25.

O šesti hříšících

„Jest šest hříechův, jimiž člověk hřeší v Ducha svatého“. Alba Iulia Batthyaneum I 106, f. 289a :: 15. stol.

Ed.: J. Macůrek, Nové příspěvky k dějinám československým z archivů a knihoven sedmihradských, Věstník KČSN 1926, 23 (transliterace).

2. Příběhy s biblickou tematikou starozákonní

Život Adama a Evy („Život Adamu a Evin“)

Překlad latinského apokryfu Vita Ade et Eve. :: 2. pol. 14. stol.

Překlad 2. latinské recenze:

Praha UK XVII B 15, f. 351a :: 1465 (v explicitu název: „Knihy o stvoření, o pohřbu a o pokání i o smrti.... otce našeho Adama a matere naše Evy“). Praha UK Františkáni A F 3, f. 267b :: pol. 15. stol. (zlomek).

Překlad 3. latinské recenze: „Adam a Eva, když byla (-i) vyhnána (-i) z ráje rozkošného, učinili sú sobě stánek“. Praha KNM IV E 29 (dříve 3 F 22), f. 198a :: 1. pol. 15. stol. Křivoklát I c 28, f. 1a :: 1502.

Ed.: F. Prusík, Duchovní romány ... Adam a Eva, Krok 2, 1888, 212, 259, 309 (podle Františkánů A F 3 a KNM IV E 29). — J. Polívka, Drobné příspěvky literárně-historické, 1891, 89 (úryvek podle UK XVII B 15). Novočeský převod: Vilikovský, Próza 7 (podle Prusíkova vydání).

Život Josefa a Aseneth (Knihy o běhu života Josefova, Život Josefa, — óv, Historie o Jozefovi, Výmluva o životě Jozefově; Historie Assenat).

Dvě povídky současně se vyskytující; povídka o Josefovi se vyskytuje zpravidla spolu s povídkou o Asseneth a s Poručenstvím dvanácti patriarch. Josef je překlad lat. originálu, vzniklého původně z biblického apokryfu; Asseneth je překlad lat. zpracování Vincence z Beauvais (Vincencius Bellocensis).

„Jakob patriarcha čtyři ženy měl, dvě svobodně manželce, totiž Lia a Rachel“ [Josef]. „Jozef narodil se jest léta starosti otce svého devadesátého věku třetího, od počátku světa po dvě tisíce, po stu a po devadesáti letech“ (Aseneth, 1. kap.). „Prvnie (tehdy) léto z sedmi let úrodných (léta sedmého úrodného) poslal jarao Josefa“ (Aseneth, 2. kap.) :: 2. pol. 14. stol. Praha UK XVII B 15, f. 337b :: 1. 6. 1465, Praha KNM III H 29, f. 1a :: 1470. Praha UK XVII E 10, f. 97a :: 12. 12. 1485. Praha UK Františkáni A F 3, f. 248a :: pol. 15. stol. Brno St. arch. G 10 č. 461 (dříve R IV 10), f. 257 :: 1471. Vratislav UK IV Q 169 :: 1494. Praha UK XVII F 58 (dříve Perno Kostel. knih. 285), f. 44a :: 1595 (opis Güntherova tisku z r. 1552). Praha Strahov DS II 6/b (Assenath, opis Melantrichova tisku z r. 1570) :: 1846 — 7. Poděbrady Měst. muz. :: 18. stol. (Cereghettiho opis tisku asi z r. 1570, nezvěstný). Staré tisky: Knihopis 16117—122.

Ed.: A. J. Vrtátko, *Aseneth*, ČČM 36, 1862, 64; *Život Josefa*, ČČM 36, 1862, 175, 213 (obojí podle Praha KNM III H 29 a Praha UK XVII B 15 a XVII E 10.) — F. Prusík, *Duchovní romány Josef a Asenech*, Krok 1, 1887, 260, 321; 2, 1888, 23, 70, 124, 162 (podle rkp. františkánského A F 3). — Vilikovský, *Próza* 20 (ukázky v nové češtině podle vyd. Vrtátkova). — Výbor Akad. 1, 546 (ukázka *Aseneth* podle rkp. františkánského A F 3). — Lit.: F. Černý, *Paběrky z moravského zemského archivu*, VII. Román o Josefovi Egyptském, *Věstník ČA* 9, 1900, 570. — Č. Zíbrt, *Staročeské Poručení patriarch dvanácti, synův Jakobových*, ČČM 86, 1912, 59 (o rkp. Praha KNM III H 29). — Č. Zíbrt, *Rukopisné varianty staročeských Poručení patriarch dvanácti v Perně r. 1595 a J. Gereghettiho ze století XVIII.*, ČČM 87, 1913, 80.

Povídka o Tobiašovi („Kniha o Tobiašovi“)

„*Za dávných časův Starého zákona byl jeden sluha (a) přítel boží, milosrdenství plný, jménem Tobiaš*“. Brno St. arch. G 10 č. 461 (dříve R IV 10), f. 155a :: 1471. Praha UK XVII E 10, f. 140a :: 1485. Praha Kapit. H 12, f. 84a. Praha KNM II H 29.

Lit.: F. Černý, *Paběrky z moravského zemského archivu*, VIII. *Povídka o Tobiašovi*, *Věstník ČA* 9, 1900, 627. — B. Dudík, *Forschungen* 195 (o rkp. brněnském, dříve stockholmském). — V. Kyas, *Staročeská povídka o Tobiašovi*, LF 92, 1969, 62–72. — Knihopis 16230.

Poručení dvanácti patriarch („Řeči dvanáct patriarchův“, „Testamentové aneb kšaftové dvanácti patriarch“)

Překlad apokryfu Testamenta XII patriarcharum, který podle řeckého zpracování pořídil Robert Grosseteste, biskup linkolnský (1175–1253). Vyskytuje se obvykle spolu s povídkami o Josefovi a Aseneth.

„*Připis posledního rozkázání Rubenova, cožkolivěk rozkázal jest synům svým ... I řekl k nim: „Synáčkové moji, já již mra jdu na cestu otcův můch“ („Rozkázání Rubenova“). Viz též inc. Josef a Aseneth*. Praha UK XVII B 15, f. 366a :: 1465. Praha KNM III H 29 (dříve 23 B 39), f. 80a :: 1470 (písař Matěj z Nového Města řeč. Supl. Vratislav UK IV Q 169, f. 25a :: 1491. Praha UK XVII F 58, f. 4 :: 1595 (opis Güntherova tisku z r. 1552). Praha Strahov DS II 6 (opis Melantrichova tisku z r. 1570) :: 1846–7. Praha KNM IV G 37, f. 1a :: zač. 19. stol. (opis tisku z r. 1601, vytištěného v Praze). KNM I H 52, f. 1a :: 1828 („vypsáné od Vojtěcha Jána Sayiferta“). Poděbrady Měst. Muz. : : 18. stol. (Cereghettiho opis tisku asi z r. 1570, neznámý). Lipník býv. kolej piaristů (neznámý). — Knihopis 16117–122.

Lit.: Č. Zíbrt *Staročeské Poručení patriarch dvanácti, synův Jakobových*, ČČM 86, 1912, 1 (soupis starší literatury; odkaz na rkp. v Lipníku). — Č. Zíbrt, *Rukopisné varianty staročeských Poručení patriarch dvanácti v Perně r. 1595 a J. Cereghettiho ze století XVIII.*, ČČM 87, 1913, 80.

Sybilla

„*Toho času za moudrého krále Šalomúna bieše prorokyně hvězdářská jménem Sybilla*“. Vratislav Ossol. (dříve Lvov Ossol) 1172/I, f. 55b :: 1537. Praha KNMI E 2, f. 59b :: 1840.

Lit.: Knihopis 15849–863.

Z biblických příběhů novozákonních

Pašije pána našeho Jezu Krista

Prozaická kompilace podle čtyř evangelií.

„*Umučení našeho pána Jezu Krista piš(i)je nám svatí čtyři evangelisti* :: 2. pol. 14. stol. Drkolná f. 153b :: 2. pol. 14. stol.

Ed.: A. Patera, *Drkolenský rukopis „Pašije Pána našeho Jezu Krista“*, ČČM 62, 1888, 324 (transliterace).

O dřevu kříže

Samostatné zpracování verze o dřevu kříže a o smrti Jidáše.

„*Praví jedna čistá řeč písma svatého římského*“ :: 2. po. 14. stol. Praha Strahov D R III 32, f. 94a :: 1442. Praha UK Křižovníci LV D 1, p. 121 :: 1472.

Ed.: V. Hanka, *Čtenie Nikodemovo: co se dalo při umučení páně; Pověst krásná o dřevu kříže svatého; Knižky, kterak Tiberius poslal po Ježíše Voluziána*, Pojednání KČSN 5, 11, 1861, 223 (Pověst krásná o dřevu kříže svatého na s. 249; vyd. podle strahov. rukopisu; vyšlo knižně s tímž názvem 1861). Lit.: J. Polívka, *Drobné příspěvky literárně-historické*, 1891, 64 (K pověsti o dřevu kříže).

Čtenie (tj. Evangelium) *Nikodemovo* („*Knihy Nikodema, mistra židovského „Nikodem, knihy Pána Jezu Krista, o jeho umučení, vzkříšení a na nebe vstoupení“*)

Překlad 2. části apokryfu *Gesta Salvatoris*.

„*Stalo se jest v létě devatenáctém za císaře Tiberia*“ :: 2. pol. 14. stol. Brno UK Mk 97, f. 205a :: 1453, Praha KNM IV H 25, f. 1a :: 15. stol. Praha UK Křižovníci LV D 1 :: 1472, Praha Strahov D R III 32, f. 1a :: 1442. Praha UK XVII B 15, f. 299a :: 1465. Varšava NK, dříve Leningrad GPB Lat. I Q No 175, f. 11b :: 1. pol. 15. stol. (legenda o Pilátovi, přídavek Evangelia Nikodemova, zničen). Staré tisky: Knihopis 1791–1803.

Ed.: V. Hanka, *Čtenie Nikodemovo: co se dalo při umučení páně, Pověst krásná o dřevu kříže svatého; Knižky, kterak Tiberius poslal po Ježíše Voluziána*, Pojednání KČSN 5, 11, 1861, 223 (podle strahovského rukopisu; vyšlo též knižně 1861 s tímž názvem). — A. Brückner, *Böhmische Studien X, Vita Pilati, AslPh* 14, 1892, 22 (transliterace první a poslední kap. podle rkp. leningrad.). — Flajšhans, *Knihy č. 27* (transliterace Leningrad. legendy o Pilátovi). — Lit.: J. Polívka, *Evangelium Nikodemovo v literaturách slovanských*, ČČM 64, 1890, 255, 535. — Tríška, *Leningradská rukopisná bohemika* 50.

O Veronice („*Knižky, kterak Tyberius císař poslal po Ježíše do Jeruzalema Voluziána kněze a biskupa římského pohanského*“).

Vzdělání apokryfů „*Mors Pilati*“ a *Vindicta salvatoris*“.

„*Času toho, kteréhožto jest trpěl Kristus, bylo jest tajno*“ :: 2. pol. 14. stol. Praha Strahov D R III 32, f. 100a :: 1442. Praha UK XVII B 15, f. 310a :: 1465. Praha UK Křižovníci LV D 1 :: 1472. Brno UK Mk 97, f. 240b :: 1453.

Ed.: V. Hanka, *Čtenie Nikodemovo: co se dalo při umučení páně; Pověst krásná o dřevu kříže svatého; Knižky, kterak Tiberius poslal po Ježíše Voluziána*, Pojednání KČSN 5, 11, 1861, 223 (text této povídky na s. 250; vyd. podle strahovského rukopisu; vyšlo též knižně s tímž názvem 1861). — Lit.: Polívka, *Drobné příspěvky literárně-historické*, 1891, 1 (Legenda o Veronice).

Život Krista Pána

Meditationes vitae Christi, připisované mylně sv. Bonaventurovi, které zpracoval neznámý český dominikán, asi též překladatel jako *Legenda aurey-Pasionálu*.

„Podle starých mudrcův pověděnie, což jest lidu na světě bylo kdy neb bude, všickni v svém čloověčství svú žádost“ [prolog]. „Svatý Jeronym nalezl psáno, jež Joachim z Galilejské vlasti z města Nazareth pojal sobě hospodyní“ [text, XVII A 9] :: asi pol. 14. stol., Praha UK XVII A 9, f. 1a : asi 1360—1380. Foto ÚČL 402. XVII D 32, f. 1a : konec 14. stol. Foto ÚČL 427 (zlomek). XVII E 8, f. 86b : konec 14. stol. (zlomek). XVII H 19, f. 170b : 1497 (výňatek). XVII H 28, f. 321 b : konec 15. stol. (výňatek). Praha KNM 1 Ac 71 : konec 14. stol. (zlomek). II F 9, f. 35a, 43a : pol. 15. stol. (výňatek). Praha UK XVII J 6, f. 1a : 16. stol. (zlomek). Budapešť NM Bibl. slav. in quarto č. 44 : 17. stol. (podle J. Macůrka, Věstník ČA 59, 1950, 124). Praha UK Roudnice VI Fd 21, p. 85 : konec 14. stol. (bez zač.).

Ed.: J. Truhlář, O staročeském „Životě Krista Pána“ a nově poznaném jeho zlomku, LF 11, 1884, 283 (transliterace; začátek z Praha UK XVII D 32 s různými názvy z Praha UK XVII A 9). — A. Patera, Musejní zbytky staročeského „Života Krista Pána“ ze XIV. století, ČČM 59, 1885, 303 (transliterace podle zlomku Praha KNM 1 Ac 71 s paralelním textem z Praha UK XVII A 9). — Výbor Akad. 1, 535 (ukázky podle Praha UK XVII A 9). — Vilikovský, Próza 35 (ukázky v nové češtině podle Praha UK XVII A 9). — Lit. (souborně k Životu Krista Pána a Pasionálu): Vilikovský, Pisemnictví 141 (Staročeský Pasionál a Život Krista Pána). — V. J. Koudelka, Zur Geschichte der böhmischen Dominikanerprovinz im Mittelalter, AFP 27, 1957, 57 (Anonymus Bohemus O. P.; Koudelka nadhazuje možnost, že by překladatelem mohl být buď Jan Moravec, zpovědník Karla IV., nebo Protiva z Dlouhé Vsi, císařův „capellanus commensalis“, později biskup v Seni). — F. M. Bartoš (HUCP 12, 1972) podal dohad, že autorem je lektor Staněk. — Avšak s žádným z uv. tří osob nelze počítat jako s jistým autorem Pas. a ŽKP.

3. PŘÍBĚHY KŘESŤANSKÝCH SVĚTCŮ

Pasionál

Sbírka legend ze života svatých, kterou podle latinského souboru zv. *Legenda aurea* od Jakuba de Voragine zpracoval a upravil neznámý český dominikán, asi též překladatel spisu *Meditationes vitae Christi* — „Život Krista Pána“.

„Adventus latine, česky jest řečeno přijítie“ (KNM III D 44), „Adventus latině jest řečeno přijítie aneb přístie“ (Krakov). „Svatý Marek evangelista“ (KNM III D 45), „Obřezování syna božieho podle Starého zákona v ochtáb bižieho narození svatá církev slaví“ (UK XVII C 52). /// „duše totiž bydlím tak nebezpečnostvie světa“ (Břevnov). /// „byli sú velicí, avšak proti tomu nebeskému divu sú malí“ (Teplá) : pol. 14. stol. Praha KNM III D 44 (dříve 3 F 16; tzv. Pasionál muzejní), p. 1 : 3. čtvrtina 14. stol. Foto ÚČL 486. III D 45 (dříve 3 F 17), f. 1a : 1379. Praha UK XVII C 52, f. 47a : 1395. Praha UK Břevnov 6 (dříve I No 6), f. 1a : 1468 (zač chybí). Praha UK XVII D 8, f. 1a : 1476. XVII F 6, f. 1a : 15. stol. Krakov Dominikáni XV 39 : 1482. Martin 288 : 1495. Foto ÚČL 313, 314. Praha UK Teplá 43, f. 1a : konec 15. — zač. 16. stol.

Zlomky a části nebo výňatky:

Praha Kapit. 1696, č. 3 : 1350—1380; č. 4 : 1370—1390. Opava RB 11, f. 164b : 2. pol. 14. stol. Vídeň NK 4002, zlomek u před. a zad. přídeští : 2. pol. 14. stol. Praha UK XVII E 8, f. 74b, 79b : konec 14. stol. Drkolná : 3. čtvrtina 14. stol. Nitra : 1389. Praha KNM 1 Ac 104, 1 f. : 3. čtvrtina 14. stol. 1 Ac 70 : 2. pol. 14. stol. 1 Dc 1/19. 1 f. : 2. pol. 14. stol. (hlah.). 1 Dc 1/20, 1 f. : 2. pol. 14. stol. (hlah.). 1 Dc 1/17, 3 kusy hlah. : kolem 1416 (zlomky A—B). IV H 30 (dříve 23 B α), f. 115a : kolem 1414. II F 9, f. 1a : polovina 15. stol. Brno UK Mk 69, f. 183a : 1447. Praha Kapit. H 12, f. 12a : 3. čtvrtina 15. stol. Praha UK XVII E 10, f. 1a : konec 15. stol. Plzeň

11 f 169, f. 225. Latinsko-český pasionál: Brno UK Mk 32, f. 150a : 1475 (jednotlivá slova až celé strany česky, kromě toho české glosy.) Srovnej také Ráj duše (část 3).

Prvotisky: Knihopis 9, 10.

Ed.: Výbor Mat. 1, 263 (ukázky). — J. Gebauer, Über die weichen e-Silben im Altböhmischen, Sitzungsberichte der Wiener Akademie, phil.-hist. Classe, 89, 1878, 317 (ukázky podle Pasionálu muzejního). — A. Patera, Nově nalezené zbytky stč. passionálu ze XIV. století, ČČM 56, 1882, 514 (transliterace podle Praha Kapit. 1696 a Praha KNM 1 Dc 1/19). — A. Patera, Musejní zbytky stč. passionálu ze XIV. století, ČČM 57, 1883, 107 (transliterace podle Praha KNM 1 Ac 70). — J. Gebauer, Klasobraní po rukopisích, LF 14, 1887, 216, p. 1 (seznam, kde byly v LF vydány starší části Pasionálu muzejního). — A. Patera, Drkolenský zbytek stč. passionálu ze XIV. století, ČČM 62, 1888, 101 (transliterace). — A. Patera, Nitraný zbytek stč. passionálu, ČČM 66, 1892, 305 (transliterace). — A. Patera, Legenda o sv. Tomáši, arcibiskupu Canterburském z XV. století, ČMusFil 2, 1896, 179 (transliterace). — A. Patera, Zbytek stč. „Vidění Mikulášova“ hlaholsky psaného, ČČM 71, 1897, 537 (podle Praha KNM 1 Dc 1/20; transliterace). — Knihy o životě a umučení všech svatých mučedníků, jenž slovú latině Passional, vyd. M. Blažek, 1880 (podle Brno, St. arch. G 10 č. 335). — J. Truhlář, Stč. passional z r. 1395, LF 15, 1888, 242 (ukázky v transliteraci). — Kališnický Pasionál z roku 1495, vyd. Z. Tobolka, 1926 (Monumenta Bohemiae typographica 2; fotomechanická reprodukce). — Výbor Akad. 1, 523 (ukázky). — Vl. Kyas, K staročeskému Pasionálu, Příspěvky k dějinám starší české literatury, 1958, 141 (podle KNM 1 Ac 104). — Novočeské překlady: A. Dolenský — G. Pallas — F. Šimek — V. Zelinka, Nová legenda zlatá, 1927. — Vilikovský, Próza 59 (ukázky).

Lit.: F. Šimek, Dva spisy Husovi neprávem připisované, LF 75, 1951, 27. — M. Šterbová, K otázce bohemik v charvátskohlaholském pisemnictví, Studie a práce linguistické 1, 1954, 376. — J. Vašica — J. Vajs, Soupis staroslovanských rukopisů Národního musea v Praze, 1957, č. 187, 189, 190. — V. Kyas, Neznámé české rukopisy passionálu, kancionálu a bible v Polsku, LF 81 1958, 204. — J. Ludvíkovský, Život svatých Crhy a Strachoty v staročeském Pasionále, sb. Rodné zemi, 1958, 360. — D. Marečková, K latinskému překladu staročeského Pasionálu, LF 86, 1963, 105 (o rukopise Brno UK Mk 32). — L. Pacnerová, České hlaholské památky, Slavia 32, 1963, 453 (Pasionál; konstatuje, „že hlaholský text je bližší rukopisu III D 45, kdežto III D 44 má od obou menší odchylky a text místy kratší“).

Životy svatých otců

Překlad sbírky Vitae patrum

„Blahoslavený buoh, jenž žádá všech lidí spasenie“ : asi 3. čtvrtina 14. stol. Praha UK XVIII C 28, f. 1a : 15. stol., XVII D 36 : zač. 15. stol., XVII C 17 : 1480. XVII C 16, f. 1a : 1485. XVII E 2, f. 1a : 2. pol. 15. stol. XVII E 10, f. 60a : konec 15. stol. (výňatky). Praha KNM III B 11 f. 214b : 15. stol. (Život sv. Eufroziny a Mariny). Praha KNM 1 Ac 37 (7 nepatrných zlomků) : kolem 1400. Praha KNM 1 Ac 4 (Život sv. Antonie, Život sv. Eufrazyny, Život sv. Maryny). Praha KNM 1 Ac 39 (1 f.) : zač. 15. stol.

Ed.: Staročeské Životy svatých otcův, vyd. E. Smetánka, 1909 (transliterace, slovník). — Výbor Akad. 1, 540 (ukázka) — Vilikovský, Próza 49 (nč. ukázka). — Lit.: E. Smetánka, O staročeských Životech sv. Otcův, Věstník KČSN 1904, 1.

Život sv. Albana, mučedníka a krále země uherské

Překlad Vita Albani, připisované Transmundovi z 2. pol. 12. stol.

„Bieše zdávna v krajínach puolnočních člověk mocný a bohatý“ : : asi 2. pol. 14. stol. Praha UK XXIII D 1 f. 189a : : před 13. 1. 1442, (zlomek, chybí asi třetina textu na konci). Srov. i Passionál, (kde bývá Albanus zahrnut).

Lit.: E. Urbánková, České znění legendy o sv. Albanovi, králi uherském, a její latinská předloha, Ročenka UK v Praze 1957, 1958, 138.

Legenda o sv. Anatalii a Viktorii

„Času Decia, najukrutnějšího císaře“ : : 2. pol. 14. stol. Lvov 45 I (dříve XLI E 21), f. 88b, č. 63 (nezvěstný).

Ed.: F. Menčík, Legenda o sv. Anatalii a o sv. Barboře, Rozmanitosti 1, 1880, 20.

O svatě panně Barboře, která jest ona trpěla

„Po vstúpení slavném našeho milého spasitele“ : : 2. pol. 14. stol. Lvov 45 I, f. 67b, č. 60 (nezvěstný).

Ed.: F. Menčík, Legenda o sv. Anatalii a o sv. Barboře, Rozmanitosti 1, 1880, 20 (o sv. Barboře s. 26).

Legenda o sv. Margaretě

V podstatě shodná s legendou v Passionále.

„Svatý život, ješto jsú vedli rozliční svatí“ : : 2. pol. 14. stol. Lvov 45 I, f. 93b (chybí závěr, nezvěstný).

Ed.: F. Menčík, Legenda o sv. Markétě, Rozmanitosti 1, 1880, 50 — Vilikovský, Průza 59 (nč. podle Praha KNM III D 44).

Knihy o svatém Jeronýmovi (O svatém Jeronýmovi knihy troje, Knihy svatého Jeronýma)

Překlad tří latinských listů o sv. Jeronýmovi.

„Otcí předčtojnému Damazovi biskupu portanskému a Theodionovi“ : : 2. pol. 14. stol. Praha KNM III B 8, f. 1a : : 2. pol. 14. stol. Olomouc UK M I 1, f. 1a : : 17. 8. 1410. M II 190, f. 142a : : 1482 [zač. chybí]. Praha UK XVII E 9, f. 1a : : 2. pol. 15. stol. Praha KNM IV H 32, f. 81a : : 15. stol. (zlomek). IV B 15, f. 1a : : kolem 1526 (zlomek). II H 22, f. 1a : : 15.—16. stol. (zlomek).

Ed.: O sv. Jeronýmovi knihy troje, vyd. A. Patera, 1903 (transliterace podle KNM III B 8 s variantami). Lit.: E. Petrů, Z rukopisných sbírek UK v Olomouci, 1959, 42. — TřRul 228 (de Novo foro, Iohannes).

Větší život sv. Františka

Překlad spisu sv. Bonaventury († 1274) Legenda maior de vita s. Francisci Seraphici.

„Ukázala se jest milost boha spasitele našeho“ : : 2. pol. 14. stol. Olomouc UK M II 249, f. 1a : : 1415—1421. Jindřichův Hradec St. arch. rodový archiv Černínů, f. 1a : : 1505—1521 (psal a iluminoval Jiří z Ratiboře). Mf ÚČL 1857. Praha UK XVII F 7, f. 1a : : 1524.

Ed.: Výbor Mat. 2, 907 (ukázka). — V. Bitnar, Serafinské novely, 1926, 37 (ukázka podle olom.). — J. Jireček, O zvláštěnostech češtiny ve starých rukopisech moravských, Rozpravy KČSN 7, 2, 1887, č. 1, 23 (ukázka v transliteraci). — E. Rippl, Das alttschechische Leben des heiligen Franziskus von Assisi, 1931 (v úvodě popis a rozbor rukopisů;

transliterované krit. vyd. olom. s několika transkribovanými juxtaapozicemi z PUK XVII F 7 a jindřichohradeckého).

Lit.: V. Mostecký, Černínská legenda o sv. Františku z Assisi, 1941. — J. Novák, Malby českého rukopisu o sv. Františku z Assisi, Vlast 30, 1914, 737, 841 (o výtvarné stránce jindřichohrad.). — K. Chytil, Vývoj miniaturního malířství českého za doby králů rodu Jagelonského, 1896, 46.

4. PŘÍBĚHY S FANTASTICKOU TEMATIKOU PSEUDOBIBLICKOU A NÁBOŽENSKOU

Solfernus (Život Adamův)

Překlad románu Processus satanae.

„Poněvadž všeliká múdrost od pána boha jest“ : : kolem 1400. Praha KNM I F 32 f. 1a (dříve 49) : : 1470 (na začátku kodexu chybí 48 listů). IV E 6 f. 1a : : 15. stol. IV E 29, f. 67a : : 1. pol. 15. stol. Praha UK XVII F 26, f. 1a : : 15. stol. Praha KNM I Ac 11 (Trnavský, Lányův, Jirečkův zlomek), 2 f. : : 1. pol. 15. stol. Jinou recenzí zastupují tisky: Frigonia doktora Jerusalemského knihy rodu neb života Adamova, řečí arabskou složený a sepsány, pak v latinskou přeloženy, nyní v českou uvedeny od Sixta z Ottersdorfu, Praha, Jan Kosořský, 1553, Olomouc, Günther 1564, Praha, J. Otmar Jakubeus, 1600, Praha, Valda 1601, Opava, E. Šindlerka, 1721 (Jungmann HLČ III 900, Knihopis 17597—601. Nový rukopis: Praha KNM I D 72, f. 1a : : 1814 [písař Jan Procháska s odvoláním na tisk J. Otmara Jakubova 1600 a nové vypsání Václava Reka r. 1772]). Ed.: Výbor Mat. 2, 471 (výňatek podle KNM IV E 29).

Belial („Hříšných utěšení“)

Překlad spisu Summa de redemptione ss patrum, který napsal italský právník Jakub Palladini neboli Jakub z Teramu, Averanus (1350—1417).

1. „Všem Kristovým věrným a právě chvalné cierkve svatě robotězuom... kněz jakub... z Teramu“ (předmluva) „Kdyžto skrzě dřěvo dobrého i zlého umění dvojí smrti měli sme zatracenie“ (podle Kapit.)

2. „Všem věrným křesťanům“ (KNM III E 44, IV E 29) : : kolem 1400. Praha Kapit. O 35, f. 72b, 220b, : : zač. 16. stol. (výňatky). 1700 f 1a : : 1. pol. 15. stol. Praha KNM I F 32, f. 117a (dříve 119) : : 1470. III D 89 (opis jakéhosi dnes neznámého budějovického rkp.) : : 2. pol. 19. stol. III E 44 : : 1450. III E 46, f. 180a : : 1459. IV E 6, f. 1a : : 15. stol. IV E 29, f. 154b : : 1 pol. 15. stol.

Ed.: Výbor Mat. 2, 497 (výňatky podle rkp. Praha KNM IV E 29). — J. Nováček, Soud o vykoupění světa od Jakuba Averanského, doktora práv na vysokých školách padovských a arcikněze v Teheranu, b. r. (vyd. v nč., bezcenné). Ref.: J. Jireček, ČČM 58, 1884, 319, 561. — Lit.: TřPř 3, 9. — TřRul 216 (Cacabus, Nic.).

Súd Astarothův proti lidskému pokolení

Překlad latinského spisu zv. „Tractatus procuratoris editus sub nomine diaboli“ nebo „Processus sathanae“, za jehož autora bývá pokládán italský právník Bartolo-Bartolus de Sassoferrato 1314—1359.

„Vězte, najmilejší, že když Syn boží chodieše“. Praha KNM III E 43, f. 138a : : 11. 12. 1443.

Ed.: F. Šimek, Staročeský soud Astarotův a jeho předloha, LF 65, 1938, 157. Lit.: F. Šimek, K stč. Súdu Astarotovu, LF 69, 1942, 147.

Jiříkovo vidění („O Jiříkovi pěkná kronika“)

Zpracování povídky „O očistci sv. Patrika“ (Visio Georgii).

„Jiřík urozením šlechtic byl jest, syn mocného pána z Uher“ : : 2. pol. 14. stol. Praha UK XVII E 2, f. 197b : : 2. pol. 15. stol. Brno St. arch. G 10. č. 879 (dříve Beck. sb. 47), f. 19b : : zač. 16. stol.

Ed.: Jiříkovo vidění, vyd. Fr. Tichý, 1934 (podle PUK XVII E 2). — Lit.: J. Gebauer, Stati, 190: „Jiříkovo vidění“ v souvislosti s jinými pověstmi mystiky křesťanské (otisk z LF 6, 1879, 30, 203, 244). — V. Tille, O pouti rytíře Oweina do očistce sv. Patrika, LF 18, 1891, 358. — L. L. Hammerich, Visiones Georgii, 1931 (na s. 7 o českých verzích lat. textu). — K. Jensen, K vydání staročeského Jiříkova vidění, LF 65, 1938, 47. — J. Vilikovský, Zapomenutý rukopis Jiříkova vidění, LF 65, 1938, 348. — Knihopis 16533 —16541.

5. VÝKLADY A PARAFRÁZE NA OTČENÁŠ, VĚŘÍM, DESATERO, ZDRAVAS, ZDRAVAS KRÁLOVNO

Výklady na Otčenáš

„Otče náš: i Buože svatý, my sme tvój lid hriechem jatý“

Veršovaná parafráze Otčenáše s jeho akrostichem. Praha KNM XIII E 14, f. 4a : : 14—15. stol. Ed.: A. Patera, Ukázky ze staročeských rukopisů XV. století. 1. Otče náš, ČMusFII 3, 1897, 38 (transliterace). — V. Flajšhans, Z rukopisů musejních, ČČM 94, 1920, 85 (transliterace).

„Otče náš: jenž's náš stvořitel, od hriechu . . . vykupitel“

Výklad páteře. Praha UK VII H 18, f. 37a. Ed.: Sedlák, Studie a tety 2, 442.

„Otče náš, jenž jsi na nebesiech: Každý tě hriešný móż tak zváti“

Veršovaná parafráze Otčenáše. Leningrad Čes. I O. v. No 1, f. 45a : : konec 14. — zač. 15. stol. Ed.: V. Flajšhans, Dvě modlitby staročeské, ČČM 71, 1897, 121 (transliterace).

„Otče náš . . . Ó milý pane, daj nám dar Duchu svatého — múdrost“

„Výklad na páteř krátký a dobrý.“ Praha UK XVII F 30, f. 140a, č. 162 : : 80. léta 14. stol. Foto ÚČL 19. XVII E 7, f. 82b : : 1. pol. 15. stol. Ed.: Flajšhans, Modlitby 2, 336 (podle PUK XVII F 30).

„Otče náš: Odpovídá böh: Nejsm já otec váš“

„Páteř zlých lidí“, Jan Hus. Olomouc UK M I 34, f. 58b : : zač. 15. stol. Lit.: Bartoš — Spunar, Hus 324. Srov. níže: „Slušie znamenati.“

„Otče náš: Rozpomeň se, milostivý otče“

„Výklad na Otčenáš.“ Křivoklát I e 8, f. 32b : : konec 15. — zač. 16. stol.

„Otče náš: Svatý Tomáš Akvilský (!) tak die“

Praha UK XX B 12, f. 1a : : zač. 15. stol.

„Otče náš, jenž jsi na nebesiech . . . To sluove božie modlitba, neb ji jest sám Buoň složil“

Třeboň A 7, f. 51a : : zač. 2. pol. 15. stol.

„Otče náš: Tu jest otázanie, proč tu modlitbu chtěl Pán Böh počieti od „Otče“ a ne od „Pane“

„Výklad na páteř.“ Olomouc UK M II 135, f. 154a : : 1. pol. 15. stol.

„Otče náš: velmi veliký v stvoření“

„Páteř dobrých lidí“, Jan Hus. Olomouc UK M I 34, f. 34a : : zač. 15. stol. Lit.: Bartoš — Spunar, Hus 47.

„Kto se modlí Bohu, v duchu a v pravdě má se modlíti“

Výklad na Otče náš k modlení. Praha Kapit. A 57/3, f. 178a : : 1. pol. 16. stol.

„Mezi všemi věcmi, jimižto věčnú radost móžme zaslúžiti“ (předmluva).

„Toto jest přednie řeč, když dieme: Otče náš“

Praha UK XVII D 32, f. 150a : : konec 14. stol. Foto ÚČL 427. XVII E 8, f. 81b : : konec 14. stol.

„Modlitba ot najvýbornějšího“

Praha UK V A 23, f. 195b : : 14.—15. stol. Ed.: Sedlák, Studie a texty 2, 440.

„Nic sme sebú sem nepřinesli“

Výklad Otčenáše v podobě cyklu kázání. Praha Kapit. F 82/1, f. 374a : : 1542.

„Pane Ježiši Kriste, synu Boha živého, věřím, že tebe tajna nejsú všecka najmenšé myšlenie zlá srdce mého“

Cyklus modliteb při sedmi kajících žalmech s vloženými jednotlivými prosbami Otčenáše. Praha KNM III H 37, f. 2a : : 15.—16. stol.

„Slušie znamenati, že kto chce v modlitbě uslyšán býti“

„Páteř zlých lidí.“ Praha UK I E 5, f. 362a : : 15. stol. Srov. výše: „Otče náš: Odpovídá.“

„Svatý Matúš: Otče náš . . . Prvnie prosba“

Výklad prvních čtyř proseb. Praha Kapit. C 115, f. 5b : : 1. pol. 15. stol.

„Toto jest přednie řeč, kdyžto diemy: Otče náš“

Praha UK XVII A 18, f. 73a : : konec 14. stol. Vyšší Brod 97, f. 96a : : 1421 (písař Václav ze Slaného, řeč. Predikáč).

Různé výklady a parafráze zachovány v rukopisech:

Brno St. arch. G 10 č. 555, f. 69a : : 14.—15. stol. Foto ÚČL 403. (Pečirkův opis z r. 1857 dochován v KNM III F 6, p. 137.) Brno, St. arch. G 10, č. 112, f. 118b : : konec 15. stol. (Vajklad na Otče náš). Hamburg Cod. theol. 2112, f. 1a : : 15.—16. stol. Foto ÚČL 762. Praha Kapit. N 17, f. 10a : : 2. pol. 14. stol. (lat. výklad s českými glosami). O 27, f. 287b : : 1. pol. 15. stol. (lat. paralelní poznámky k některým prosbám čes. Otčenáše. „O pater alme tuum sit sanctificatum Přid království tvé“). Praha UK VII E 6, f. 220b : : 15. stol. (zlomek bez začátku a konce). Vídeň NK 8462, f. 1a : : 15. stol. (Něm. parodie „Vater unser: König Vladislaus“.)

Výklady na Zdráva Maria

„Zdráva Maria, milosti plná; Buoň s tebú tak i se mnú“

Lvov 45 I, f. 64a, č. 50 (nezvěstný).

„Zdráva Maria, milosti plná: Dobrým obyčejem vešlo jest“

Tomáš ze Štítného, Výklad na Zdravas Maria. TřRul 109.

„Zdravas: Jenž jsi pozdravena anjelem poslem od boha“

Píseň na jednotlivá slova Zdravas.

Praha UK VI B 24, f. 127a : : 16. stol.

„Zdráva Maria, milosti plná; mezi všemi blahoslavená“

Veršovaná úprava v básni o Ježíšově mládí, tzv. knihách „o božiem narození a o boží mladosti“ z 2. pol. 14. stol. Ed.: Výbor Mat. 1, 394 v. 32.

„Zdráva Maria: pokorná panno milostivá“

Parafráze na slova Zdrávasu. Praha KNM III H 37, f. 235b, 236a :: 15.—16. stol.

„Zdráva Maria, milosti plná; uslyš mě hříšnú“

Veršovaná parafráze Zdrávasu. Leningrad Čes. IO. v. No 1, f. 50b :: konec 14.—zač. 15. stol. Ed.: V. Flajšhans, Dvě modlitby staročeské, ČČM 71, 1897, 121 (transliterace).

„Počátek našeho dobrého všeho jest zvestovanie vtelenie božieho neb pozdravenie andělského“

Modlitba se „Zdráva Maria“. Praha KNM III H 37, f. 24a :: 15.—16. stol.

„Pozdravuji tebe, slavná božie rodičko, panno vždy Maria“

Modlitba se „Zdráva Maria“. Praha KNM III H 37, f. 231b :: 15.—16. stol.

„Prosím tebe, svatá Maria, matko boží, milosti plná“

Modlitba s parafrází, viz Próz. modlitby.

Různé parafráze Zdrávasu zachovány též v rukopisech:

Praha Kapit. D 84, f. 20a :: konec 14. stol. (Sedmera radost P. Marie). N 17, f. 11a :: 2. pol. 14. stol. [lat. výklad s českými glosami] Praha Strahov D G V 3, f. 327b :: 15. stol. [parafráze].

Výklady na Věřim

„Poněvadž všechno stvoření života žádá“

Praha Kapit. F 82/1, f. 161b :: 1542.

„Věřmež v Boha jednoho, tot jest věřiti Pán Béh přikázal“

Nadpis in margine: „Opět viera křesťanská“; píseň na Věřim. Praha KNM II C 7, p. 44 :: kolem pol. 15. stol.

Různé parafráze Věřim zachovány též v rukopisech:

Praha Kapit. N 17, f. 11a :: 2. pol. 14. stol. [lat. výklad s českými glosami v interpretaci modlitby]. Vídeň NK 4550 (dříve Theol. 942), f. 66b :: 15. stol.

Výklady na Desatero

„Ale nemož-li kto spatovati Desatero“ (Modlitby).

„Jakož na vodách založena jest země“

Praha Kapit. F. 82/1, f. 252a :: 1542 (v řadě kázání).

„Nebudeš mieti bohův jiných, to je jedno naplniti.“

Praha UK XVII H 30, f. 68a :: 15. stol.

„Pán Buoh všemohúcí, chtě člověka stvořeného padlého od své milosti skrze syna svého vykúpati... První přikázání: Slyš Israheli. Pán Bůh tuj jeden jest“

Olomouc UK 32462 [přív. k 32461] :: 1523.

„Poslúchaj, Israheli, točíš duše křesťanská“

Praha UK XVII F 50, f. 45b :: 1409.

„V židovských knihách jest psáno“

Desatero kázanie božie, tzv. Desatero velké.

Parafráze Desatera zachována též v rukopisu:

Praha UK XI C 8, f. 201a, 205a :: 15. stol. (dvakrát).

Výklady na Zdrávas Královno

„Prodlich, mluvě o tom slavném pozdravení Matky božie“

„O radosti Matky božie“. Praha UK XVII D 31 (Tomáš ze Štítného, Sborník Vávráv), f. 38a :: 1492 (stručná parafráze v závěru). Ed.: Erben, Štítný 294. — Lit.: TřRul 109.

„Trpelivost měj nade mnú, paní, že já najmrzutější z člověkův“

„Výklad na Salve Reginu s modlitbú“. Praha KNM IV H 32, f. 50a :: 15. stol.

„Zdráva matko přezádúcé, mořská hvězdo přestkvúcé“

Píseň s částečnou parafrází Zdrávas královno. Praha KNM III H 37, f. 231a :: 15.—16. století.

Různé výklady na Zdrávas královno:

Praha Kapit. N 17, f. 12b :: 2. pol. 14. stol. [lat. výklad s českými glosami]. Praha KNM III E 43, f. 150a :: 11. 12. 1443 (parafráze závěrečných proseb v povídce Súd Astarotův).

6. PROZAICKÉ MODLITBY

Dochovaly se četné sborníky stč. modliteb a písní, jejichž soupis pořídil J. Triška, ČNM 136, 1967, 65. Z těchto sborníků jsou vyexcerpovány jen významnější, a to: 1. Praha UK XVII F 30 (Nejstarší, milíčovský sborník modliteb a písní z 80. let 14. stol., vyd. V. Flajšhans, ČMusFil 4, 1898, 42n, 176n.; 5, 1899 108n., 313n.; na toto vyd. se u jednotlivých skladeb neodkazuje). 2. Lvov UK 45 I (dříve XLI E 21, Lvovský sborník modliteb a legend, nezvestný, z konce 14. — zač. 15. stol., vyd. J. F. Golovackij, Rozpravy KČSN 5, 11, 1861, 353n.; zkratka: Golovackij). 3. Praha KNM V B 17 (zlomek modliteb a rozjímání z 1. pol. 15. stol.). 4. Leningrad GPB Češ. O. v. I N° 1 (O. v. N° 1, modlitby a žalmy z konce 14. — zač. 15. stol.). 5. Další některé sborníky modliteb, vyexcerpované hlavně se vztahem k PUK XVII F 30: Praha UK XVII E 7 (Krumlovské modlitby a písně z 1. pol. 15. stol., jakási obdoba PUK XVII F 30); Praha UK XVII E 8 (modlitby, legendy a náb. spisky z konce 14. stol.); Praha UK XVII H 28 (modlitby, písně a rozjímání z konce 15. stol.); Praha UK XVII J 7 (modlitby Tomáška z Netolic z r. 1511); Praha UK Roudn. VI Fb 25 (Roudnické modlitby z 2. pol. 14. — zač. 15. stol.); Brno UK Mk 113 (Mikulovské modlitby z 15. stol.).

„Ale nemož — li kto spatovati Desatera božieho přikázanie v řeči, ale spatuj v skutciech“

Závěr Desatera a úvod k Šesteru pokání. Praha KNM V B 17, f. 4b.

„Ale utecme k velebněj a drahěj panně Mariji“

Olomouc Kapit. 120, f. 1b :: zač. 15. stol.

„Běda nesčastnému, má milá duše, žeť sem tě v také hříechy a tak mnohé ne-
šlechtnosti zavedl“

Praha UK XVII F 30, f. 129a č. 156. XVII E 7, f. 79b.

„Blahoslavená, slavná, milosrdná matko boží, děvice Maria“

Lvov UK 45 I, f. 4a, č. 3 (nezvěstný).

„Bože, čiž milostí člověčímu pokolení“

Praha UK XVII F 30, f. 77a, č. 73. XVII E 7, f. 45b.

„Bože, jenž jsi uslyšal tři mládence“

Praha Kapit. M 156, f. 522b :: 15. stol.

„Bože, jenž syna tvého pokoru“

Olomouc UK M II 249, f. 332b :: 1415 — 1421.

„Bože, jenž syn tuvoj ne lúpežem osobil jest“

Oratio in die palmarum ante introitum misse. Brno UK R 390, f. 302b :: 1. pol. 15. stol.

„Bože, kterážto mocí blahoslavený Erazim mučedník“

Lvov UK 45 I, f. 14b, č. 6 (nezvěstný).

„Bože, milostiv buď mně hříšnému pro veliké milosrdenství“

Praha UK XVII F 30, f. 82a, 85. XVII E 7, f. 48 b.

„Bože můj, Duše svatý, boji se a žádám mluvití tobě“

Praha UK XVII F 30, f. 3a, č. 4. Brno UK Mk 113, f. 81a.

„Bože můj, milosrdenství mé, útočiště mé“

Praha UK XVII F 30, f. 79b, č. 79. XVII E 7, f. 47b.

„Bože Otče všemohúci, jenž chceš, ať bychom (abychom) se vždy modlíli“

Praha UK XVII F 30, f. 15a, č. 10, fond Roudnice VI Fb 25, p. 201. Brno UK Mk 113, f. 125b.

„Bože pravý Jesu Christe, jak se na tento svět ráčil naroditi“

„Oracio bona et utilis de passione.“ Praha Kapit. N 17, f. 137a :: 2. pol. 14. stol.

„Bože, smiluj se nad námi i požehnej nás“

Praha UK XVII F 30, f. 17a, č. 12, fond Roudnice VI Fb 25, f. 219.

„Buď mi, Otče všemohúci, přěsvaté Tělo Jezukristovo“

Praha UK XVII F 30, f. 84b, č. 92. XVII E 7, f. 50b.

„Což smy usty vzěli, to čistú myslí, točíš duši, vezměmy“

Překlad mešní modlitby při přijímání. Praha UK XVII F 30, f. 102a, č. 118. XVII E 7, f. 62a.

„Čtvera věc jest, ješto brání člověku, aby nepřijímal“

Praha UK XX B 4, f. 179a.

„Daj, Hospodine, sílu a moc rukama mýma“

Praha UK XVII F 30, f. 105b, č. 130. XVII E 7, f. 64b.

„Daj, Hospodine, živým milost, umrlým milosrdenství“

Praha UK XVII F 30, f. 62a, č. 43. XVII E 7, f. 34a.

„Daj mi, Hospodine, méj duši oděv vnitřní“

Praha UK XVII F 30, f. 106a, č. 133. XVII E 7, f. 64b.

„Daj mi, milosrdný Bože, což se tobě líbí, horlivě žádati“

„Svatého Tomáše modlitba.“ Praha UK XVII F 30, f. 74b, č. 67. XVII E 7, f. 43b. XVII E 8, f. 125b.

„Daj nám spolu i všemu lidu tvému, milosrdný Hospodine, cožkolivěk libé jest tobě“

Modlitba sv. Tomáše z Akvina. Praha UK XVII F 30, f. 47a, č. 24. XVII E 7, f. 23a, Brno UK Mk 113, f. 59b.

„Děkuji tobě, (můj) milý Hospodine, jenž (si) mě hříšníka nedůstojného“

Úprava mešní modlitby Tomáše Akvinského „Gratias tibi ago, Domine sancte, pater omnipotens“. („Po přijímání Těla božieho“ podle Roudn. a KNM). Praha UK XVII F 30, f. 27a, č. 17. XVII E 7, f. 8b. XVII A 18, f. 79b :: konec 14. stol. XVII H 28, f. 272a. XVII J 7, f. 184a, fond Roudnice VI Fb 25, p. 206. Praha KNM V H 27, f. 92b :: 15. stol.

„Děkuji tobě, neúměrná dobroto, Bože můj“

Praha UK XVII F 30, f. 28a, č. 18. XVII E 7, f. 9b, 122b (dvakrát). Brno UK Mk 113, f. 115b.

„Děkuji tobě, (Hospodine), svatý Otče všemohúci, věčný Bože, jenž's mě, hříšníka v tomto dni ostřieci ráčil“ (že jsi mne ráčil dnešní den ostřiehati)

„Tuto modlitbu dole psanú máš říkati, když se chceš spat položit.“ Praha UK XVII F 30, f. 73b, č. 64. XVII E 7, f. 43a. XVII H 28, f. 232a. XVII J 7, f. 308b.

„Děkujít tobě, Pane Bože milý, jenž mě hříšnú ne mým zaslúžením“

Lvov UK 45 I, f. 48b, č. 32.

„Děkujmy všichni všemohúciemu a jedinému Bohu“

Praha KNM V B 17, f. 4a.

„Dieku činím tobě, svatý anděle boží, k čiež stráží poddán jsem“

Praha UK XVII F 30, f. 77a, č. 72a. XVII E 7, f. 45b.

„Dieku tobě činím, Pane svatý, Otče všemohúci, věčný Bože, jenž's mě hříšníka ráčil v této noci . . . ostřiehati“. „Děkuji, Bože všemohúci, jenž jsi mě ráčil ostřiehati této noci“ (NM)

Praha UK XVII F 30, f. 74a, č. 65. XVII E 7, f. 43a. XVII J 7, f. 309a. Praha KNM III H 37, f. 181a :: 15.—16. stol.

„Dieku tobě činím, Pane všemohúci, jenž's mě nedůstojného“

Překlad modlitby nejspíš Tomáše Akvinského. Praha UK XVII F 30, f. 98b, č. 114. XVII E 7, f. 60a. XVII G 3, f. 181a :: zač. 16. stol.

„Dieky činímý tobě, všemohúci Hospodine, za všechno dobroděníe tvé“

„Toť Gracias.“ Praha UK XVII F 30, f. 88a, č. 103. XVII E 7, f. 53a.

„Dobrotivý i milosrdný pane Jesu Kriste, jenž jsi ukázal tu milost“

Překlad 23. modlitby z Orationes s. Anselma (za přátele) „Dulcis et benigne domine Jesu Criste, qui exhibuisti“. Praha UK XVII F 30, f. 10a, č. 8. XVII E 7, f. 3a. Brno UK Mk 113, f. 88a.

- „Duše Jezu Kristova, osvět mě, Tělo Jezu Kristovo, spas mě“
Praha UK XVII F 30, f. 51b, č. 28. XVII E 7, f. 26a. XVII H 28, f. 236b.
- „Ě, milý Hospodine, jenž si přikázal, abychom se spolu milovali“
„Totoj velmi krásná modlitba za duše...“ Praha UK fond Roudnice VI Fb 25, p. 209.
Ed.: Rozbor 1, 140 (jenom začátek; transliterace).
- „Hospodine Bože, Otče všemohúci, dobroty i milosti tvé žádajě“
Praha UK XVII F 30, f. 12a, č. 9. XVII E 7, f. 5a. Brno UK Mk 13, f. 110a.
- „Hospodine, jenž den a noc rozdělujěš“
Druhá část se začíná jako samostatná modlitba: „Pane svatý, Otče všemohúci, věčný Bože“. Praha UK XVII F 30, f. 108a, č. 145. XVII E 7, f. 66a.
- „Hospodine, jenžs nám přikázal, abychom otcě a máteř ctili“
Praha UK XVII F 30, f. 49a, č. 25. XVII E 7, f. 24a.
- „Hospodine, jenžs nelstivě slíbil věčnú radost“
Praha UK XVII F 30, f. 106a, č. 135. XVII E 7, f. 65a.
- „Hospodine, jenžs skrzě všemohúcenstvie milostivosti tvé“
Praha UK XVII F 30, f. 125b, č. 154. XVII E 7, f. 77a.
- „Hospodine, jenžs stvořil mě, smiluje se nade mnú“
Praha UK XVII F 30, f. 81a, č. 82. XVII E 7, f. 48a. XVII J 7, f. 306a.
- „Hospodine, Otče všemohúci, žel mi toho ze všeho srdce mého“
Praha UK XVII F 30, f. 6b, č. 5. XVII E 7, f. 1a. XVII J 8, f. 122b :: 15. stol. XVII H 17, f. 59a :: 15. stol. Lvov UK 45 I, f. 39b, č. 27.
- „Hospodine, otvoř usta má, ať chválí tvě jmě svatě“ („Hospodine, usta má otevři, ať usta má zvěstují tobě chválu“ XVII H 28)
„Hodiny Matky Buoží, totiž kurs.“ Praha UK XVII F 30, f. 61a, č. 38. XVII E 7, f. 33b. XVII H 28, f. 97a :: konec 15. stol.
- „Hospodine, prosímť, ať u mé srdce tvým darem“.
Praha UK XVII F 30, f. 106b, č. 138. XVII E 7, f. 65a.
- „Hospodine, přidaj mi oděnie duchovnie síly“
Praha UK XVII F 30, f. 106a, č. 134. XVII E 7, f. 65a.
- „Hospodine, rač ty mú mysl zpraviti“
Praha UK XVII F 30, f. 105a, č. 128. XVII E 7, f. 64a.
- „Hospodine, rty moje (těž: „mé“) otvoři (těž „otevři“)
„Hodiny ot svatě Mařie“, „O umučení božiem“, „Hodiny, ješto slove kurs Matky“ (KNM V H 36). Praha KNM I E 65 (dříve Praha Kapit. A 161/2, Kapitulní žaltář), f. 82b :: 14. stol. (kratší verze). V H 36, f. 1a :: asi 1370–1390 (širší verze). Praha UK XVII A 18, f. 1b, 21b (dvakrát) :: konec 14. stol. Praha KNM III H 36, f. 50a :: 1444 (začátek). Ed.: Vzácný a starožitný rukopis, ČKD 11, 1838, 525; 12, 1839, 171 (podle KNM I E 65). — A. Patera, Hodiny sv. Mařie ze XIV. století, ČMusFil 7, 1901, 86, 351 (transliterace širší verze).
- „Hospodine, stvořiteli i vykupiteli můj i obživiteli můj“
Praha UK XVII F 30, f. 107a, č. 140. XVII E 7, f. 65b.

- „Hospodine, tobě chvála a tobě dieka“
Praha UK XVII F 30, f. 107b, č. 143. XVII E 7, f. 65b.
- „Hospodine, usta má otevři“ V. „Hospodine, otvoř usta má“
„Hospodine všemohúci, Otče nebeský, jáz cěle bez omyla jistě věří“
Praha UK XVII F 30, f. 18a, č. 13. XVII E 7, f. 149b. Roudn. VI Fb 25, p. 194. Praha KNM IV H 32, f. 3 b :: 15. stol.
- „Hospodine všemohúci, věčný Bože, prosím tvě svatě božské milosti“
Křivoklát I e 8, f. 12b–13b.
- „Já se tobě, milá Panno Maria, porúčim nábožná“
Lvov UK 45 I, f. 64a, č. 49 (nezvěstný). Ed.: Golovackij 371 .
- „Jenž otnosiš hříechy tohoto světa, Hospodine, otnes hříechy našě“
Leningrad Češ O. v. I N° 1, f. 1b.
- „Již, můj Hospodine, umý i učíš mě“
Praha UK XVII F 30, f. 105b, č. 129. XVII E 7, f. 64b.
- „K stolu přěslavného tvého kvasu, andělský králi“
„Před přijímaním těla božieho modlitva“, úprava modlitby, přičítané sv. Augustinovi „Ad mensam dulcissimi convivii tui“. Praha UK XVII F 30, f. 24a, č. 15. XVII E 7, f. 6b. XVII J 7, f. 173b. Roudn. VI Fb 25, p. 189. Brno UK Mk 113, f. 65b.
- „Králi nad králi, najvyšší pane Jezu Kriste, světlosti věčné slávy“
Praha UK XVII F 30, f. 83b, č. 90. XVII E 7, f. 50a.
- „Královno nebeská, raduj se“
Překlad antifony „Regina caeli, laetare“. Praha UK XVII 30, f. 143a, č. 165. XVII E 7, f. 84a. XVII H 28, f. 282b. XVII J 7, f. 318b.
- „Kriste, jenž jsi světlo i den všeho světa“
Křivoklát I e 8, f. 9a–11b.
- „Kristofore svatý, mučedníče boží, prosím tebe“ (Lvov), „Svatý Křištofore, mučedníče boží“ (KNM)
Lvov UK 45 I, f. 15a, č. 7 (nezvěstný). Praha KNM IV H 31, p. 434 :: kolem 1480.
- „Matko božie, rač přijieti naše modlitby i ofěrovati k svému milému synu“
Leningrad Češ O. v. I N° 1, f. 24a.
- „Milý Jezu Kriste, jenž si řekl: Kto bude jiesti mé tělo“
Praha UK XVII F 30, f. 139a, č. 161. XVII E 7, f. 82a. XVII H 28, f. 269b. XX B 4, f. 179a :: 15. stol. Lvov UK 45 I, f. 59b, č. 41 (nezvěstný).
- „Milý Jezu Kriste, králi nade všemi králi“ (Jan Milíč)
- „Milý Jezu Kriste, kterak si mě náhlým obklíčením přitulil“
Praha UK XVII F 30, f. 109a, č. 146. XVII E 7, f. 66b.
- „Milý Jezu Kriste, milovníče našich duši“ (Jan Milíč)
- „Milý Jezu Kriste, poněvaď (j)si svatěj Mařiej Magdaleně“ (Jan Milíč)

„Milý Jezu Kriste, poněvadž (j)si ty křest svatý přijal“ (Jan Milíč)
„Milý Jezu Kriste, poněvadž jsi všech kajících přivítal“ (Jan Milíč)
„Milý Jezu Kriste, poněvadž tvá milosrdná matka Maria“ (Jan Milíč)
„Milý Jezu Kriste, poněvadž tvój milý Otec Bóh“ (Jan Milíč)
„Milý Jezu Kriste, pro tu hořkost umučenie tvého“
Praha UK XVII F 30, f. 106b, č. 139. XVII E 7, f. 65b, 117b (dvakrát).
„Milý Jezu Kriste, pro tvú hanbu, ješto's byl obnažen rúcha tvého, rač“
Leningrad Češ O. v. I N° 1, f. 19b.
„Milý Jezu Kriste, ty buď naše veselé, jenž si naše vykúpenie“
Praha UK XVII F 30, f. 110b, č. 147. XVII E 7, f. 67b.
„Mluviti svobodnějie, jiesti hojnějie“
„Řeč svatého Bernarta“; druhá část „Nemějte sobě toho v zlost, ač zlé na tom světě ktve“ označena jako výrok sv. Bedy a na závěr připsána sentence sv. Řehoře. Praha UK XVII F 30, f. 163b, č. 184. XVII E 7, f. 97b.
„Moc Boha Otce všemohúcieho, múdrost Syna jeho jednorozeného“
Olomouc Kapit. 120, f. 1b :: zač. 15. stol.
„Mocný Bože, opaš mé ledvie zdravím“
Praha UK XVII F 30, f. 105b, č. 131. XVII E 7, f. 64b.
„Modlíte se za tě všichni světi i zvolení boží“
Praha UK XVII F 30, f. 177b, č. 197. XVII E 7, f. 106b.
„Na počátce bylo (jest) Slovo a Slovo bylo (jest) u Boha a Bóh bieše (byl jest) Slovo“ (Jan 1, 1—14)
Praha UK XVII F 30, f. 86b, č. 99. Lvov UK 45 I, f. 61b, č. 46 (nezvěstný). Praha KNM IV H 32, f. 6b :: 15. stol.
„Najsvětější i najslavnějšie i najmilosrdnějšie buožie matko“
Lvov UK 45 I, f. 62a, f. 47.
„Napomínaji tě, milá matko božie, skrzě tu svatú krev a vodu“
Praha KNM V B 17, f. 2a.
„Nebeský pane i králi náš, milý Jezu Kriste, živého Boha synu“
Praha UK XVII F 30, f. 52a, 73a, č. 63 (dvakrát). XVII E 7, f. 26b, 42b (dvakrát). XVII H 28, f. 234b.
„Nemějte sobě toho v zlost“ Viz „Mluviti svobodnějie“
„Neostávaj mne, Hospodine pošliž se mnú anděla svatého“
Praha UK XVII F 30, f. 106b, č. 136. XVII E 7, f. 65a.
„Nynie púštiš sluhu tvého, Hospodine, podlé slova tvého v pokoji“
Překlad tzv. Canticum Simeonis, tj. textu Lukáš 2, 29—32. Praha UK XVII F 30, f. 86b, č. 98.
„Ó blahoslavená Margaréto, jenž s svatými veselé kraliješ“
Praha UK XVII F 30, f. 172b, č. 192. XVII E 7, f. 103b. XVII J 7, f. 251a.

„Ó dobrý Ježiši, dvoji věc na sobě poznávám“
Praha UK XVII F 30, f. 103b, č. 121. XVII E 7, f. 63b.

„Ó dobrý pastýři, věrný a milostivý Pane“
Praha UK XVII F 30, f. 76a, č. 69. XVII E 7, f. 44b.

„Ó Jezu Kriste, ó dobrý Kriste, ó milostivý Kriste, smiluj se“
Praha UK XVII F 30, f. 70a, č. 59. XVII E 7, f. 40a.

„Ó má milá duše, král andělský teď k nám přišel“
Praha UK XVII F 30, f. 102a, č. 119. XVII E 7, f. 62b. XVII E 8, f. 124b.

„Ó Maria nebeská ciesařevno, jenžs v také čistotě živa byla“
Praha UK XVII F 30, f. 155b, č. 179. XVII E 7, f. 92b.

„Ó Maria, panno nade všemi pannami“
Praha UK XVII F 30, f. 148b, č. 169. XVII E 7, f. 88a.

„Ó Maria, ty's najdůstojnějšie stvořenie, božstvim stvořená“
Praha UK XVII F 30, f. 155a, č. 178. XVII E 7, f. 92a.

„Ó matko (všie) útěchy a paní všeho milosrdenstvie, rozpomeň se“
Autor lat. orig. sv. Augustin (podle PUK XVII F 30 a KNM V B 17). Praha UK XVII F 30, f. 160a, č. 181. XVII E 7, f. 95a. XVII E 8, f. 136a. Praha KNM V B 17, f. 3b.

„Ó milý Jezu Kriste, choti milý, jenž si mě sobě slíbil na svatém křtu“
Leningrad Češ O. v. I N° 1, f. 36b.

„Ó milý Jezu Kriste, choti mój milý, když ty ráčíš hostem mým býti a ke mně v muoj dóm a v mój přiebytek přijíti“
Leningrad Češ O. v. I N° 1, f. 39a.

„Ó milý Jezu Kriste, jediná náděje zúsalých“ (Jan Milíč)

„Ó milý Jezu Kriste, jediná útěcho smutných, sirých lidí, obdarovateli kajících, rač ny obdariti sedmi dary Duchu svatého“
Leningrad Češ O. v. I N° 1, f. 41a.

„Ó milý Jesu Kriste, jenž jsi počátek a skonanie, a tys řekl a řka: Já jsem světlost světa, rač“
Leningrad Češ O. v. I N° 1, f. 43a.

„Ó milý Jezu Kriste, vida ty svú přežalostivú smrt“
Modlitby o Synu božím a o jeho nevinné smrti i o jeho umučení... Křivoklát I e 8, f. 23a—32a.

„Ó najkrašši, milý Jezu Kriste, prosím tebe já hříšný“
Oracio s. Augustini vulgariter translata (I F 9). Praha UK XVII F 30, f. 112b, č. 148. XVII E 7, f. 68b. I F 9, f. 154a :: 14.—15. stol. XVII E 8, f. 137a. XVII H 28, f. 261a.

„Ó najmilostivějši a najslajši Pane Jezu Kriste, prosím tvé milosti, vzezři na mě hubeného hříšníka“
Praha UK XVII F 30, f. 74a, č. 66. XVII E 7, f. 43b. XVII J 7, f. 59a, 307b (dvakrát).

„*Ó najpřepovůšenější Otče, stvořiteli nebe i země*“

Prozaický překlad hymnu „*Patris sapientia, veritas divina*“. Praha UK XVII F 30, f. 70a, č. 60. XVII E 7, f. 40b.

„*Ó neposkvrněná a na věky požehnaná, zvláštně milostivá Panno*“

Překlad modlitby „*O intemerata et in eternum benedicta*“, připisovaná sv. Anselmovi. Praha UK XVII F 30, f. 147a, č. 168. XVII E 7, f. 87a.

„*Ó Otče milostivý, ó Kriste laskavý, ó Bože milosrdný, jenž držíš*“

Praha UK XVII F 30, f. 60a, č. 36. XVII E 7, f. 32b, 48b (dvakrát, po druhé poněkud obměněno).

„*Ó Otče milostivý, ó Kriste laskavý, ó Duše dobrotivý*“

Praha UK XVII F 30, f. 81b, č. 84. XVII E 7, f. 48b.

„*Ó Pane Bože všemohúci, ty vieš, že já vše, což mám*“

Praha UK XVII F 30, f. 78b, č. 76. XVII E 7, f. 46b.

„*Ó Pane Bože z nebe, světlo z světla, slovo Otcovo*“

Praha UK XVII F 30, f. 79a, č. 77. XVII E 7, f. 46b. XVII E 8, f. 127b.

„*Ó Pane můj, Bože můj, stvořiteli a vykupiteli*“

Praha UK XVII F 30, f. 79a, č. 78. XVII E 7, f. 47a.

„*Ó Panno panen i milostivá Paní, buožíe matko, učni se mnú milosrdenstvie*“

Lvov UK 45 I, f. 63b, č. 48 (nezvěstný).

„*O počátce bylo Slovo a Slovo bylo u Boha a Bóh byl Slovo*“

Počátek evangelia Janova 1, 1—14. Lvov UK 45 I, f. 22a, č. 12 (nezvěstný). Ed.: Golo-
vackij 362.

„*Ó přesladký Jesu Kriste, synu Boha živého*“

Brno UK R 402, f. 121b :: 15. stol. (připsáno).

„*Ó přeslavná Matko Maria, hvězdo mořská, osvětitedlnice všeho*“

Praha UK XVII F 30, f. 149a, č. 170. XVII E 7, f. 88a. XVII H 28, f. 225a.

„*Ó přeslavný svatý Erazíme, boží mučedlniče*“

Lvov UK 45 I, f. 13a, č. 5 (nezvěstný).

„*Ó přesvětlá, ó předobrotivá, ó předivná múdrosti Pána našeho Ježíše*“.

Křivoklát I e 8, f. 4b—9a.

„*Ó přěšťastná Matko božíe, jenž (j)si světu z(a)tracenému porodila Jezu Krista*“

(Jan Milíč).

„*Ó šťastná svatá Barbaro, jenžs zaslúžila veliké dary*“

Praha UK XVII F 30, f. 173b, č. 193. XVII E 7, f. 104a.

„*(Ó) svatý Duše, jenž si světlost srdcí*“ (Jan Milíč)

„*Oblec mě, Hospodine v sukni svatosti*“

Praha UK XVII F 30, f. 105a, č. 127. XVII E 7, f. 64a.

„*Obráncě Bože v tě důfajících, bez kohož nic silno*“

Praha UK XVII F 30, f. 87b, č. 101. XVII E 7, f. 52b.

„*Odpolu životem našim položení jsúce na smrti*“

Lat. orig. „*Media vita in morte sumus*.“ Křivoklát I e 8, f. 11b—12b.

„*Olázanie jest, ač na každý den bylo by přijímati božie Tělo*“

Tato „řěč“, vlastně výroky církevních autorit o častém přijímání, je přeložena z Milí-
čovy Postily Gratiae Dei, např. rukopisu pražské UK XII D 1, f. 21—23. Praha UK XVII
F 30, f. 91b, č. 108. XVII E 7, f. 55a. Lit.: Vilikovský, Pisemnictví 126.

„*Otcova múdrost, pravda nebeská, Kristus člověk jat jest*“

„*Hodinky ot umučenie božieho*.“ Praha UK XVII F 30, f. 135b, č. 160. XVII H 17, f. 21a
:: 15. stol. XVII J 7, f. 34a. V H 42, f. 41a :: 1451 s nadpisem: „*Kurs od božieho umu-
čenie na jitní hodinu*“. Praha KNM IV H 31, f. 15a :: kolem 1480.

„*Otče milostivý i přémilosrdný, mocný Bože, buď milostiv*“

Praha UK XVII F 30, f. 8b, č. 7. XVII E 7, f. 2a. Brno UK Mk 113, f. 62b.

„*Pane Bože, Otče všemohúci, jenž si trój a jeden*“

„*Modlitba sv. Augustýna*“; překlad latinských originálů „*Domine Deus omnipotens,
qui es trinus et unus*“ a „*Sancta et immaculata virgo Maria*“.
Praha UK XVII F 30, f. 126a, č. 155. XVII E 7, 77b.

„*Fane Bože všemohúci, jenžs nebe i zemi, moře i všecko*“

Praha UK XVII F 30, f. 82a, č. 86. XVII E 7, f. 49a.

„*Pane Buože, nejsem hoden, aby všel pod střechu mú*“

Lvov UK 45 I, f. 60b, č. 42 (nezvěstný). Praha UK XVII J 7, f. 184a.

„*Pane Hospodine, prosím tvé svaté milosti, aby mě dnešní den ráčil žehnati
křížem živým*“

Modlitba dobrá. Praha Kapit. M. 156, f. 522 :: 15. stol.

„*Pane Jesu Kriste, jenž jsi řekl: „Kto přijímá tělo mé*“

Lvov UK 45 I, f. 59b, č. 41 (nezvěstný).

„*Pane Jesu Kriste, modlím se tobě na kříži visícímu*“

Lvov UK 45 I, f. 59a, č. 40 (nezvěstný).

„*Pane Jesu Kriste, Synu Boha živého, děkuji tvěj svatěj milosti*“

Lvov UK 45 I, f. 31b, č. 20 (nezvěstný).

„*Pane Jezu Kriste, daj mi srdce skrúšené a pokorné*“

Praha UK XVII F 30, f. 123b, č. 152. XVII E 7, f. 76a.

„*Pane Jezu Kriste, jenž („jsi“) toto přeslavné („svaté“) tělo tvé*“

Praha UK XVII F 30, f. 70b, č. 61. XVII E 7, f. 40b. XVII E 8, f. 10a. XVII J 8, f. 30b ::
15. stol. XVII J 7, f. 58a. Praha KNM IV H 32, f. 6b :: 15. stol. III H 37. Leningrad Češ.
O. v. I N° 1, f. 67a. Lvov UK 45 I, f. 59a, č. 39 (kratší verze; nezvěstný). Ed.: Golo-
vackij 369.

„*Pane Jezu Kriste, jenž si řekl apoštolóm svým: Proste a bude vám dáno*“

Praha UK XVII F 30, f. 125a, č. 153. XVII E 7, f. 76b.

„*Pane Jezu Kriste, jenžs sedm slov den posledni života tvého*“

Praha UK XVII F 30, f. 49b, č. 26. XVII E 7, f. 25a. XVII H 17, f. 38a :: 15. stol. XVII
J 4, f. 6b.

„*Pane Jezu Kriste, klaniem se tobě, jenž na kříži stojíš*“
Praha UK XVII F 30, f. 51b, č. 29. XVII E 7, f. 26b. XVII E 8, f. 9b. XVII J 8, f. 38a.
XVII J 7, f. 18b. Drkolná f. 153a :: 2. pol. 14. stol. Ed.: A. Patera, Drkolenský rukopis
„Pašije Pána našeho Jezu Krista“, ČČM 62, 1888, 324.

„*Pane Jesu Kriste, modlím se k tobě na kříži pověšenému*“
Olomouc UK M II 107, f. 106b :: 1. pol. 15. stol.

„*Pane Jezu Kriste, prosím ty skrze milost tvého svatého skříšenie*“
Olomouc UK M II 249, f. 334a :: 1415–1421.

„*Pane Jezu Kriste, skrzě pět jiezvených ran tvých*“
Praha UK XVII F 30, f. 69b, č. 57. XVII E 7, f. 40a.

„*Pane Jezu Kriste, srdce mé tvými ranami nadtrut*“
Překlad ze spisu „Stimulus amoris“, mylně přičítaného sv. Bonaventurovi. Praha UK
XVII F 30, f. 80b, č. 81. XVII E 7, f. 48a.

„*Pane Jezu Kriste, Synu Boha živého, Bože a vykupiteli můj, já hříšník ne-
důstojný*“
Praha UK XVII F 30, f. 69a, č. 56. XVII E 7, f. 39b. Praha KNM IV H 32, f. 2b :: 15. stol.

„*Pane Jezu Kriste, Synu Boha živého, jenž na kříži byl pověšen*“
Praha UK XVII F 30, f. 83b, č. 89. XVII E 7, f. 49b.

„*Pane Jezu Kriste, Synu Boha živého, skrzě tvé svaté zrazenie*“
Praha UK XVII F 30, f. 59a, č. 35. XVII E 7, f. 31b.

„*Pane Jezu Kriste, Synu Boha živého, studnice živosti*“
Praha UK XVII F 30, f. 57b, č. 32. XVII E 7, f. 30b. XVII J. 8, f. 1a :: 15. stol.

„*Pane Jezu Kriste, Synu Boha živého, tět pravého Boha a pravého člověka*“
Praha UK XVII F 30, f. 69b, č. 58. XVII E 7, f. 40a.

„*Pane Jezu Kriste, ty v noci v jitřní hodinu svázán a popaden*“
Praha UK XVII F 30, f. 131a, č. 157. XVII E 7, f. 80b.

„*Pane Jezu Kriste, živote a skříšenie dušiev i těl našich*“
Olomouc UK M II 249, f. 334a :: 1415–1421.

„*Pane Ježíši, Synu Boha živého, stvořiteli všech věcí, Bože i vykupiteli muoj, já
(hříšná a) nedůstojná tvé svaté milosti*“
Praha UK XVII H 28, f. 233b. Lvov UK 45 I, f. 45b, č. 30 (nezvěstný).

„*Pane svatý Otče, pro tvú ščedrost*“
Přeložena ze spisu „Stimulus amoris“, mylně připisovaného sv. Bonaventurovi. Praha
UK XVII F 30, f. 80b, č. 80. XVII E 7, f. 47b.

„*Pane svatý, Otče všemohúcí, věčný Bože, cožkolivěk já hříšný člověk*“
Druhá část modlitby „Hospodine, jenž den a noc rozděljuje“.

„*Pane, uslyš modlitvu mů, neb již poznávám, že blízko jest čas můj*“
Překlad modlitby, připisované papeži Řehoři: „Domine, exaudi oracionem meam, quia iam
cognosco tempus meum esse prope“. Praha UK XVII F 30, f. 121a, č. 151. XVII E 7, 74a.

„*Pane všemohúcí, věčný Bože a nevýmluvný*“
Praha UK XVII F 30, f. 84a, č. 91. XVII E 7, 50a.

„*Paní a králevno má, svatá Maří*“
Praha UK XVII D 32, f. 149a :: konec 14. stol. Foto ÚČL 427.

„*Paní má, svatá Maria, všech děvic děvice*“, nebo: „*Paní má, svatá Maří, věčná
dievko*“, nebo „*Paní má, svatá Maří, věčná panno všech panen*“ apod.
Překlad lat. modlitby „Domina mea, sancta Maria, perpetua Virgo virginum“.
Praha UK XVII F 30, f. 156a, č. 180. XVII E 7, f. 93a. XVII E 8, f. 38a (jiná verze).
XVII H 17, f. 41a. XVII J 4, f. 39b. Praha Kapit. D 84, f. 86a (jiná verze). Brno UK Mk
113, f. 135a. Lvov UK 45 I, f. 49b č. 33 a 34 (jedna skladba, nezvěstný). Ed.: Svato-
vitský rukopis, vyd. A. Patera, 1886, XL, 293 (podle Praha Kapit. D 84), 372 (podle
PUK XVII E 8), 375 (PUK XVII F 30), 369 (lat. vzor podle PUK XIII E 3, f. 162b).

„*Počínající a tepruv se k Bohu obrátiv, pokus sám sebe*“
„O počínajícím, probývajícím a dokonalém.“
Praha UK XVII F 30, f. 89a, č. 104; f. 89b, č. 105; f. 90a, č. 106. XVII E 7, f. 53b.
XVII E 8, f. 128a.

„*Pomocny mi buďte, Pane Jezu Kriste, všechny muky tvé*“
Praha UK XVII F 30, f. 58a, č. 33. XVII E 7, f. 31a. XVII E 8, f. 5a.

„*Poručíme ty, svatá Maria Panno, tento den*“
Praha UK XVII F 30, f. 170b (bez vlastního očíslování). XVII E 7, f. 102a.

„*Poslouchajmyž všichni, že tři jsou stavy života křesťanského*“
„O třech životích.“ Praha KNM V B 17, f. 1a.

„*Pozdraven buď, obličej Jezu Kristův přejasný*“
Prozaický překlad hymnu „Ave facies praeclara“. Praha UK XVII F 30, f. 17a, č. 11,
fond Roudnice VI Fb 25, p. 218 („K Veronice modlitba krás(ná)“).

„*Pozdravuji tebe, svatá panno Maria, paní anjelská*“
„Modlitba o matiče boží“. Praha KNM V H 42, f. 108b :: 1451. Praha UK XVII H 28,
f. 287a :: konec 15. stol.

„*Pozdravujem tebe, milá Matko božie, tys nás všech hříšných milosrdná oro-
dovnice*“
Lvov UK 45 I, f. 26b, č. 15 (nezvěstný).

„*Pozdravuji tebe, svatá poroditelnice božie, Panno Maria*“
Praha UK XVII F 30, f. 155a, č. 177. XVII E 7, f. 92a. XVII H 28, f. 287a.

„*Požehnejte Hospodin, okuste i vize, že chutný jest Hospodin*“
Praha UK XVII F 30, f. 87b, č. 102. XVII E 7, f. 52b.

„*Požehnan buď ty, Bože, stvořiteli všech věcí, jenžs v břicho*“
Praha UK XVII F 30, f. 77b, č. 74. XVII E 7, f. 45b.

„*Požehnaný jsi ty, Bože všeho, jenž si ráčil v život ustúpiti*“
Na závěru označeno jako „řěč“... mistra hlubokých smyslův“, tj. Petra Lombarda.
Praha UK XVII F 30, f. 141b, č. 163. XVII E 7, f. 83b.

„*Pro tu milost, ježto's nás miloval po smrti i nedal's svému srdci otpočínúti*“
Leningrad Čes. O. v. I N° 1, f. 28a.

„*Probývající všeliký, kterýž často neb na všaký den k božiemu Tělu přistupá*“
Viz „*Počínající*“.

„*Pros za ny, prosímý, pane Bože náš, nyní v chvíli smrti naší*“
Lvov UK 45 I, f. 39b, č. 26 (nezvěstný). Ed.: Golovackij 367.

„*Prosím tebe, svatá Maria, Matko božie, všie milosti plná*“
Praha UK XVII F 30, f. 149a, č. 171. XVII E 7, f. 88b. Praha KNM III H 37, f. 232a : : 15.—16. stol.

„*Prosím tebe, anděle boží, jenž si ot všemohúcieho Boha*“
Praha UK XVII F 30, f. 76b, č. 71. XVII E 7, f. 45a.

„*Prosím tebe, svatý anjele muoj, rač mi na pomoc býti*“
„*Modlitba o zvláštním anjelu.*“ Křivoklát I e 8, f. 13b—17a.

„*Proši tebe, anjelský duše, jemuž za vuopravu jsem poručena*“
Lvov UK 45 I, f. 16b, č. 8 (nezvěstný).

„*Proši tebe, milý Jesu Kriste, skrze tvú milost, ještos miloval*“
Lvov UK 45 I, f. 25a, č. 14 (nezvěstný).

„*Prvnie pokánie jest, aby všech dopustilých hřiechův srdečně žělel*“
O šesterém pokání. Praha UK XVII F 30, f. 71a, č. 62. XVII E 7, f. 41a. Praha KNM V B 17, f. 5a (pokračuje na f. 1a).

„*Přepochotný Hospodine, daj mi ten dar*“
Praha UK XVII F 30, f. 31a, č. 19. XVII E 7, f. 11b, 125a (dvakrát). Brno UK Mk 113, f. 121b.

„*Přijětie tvého svatého těla a krve tvé*“
Praha UK XVII F 30, f. 102a, č. 117. XVII E 7, f. 62a.

„*Přijmi, milostivý Bože, úst mých zpověd a daj mi úžitek*“
Praha UK XVII F 30, f. 82b, 98a, č. 87 a 113 (dvakrát). XVII E 7, f. 49a, f. 60a (dvakrát).

„*Přizřiž, Hospodine, ku počátku mého diela*“
Praha UK XVII F 30, f. 107a, č. 141. XVII E 7, f. 65b.

„*Rač mě požehnati, všemohúcie velikost*“
Praha UK XVII F 30, f. 62a, č. 45. XVII E 7, f. 34a.

„*Račiž, Hospodine, své dary nám požehnati*“
Praha UK XVII F 30, f. 107b, č. 142. XVII E 7, f. 65b.

„*Raduj se, božie poroditedlnice, Panno neposkvrněná*“
Praha UK F 30, f. 149b, č. 172. XVII E 7, f. 88b, 160a (dvakrát).

„*Radujme se všickni v (pá)nu Ježíši vždycky*“
Brno UK R 627, f. CLVIIIb : : 15. stol. (notováno).

„*Skrze tu radost tebe proši, by mě ráčila utěšiti, mě v mých prosbách uslyšeti*“
Modlitba ot Matky božie. Praha KNM V B 17, f. 2a.

„*Skrze slávu přěsvatého skřišenie tvého*“
Olomouc UK M II 249, f. 333b : : 1415—1421.

„*Skrze vítězství přěsvatého tvého těla a skrze rány tvé*“
Praha UK XVII F 30, f. 83a, č. 88. XVII E 7, f. 49b.

„*Sladké jméno Hospodina našeho Jezu Krista*“
Praha UK XVII F 30, f. 62a, č. 44. XVII E 7, f. 34a.

„*Spasiteli Jezu Kriste, Synu Boha živého, smiluj se nad hřišnú*“
Lvov UK 45 I, f. 31a, č. 19 (nezvěstný).

„*Stól jest již připraven a kněz již oblečen*“
Praha UK XVII F 30, f. 120a, č. 150b. XVII E 7, f. 73b.

„*Stvořiteli a zachovateli lidského národa, dárci milosti duchovníe*“
Praha KNM XVI C 3, přední předsádka : : zač. 15. stol.

„*Svatá Katarino, přěslavná dievko, mně hřišnej sluze tvěj*“
Lvov UK 45 I, f. 18a, č. 10 (nezvěstný).

„*Svatá Margareto, dievko boží slavná, přimluv se za mne za nedóstojnú*“
Lvov UK 45 I, f. 17b, č. 9 (nezvěstný).

„*Svatá Maria Magdaleno, kteráž jsi jakžto s studnicí slez*“
Zpracována podle Orationes sv. Anselma, a to modlitby 74: „*Sancta Maria Magdalena*“. Praha UK XVII F 30, f. 174b, č. 195. XVII E 7, f. 104b. XVII J 7, f. 257b.

„*Svatá Maria, nebeská králevno, hvězdo mořská, nehrzej duši služebníka tvého*“
„*Kto chce viděti svatú Maří ve snách*“ . . . , ten pěj tuto modlitbu na čest jejie. Svatý Augustin skrze anjela jemu praviec složil jest ji . . . A na počátku máš řeci takto: *Zdráva Maria, milosti plná etc.*“. Parafráze Zdravas Maria. Praha KNM V H 42, f. 108a : : 1451.

„*Svatá Mařie, Panno panen slavná, buožie matka*“
Lvov UK 45 I, f. 61a, č. 45 (nezvěstný).

„*Svatá Trojice, Bože věčný, všemohúci, jenž si stvořil nebe*“
Praha UK XVII F 30, f. 61b, č. 42. XVII E 7, f. 34a.

„*Svatý anděle, obránce dušě mé, tebeť pokorně prosím*“
Praha UK XVII F 30, f. 76a, č. 70. XVII E 7, f. 45a.

„*Svědóm sem sebe, Pane Jesu Kriste, bezpočta mých hřiechův*“
Lvov UK 45 I, f. 65b, č. 54 (nezvěstný).

„*Svrchní (Svrchovaný) kněže a pravý biskupe Jezu Kriste, jenž si se obětoval*“
„*Modlitba před přijímaním a o přijímaní těla božieho.*“ Úprava mešní modlitby připisované sv. Ambrožovi „*Summe sacerdos et vere pontifex Jesu Christe*“. Praha UK XVII F 30, f. 20a, č. 14. XVII A 18, f. 76a : : konec 14. stol. XVII H 28, f. 211a. XVII G 3, f. 175b : : zač. 16. stol. fond Roudnice VI Fb 25, p. 179; zač. 15. stol. Praha Strahov D G V 3, f. 303a.

„*Tato jsú znamenie, kto chce duostojně přistúpiti k božiemu Tělu: Ustavičná nelibost hřiecha tak cizieho jako svého*“
V písarském explicitu označeno jako „*řěč*“. Praha UK XVII F 30, f. 90 b, č. 107. XVII E 7, f. 54b. XVII E 8, f. 129a.

„Tělo našeho Pána Jesu Krista budiž mně i všem důstojně přijímajícím“
Lvov UK 45 I, f. 67a, č. 56 (nezvěstný). Ed.: Golovackij 373.

„Tělo tvé, Pane Buože, kteréžto já nedůstojný směl sem přijeti“
Lvov 45 I, f. 61a, č. 44 (nezvěstný). Ed.: Golovackij 370.

„Tělo tvé, Pane Jesu Kriste, jenž já hříšný vzal sem“
Praha UK XVII F 30, f. 102a, č. 116. XVII E 7, f. 62a.

„To jest ten den, ješto jej učinil Hospodin“
Prozaický překlad hymnu „Haec est dies, quam fecit Dominus“. Olomouc Kapit. 157 (obsahuje kázání, také Husovo Quadragesimale a Passio), f. 153a :: 15. stol. Ed.: V. Flajšhans, Z rukopisů musejních, ČCM 94, 1920, 84.

„Tobě porúčiem, matko pána našeho Jesu Krista, přěslavná panno Maria, duši mú i tělo mé“
Leningrad Češ. O. v I. No 1, f. 67b.

„Tot život počínající: Mrzkost mieti minulých hříechův“
„O životě počínajícím, prospievajícím a konajícím.“ Praha UK XVII F 30, f. 104a, č. 122, 123, 124; znovu, ale bez čísla, připsáno dodatečně na f. 88b. („Život počínající jest mrzkost „atd.) jako jeden celek. XVII E 7, f. 63b.

„Ty si Pán muoj a Buoh muoj“
Lvov UK 45 I, f. 57b, č. 36 (nezvěstný).

„Ty živý a pravý Jesu Kriste, Synu Boží a Dievči“
Praha UK XVII F 30, f. 78a, č. 75. XVII E 7, f. 46a, XVII E 8, f. 127a.

„Učiň, Hospodine, méj hlavě obstieněnie“
Praha UK XVII F 30, f. 105b, č. 132. XVII E 7, f. 64b.

„Ustavičná nelibost hříecha“ Viz „Tato jsú znamenie“

„V bytnosti těla i krve tvé, pane Jesu Křiste, porúčiem tobě sluhu tvého skrzě moc svatého křížě“
Leningrad Češ. O. v I No 1, f. 60b.

„V této prvnie hodině tohoto dne tvým nás, Pane, naplň milosrdenstvím“
Praha UK XVII F 30, f. 68b, č. 54. XVII E 7, f. 39a.

„V tvú moc poručuji duši mú, tělo mé, svatá i nerozdielná Trojice“
Lvov UK 45 I, f. 64b, č. 51 (nezvěstný).

„Věčná, šťastná, svatá Trojice, pochválený Bože“
Lvov UK 45 I, f. 23b, č. 13 (nezvěstný).

„Velebí dušě má Hospodina i radoval se jest duch můj v Božě“
Překl. Magnificat (Chvalozpěvu P. Marie, Luk. 1, 46—55). Praha UK XVII F 30, f. 86a, č. 97. Praha KNM V H 2, f. 57a. III H 6, f. 44b. III H 37, f. 215b.

„Věřim, že jsi anjel od Buoha všemohúcieho k stráži mé oddán“
Lvov UK 45 I, f. 64b, č. 52 (nezvěstný).

„Vizme všichni vóbec křestané a vyznávajme“
Erfurt Amplon. Oct. 37, f. 14b.

„Volámt k Tobě z hlubokosti sám svých hříechův“
Praha UK XVII F 30, f. 107b, č. 144. XVII E 7, f. 66a.

„Všeho mocný Bože, daj mi zjěvné znamenie lásky Tvé“
Praha UK XVII F 30, f. 114b, č. 149. XVII E 7, f. 70a.

„Všeho světa stvořiteli, mocný Bože“
Praha UK XVII F 30, f. 104b, č. 126. XVII E 7, f. 64a.

„Všemohúci a milosrdný Bože, jenž tiem tvým bylím surchovaným“
Praha UK XVII F 30, f. 40b, č. 23. XVII E 7, f. 18a. Brno UK Mk 113, f. 97b.

„Všemohúci a milosrdný Hospodine, aj tot jáz hříšník nedůstojný“
Úprava mešní modlitby (před přijímáním) Tomáše Akvinského „Omnipotens sempiterne Deus, ecce accedo ad sacramentum“. Praha UK XVII F 30, f. 26a, č. 16. XVII E 7, f. 8a. XVII A 18, f. 79a :: konec 14. stol. XVII H 28, f. 239b, 267b (dvakrát), XVII J 7, f. 179a, fond Roudnice VI Fb 25, p. 199. Praha KNM V H 2, f. 42b :: 14.—15. stol. V H 27, f. 88b :: 15. stol. II H 27 :: 1599. Praha Strahov D G V 3, f. 312b. Lvov 45 I, f. 47a, č. 31 (nezvěstný, „Všemohúci..., já sem hříšnice nedůstojná“).

„Všemohúci a milostivý pane Jesu Kriste, jehož žádám svým přátelóm milostiva“
Upravena podle Orationes sv. Anselma, a to modlitby 24. „Ad Christum. Pro inimicis: Omnipotens et pie domine“. Praha UK XVII F 30, f. 38a, č. 22. XVII E 7, f. 16b. Brno UK Mk 113, f. 93a.

„Všemohúci a milostivý Pane Jesu Kriste, jenž si toto miesto ráčil zvoliti“
Praha UK XVII F 30, f. 103a, č. 120. XVII E 7, f. 63a.

„Všemohúci Hospodine, děkuji tobě, neb tvým milosrdenstvím jsem“
Praha UK XVII F 30, f. 7b, č. 6, XVII E 7, f. 1b. XVII J 7, f. 309b. Praha KNM IV H 31, f. 72 :: kolem 1480. V H 42, f. 80b :: 1451, Brno UK Mk 113, f. 55a.

„Všemohúci, věčný a milosrdný Bože, jenžs přišel“
Praha UK XVII F 30, f. 81b, č. 83. XVII E 7, f. 48b.

„Všemohúci, věčný Bože, buď milostiv mně hříšnému“
Praha UK XVII F 30, f. 101b, č. 115. XVII E 7, f. 62a.

„Všemohúci, věčný Bože, jenž jsi mně nehodné to dobrodiní ráčil učiniti“
Křivoklát I e 8, f. 2a—3a :: konec 15. — zač. 16. stol.

„Všemohúci, věčný Bože, rač tohoto dne na mne na hříšnú vzhlédnúti“
Křivoklát I e 8, f. 3a—4b.

„Všemohúci, věčný Bože, tebe pokorně prosímy“
Praha UK XVII F 30, f. 69a, č. 55. XVII E 7, f. 39b. XVII J 4, f. 35a :: 1510. XVII J 9, f. 124a :: 15.—16. stol. Praha KNM IV H 32, f. 35b :: 15. stol. III H 36, f. 90a :: 1444. V H 42, f. 61a :: 1451.

„Všemohúci, věčný Bože, tobě surchniemu knězi“
Praha UK XVII F 30, f. 97a, č. 112. XVII E 7, f. 59a.

„Všemohúci, věčný Bože, tvé svaté božské milosti děkuji, zes mě bidnú a hubenú“
„Tuto modlitbu říkati máš s náboženstvím, když ráno vstáváš“.
Křivoklát I e 8, f. 1a—b.

„Všemohúci, věčný Bože, zprav skutky naše v dobrovolenství tvém“
Praha UK XVII F 30, f. 87a, č. 100. XVII E 7, f. 52b. XVII H 3, f. 31b : : 16. stol.

„Všichni buoži světi, jenž od počátku světa až do nynějšího času“
Lvov UK 45 I, f. 65a, č. 53 (nezvěstný).

„Vzdal ote mne, Hospodine, nepravost všicku“
Praha UK XVII F 30, f. 106b, č. 137. XVII E 7, f. 65a.

„Vzhlédni na mě nestatečného, milosrdenstvie nesmierné“
Praha UK XVII F 30, f. 104b, č. 125. XVII E 7, f. 63b.

„Zavítaj, nade všecko převelebné tělo i krev svátosti plné“
Lvov UK 45 I, f. 58b, č. 38 (nezvěstný).

„Zavítaj, pravé tělo Pána našeho Jezu Krista“
Lvov UK 45 I, f. 58a, č. 37 (nezvěstný).

„Zavítaj, svatý Duše, a naplň srdce tvých věrných“
Prozaický překlad antifony „Veni, sancte Spiritus, reple“. Praha UK XVII F 30, f. 1a, č. 1. XVII A 18, f. 1a, 9a : : konec 14. stol. (dvakrát). XVII H 28, f. 280b. XVII J 7, f. 320b. XX A 5, f. 60a : : 2. pol. 14. stol. (dříve Admont 167). Lvov UK 45 I, f. 32b, č. 21 (nezvěstný). Praha KNM III H 36, f. 25b : : 1444. Ed.: Golovackij 364 [podle rkp. Lvovského]. — Tille-Vilikovský 113 [transliterace podle rkp. admotského].

„Zdráv, Ježíši, synu Boží, tebeť hledám“
Praha UK XVII F 30, f. 131b, č. 158. XVII E 7, f. 80b.

„Zdráv, králi náš, kováři světa“
Praha UK XVII F 30, f. 61a, č. 39. XVII E 7, f. 33b.

„Zdráv, Otče Bože, zdráv, Synu Bože, zdráv, Duše svatý Bože“
Praha UK XVII F 30, f. 60b, č. 37. XVII E 7, f. 33a.

„Zdráv, počátku našeho stvoření“
Prozaický překlad hymnu „Ave, principium nostrae creationis“ Praha UK XVII F 30, f. 58b, č. 34. XVII E 7, f. 31b.

„Zdráv, svatý kříži, pozdravujem(e) tebe“
Praha UK XVII F 30, f. 63b, č. 48. XVII E 7, f. 35a, XVII J 7, f. 53a. Praha KNM V H 42, f. 51a : : 1451. IV H 31, f. 142a : : kolem 1480. IV H 32, f. 37a : : 15. stol. Leningrad Češ. O. v. I N° 1, f. 58b. Lvov UK 45 I, f. 43b, č. 29 (nezvěstný). Lit.: Vilikovský, Písemnictví 131 (naznačuje, že by mohlo jít o skladbu Milíčovu).

„Zdráva, dievko šťastná, matičko božie“
Viedeň Minorité IX, poslední f. : : 15. stol. Ed.: J. Sedlák, Několik textů 18.

„Zdravas, královno (králevno) milostrdenstvie“
Překlad „Salve regina“. Praha UK XVII F 30, f. 143a č. 164. Roudnice VI Fe 18, zadní předeštl. Krakov Jag. 1954, p. 440. Praha KNM III H 36, f. 49b. IV H 30, f. 161a. Lvov UK 45 I, f. 67a, č. 57 (nezvěstný). Lit.: P. Király, Zur Frage der ältesten slowakischen Sprachdenkmäler, Studia slavica academiae scientiarum Hungaricae 4, 1958, 147, č. 13 (o krakovském). Ed. a další rkp.: A. Škarka, Nejst. čes. duch. lyr. 63, 91—2.

„Zdráva, královno nebeská, jenž si v svém životě důstojna byla nositi krále nebeského“

„Item ktožkolivěk tuto modlitbu dolepanú fiekati bude nábožně, tři sta dní odpustkóv sobě obdrží otcem svatým Urbanem čtvrtým potvrzených, tak řka.“ Praha KNM V H 42, f. 67a.

„Zdráva, Maria, Dievko čistá, porodilas Hospodina Jezu Krista“
Lvov UK 45 I, f. 56a, č. 35 (nezvěstný).

„Zdráva, Maria, milosti plná, Buoh s tebú tak i se mnú“
Lvov UK 45 I, f. 64a, č. 50 (nezvěstný).

„Zdráva, Maria, paní světa, královno nebeská, svatých útěcho, živote blahosla-vených“

„Oracio“; parafráze Zdravas královno. Praha UK R VI Fe 18, přední předeštl.

„Zdráva, Panno Maria, dievko čistá, božího Syna matko“
Lvov 45 I, f. 1a, č. 1 (nezvěstný).

„Zdráva, Panno Marie, země zlatá, chráme boží, lože Ducha svatého“
„Modlitba o Matce božie.“

Lvov UK 45 I, f. 29b, č. 17 (nezvěstný). Praha Kapit. O 48, f. 150b : : konec 14. stol. Praha UK I E 25, f. 137a : : konec 14. stol. fond Roudnice R VI Fe 18, zadní předeštl. : : 15. stol. Praha KNM III H 37, f. 233b : : 15.—16. stol. Karlštejn 10, předeštl. : : 14.—15. stol. Vratislav UK I Q 374, f. 115b : : 1. pol. 15. stol. Praha UK XVII H 28, f. 297b : : konec 15. stol. Ed.: Malý výbor 65 (podle Praha UK I E 25; chybná transkripce).

„Zdráva, panno slavná, Barboro urozená“
Praha UK XVII F 30, f. 174a, č. 194. XVII E 7, f. 104a.

„Zdráva, panno svatá Kateřino, zdráva matko i králevno“
Praha UK XVII F 30, f. 171b, č. 191. XVII E 7, f. 102b.

„Zdráva, svatá Dorothea, uslyš, prosímť, mé žádanie“
Praha UK XVII F 30, f. 171a, č. 190. XVII E 7, f. 102b.

„Zdráva, svatá Trojice, zdrávo, jedno pravé božstvie“
Praha UK XVII F 30, f. 61b, č. 40. XVII E 7, f. 33b.

„Zdrávo buď, slavné narozenie, na oltári požehnané“
Lvov UK 45 I, f. 61a, č. 43 (nezvěstný). Ed.: Golovackij 370.

„Zdráva, surchované, podobné, jednaké božstvie“
Praha UK XVII F 30, f. 61b, č. 41. XVII E 7, f. 33b.

„Znamenaj řeč svatého Bernarta.“ Viz „Mluviti svobodně“

„Zpoviedaji se k Bohu Otcí, Synu, svatému Duchu“
Praha UK XVII F 30, f. 118a, č. 150a. XVII E 7, f. 72a.

„Život počínající.“ Viz „Tot život počínající“

Zlomky

Lvovský zlomek
Lvov UK 45 I, f. 66a, č. 55 (nezvěstný).

Mnichovský zlomek

Mnichov Cod. slav. 17 :: 14. stol. Lit.: K. Günther, Slawische Handschriften in Deutschland, Zeitschrift für Slawistik 5, 1960, 349.

Strahovská officia

Praha Strahov 40/zl. (d III, c III, 1 I, 1 III, r II, r III, s I, s II) :: 2. pol. 14. stol. Ed.: V. Flajšhans, Z knihovny Strahovské, ČČM 74, 1900, 325 (4. Objevy zlomkovitých textů českých z věku XIV.—XVI.). — B. Ryba, Zlomky čes. Strahov. officii z druhé pol. 14. stol., Strahov. knih. 2, 1967, 5—16. Lit.: B. Ryba, Staročeská „Strahovská officia“, Marginalie 1963, č. 4, 64.

7. KÁZÁNÍ

Pseudoaugustinovo Kázání proti hádání

„Dobře viete, bratříe najmilejší.“ Brno UK Mk 114, f. 133b. Praha Kapit. D 84, f. 96a. Ed.: Svatovítský rukopis, vydal A. Patera, 1886, XLV, 323, (transliterace). Lit.: Bartoš, Hus 123, č. 30. — Bartoš — Spunar, Hus 272, č. 329.

Kázání proti hříchům

„Učiste starý kvas... (1. Kor. 5, 7). *Tato slova píše svatý Pavel*“ :: konec 14. — zač. 15. stol. Praha UK XX B 3 (dříve Admont 524), f. 135b :: 1. pol. 15. stol. Ed.: V Kotsmích, Dva staročeské spisy kláštera Admontského, č. 524, LF 15, 1888, 35, 41 (transliterace).

Dzikovská kázání

„Tato slova, jenž sem já propověděl“ :: 2. pol. 14. stol. — zač. 15. stol., Krakov Jag. Przyb. 177/51, f. 124a :: kolem 1420. Foto Opava, Slezský studijní ústav ČSAV. Ed.: W. Wisłocki, Kazania niedzielne i święteczne w języku łacińskim i czeskim z początku XVgo wieku, podług kodeksu biblijoteki hr. Tarnowskich w Dzikowie, Rozprawy i sprawozdania z posiedzeń wydziału filologicznego akademii umiejętności 3, 1875, 256 (ukázky).

Dvě česko-latinská kázání

1. „*Najmilejší, Kristus trpěl jest za ny, vám ostavuje příklad, abyste následovali šlépějí jeho*“
2. „*Filia mea modo defuncta est. Mat. IX. Duchovnie dievčička v domu otce svého mrtva znamenává duši v tajemství srdce svého umrtvení*“
Praha KNM XVI C 3, f. 191b, 192b :: zač. 15. stol.

(Řeč na) „*zvěstování matky božie a přišcie našeho milého Jezu Krista, ješto bývá hod její u postě, jenžto jesti svatý Izaiáš prorokoval i jiní světi otcové, jenž sú v temnici byli*“

|||, „v/ smrtedlném hříše šel do pekla; pakli byl bez smrtedlného hřícha, do domnic starých otciev musil jíti“. Praha KNM IV H 30, f. 115a :: 1414.

Zlomky

Batthyanejský zlomek

Alba Iulia, Batthyaneum :: konec 14. stol. Lit.: P. Király, Zur Frage der ältesten slowakischen Sprachdenkmäler, Studia slavica academiae scientiarum Hungaricae 4, 1958, 145, č. 9.

Budapešťský zlomek

Budapešť UK 716, 716a :: kolem 1400 (dva listy jako obal prvotisku). Lit.: P. Király, Zur Frage..., Studia slavica... 148, č. 14.

Krakovský zlomek kázání a modlitba při přijímání

„*Jakož Kristus pověděl skrze svatého Jana řka*.“ Krakov BJ 1860, p. 3 a 568 :: 1. čtvrtina 15. stol. (dva listy). Lit.: P. Király, Zur Frage..., Studia slavica... 148, č. 15.

Olomoucké zlomky (Spišská kázeň)

„*Otec, Syn, Duch svatý, vše jeden Hospodin*.“ Olomouc UK M 406, f. 339b :: 1. a 2. pol. 15. stol. (1434, 1480).

II. POEZIE

1. DUCHOVNÍ EPIKA (legendy a apokryfy)

O Kristu

Legenda „o narození a dětinství Krista Pána“

Překlad legendy de pueritia Iesu.

„*Osel s volkem (před) ním stáše*“ :: před pol. 14. stol. Swatz (Tiroly), 3 zlomky (kusy) :: 3. čtvrtina 14. stol. (tzv. Zbytky Schwatzké, pocházející zřejmě z téhož sborníku jako Desatero Zhořelecké).

Ed.: A. Patera, Zbytky staročeské legendy „o narození a dětinství Krista Pána“ ze XIV. století, ČČM 71, 1897, 245 (transliterace).

Knihy „o božiem narození a o boží mladosti“

Zpracování apokryfního evangelia „De infancia salvatoris“

„*Byl žid, jemuž jmě Joachim bieše*“ :: 2. pol. 14. stol. Praha UK XVII E 8, f. 40b :: konec 14. stol.

Ed.: Výbor Mat. 1, 387 (s názvem Ježíšovo mládí).

Anselmus

Básnické zpracování spisu „Dialogus beatae Mariae et Anselmi de passione Domini“, připisovaného sv. Anselmu Canteburskému (1033—1109).

„*Byl jest jeden svatý muž, jemuž jmě Anselmus*“. Praha Kapit. D 84 (Svatovítský rukopis), f. 46a :: konec 14. stol. Praha KNM IV D 41, f. 1a :: 1790 (písař A. Pišely).

Ed.: Starobylá skládání 3, 128. — Svatovítský rukopis, vyd. A. Patera, 1886, XXXII, 159 (transliterace), 358 (otištěn lat. Sermo beati Anselmi ad beatam Virginem Mariam).

Hradecké umučení Páně

„*Umučení Boha našeho Jezu Krista píše nám svatý Matěj evandělísta*“ :: 70. léta 14. stol. Praha UK XXIII G 92, f. 75a :: 3. čtvrtina 14. stol.

Ed.: Starobylá skládání 3, 27. — Hradecký rukopis, vyd. A. Patera, 1881, XII, 212, (transliterace s chybou transkripcí).

O Panně Marii

Seďm radostí svatě Mařie, matky Boha našeho

„*Hospodine všemohúci, uslyš můj hlas*“. Praha KNM I E 65 (Kapitulní žaltář), f. 92b :: 14. stol.

Poznámka: Od v. 155 začíná se obšírné vyličení sedmé radosti, která se v jiných rukopisech vyskytuje jako samostatná skladba (bez úvodních v. 1—154, líčících 6 předchozích radostí P. Marie) tzv. Nanebevzetí Panny Marie.

Ed.: Sedmero radostí Panny Marie, ČKD 8, 1835, 641n.

Nanebevzetí Panny Marie

„Račtež všichni znamenati, této řeči poslouchati.“ Praha KNM I E 65, f. 92b : : 2. pol. 14. stol. (rukopis zachoval asi znění původnímu nejbližší, ale předchází před ním 154 v., vyličení šesti předchozích radostí, které měla P. Marie před svou poslední radostí sedmou, nanebevzetím; je zde proto celá skladba nadepsána „Sedm radostí svatě Marie, matky Boha našeho“: „Hospodine všemohúci, uslyš můj hlas“). Praha Kapit. D 84 (Svatovítský rukopis), f. 35a : : konec 14. stol. (text porušen). Praha KNM II F 9, f. 137a : : pol. 15. stol. (nápis: „O skonání svatě královny nebeské“, v explicitu název: „Řeč o smrti Matky božie“; text hodně porušen).

Ed.: Starobylá skládání 2, 91n. (podle Svatovít.). — Sedmero radostí Panny Marie, ČKD 8, 1835, 645n., v. 155n. — Svatovítský rukopis, vyd. A. Patera, 1886, XXVIII., 109n. (transliterace), na s. 349n. otištěn „Transitus Beatae Mariae“, vzor českého básníka.

O českých světcích

Legenda o blahoslavené Anežce Přemyslovně

: : po pol. 14. stol. Cheb, 5 zlomků : : 2. pol. 14. stol.

Ed.: M. Mladějovská, Legenda o blahoslavené Anežce — Chebské zlomky, 1948 (úvod J. Vilikovského; transliterace s fotomechanickým faksimile). — Výbor Akad. 1, 382n. (ukázka).

Legenda o sv. Prokopu

„Slyšte, staří i vy děti, co jáz vám chci pověděti“ : : 3. čtvrtina 14. stol. Praha UK XXIII G 92, f. 1a : : 3. čtvrtina 14. stol.

Ed.: Starobylá skládání 1, 1. — Výbor Mat. 1, 181. — FRB 1, vyd. J. Jireček, 1873, XXVIn., 349. — Hradecký rukopis, vyd. A. Patera, 1861, VIII, 2 (transliterace s chybnou transkripcí). — Dvě legendy z doby Karlovy, Legenda o sv. Prokopu, Život sv. Kateřiny, vyd. J. Hrabák, 1959, 15n. (zde příslušná lit.). — Výbor Akad. 1, 359n. (ukázky). Lit.: V. Chaloupecký — B. Ryba, Středověké legendy prokopské, 1953. — J. Kadlec, Svatý Prokop, 1968.

O cizích světcích

Legenda o desíti tisících rytířích

„Když po božiem umučení“ : : pol. 14. stol. Kremsmünster No 71 in 4°, f. 92a : : 14.—15. stol. Praha UK XVII C 52, f. 105a : : 1395. XVII D 8, f. 132a : : 1476. XVII E 7, f. 172a : : 1. pol. 15. stol. Lvov UK 45 I, f. 80b, č. 62 : : 14.—15. stol. (nezvěstný) Brno UK Mk 32, f. 215a : : 1475—1478. Neznámé: Brno, knih. kapucínského kláš. : : 1350—1370 (zlomek, 3 verše). Prvotisky: (Pasionál), b. m. t., před 1487, f. 272b (poslední legenda), Knihopis 9. Tzv. Kališnický Pasionál z r. 1495 (Knihopis 10) má na f. M 18n. jenom prozaickou legendu o 10.000 rytířích.

Ed.: V. Hanka, Legenda o desíti tisících rytířích, ČČM 14, 1840, 289n. (podle Praha UK XVII C 52). — Výbor Mat. 2, 6n. (podle Praha UK XVII C 52). — F. Menčík, O desíti tisících rytířích, Rozmanitost 1, 1880, 32n. (podle rkp. kremsmünsterského s var. jiných rukopisů). — J. Truhlář, Staročeský pasionál z r. 1395, LF 15, 1888, 248n. (transliterace podle Praha UK XVII C 52). — J. Truhlář, Brněnský zlomek „Růžové zahrady“ (?). LF 13, 1886, 307n. (transliterace zlomku kapuc. knih.); 14, 1887, 363 p. 1

(dodatečně určení). — J. Truhlář, K legendě o 10.000 rytířích, LF 16, 1889, 116n. — V. Vondrák, Kremsmünsterská legenda o 10.000 rytířích, LF 16, 1889, 21n. — Lit.: V. Kůst, K poměru některých skladeb Lvovského sborníku modliteb a legend k jiným stč. rukopisům, Slovanský sborník Fr. Pastrnkovi, 1923, 269n.

Legenda o sv. Dorotě (Lvovská)

„Bože mocný s svatú Maří, s tú nebeskú světlú září“ : : 2. pol. 14. stol. Lvov 45 I, f. 75a, č. 61 (nezvěstný).

Ed.: J. Jireček, Legenda o sv. Dorotě, ČČM 33, 1859, 21n.

Legenda o sv. Jiří, tzv. Brněnská („Passio sancti Georgii, gloriōsi martyris“)

„Poslouchajte všichni míle, pro Bōh mi praviti píle“ : : pol. 14. stol. Praha KNM 1 Ac 59, 7 ff (dříve Brno, Svatojakubská knih.) : : pol. 14. stol. (Explicit: „Expliciunt passiones de sanctis martiribus: Katerine, Margarite, Anselmi, Georgii domine Elyzabet condam //“).

Ed.: A. Patera, O umučení sv. Jiří, ČČM 61, 1887, 77n. (transliterace). Lit.: B. Prusík, Epizoda o boji se saní v Brněnské legendě o sv. Jiří, Krok 6, 1892, 167n.

Legenda o sv. Jiří, tzv. Klementínská

: : asi pol. 14. stol.

Praha UK XVII J 17, č. 11 : : konec 14. stol. (zlomek nalezený v kodexu Praha UK XII D 12).

Ed.: A. Patera, Zbytky staročeských legend o sv. Jiří ze 14. stol., ČČM 55, 1881, 284n. (transliterace).

Báseň o sv. Jiří

Skladba nedochována, ale předpokládá ji a její ohlas a trosky v moravské lidové písni „Svatý Juří po horach chodíval“ zjišťuje A. Havlík, Boj s drakem v Brněnské legendě o sv. Jiří, ČČM 81, 1907, 423n.

Život svatě Kateřiny (Větší neboli Stockholmská, též Stockholmskobrněnská legenda o svatě Kateřině)

„Když za dávných časuov v Hřešě“ : : asi 3. čtvrtina 14. stol. Brno Stát. arch. G 10 č. 555, f. 1a : : zač. 15. stol. Foto ÚČL 403. Opis: Brno Stát. arch. G. 10 č. 396 : : 1853 (opis pořídil Poldín Franta Valníček a kolacionoval jej s originálem Josef Chytil). Praha KNM III F 6 (dříve 3 F 18²) : : 1857 (Pečírkvův opis).

Ed.: J. Pečírka — K. J. Erben, Život svatě Kateřiny, Legenda, 1860 (vyd. transliterované s transkripcí, částečně rekonstrukcí). — Fr. Spina, Die alttchechische Katharinenlegende der Stockholm-Brünner Handschrift, 1913 (vydání transliterované). — Legenda o svatě Kateřině, vyd. J. Vilikovský, 1941 (bibliofilské vyd.), 1946. — Dvě legendy z doby Karlovy, Legenda o sv. Prokopu, Život svatě Kateřiny, vyd. V. Vážný a A. Škarka, 1959, 91n. (na s. 234 příslušná bibliografie a literatura). — Výbor Akad. 1, 370 (ukázky). — Srov. též Legenda o svatě Kateřině (přebásnil K. Bednář), 1958. Lit. J. Pelikán, Příspěvky ke kritice a výkladu štokholm. legendy o sv. Kateřině, LF 18, 1891, 64. — Vilikovský, Pisemnictví 176. — TřRul (porůznu o kateřinských motivech).

Umučení sv. Margaréty („Passio Margarite martiris“, Legenda o sv. Margarétě)

„Ve jmě božie chci mluviti, svatý Duch rač při tom býti“ : : 3. čtvrtina 14. stol. Praha KNM 1 Ac 61 (dříve Brno, Svatojakubská knih.), 7 ff : : 3. čtvrtina 14. stol. (zlomek).

Ed.: A. Patera, Zbytky staročeských rýmovaných legend o sv. Kateřině a sv. Margarétě ze XIV. století, ČČM 61, 1887, 223 (transliterace).

Sedmera radost Panny Marie

„Chci na to svojoj smysl vložit, zda bych mohl něco složit na čest Královně nebeské“ : : 2. pol. 14. stol. Praha. Kapit. D. 84, f. 20a : : konec 14. stol. (ztracen původní list 23).

Ed.: Starobylá skládání 2, 49. — Svatovítský rukopis, vyd. A. Patera, 1886, XXVI, 58 (transliterace). — Výbor Akad. 1, 451 (ukázky). Lit. F. Menčík, Několik úvah k starší české literatuře, ČČM 55, 1881, 88 (hledal mylně vzor skladatelův v jedné básni německého básníka Petra Suchenwirta).

Radosti svatě Maříe (Devatero radostí sv. Maříe)

„Svatá Maří, Matko božie, rač vše uvéstí v rajské sbožie“ : : 3. čtvrtina 14. stol. Praha UK XXIII G 92, f. 61b : : asi 70. léta 14. stol.

Ed.: Starobylá skládání 3, 1. — Hradecký rukopis, vyd. A. Patera, 1881, XII, 175 (transliterace s chybnou transkripcí). Lit.: F. Menčík, Několik úvah k starší české literatuře, ČČM 55, 1881, 88 (chybně shledával podobnosti s jednou skladbou Petra Suchenwirta).

Radosti Panny Marie v nebi

„Matko Maria poctivá, v nebesiech tvá radost prvá: Chvála všech anjelův větší“ : : asi pol. 14. stol., podle Vraštila 1. pol. 14. stol. Oboříště, Redemptoristé, list přilepený k zadnímu přidešti knihy: Ioannis Ioviani Pontani Opera, Venetiis apud Aldum, 1505 (zlomek nyní nezvěstný).

Ed.: J. Vraštil, Zlomek staročeské básně „Radosti Panny Marie v nebi“ z 1. polovice XIV. století, CKD 66 (91), 1925, 156 (transliterace a transkripce 158).

Pláč Marie Magdalény (Maria Magdaléna)

Přebásnění Pseudo-Origenovy lat. homilie.

„Píše svatý Jan ve čtení, že po božím umučení“ : : 3. čtvrt. 14. stol. Praha UK XXIII G 92, f. 29a : : 70. léta 14. stol.

Ed.: Starobylá skládání 2, 1. — Hradecký rukopis, vyd. A. Patera, 1881, X, 76 (transliterace s chybnou transkripcí), 438 (otisk Pseudo-Origenovy homilie). — Výbor Akad. 1, 462 (ukázky). — Lit.: A. Škarka, Z problematiky českého gotického básnictví (Veršovaná mystická homilie „Pláč Marie Magdaleny“ z Hradeckého rukopisu), ČČH 48—49, 1947—48, 30.

3. DUCHOVNÍ LYRIKA

Ed. a lit.: H. Hoffman, Nicolaus von Kosel, ein böhmischer und deutscher Dichter vom Jahre 1417, Monatschrift von und für Schlesien, December 1829 (transliterace, zkratka: Hoffmann). — P. Király, Budapešťský rukopis staročeských duchovních písní, Studia slavica academiae scientiarum Hungaricae 8, 1962 (zkratka: Király, Budapešťský rukopis). — P. Király, Zur Frage der ältesten slowakischen Sprachdenkmäler, Studia slavica academiae scientiarum Hungaricae 4, 1958 (zkratka: Király, Zur Frage). — J. Daňhelka, Husitské písně, 1952 (zkratka: Daňhelka).

a) Duchovní písně

„Co tu stojíte a se divíte“

Praha SÚA KVš 376, f. 88ab : : pol. 15. stol.

„Den skříšenie Jesu Christa, alleluia“ (De resurreccione)

Vratislav UK I Q 466, f. 32a : : 1417 (písař Mikuláš z Kozlí). Ed.: Hoffmann 747n., č. 3 — Feifalik, Kirchenlied 306n., č. 26. — Nejedlý 3, 189n., 430. — Daňhelka 50n. (podle Nejedlého).

„Dnešní den vstal jest stvořitel“

Praha SÚA KVš 376, f. 133b.

„Dobré šťastné hříšníci, Kristově milovníci“

Překlad „Felici peccatrici“. Praha SÚA KVš 376, f. 49a.

„Doroto („Ó Doroto“, „Doroto, ó“), panno čistá, tvój hod ctí cierkev svatá“

Praha UK XVII F 30, f. 178a, č. 198. III A 15, přední přidešti : : konec 14. stol. Praha Kapit. C 34/2, přední předsádka : : 2. pol. 14. stol. D 84, f. 89b : : konec 14. stol. G. 28, zadní přidešti : : 1. pol. 15. stol. Vyšší Brod 42, f. 162b : : kolem 1410. Praha UK Roudnice VI Fc 34, přední přidešti : : 15. stol. (defektní). Ed.: Starobylá skládání 3, 122n. (transkr. D 84). — P. J. Šafařík, Klasobraní na poli staročeské literatury, ČMM 22, 1848, 2, 261n. (podle PUK III A 15, ale rekonstruováno). — Výbor Mat. 2, 17n. (podle Šafaříka). — Malý výbor 24n. (transkr. PUK III A 15). — J. Gebauer, Legendový příběh sv. Doroty v literatuře české a staročeská píseň ku sv. Dorotě, LF 4, 1877, 206n. (podle PUK XVII F 30 s var. Kapit. D 84 a PUK III A 15); Stati 179n. — J. Jireček, Z rukopisův kláštera Vyšňobrodského, ČČM 59, 1885, 570n. — A. Patera, Svatovítský rukopis, 1886, 304n. — Vilikovský, Lyrika 155n. — Výbor Akad. 1, 429n. (podle PUK XVII F 30). — Pohanka č. 17. — Lit.: Nejedlý 1, 207n.; 3, 166n. (nápěv, který je týž jako u písně „Dorothea beata“).

„Chvála tobě tvorče, jenžs si trpěl, za ny za hříšné na kříži pněl“

Budapešť, Nár. knih. c. 1. m. ae. 243, f. 44b : : konec 14. — zač. 15. stol. Ed.: Király, Budapešťský rukopis 66 (transliterace), 71 (faksimile).

„Jasná záře vyšla jest“

Litoměřice. St. arch. Roudnický kodex, p. 361 : : 3. čtvrt. 15. stol. Ed.: B. Lůžek, Po stopách husitství na Ústecku, 1959, 131. — J. Snížková, Jasná záře. Notovaná píseň z poloviny 15. století, ČNM 132, 1963, 84.

„Jezus Kristus, naše spása“

Přeloženo podle „Iesus Christus, nostra salus“. Mnichov Clm 26849, f. 37a : : 16. stol. Třeboň C 6, f. 116a : : 15. stol. Ed.: Feifalik, Kirchenlied 300n., č. 22. — Nejedlý 3, 412 (podle Třeb.). — Lit.: Bartoš, Hus 117, č. 23, 4. — Bartoš — Spunar, Hus 177, č. 127.

„Jméno božie veliké Emanuel“

Lat. paralela je „Magnum nomen domini Emanuel“. Praha SÚA KVš 376, f. 138a.

„Když se Pán Kristus narodil“

Praha SÚA KVš 376, f. 88a. Ed.: J. Tříška, Žakovské vánoční písně, SbNM C lit. hist., 16, 1971, č. 2, 164.

„Králi nebeský, k tobě lid křesťanský volá vždy bez přestání“

Praha SÚA KVš 376, f. 7b.

„Na čest Panně (-ní) ktož se klanie“ („což zpieváme“)

Složeno podle písně „Ad honorem et decorem matris Domini“. Praha UK XVII F 30, f. 164a, č. 185. XVII E 7, f. 97b. KNM II C 7, p. 82. Olomouc Kapit. 300, f. 606a : : 1451—5. Ed.: Feifalik, Kirchenlied 314n., č. 30 (podle Olom.). — Konrád 2, příl. Lit. a (translit. Olom.). — Flajšhans, Modlitby 2, 344n. — Nejedlý 3, 160n., 421n. (podle KNM II C 7 s var. PUK XVII F 30 a Olom.). — Vilikovský, Lyrika 131n. — Daňhelka 35n.

„Narodil se Emanuel“

Vratislav UK I Q 466, f. 143b. Ed.: Hoffmann 748n., č. 4. — Feifalik, Kirchenlied 310n., č. 29. — Nejedlý 3, 180n., 429.

„Narodil se král židovský“

Praha SÚA KVŠ 376, f. 88b.

„Nastal jest nám den veselý“

Překlad podle „Dies est leticie“. Třeboň A 4, f. 407b. Praha SÚA KVŠ 376, f. 79a. Praha KNM XII F 14, f. 221a : : 2. pol. 15. stol. Teplice Kancionál Teplický, f. 57a, 60a : : 1566. Praha UK XVII B 7a, f. 206b, 232a, 361a, 368b, 384b, 386a : : 2. pol. 16. stol. Ed.: Feifalik, Kirchenlied 304n., č. 25 (podle Třeb.). — Konrád 1, 120n. — Lit.: Piśmiennictwo staropolskie 1, 1963, 292 (Wesoły nam dzień nastał).

„Nastal nám den veselý z rodu královského“

Praha SÚA KVŠ 376, f. 137b.

„Ó Maria, matko božie, tys všech chudých rajske sbožie“

Budapešť, Nár. knih. c. l. m. ae. 243, f. 50b : : konec 14.—zač. 15. stol. (s notací). Ed.: Király, Budapešťský rukopis 65 (transliterace), 68 (faksimile).

„Ó Maria, matko milostivá, tys smutných utěšenie“

Budapešť, Nár. knih. c. l. m. ae. 243, f. 52a (s notací). Ed.: Király, Budapešťský rukopis 66 (transliterace), 69 (faksimile). — Lit.: F. Mužík, Úvod do kritiky hudebního zápisu, 1961, 27 (ukázka s notací), příl. 13 a 14 (faksimile).

„Ó spasitelná oběti, jžto jsou pekla zrušena“

Volná písňová úprava závěru hymnu „Verbum supernum prodiens nec Patris linquens dexteram“ Tomáše Akvinského. Praha UK I F 13, f. 171b : : konec 14. stol. XI E 2, f. 119b : : 1. pol. 15. stol. Ed.: Nejedlý 3, 128, 407 (podle PUK XI E 2). — Daňhelka 31.

„Od cisaře nebeského veliká milost dána“

Praha Kapit. C 34/2, přední předsádka : : 2. pol. 14. stol. A 89/6, f. 143b : : 1421 (písař Blažek z Dobřan, opis rkp C 34/2). Praha KNM II C 7, p. 81. Litoměřice Utravistický kancionál, f. e XIV b : : 1542. Teplice Kancionál teplický, f. 41b : : 1566. Ed.: Konrád 1, 177n., s. (21)n. (translit. Kapit. A 89/6). — Nejedlý 5, 484n.; 6, 329n. (podle II C 7 s var. Kapit. C 34/2 a A 89/6). — Lit.: V. Flajšhans, Staročeská píseň: „Od cisaře nebeského“, ČČM 75, 1901, 251.

„Otče Bože všemohúci, jenž si nám dal v člověčenství syna svého“

Praha UK I F 13, f. 171b. KNM XVI C 3, přední předsádka : : zač. 15. stol. II C 7, p. 58. Třeboň A 16, f. 96a. Litoměřice St. arch. Roudnický kodex. Starý tisk: V. Mířinský, Písně, 1531, f. E 5 a. Ed.: P. J. Šafařík, Klasobraní na poli staročeské literatury, ČČM 22, 2, 1848, 270 (podle PUK I F 13). — Výbor Mat. 2, 23 (podle Třeb.) — Nejedlý 3, 130, 413 (podle PUK I F 13 s var. II C 7 a Třeb.).

„Otče náš nebeský, bohataj v dědictví, vzhledniž na svůj lid český“

„Votče náš s rozličnými výklady“. Píseň s výkladem tří teologických a čtyř hlavních ctností. Praha KNM III H 37, f. 132a : : 15.—16. stol. Ed.: J. Tříška, Dvě husitské veršované skladby, ČNM 134, 1965, 83.

„Otep myrry mněť mój milý“

Vyšší Brod 42, f. 159b. Foto ÚČL 417. Novodobé rukopisné faksimile PUK XVII J 17, č. 18. Ed.: J. Truhlář, Milostná píseň česká z počátku 15. stol., ČČM 56, 1882, 44n. — Nejedlý 1, 197n. (nápěv). — Vilikovský, Lyrika 143n. — Výbor Akad. 1, 428n. — Pohanka č. 18. — Lit.: Černý, Lyrika 142. — TřRul 54—5, 61.

„Počátku toho rodu“

Praha SÚA KVŠ 376, f. 88b.

„Poslouchajte slova smutná, vsie bolesti ukrutná“

Lamentace o umučení Páně. Brno UK R 625, f. 1a : : 1395 (bez zač.). Praha KNM II C 7, p. 148 : : pol. 15. stol. Ed.: J. Jireček, Klasobraní z rukopisův staročeských na Moravě chovaných. II. Moravsko-Třebovský zlomek pašijí z XV. věku, ČČM 7, 1875, 100n. (nepřesně podle opisu A. Bočka). Nejedlý 6, 146n. (podle KNM II C 7), 5, 374n.

„Prospěvujeť všichni nyní na den božieho uskříšenie“

Praha SÚA KVŠ 376, f. 131b—3b.

„Poslán jest archanděl k Marii Panně do města Nazareta“

Zpracováno podle písně Jana z Jenštejna „Mittitur archangelus fidelis“. Litoměřice St. arch. Roudnický kodex, p. 368 : : 3. čtvrt. 15. stol. Praha UK VI B 24, f. 141b : : zač. 16. stol. Ed.: B. Lůžek, Po stopách husitství na Ústecku, 1959, 132n.

„Přišel nám den veselý“

Píseň podle nápěvu „Dies est leticie“. Praha KNM II C 7, p. 99. Ed.: Nejedlý 5, 505n.; 6, 295n. — F. Mužík, Úvod do kritiky hudebního zápisu, 1961, příl. 8 (faksimile).

„Slýchal-li kto práv při vieře“

Mistr Lepič. Praha UK V A 23, přední předeštlí : : zač. 15. stol. V F 2, zadní předeštlí : : pol. 15. stol. Ed.: P. J. Šafařík, Klasobraní na poli staročeské literatury, ČČM 22, 1848, 2, 271n. — Feifalik, Leiche 713n., č. 34 (podle Šafaříka). — Výbor Mat. 2, 29n. — S. Petíra, Staročeský spor duše s tělem, tzv. první, SbFil 9, 1931, 136n. (translit. podle obou rukopisů). — Vilikovský, Lyrika 139n. — Výbor Akad. 1, 426n. — Lit.: D. Číževskij, Aus zwei Welten, 1956, 66n. (5. Zwei českische geistliche Lieder.) — J. Lehár, Úvahy o dvou staročeských básních, SaS 33, 1972, 319—327.

„Spasitel nás všech z mrtvých vstal, nádeje všech věrných“

Praha Kapit. M 18, f. 98a : : připsáno rukou z 1. pol.—pol. 15. stol.

„Stalat se jest věc divná“ (De nativitate Domini)

Tato píseň má protějšek v lat. „Patrata sunt miracula“. Vyšší Brod 42, f. 161b. Vratislav UK I Q 466, f. 30a. Praha KNM II C 7, p. 222. XII F 14, f. 222b : : 2. pol. 15. stol. Praha SÚA KVŠ 376, f. 89a. Třeboň A 4, f. 407a : : zač. 2. pol. 15. stol. Litoměřice St. arch. Roudnický kodex : : 3. čtvrt. 15. stol. Praha UK VI B 24, f. 166b : : 1. pol. 16. stol. XVII C 6, f. 34a : : 1551—5. XVII B 7a, f. 407b : : 2. pol. 16. stol. Teplice Teplický kancionál, f. 56b : : 1566. Ed.: Hoffmann 746n., č. 2. — Feifalik, Kirchenlied 319., č. 32 (1. strofa podle Vrat.). — J. Jireček, Z rukopisův kláštera Vyšnobrodského, ČČM 59, 1885, 568n. — K. Konrád, VKČSN 1886, 157. — Nejedlý 3, 426n. (podle Vrat. s var. Vyšebrod., KVŠ a obou KNM). — Vilikovský, Lyrika 145n. — Daňhelka 42n. (podle II C 7). — Pohanka č. 33 (podle II C 7). — Lit.: Piśmiennictwo staropolskie 1, 1963, 292 (Stalac się rzecz wielmi dziwna).

„Vesel se všecko stvořenie“

Praha SÚA KVŠ 376, f. 133b.

„Vizmež pacholička“

Praha SÚA KVŠ 376, f. 92a. Třeboň A 4, f. 407a. Ed.: Feifalik, Kirchenlied 303n., č. 24 (podle Třeb.). — Konrád 1, s. [23] (transkr. Třeb.). — Nejedlý 3, 424n. (podle obou-rkpů). — Vilikovský, Lyrika 147n. — Daňhelka 40n. (podle Vilikovského). — Pohanka č. 31 (podle KVŠ).

„Vstalt jest buoh z mrtvých svú moci“

Píseň se vztahem k lat. „*Stupefactus inferni dux*“. Třeboň C 6, f. 116b. Vyšší Brod 42, fol. e : : 1410. Praha Kapit. A 59/3, přední přidešti. Praha KNM II C 7, p. 76. Praha SÚA KVŠ 376, f. 2b. Praha UK XI C 8, f. 251b : : kolem 1465. Praha UK Roudnice VI Fc 34, přední přidešti : : 15. stol. (defektní). Ed.: Feifalik, Kirchenlied 308n., č. 28 (podle Třeb.). — K. Konrád, Příspěvky k nejstarší české hymnologii, VKČSN 1886, 160 [3 první strofy podle Vyšebrod.]. — Nejedlý 3, 196n., 431n. — Daňhelka 21n. (podle PUK XI C 8 a KNM II C 7). Lit.: Bartoš, Huš 117 č. 23, 3. — Bartoš-Spunar, Hus 178 č. 129.

„Vstalt jest této chvíle ctný vykupitel“

Praha SÚA KVŠ 376, f. 25b.

„Vzkříšenie spasitele svého“

Praha SÚA KVŠ 376, f. 133ab.

„Za ciesaře Augusta“

Praha SÚA KVŠ 376, f. 138ab.

„Z ustavenie zákona“

Paralela písně „*Ex legis observancia*“. Praha KNM II C 7, p. 88. Ed.: Nejedlý 5, 496n.; 6, 292.

„Zdráva, královno slavnosti“ (De beata Virgine)

Zpracováno podle písně „*Salve, regina glorie, emundatrix scorie*“. Praha UK XVII F 30, f. 150b, č. 173. XVII E 7, f. 89a. Praha KNM II C 7, p. 82. Opava RB — 4, zadní přidešti : : 15. stol. [s menšími změnami v. 1–17]. Třeboň C 6, f. 115b. Vratislav UK I Q 466, f. 29b. Ed.: Hoffmann 742n., č. 1. — Feifalik, Kirchenlied 317n., č. 31 (podle Vrat.). — Nejedlý 3, 152n., 417n. (hlavně podle Třeb. s var. Vrat., KNM II C 7 a PUK XVII F 30). — Vilikovský, Lyrika 134n. — Daňhelka 33 (podle Třeb. a PUK XVII F 30). — Výbor Akad. 1, 423n. (podle PUK XVII F 30).

„Zdráva, najsvětější královno“

Překlad písně „*Ave, pulcherrima regina*“. Vídeň NK 4550, f. 347b : : 15. stol. Praha SÚA KVŠ 376, f. 8a. Ed.: Feifalik, Kirchenlied 322, č. 34 (translit. Vídeň NM). Lit.: Nejedlý 1, 204n., p. 163.

„Znamenajte všichni mistři“

Kocovník. Praha KNM XII G 10, zadní přidešti : : 2. pol. 14. stol. Drkoiná : : 2. pol. 14. stol. (zlomek). Ed.: V. Flajšhans, Bohemika Drkolenská, VČA 17, 1908, 489 (translit.). — V. Flajšhans, Z rukopisů musejních, ČCM 94, 1920, 81n. (translit.). — Vilikovský, Lyrika 141n. — Výbor Akad. 1, 427n. — Lit.: D. Čiževskij, Aus zwei Welten, 1956, 66n. (5. Zwei chechische geistliche Lieder.) — J. Lehár, SaS 13, 1972, 322–7.

ZLOMKY

Krakovská mariánská píseň

///„otejmúci nemoc dām zdravie. Jáz jako vinný kmen plodně vzkvétlá dām“. Krakov BJ 2415, přední a zadní přidešti : : 2. pol. 14. stol. (poškozené). Lit.: Király, Zur Frage 143 č. 4.

Mariánská píseň z Batthyanea

Alba Iulia. Ed.: Király, Zur Frage 144n., č. 7.

Zlomky duchovních písní o konci světa

Mnichov Cod. slav. 15 : : kolem 1500 (odděleno z vazby Inc. Dupl. 901). Lit.: K. Günther, Slawische Handschriften in Deutschland, Zeitschrift für Slawistik 5, 1960, 348.

b) Veršované modlitby a meditace

„Ach, nastojte na mé hříechy“

Praha UK XVII F 30, f. 53a, č. 31. XVII E 7, f. 27a. Ed.: Ukázky staročeských textů rukopisných, LF 5, 1878, Příl. 23n. (translit. PUK XVII F 30). — Konrád 1, s. 5n., č. 2 (translit. PUK XVII F 30).

„Buď pozdraveno, svaté bažie tělo“

Veršovaná parafráze hymnu „*Ave verum corpus natum*“. Olomouc Kapit. 157, f. 171 : : zač. 15. stol. Praha UK I F 37, zadní přidešti : : 15. stol. Brno UK R 407, f. 151b : : 1. pol. 15. stol. („Exortacio de corpore“). Skladbu přejal též Tomášek ze Strakonic do svých Sermones dominicales na závěr prothematu božitélového kázání. Ed.: Malý výbor 62 (transkr. PUK I F 37). — Nejedlý 3, 127. — V. Flajšhans, Z rukopisů musejních, ČČM 94, 1920, 82n. (translit. Olom.).

„Dívko jediná mezi všemi, tichá“

Praha UK XVII H 28, f. 202a : : konec 15. stol.

„Královno, z veliké radosti račiž na ny zpomenúti“

Praha Kapit. D 51, f. 339a : : 15. stol.

„Květe („Ó květe“) z květův, studnice zahradnie, královno nebeská“

Rýmovaná modlitba. Praha UK XVII F 30, f. 166b, č. 188 (jako součást modlitby „*Ó milostivá, ó přěsvatá Maria, zbud' ny*“). XVII E 7, f. 99b. Český Krumlov St. arch. I —257, f. 53b : : zač. 16. stol. Ed.: Flajšhans, Modlitby 5, 1899, 346.

„Maria matko, rač prositi za to“

Budapešť (dříve Sabarie — Szombathely, před tím Bratislava Františkáni 6262) : : 21. 8. 1380 (při expl. rkpů Manipulus florum). Ed.: Vš. J. Gajdoš, Slovenský text zo XIV. storočia, Literárnohistorický sborník 4, 1947, 161 (translit. a faksimile). — V. J. Gajdoš, Duchovný pastier 35, 1960, 138. — J. Mišianik, Antológia staršej slovenskej literatúry, 1964, 81. — Lit.: Király, Zur Frage 138, č. 8 (bibliografie). — Dejiny slovenskej literatúry, 1960, 30.

„Matko krále nebeského“

Praha KNM XIV E 1, f. 134b : : asi 1. pol. 15. stol. Ed.: J. Tříška, Muzejní texty duchovní lyriky, ČNM 136, 1967, 66.

„Na čest krále nebeského“

Praha UK Osek 61, f. 150a : : 15. stol. XVII B 7 c, f. 280a : : 16. stol. (jiná, shodná s Oseckou jen v 1. verši).

„Navščev nás, Kriste žádúci“

Veršovaná modlitba, kterou J. Hus upravil na píseň. Praha UK XVII F 30, f. 62b, č. 46. XVII E 7, f. 34b. KNM II C 7, p. 54 (s označením: „*Tuto piesni jest složil mistr Hus*“). Litoměřice St. arch. Roudnický kodex, p. 355 : : 3. čtvrt 15. stol. Třeboň C 6, f. 116a. Praha UK XII F 9, f. 8a. Ed.: Konrád 1, s. [10] (translit. PUK XVII F 30). — Nejedlý 3, 401 (podle KNM II C 7 s var. PUK XVII F 30 a Třeb.). — Daňhelka 17 (podle KNM II

C 7). — Pohanka č. 27 (podle KNM II C 7). — B. Lůžek, Po stopách husitství na Ústecku, 1959, 127 (podle Roudnického). — Lit.: Feifalik, Kirchenlied 302 č. 23. — Bartoš-Spunar, Hus 175 č. 125.

„*Ó Maria, matka boží, ty si všechna naše nádeje po Boze*“

Lvov UK 45 I, f. 19a, č. 11 (nezvěstný). Ed.: Golovackij 361.

„*Ó Maria, róže stkvúcie*“

Praha UK XVII F 30, f. 164b, č. 186. XVII E 7, f. 98a. Ed.: Výbor Mat. 1, 330 (podle PUK XVII F 30). — Flajšhans, Modlitby 2, 345 (transliterace podle PUK XVII F 30). Lit.: Feifalik, Kirchenlied 298, č. 20.

„*Ó milostivá, ó přesuťatá Maria, zbuď ny nyní této chvíle*“

Praha UK XVII F 30, f. 166a, č. 188 (jako její součást připojena modlitba „Květe z květův“). XVII E 7, f. 99a. Ed.: Flajšhans, Modlitby 2, 346 (transliterace).

„*Ó milý Ježíši, kterak sladko tebe žádati*“

Praha UK XVII F 30, f. 176a, č. 196. XVII E 7, f. 105b. Ed.: Flajšhans, Modlitby 2, 349.

„*Ó („Ach“) přěslavná Matko božie, nebeská cti, rajske sbožie*“

Vzývání P. Marie. Praha UK XVII F 30, f. 143a, č. 166. XVII E 7, f. 84a. XVII E 8, f. 11a :: konec 14. stol. XVII J 8, f. 48a :: 15. stol. XX B 4, f. 178b :: 15. stol. XVII H 28, f. 225a :: konec 15. stol. Praha Kapit. D 84, f. 83a :: konec 14. stol. Lvov UK 45 I, f. 8a, č. 4 :: 14.—15. stol. (nezvěstný). Praha KNM V H 2, f. 53b :: 14.—15. stol. Ed.: Starobylá skládanie 3, 167n. (podle Praha Kapit. D 84). — Golovackij 358n., — J. Jireček, Anthologie z literatury české 1, 1879, 71n. (podle PUK XVII E 8). — Konrád 1, s. (11)n., č. 5 (transliterace podle PUK XVII F 30). — Svatovítský rukopis, vyd. A. Patera, 1886, XXXVIII. 279n. (transliterace podle Kapit. D 84 s různocněními podle ostatních rukopisů). — J. Vašica, Vzývání Panny Marie, 1937 (podle Patery).

„*Ó srdečný Jesu Christe*“

Praha KNM XIV E 1, f. 134b :: asi 1. pol. 15. stol. Ed.: J. Tráška, Muzejní texty duchovní lyriky, ČMM 136, 1967, 67.

„*Ó věrný křestane, tvé náboženstvo všechno stane*“

Praha UK XX A 3, f. 150b :: 3. čtvrtina 14. stol. Ed.: F. Menčík, Dvě stč. duchovní písně v knihovně kláštera Admontského, 14. stol., LF 9, 1882, 147 (transliterace). — Tille — Vilikovsky 111 (transliterace). — E. Pauliny, Jazykovedny časopis 11, 1960, 128 (transliterace, faksimile). — J. Mišianik, Antológia staršej slovenskej literatury, 1964, 79.

„*Pane milý Jesu Kriste, jenž si pro nás syn Dievky čistěj*“

Lvov UK 45 I, f. 34a, č. 24 (nezvěstný). Ed.: Golovackij 365.

„*Protož, Paní i Matko milosrdná, proši tebe, obvesel i utěš*“

Lvov UK 45 I, f. 2b, č. 2 (nezvěstný). Ed.: Golovackij 357.

„*Raduj se, Panno neposkvrněná, jenž si ot anděla radost přijala*“

Praha UK XVII F 30, f. 154a, č. 176. XVII E 7, f. 91b.

„*Slyšte všickni tato slova, jež sú krále Davidova*“

Rajhradské umučení Páně („O božiem umučení“, „sermo“). Brno UK R 424, f. 78a :: oca 1310—1340. Ed.: A. Patera, O božiem umučení, Staročeské rýmované skládání ze 14. století, ČČM 60, 1886, 582n. (transliterace s chybnou transkripcí). — Lit.: J. Vilikovsky, Latinská předloha Rajhradského umučení, ČMM 63—64, 1939—1940, 109n. (pokládá skladbu za veršované kázání). — A. Škarka, Z problematiky českého gotic-

kého básnictví, ČČH 48—49, 1947—1948, 87n. (nové doklady, že jde o veršované kázání). — V. Chaloupecký — B. Ryba, Středověké legendy prokopské, 1953, 244 (zmínka o rukopise).

„*Stála („Stáše“) matka bolestivá*“

Rozličné překlady sekvence „*Stabat mater*“, skoro vesměs modlitby, nikoliv písně. Praha UK XVII F 30, f. 161b, č. 182, XVII E 7, f. 96a, XVII A 18, f. 56a :: konec 14. stol. XVII H 28, f. 288a :: konec 15. stol. XVII J 7, f. 73a :: 1511. Brno St. arch. G 10 č. 117 (dříve R IV 12), f. 80. Praha KNM V H 42, f. 104a :: 1451. Teplice Kancionál teplický, f. 209a :: 1561. Lvov 45 I, f. 37b, č. 25 (nezvěstný). Ed.: Výbor Mat. 1, 324n. (podle PUK XVII F 30). — Golovackij 367. — Konrád 1, s. (18)n. č. 8 (transliterace podle PUK XVII A 18.) — Flajšhans, Modlitby 2, 343.

„*Svatý Duše, tvá moc svatá*“

Praha KNM V H 2, f. 64b. Ed.: J. Tráška, Muzejní texty duchovní lyriky, ČNM 136, 1967, 68.

„*Svatý Jěne apoštole, ještos s Ježíšem při stole u Velký čtvrtek sedal*“

Tzv. Svátý Jan apoštol. Praha UK XXIII G 92, f. 123b (vepsáno dodatečně koncem 14. stol.). Ed.: Starobylá skládanie 2, 47n. — Hradecký rukopis, vyd. A. Patera, 1881, XVI, 366n. (transliterace s chybnou transkripcí).

/// „*ti zdravie opět přijechu. Též já proši, milý pane*“

Roudnické umučení Páně („Summa“ nebo „Pravenie od božieho umučenie“) :: 3. čtvrt. 14. stol. Praha UK Roudnice VI Fd 21, p. 1 :: konec 14. stol. (zlomek, chybí začátek a něco uvnitř). Ed.: A. Patera, Rýmované „Pravenie o božiem umučenie a o jeho svatě krve prolitie“ z druhé polovice XIV. století, ČČM 57, 1883, 370, 550 (transliterace).

„*Tobě, Jezu Kriste milý, boží synu, bože živý*“

Praha UK XVII A 19, f. 107b :: kolem 1383. Ed.: Malý výbor 65 (chybná transkripce) — J. Truhlář, Staročeský sborník traktátů mravoučných a mystických předštitenských, ČMM 58, 1884, 271 (transliterace).

„*Vítaj, bože všemohúci a ve všech miestech vše vidúci*“

„Přivítanie božieho těla“. Snad velmi odlehly veršovaný ohlas Kunhutiny modlitby. Praha KNM V H 42, f. 121b :: 1451.

„*Vítaj, drahá krvi božie*“

„Modlitba po božiem těle“. Praha UK XVII E 8, f. 10b :: konec 14. stol.

„*Vítaj, králi nebeský, živý chlebe andělský*“

Praha UK XVII E 8, f. 10b :: konec 14. stol. („Modlitva před božím tělem). Praha KNM V H 42, f. 120b :: 1451 („Modlitba při vítání božieho těla na mši“).

„*Vítaj, milý Jezu Kriste, narozený z Panny čistě*“

Praha UK XVII F 30, f. 76a, č. 68. XVII E 7, f. 44b. Ed.: Konrád 1, s. (11) č. 4 (translit. PUK XVII F 30). — Flajšhans, Modlitby 2, 112.

„*Vítaj, milý (pane) Jesu Kriste, tys syn pravěj Dievky čistěj*“

Veršovaný ohlas Kunhutiny modlitby, snad už z pol. 14. stol. Lvov UK 45 I, f. 326, č. 22 (nezvěstný). Praha KNM III H 37, f. 49b :: 15.—16. stol. Ed.: Golovackij 365.

„*Vítaj, milý Jezu Kriste, vítaj, synu Panny („Dievky“) čistě*“

Veršovaná skladba, tematicky se hlásící ke Kunhutině modlitbě, později upravená jako píseň. Vznikla asi již v 1. pol. 14. stol. Praha UK XVII F 30, f. 51a, č. 27. I F 37, zadní

přidešti :: 15. stol. XI E 2, f. 159 :: 15. stol. Praha Kapit. O 51, f. 175b :: 15. stol. KNM IV H 31, p. 250 :: kolem 1480. III H 37, f. 212b :: 15.—16. stol. Vratislav UK I Q 374, f. 115ab :: 1. pol. 15. stol. Starý tisk: Adam Šturm z Hranic, Dialog, jest Dvou formanů rozmlouvání, Prostějov 1543 [jako „Písnička starých Čechův jednoty Rokycanovy“]. Ed.: J. Jungmann, Některé modlitební knihy v rukopisech, Rozbor staročeské literatury, VKČSN, ř. 5, díl 2, 1842, 140 (translit. PUK XVII F 30). — Výbor Mat. 1, 323 (podle PUK XVII F 30). — Malý výbor 61. — Flajšhans, Modlitby 1, 190. — Lit.: Feifalik, Kirchenlied 296 č. 17. — Piśmiennictwo staropolskie 1, 1963, 292 (Witaj, miły Jezu Kryste).

„Vítaj, milý spasitelu, všeho světa stvořitelu“

Snad velmi odlehlý veršovaný ohlas Kunhutiny modlitby. Praha UK XX A 3, f. 150b :: 3. čtvrtina 14. stol. Ed.: F. Menčík, Dvě stč. duchovní písně v knihovně kláštera Admontského, 14. stol., LF 9, 1882, 147n. (transliterace). — Tille — Vilikovský 112 (transliterace). — E. Pauliny, Jazykovedny časopis 11, 1960, 128 (transliterace, faksimile) — J. Mišianik, Antológia staršej slovenskej literatúry, 1964, 81.

„Vítaj, pravé božie tělo“

Krakov Jag. 1954, p. 441 :: kolem 1400 (dvakrát). Lit.: J. Bidlo, Čeští emigranti v Polsku v době husitské a mnich Jeronym pražský, ČČM 69, 1895, 126 p. 22. — Nejedlý 2, 163. — P. Király, Zur Frage der ältesten slowakischen Sprachdenkmäler, Studia slavica academiae scientiarum Hungaricae 4, 1958, 147, č. 13.

„Vítaj, stvořiteli, živý chlebe“

Praha KNM V H 42, f. 122a :: 1451.

„Vítaj, svatá krev boží“

Lvov UK 45 I, f. 33b, č. 23 (nezvěstný); snad přídavek skladby „Vítaj, milý Jezu Kryste, tys syn pravěj Dievky“. Ed.: Golovackij 365.

„Vítaj, svaté božie tělo“

„Modlitba druhá, když kněz (tělo) božie pěstuje“. Praha UK XVII H 28, f. 297a :: konec 15. stol. Lit.: Piśmiennictwo staropolskie 1, 1963, 292 (Witaj mile święte ciało).

„Zavítaj, Duše svatý, vyšli, Otče darovný, paprsek své světlosti“

Veršovaný překlad sekvence „Veni, sancte Spiritus, et emitte“. Praha UK XVII F 30, f. 2b, č. 3. Ed.: Ukázky staročeských textů rukopisných, LF 5, 1878, Příl. 23 (transliterace). — Konrád 1, s. (5) č. 1 (transliterace). — Flajšhans, Modlitby 1, 46. — Nejedlý 1, 370.

„Zavítaj, Duše svatý, zavítaj Otče dobrý“

Veršovaná modlitba podle sekvence „Veni, sancte Spiritus, et emitte“. Vodňany 7 („Sermones Jacobini“ psané 1412 Václavem ze Skuhrova, modlitba však zapsána po r. 1412). Ed.: A. Patera, Ukázky ze staročeských rukopisů 15. století, ČMusFil 4, 1898, 467 (transliterace).

„Zavítaj k nám, svatý Duše, navščev naše hriešné duše“

Olomouc Kapit. 120, f. 1b :: zač. 15. stol. Olomouc Kapit. 362, f. 42b :: 14.—15. stol. (poněkud obměněno).

„Zavítaj k nám, svatý Duše, naplň srdce i naše duše“, anebo: „Zavítaj, svatý Duše, naplň srdce, naše duše“

Veršovaná parafráze antifony „Veni, sancte Spiritus, reple“ Drkolná 248 (lat. postila), f. 126a :: asi 1400—1420. Krakov Jag. Przyb. 177/51 (Dzikovská kázání), f. 77 b, 216a (dvakrát) :: kolem 1420. Vratislav UK I Q 374, f. 115b :: 1. pol. 15. stol. Ed.: W. Wisłocki, Kazania niedzielne i święteczne w języku łacińskim i czeskim z początku

15go wieku, podług kodeksu biblioteki hr. Tarnowskich w Dzikowie, Rozprawy i sprawozdania z posiedzeń wydziału filologicznego akademii umiejętności 3, 1875, 267, 277n. (translit. Dzikov.). — A. Patera, Ukázky ze staročeských rukopisů 15. století, ČMusFil 4, 1898, 466n. (translit. Drkolen.).

„Zavítaj, svatý Duše, naplň tvých věrných srdce“

Překlad antifony „Veni sancte Spiritus, reple“. Krakov BJ 1954, p. 441 :: kolem 1400. Lit.: Király, Zur Frage 147n., č. 13.

„Zdráv bud, králi anjelský“

Praha KNM XIV E 1, f. 134b :: 14.—15. stol. Brno UK R 405, f. 160a :: pol. 15. stol. Ed.: J. Tříška, Muzejní texty duchovní lyriky, ČNM 136, 1967, 67. Polská verze v Štek-nově postile Carcer anime.

„Zdráv, žádúci stvořiteli“

Praha UK XVII E 8, f. 6a.

„Zdráva, božie matko, tys plna všie svatosti“

Praha UK XVII F 30 f. 153a, č. 175. XVII E 7, f. 90b. Ed.: Konrád 1, s. (15), č. 6 (translit. PUK XVII F 30).

„Zdráva, hvězdo mořská, všem hriešným svieteci“

Paralela písně „Ave maris stella, lucens miseris“ (Anal. hymn. 1, 49, č. 4). Praha UK XVII F 30, f. 165b č. 187. XVII E 7, f. 99a. Ed.: Konrád 1, s. (17) (translit. PUK XVII F 30). — Lit.: Nejedlý 1, 370.

„Zdráva, matko přezádúcie“

Hvězda mořská, Praha Kapit. D 84, f. 84b. UK I E 25, f. 136b, 142a :: konec 14. stol. (dvě různé verze). X H 22, f. 252b :: konec 14. stol. KNM V H 27, f. 99a :: 15. stol. (první 3 strofy). Křivoklát I e 8, f. 19a—21a. Ed.: Starobylá skládání 3, 121n. (podle D 84). — P. J. Šafařík, Klasobraní na poli staročeské literatury, ČČM 22, 1848, sv. 2, 269 (podle PUK I E 25). — Malý výbor 60n. (transkr. PUK I E 25 s var. PUK X H 22). — Výbor Mat. 2, 25 (podle PUK I E 25). — Svatovítský rukopis, vyd. A. Patera, 1886, XXXIXn., 291n. (translit. s var. obou PUK).

„Zdravas, Maria přezádúci, mořská hvězda světlá, sktvauci“

Brno UK R 390, f. 297b :: 1. pol. 15. stol.

„Zdráva, milá matko božie“

Zdravas Maria, vlastně báseň o sedmeru radostí P. Marie. Praha UK XXIII G 92, f. 120b—3a. Praha Kapit. D 84, f. 84b. Ed.: Strobylá skládání 1, 107n. — Hradecký rukopis, vyd. A. Patera, 1881, XVn., 356. (translit. s chybnou transkr. a s var. D 84).

Zdráva, mořská hvězdo, božie matko svatá“

Veršovaný překlad hymnu „Ave maris stella, Dei mater alma“. Praha UK XVII A 18, f. 18b :: konec 14. stol. XVII H 12, f. 154a :: 1473. XVII H 28, f. 180a :: konec 15. stol. XVII J 4, f. 92b :: 1510. XVII J 7, f. 102b :: 1511. Ed.: Konrád 1, s. (17)n. (translit. PUK XVII A 18). Lit.: Piśmiennictwo staropolskie 1, 1963, 293 (Zdrowaś, gwiazdo morska).

„Zdráva, nádeje všeho světa, Maria“

Parafráze hymnu „Ave mundi spes, Maria“. Praha UK XVII F 30, f. 145b, č. 167, XVII E 7, f. 86a.

„Zdráva, Panno Marie Jezu Krista, všecka jasná, všecka čistá“

Lvov UK 45 I, f. 28a, č. 16 (nezvěstný). Ed.: Golovackij 363 .

„Zdráva ty, královno z nebe“ („Zdráva, královno“)

Tzv. Vzdechnutí k P. Marii. Praha Kapit. D 84, f. 88b. Lvov UK 45 I, f. 30a, č. 18 [nezvěstný]. Ed.: Starobylá skládání 2, 265n. [podle D 84]. — Golovackij 364. — Svato-vítský rukopis, vyd. A. Patera, 1886, XLI, 300n. [translit. s var. podle Lvov.].

c) Lyrika reflexivní, didaktická a satirická

(Písňe, popěvky, veršované skladby, časové pamflety, průpovědi nebo lusus calami)

„Ach, toť sem smutný i pracný“

Sandoměř, kostel sv. Jakuba :: asi 2. pol. 14. stol. [pergamenový list]. Ed.: Č. Zíbrt, Staročeské rýmování, nalezené ve zdi kostela sv. Jakuba v Sandoměři, Čes. lid 22, 1933, 235 [s faksimilem]. — Vilikovský, Lyrika 86.

„Aj mladosti“

„Řeč jinocha mladého“. Praha UK XXIII F 2 [dříve Lobk. 311], p. 426 :: kolem 1426. Praha KNM 1 Ac 82/II [Schürerovský zlomek] :: asi 2. čtvrt. 15. stol. Opis: Praha KNM III E 52, f. 3a :: 18.—19. stol. [opsal J. Dobrovský]. Ed.: Starobylá skládání 3, 101 [podle PUK XXIII F 2]. — Výbor Mat. 1, 385 [podle PUK XXIII F 2]. — Feifalik 674 č. 6. — J. Gebauer, Básně připsané při Pulk. L. [t. j. při kronice Pulkavově, v rukopise Lobkovickém z 1. pol. XV, str. 426 sl.], LF 11, 1884, 292n. [translit.]. — Vilikovský 88. — Lit.: J. A. Vrtátko, Dopisy kněze Dominika Kinského k Václ. Hankovi; ČČM 55, 1881, 120. — F. Černý, Paběrky z moravského zemského archivu, VČA 9, 1900, 355 [zpráva o rkpe z majetku J. P. Cerroniho, později poničeného, jehož zbytkem jsou nyní rkpy Schürerovský a Brno SA G 10 č. 307 (dříve č. 586)]. — D. Gerhardt, Hugo von Trimberg in altschechischer Übersetzung, Int. Journal of Slav. Ling. and Poet. 4, 1961, 84n.

„Aj starosti“

„Řeč kmetě starého“. Praha UK XXIII F 2, p. 426. Praha KNM 1 Ac 82 / II., I. Opis: Praha KNM III E 52, f. 3b. Ed.: Starobylá skládání 3, 103. — Výbor Mat. 1, 385. — Feifalik 672 č. 5. — J. Gebauer, Básně připsané při Pulk., LF 11, 1884, 293 [translit.]. — Vilikovský 90. — Lit.: jako u „Aj mladosti“.

„/// Biskup zvěděv tvú štědrotu, pána velebného“

Žakovská koleda svatomartinská nebo svatomikulášská. Praha UK XVII J 17/14 :: 2. pol. 15. stol. [notovaný zlomek bez zač. a konce]. Ed.: J. Truhlář, Zlomek staročeské koledy XV. století, VČA 6, 1897, 304n. [translit.].

„Bobr jest velmi rychlé zvíře“

Společenská hadačská hra s využitím Fysiologu. Třeboň A 17, f. 62a :: 2. pol. 15. stol. Ed.: F. Palacký, Physiologus, ČČM 49, 1875, 127. Lit.: A. Kraus, K Smilově „Nové radě“, LF 31, 1904, 199, zejména 205.

„Co pro Buoh dám, to naleznu tam“

Praha UK XI E 2, přideští :: 15. stol. Ed.: Malý výbor 86, č. 15. — F. Černý, Rostlinář (= Rostl. B), LF 25, 1898, 197 [translit.]. — Flajšhans, Přísloví 1, 125, č. 7.

„Což smrt radosti podává“

Tzv. Smrt. Praha UK XXIII F 2 [dříve Lobk. 311], p. 434 :: kolem 1426. Ed.: Starobylá skládání 3, 97. — J. Gebauer, Básně připsané při Pulk., LF 11, 1884, 300 [translit.]. — Vilikovský 97. — Výbor Akad. 1, 406.

„Čechu srdce věrného“

Výstraha před Němci. Třeboň A 7, f. 172b :: zač. 2. pol. 15. stol. Ed.: Vilikovský, Poesie 115 [translit.]. — J. Weber, Soupis rukopisů SA v Třeboni 83.

„Čest, ctnost, stud, bázeň ktož to má“

Třeboň A 6, f. 131b :: zač. 2. pol. 15. stol.

„Divným smyslem často blúzi“

Tzv. Pravda. Praha UK XXIII F 2, p. 430, 434 :: kolem 1426. Ed.: Starobylá skládání 3, 92. — Výbor Mat. 1, 381. — J. Gebauer, Básně připsané při Pulk., LF 11, 1884, 297. — Vilikovský 101. — Lit.: D. Čiževskij, Aus zwei Welten, 1956, 123 [Die vertriebene Wahrheit].

„Dubec stojí“

Vánoční koleda. Dochován jen tento incipit a jeho varianty, jak je cituje Jan z Holešova. Largum segro seu septem consuetudines populares. Srov. Výbor Akad. 1, 746.

„Chcete-li poslouchati, co já vám budu zpievati“

Proti sedlákům. Třeboň A 7, f. 139a. Ed.: Hanka, Svitáníčka 1, 462. — Feifalik 711 č. 33. — Vilikovský 111. — Výbor Akad. 1, 412. Lit.: TřRul 55—6, 61.

„Jahódky, jahódky, kterak ste ranno prokvetly“

Satirická píseň proti odpustkům z r. 1393. Rukopis ani text nedochován, znám jen tento incipit z Chronicon Universitatis Pragensis [Videň NK 7650 z 1. pol. 16. stol.]. Srov. J. Goll, FRB 5, 1893, 568. — Nejedlý 2, 169.

„Jeden člověk dobrý bieše, ten svůj život ctně vedieše“

Spor duše s tělem zv. druhý, II., zpracování Visio Philiberti. Praha Kapit. 1696 č. 1 (5 listů) :: 2. pol. 15. stol. Ed.: V. Hanka, Hádky duše s tělem, ČČM 29, 1855, 57; znovu s týmž názvem ČČM 33, 1859, 480. Lit.: J. Truhlář, Staročeské „Spory duše s tělem“, ČČM 55, 1881, 244.

„Již jest zima přišla“ (Již nám . . .“)

Píseň veselé chudiny. Praha SÚA KVŠ 376, f. 5b. Třeboň A 7, f. 153b. Ed.: F. Palacký, Dvě staročeské písňe, ČČM 1, 1827, sv. 1, 20 [podle Třeb.] — Feifalik 714 č. 35 [podle Třeb.]. — A. Patera, Píseň veselé chudiny, ČČM 78, 1904, 387 [translit. KVŠ s var. Třeb.]. — J. Vašica, Píseň veselé chudiny, 1932 [podle KVŠ]. — Vilikovský 82 [základem Třeb. A 7]. — Výbor Akad. 1, 414 [podle KVŠ].

„Když pojedech jednu blúdě“

Spor duše s tělem zv. třetí, III. Praha Kapit. 1696 č. 1 (5 listů) :: 2. pol. 15. stol. Drkolná f. 169b :: 2. pol. 14. stol. [zlomek, jen zač.]. Ed.: V. Hanka, Hádky duše s tělem, ČČM 29, 1855, 304 [nekrit.]. — A. Patera, Drkolenský rukopis „Pašije Pána našeho Jezu Krista“, ČČM 62, 1888, 324, 339 [translit.].

„Ktož folkuje zlosti“

Třeboň A 7, f. 153a. Ed.: Hanka, Svitáníčka 1, 459. — Feifalik, Leiche 729 č. 62. — Vilikovský 170 č. 40.

„Ktož chce v rajskou radost vniti, musí kázanie plniti“

Tzv. Malé Desatero, závěrečné verše 1159—1196 Desatera velkého. Praha UK XXIII G 92, f. 118b. Wittenberg A VI 6, f. 2a. Ed. a lit.: Desatero velké.

„Ktož se večer opie“

Třeboň A 7, f. 153a. Ed.: Hanka, Svitáníčka 1, 461. — Výbor Mat. 2, 645. — Feifalik, Leiche 733 č. 78. — Vilikovský 170 č. 38.

„Ktož v svém rodu kurvy nemá“

Praha UK I G 1, f. 297b :: 15. stol. Ed.: J. Truhlář, České droby z latinských rukopisů Klementinských, Rozpravy filologické věnované Janu Gebauerovi, 1898, 106 [translit.]. — Flajšhans, Přísloví 1, 710 č. 4.

„Ktož v tvář pěkně“

Volné rozvedení lat. „Qui facie vulpis...“. Třeboň A 7, f. 180b. Ed.: Hanka, Svitánička 1, 299. — Výbor Mat. 2, 644. — Feifalik, Leiche 170 č. 32. — Vilikovský 172 č. 51.

„Na počátce slova mého“

„Napomenutie užitečné a spasitelné, abychom se Boha báli“, O básni boží. Praha Kapit. O 39, f. 97a :: 1. pol. 16. stol. Praha Strahov D C V 20, f. 115a :: 1. pol. 16. stol. Ed.: A. Patera, Ukázky ze staročeských rukopisů XV. století, ČMusFil 4, 1898, 468 [translit. Kapit.]. — V. Flajšhans, Staročeské skládání o „básni Boží“, ČČM 75, 1901, 251 [translit. Kapit.]. — Vilikovský 92 (podle Kapit.).

„Náš jest biskup pokorný“

Koleda s biskupem, v některých verších a strofách paralelní s „Iam consurgunt pueri“ (TřLč 157): *Gaudeamus et psallamus novo presuli = Radujme se, veselme se biskupu našemu. Mater eius merito debet congaudere, quod tam probum filium meruit habere = Matka jeho šlechetná má se radovati, že tak krásného syna ráčil jí Bůh dáti. Noster est episcopus = Náš jest biskup.*

Praha SÚA Arch. vyšehrad. kap. 121, 7 b (podle Pešinova přípisu opis Jana Tomáše Berghauera) :: 1684—1760. Ed.: T. Pěšina, Mars Moravicus, 1677, 454—5 (zlomek). — V. Flajšhans, Z rukopisů musejních, ČČM 94, 1920, 86—7 (3 verše). — J. Kolár, Tři drobnosti z literárního života pobělohorské doby, LF 94, 1971, 152—4 (1. Žákovská koleda u Tomáše Pešiny).

„Poslouchajte všickni toho, ktož žádají moudrosti mnoho“

Postavy a mravy lidské. Praha Kapit. G 21, f. 198a :: 1. pol. 15. stol. Třeboň C 6, f. 118a :: 1. pol. 15. stol. Ed.: F. Palacký, Píseň starožitná o postavě a mravích lidských, ČČM 1, 1827, sv. 3, 9 (podle Třeb). — Výbor Mat. 1, 957 (podle Třeb). — V. Flajšhans, Postavy a mravy lidské, VČA 10, 1901, 599.

„Pravdo milá, tiežit (-em) tebe“ (Píseň o Pravdě)

Praha KNM 1 Ac 82/II. (Schürerovský zlomek) :: asi 2. čtvrt. 15. stol. Opis: Praha KNM III E 52, f. 1a :: 18.—19. stol. (psal J. Dobrovský). II C 7, p. 71 :: pol. 15. stol. II G 11, f. 47b :: 1823. Třeboň A 16, f. 97b :: 2. pol. 15. stol. Praha UK XVII H 32a, f. 14a :: 18. stol. Starý tisk: V. Miřinský, Písně, Staré Město Pražské, Pavel Severin, 1531, f. D 3b (KNM 27 B 2, PUK 54 C 90, Knihopis 5618). Ed.: Starobylá skládání 5, 233. — F. Menčík, Několik úvah k starší české literatuře, ČČM 55, 1881, 88, 96 (podle Třeb). — K. Novák, Staročeská píseň o Pravdě, 1888 (podle KNM II C 7 a 1 Ac 82). — Nejedlý 3, 434 (podle všech hlavních rkpů). — Vilikovský 106. — Daňhelka 119 (podle II C 7). — Výbor Akad. 1, 408 (podle 1 Ac 82 a II C 7). — Pohanka č. 38. — Lit.: F. M. Bartoš, O básníku Písně o Pravdě-Spravedlnosti, JHS 19, 1950, 84. — D. Číževskij, Aus zwei Welten, 1956, 123 (Die vertriebene Wahrheit).

„Praví moudrý Šalomún“

Vážná řeč o smrti. Brno UK 69, f. 176b :: 1447. Jungmann HLČ II, 161 připomíná jiný rukopis, který byl opsán ve Slaném r. 1457.

„Radujte se nynější čas tomu“

Koleda s biskupem. Praha Kapit. O 30, f. 204b :: 1. pol. 15. stol. (s notací). Ed.: Tříška, K středověkým satírám, SbNM C 8, 1963, 180.

„Slyšal jsem o pěti blázních mluvících“

„O sedmímezičtíma blázních“. Praha Kapit. D 84, f. 41b :: konec 14. stol. Opis: Praha KNM IV D 41 :: kolem 1790 (opsal A. Pišely). Ed.: Starobylá skládání 3, 105. — Výbor Mat. 1, 833. — Svatovítský rukopis, vyd. A. Patera, 1886, XXX, 145.

„Stráž se toho každý člověk“

Píseň o ženách. Olomouc Kapit. 300, f. 284b :: 1451—55. Třeboň A 7, f. 148b :: zač. 2. pol. 15. stol. Ed. Hanka, Svitánička 1, 301. — Feifalik, Leiche 707 č. 31. — Vilikovský, Lyrika 114. — TřRul 60—1 (Misogynica).

„Svatého Martina všeliká dědina dnes štědrost zpomíná“

Žákovská koleda svatomartinská. Praha UK VIII G 15, f. 120b :: 15. stol. Ed.: V. V. Tomek, Děje University pražské 1, 80. — Feifalik, Leiche 98. — Malý výbor 97.

„Tuto chci mluvit o pěti studnicích“

„O pěti studnicích“. Praha Kapit. D 84, f. 44a :: konec 14. stol. Opis: Praha KNM IV D 41 :: kolem 1790 (opsal A. Pišely). Ed.: Starobylá skládání 3, 113. — Svatovítský rukopis, vyd. A. Patera, 1886, XXXI, 152 [translit.].

„Vizte světa obludného, neníť na něm nic jistého“

„O bohatci“. Prvých 48 veršů se shoduje se začátkem skladby „O nebezpečném času smrti“. Inc. 49. v.: „Radil ti bych věrně tobě“. Praha UK XXIII G 92, f. 138b. Nezvěstný rkp: Brno, knih. kapucínského kláš. :: 1350—70 (zlomek 2 v.). Ed.: Starobylá skládání 1, 113. — Hradecký rukopis, vyd. A. Patera, 1881, 412. — J. Truhlář, Brněnský zlomek „Růžové zahrady“ (?), LF 13, 1886, 307 (translit.); 14, 1887, 363, pozn. 1 (do-datečně určení; ale může pocházet také z básně „O nebezpečném času smrti“).

„Vizte světa obludného, neníť na něm nic jistého“

„O nebezpečném času smrti“, „O smrtedlnosti“. Prvých 48 veršů se shoduje se zač. básně „O bohatci“. Inc. 49. v.: „To by byla lepší rada“. Praha Kapit. D 84, f. 31b :: konec 14. stol. („De memoria mortis“). Praha UK XVII F 50, f. 40a—45a :: 1409 („O smrti skládání“). Praha Kapit. O 39, f. 98 b, 103a :: 1. pol. 16. stol. (v závěru: „O smrti rozpravení“). Praha Strahov D C V 20, f. 117a—122b :: 1. pol. 16. stol. Nezvěstný rkp: Brno, knih. kapucínského kláš. :: 1350—70 (zlomek, 2 verše). Ed.: Starobylá skládání 1, 128. — Svatovítský rukopis, vyd. A. Patera, 1886, XXVII, 92 (s var. PUK XVII F 50 a Kapit. O 39). — J. Truhlář (viz předcházející skladba). — R. Jakobson — St. Petřra, Spor duše s tělem. O nebezpečném času smrti, 1929, 79 (rekonstrukce).

„Žila bába Sibila“

Dochován jen tento inc., citovaný v písni *Referam miraculum*.

d) Plankty

„Milý Jěne, počni slova“

„Plankt nebo zaloščenie Matky božie u Veliký pátek.“ Uvozen je lat. verši „Mi Iohannes, planctum move... mortem autem crucis“, tj. 9. a 10. slokou planktu „Flete, jideles anime“ (Anal. hymn. 20, 155). Praha UK XVII F 30, f. 167a, č. 189. XVII E 7, f. 99b. Ed.: Malý výbor 56 (transkr. PUK XVII F 30). — J. Truhlář, O staročeských dramatech velikonočních, ČČM 65, 1891, 175, 191 [translit. PUK XVII F 30].

„Vy dcerky jerozolemské“

Tzv. Šafaříkův plankt, 1. část. Praha UK XIV G 17, f. 126b (s notací). Ed.: P. J. Šafařík, Klasobraní na poli staročeské literatury, ČČM 22, 1848, sv. 2, 266. — Nejedlý 1,

289, 401. — F. Pujman, *Zhudebněná mateřština*, 1939, 123 (notované části v přepise V. Helferta). — Nejstarší české hry divadelní, vyd. F. Pujman, F. Jílek-Oberpfalcer, J. Plavec, 1941, 75 (s notací). — A. Škarka, *Roudnický plankt*, LF 79, 1956, 187, 193. — Pohanka č. 9.

„Pláči mému hodina“

Tzv. Šafaříkův plankt, 2. část. Praha UK XIV G 17, f. 127a. Ed.: Vilikovský 137. — A. Škarka, *Roudnický plankt*, LF 79, 1956, 187, 193. — Výbor Akad. 1, 425.

„/// toho, jemuž Tvořec dějí“

Tzv. Roudnický plankt, zlomek. Praha UK R VI Fd 5 (dříve Roudnice), p. 153—4 :: 80. léta 14. stol. (s notací). Ed. A. Škarka, *Roudnický plankt*, LF 79, 1956, 187.

„O všichni, jenž cestú jdete“

„Pláč sv. Maříe.“ Praha UK XXIII G 92, f. 51b :: 70. léta 14. stol. Ed.: Starobylá skládanie 3, 61. — Hradecký rukopis, vyd. A. Patera, 1881, XI, 144, 450 (ed. lat. předlohy, planktu „*Qui per viam pergitis*“ podle PUK XII D 10, f. 30a, ed. planktu odjinud též Anal. hymn. 10, 79). — Výbor Akad. 1, 459n. (ukázka).

De anonymorum litteris reformationis praeussiticae lingua Bohemica scriptis summarium

JOSEF TRÍŠKA

SUMMARIUM

Secundo dimidio saec. XIV. et initio saec. XV. auctores anonymi Bohemi scripta varia prosaica et poetica, religionem reformantia, devotionem modernam extollentia, mores corrigenia, lingua Bohemica componebant. Scripta haec quaedam a magistris et studiosis Universitatis Pragensis de natione Bohemorum composita esse videntur. Opera bohemica saec. XIV. et XV. omnino sunt versiones materiarum, auctoritatum, fontium latinorum religiosorum, liturgicorum, scholasticorum, moralium etc.; ad litterarum bohemicarum medii aevi historiam cognoscendam compilationes haec novae gravissimi sunt momenti.

Quoniam fontes, editiones, studia litterarum veteroboemicarum diversis in codicibus manu scriptis, variis in ephemeridibus et libris dispersi sunt, litterarum bohemicarum amatoribus subvenire cupiens catalogum composui. Quo in catalogo litterae reformationis praeussiticae conscribuntur, scilicet: I. Prosa: 1. Contemplationes et scripta religiosi argumenti. 2. Vitae et gesta biblica. 3. Vitae et legendae sanctorum. 4. Thematata religiosae imaginationis. 5. Expositiones orationum principalium. 6. Orationes. 7. Sermones. II. Poesis: 1. Epica spiritualia. 2. Dictamina lyrico-epica. 3. Lyrica a. Cationes. b. Orationes et meditationes. c. Carmina meditativa et satirica. d. Planctus.

Catalogus praesens anonymorum pars est catalogorum meorum, in quibus auctores et anonyma inveniuntur. Cumque etiam de modo dictandi et pronunciandi, qua in activitate auctores patent, scripsissem, haec anonyma auctorum, dictatorum, pronunciatorum incertorum mihi describenda erant anonymitatemque hanc medii aevi insignem praeterire non potui.

STATUTA UNIVERSITY U SV. KLIMENTA V PRAZE

KAREL BERÁNEK

PŘEDMLUVA

Studium v pražské Klementinské koleji povýšené postupně panovníckými privilegii¹⁾ na akademii a posléze na universitu se řídilo (podobně jako na jiných jezuitských školách) konstitucemi jezuitského řádu,²⁾ jeho studijním řádem,³⁾ zvláštními nařízeními řádových představených generálů, asistentů, provinciálů a visitátorů. Zvláště tato poslední upravující namnoze poměry na jednotlivých universitách podle místních potřeb vedla i v Praze ke vzniku statut legalizujících lokální odchylky od všeobecně platných řádových norem nebo takové normy doplňujících. Existence statut na jezuitských universitách je skutečně prokázána především rukopisem statut university ve Štýrském Hradci,⁴⁾ případně i statuty filosofické fakulty v Ingolstadtě,⁵⁾ a jinde. Na rozdíl od statut starších universit, kde v nich převládají usnesení učitelských sborů, mají tedy v jezuitských universitních statutech převahu nařízení.⁶⁾ Prvním krokem k pořízení statut v Klementinu bylo pravděpodobně již to, že v albu obsahujícím jména

¹⁾ Byly to tyto listiny: 1. privilegium Ferdinanda I. z 15. III. 1562, ověřené zlatou bulou. Listina má intitulaci obvyklou v říšské kanceláři, je však podepsána úředníky české kanceláře a promulgace nasvědčuje, že je vydána z české královské moci (recognoscimus pro nobis, haeredibus et successoribus nostris, regibus Bohemiae). 2. privilegium Maximilianovo z 18. V. 1567 má intitulaci obvyklou v české kanceláři. Promulgace, jak tomu bývá u velké části listin vydaných Habsburky, nasvědčuje na moc obojí (authoritate imperiali et tanquam rex Boemiae). 3. privilegium Rudolfovo z 1. IV. 1581 má intitulaci císařských privilegií vyšších z říšské kanceláře a promulgace uvádí obojí moc (authoritate imperiali tanquam rex Boemiae). 4. privilegium Matyášovo z 27. VIII. 1616 má intitulaci obvyklou v české kanceláři a v promulgaci je naznačena opět obojí moc (imperiali ac regio Bohemiae edicto).

²⁾ Constitutiones et declarationes, pars IV, cap. XI.—XVII. uveřejněný v Monumenta Germaniae pedagogica IX. 3, str. 50—69.

³⁾ Ratio studiorum uveřejněn tamtéž V. 2.

⁴⁾ Tohoto rukopisu bylo použito v kritickém aparátu při vydání „Ordnung einer ausschlieslich von Jesuiten geleiteten Universität, Monumenta Germaniae pedagogica IX. 3, str. 322—387.

⁵⁾ Monumenta Germaniae pedagogica IX. 3, str. 266—309.

⁶⁾ Možno zde např. jmenovat stará statuta Pražské university (Monumenta historica universitatis Carolo-Ferdinandae Pragensis, III).

graduovaných osob a studentů z let 1573–1617 byly rezervovány první stránky pro privilegia, která sem však nikdy nebyla opsána.⁷⁾ Skutečná statuta pražské jezuitské university se však dochovala z doby daleko pozdější, po r. 1638, kdy došlo po šestnáctiletém spojení Karlovy university s jezuitskou Ferdinandovou k jejich opětovnému rozdělení. Statuta jezuitské university jsou jakýmsi antipodem statut Karlovy právnicko-lékařské university, jejíž návrh z r. 1651 je připisován profesoru Janu Markovi Marci z Kronlandu.⁸⁾ Statuta jezuitské university se nám dochovala ve dvou exemplářích, z nichž každý představuje jinou redakci. Oba exempláře jsou uloženy v Státním ústředním archívu ve fondu „Jesuitica“. První má signaturu JS CXXII/2 a v kritickém aparátu naší edice je označen písmenem A. Druhý exemplář má signaturu JS CVI/2/12 a v tomto kritickém aparátu je citován jako rukopis B, jak bude zde nadále také uváděn.

Rukopis A je knížka formátu 15×20 cm, svázaná do pergamenového listu popsaného knižní gotickou minuskulou s pojednáním o svátosti křtu ze 13. století. V mezeře mezi dvěma sloupci tohoto starého textu je titul psaný humanistickou kursivou „Statuta, consuetudines et ordo Vniuersitatis Pragensis Collegii // Societatis IESV ad // S. Clementem“. Nad tímto titulem je nalepen papírový obdélníček s obdobným nápisem z počátku 18. století:

Statuta, Consuetudines et ordo // Universitatis Ferdinandae Pra- // gensis ad S. Clementem.

Knížka má 40 listů nově tužkou foliovaných a orazítovaných kulatým razítkem Archívu ministerstva vnitra. Popsané stránky mají původní paginaci. Poslední popsaný list obsahující str. 32/33 byl později vyříznut a vložen do rukopisu B. V kritickém aparátu naší edice je tento list označován A'. Papír rukopisu je bílý a má vodní znamení v podobě linek, trubky na řemínku a ozdobného kříže. Rukopis je psán stojatou humanistickou kursivou typu, s jakým se setkáváme ve výročních zprávách jezuitů u sv. Klimenta a jejich diářích. Tituly paragrafů jsou psány minuskulou. Od 11. stránky jsou řádky užší, písmo drobnější a zběžnější. V druhé třetině str. 33 text původních statut končí a následuje § 17 „Ordinatio circa emblemata . . .“,⁹⁾ který se od ostatního textu liší v nadpise tím, že je datován. I tento paragraf je připsán v tomto exempláři týmž písařem i inkoustem. Později, asi tehdy, když byl list s § 17 z knihy vyříznut a vložen do rukopisu B, bylo sem připsáno podél delší strany onoho listu označení, které je zkratkou titulu tohoto posledního paragrafu: „Ordinatio circa emblemata thesibus praefigi solita ab adm[odum] R[everendo] P[at]re N[ostro] approbata 23. Augusti 1642“. Poslední § 17 a prázdné listy nasvědčují tomu, že se statuta

⁷⁾ Miroslav Truc, *Album academiae Pragensis Societatis Iesu, Monumenta historica universitatis Carolinae Pragensis*, II str. 1).

⁸⁾ Georg Norbert Schnabel, *Geschichte der juristischen Fakultät, I* (Prag 1827), str. 149–157.

⁹⁾ Viz str. 232.

měla nadále doplňovat. Tento rukopis můžeme pokládat za jeden z exemplářů, který měl pro svou potřebu rektor, kancléř, nebo někdo z děkanů. Pro oficiální potřeby university byla však jistě kniha většího formátu a nákladnější vazby, z které byl exemplář A asi po 23. srpnu 1642 (to jest datu, kdy bylo vydáno generálem nařízení o tištěných thesích, které je obsahem § 17) opsán.

Druhý rukopis (B) je knížka formátu 14,8×21,5 cm svázaná do tuhých papírových tmavě žlutých desek. Na přední desce je nalepen obdélný papírový štítek 12,2×5 cm se signaturou a titulem:

12.

Statuta, Consuetudines et Ordo Universi // tatis Pragensis in Collegio Societis Iesu ad//S^{um} Clementem, prout ea observata fuerunt // ante Unionem cum Universitate Carolina

Alm. B. V. M. Scrin. 2. fascic. 2

CVI. fas. 2–12

L a t

Štítek psaný humanistickou kursivou pochází pravděpodobně z počátku 18. století, z doby pořádání kolejního archívu. Poslední dosud platná signatura (CVI. fas. 2–12) je z počátku minulého století. Rukopis má předsádku a 16 popsaných listů, z nichž prvních 8 má původní číslování. Papír má vodní znamení v podobě linek. Rukopis je psán humanistickou trochu skloněnou kursivou, s jakou se často setkáváme v jezuitských písemnostech. Rukopis je nedatován. Odstavce přídatku generála o emblémech z 23. srpna 1642 byly však zařazeny před paragraf „De modo continendi studiosos in officio“. Musil proto rukopis B vzniknout později, než rukopis A. K přesnějšímu datování může poněkud napomoci podpis na konci „Ex commissione RPN generalis Vincentius Guinitius secretarius“ Guinitius, vlastně Vincent Guinigi,¹⁰⁾ byl sekretářem generála Mutia Vitelleschiho, zesnulého 9. února 1645. Možno proto vymezit dobu vzniku rukopisu B s největší pravděpodobností léty 1643–1644.

Vzájemný poměr obou rukopisů lze vyjádřit tak, že rukopis A reprezentuje I. (starší) pražskou redakci, rukopis B představuje II. (mladší) redakci statut upravenou římskými řádovými představenými. Oba rukopisy se od sebe liší poměrně velmi málo. Rukopis A je psán pečlivěji bez chyb, rukopis B má vytríbenější slovosled. Paragrafy rukopisu A jsou pravidelně pročíslvány. Rukopis B má očíslovány jen první tři paragrafy. Následující paragrafy nejsou číslovány, snad proto, že se zde rukopis B podstatněji odchyluje vložím nového odstavce „De petitione graduum“ před „Ritus graduum theologorum“, který jsem pro jeho rozsah pojal přímo do textu edice. Teprve ta část rukopisu B počínající promociemi bakalářů filosofie opět čísluje paragrafy, avšak toto

¹⁰⁾ Cf. Carlos Sommervogel, *Bibliothèque de la Compagnie de Jésus*, I. 3, str. 1941.

číslování nesouvisí již s číslováním rukopisu A. První tři paragrafy až po taxy (De sumptibus actuum . . .) mají vlastní samostatné číslování. Zbytek rukopisu má opět samostatné číslování. Pro tuto určitou nepravidelnost jsem se přidržel v podstatě I. redakce obsažené v rukopise A, avšak přihlédl jsem také k II. redakci (rukopisu B) a rozdíly jsem uvedl především v kritickém aparátu.

Po stránce obsahové jsou statuta velmi dobře rozvržena. Zahajuje je stručný úvod uvádějící, že se universita skládá z rektora, jímž je rektor jezuitské koleje, z úředníků (officialia), jimiž jsou kancléř, tři děkani, notář, kvestor, tři pedelové, a studentů, § 1 je potom věnován úřadu kanceláře jmenovaného generálem řádu. Kancléř uděluje akademické grady, z nichž licenci přímo, ostatní prostřednictvím děkana nebo některého z profesorů, řídí zkoušky, stanoví počátek školního roku, cenzuruje universitní tisky a náleží mu to, co podle Ratio studiorum přísluší generálnímu prefektu studií. § 2 informuje, že jsou na universitě tři děkani: bohosloví, svobodných umění a jazyků. Poslednímu podléhají profesori nižších škol po rétoriku. § 3 se obšírně zabývá úřadem děkanů bohoslovecké a filosofické fakulty. Děkany jmenuje rektor z doktorů na libovolnou dobu. Mají dbát na zachování fakultních zvyklostí, na pili profesorů i posluchačů, zachovávání náboženských předpisů, kázně, mají smiřovat spory, trestat přestupky až po vyškrtnutí z matriky. Dále mají na starosti promoce a zkoušky a vše, co s nimi souvisí, disputace, dohled na tisk thesů, vedení fakultních akt, přijímání studentů, prostě zastávat zde vše, o co na celé universitě pečuje kancléř. § 4 se zabývá bohosloveckými grady, tamním dvojím bakalareátem, vysvětluje rozdíly mezi licenci a doktorátem a uvádí požadavky a popisuje zkoušky. V odstavci doplněném z II. redakce statut jsou pak uvedeny všeobecné otázky kladené uchazečům o akademické grady, jejichž zodpovězení rozhodovalo o připuštění ke zkoušce. Následující paragrafy popisují podrobnosti promoci bakalářů theologie (§ 5), licenciátů theologie (§ 6), doktorů theologie (§ 7), bakalářů filosofie (§ 8), licenciátů a mistrů svobodných umění (§ 9). § 10 uvádí promoční taxy: za filosofický bakalareát 1 zl., za magisterium 2 zl., za bakalareát bohoslovecký 3 zl. a doktorát 6 zl. Z toho polovinu dostane notář a pedel, polovina přijde do universitní pokladny. Další paragrafy jsou věnovány časovému rozvrhu na universitě. § 11 uvádí prázdniny. Hlavní prázdniny jsou od 8. září do 3. listopadu. Dále vypočítává velké množství prázdnin o různých církevních svátcích, promociích a disputacích. O „psích“ dnech je pouze úleva. Jen při hezkém počasí může být odpoledne prázdno. § 12 podává denní rozvrh bohoslužeb, přednášek a kroužků. Vyučování začíná na nižších školách v 7 hodin, ve vyšších později. Odpolední vyučování začíná ve 13.30 hod. a končí v 16 hod. § 13 uvádí, v které dny v týdnu se konají bohoslužby a vyučování některým předmětům. § 14, jehož obsahem je rozvrh v jednotlivých měsících, se zabývá hlavně disputacemi a deklamacemi, kdy se v kterých ročnících konají. Následující § 15 obsahuje jakýsi kalendář zkoušek, slavností a bohoslužeb za celý rok, § 16 je věnován disciplinárním opatřením. Zde se zakazuje studentům nošení zbraní, vyměřují se tresty

za absenci, určuje se přísnější kázeň žákům nižších škol a jedná se o vězení. Dodatečně připojený § 17 omezuje tištění thesů na souhlas kancléřův a děkana filosofie, povoluje slavnostní disputace pouze těm, kteří s úspěchem již veřejně disputovali, a omezuje i rozměry tištěných thesů.

Tato statuta vycházejí v podstatě ze dvou předloh. Jednou jsou řádové konstituce, které se ve své čtvrté části (kapitola 11–17) zabývají universitami. Druhým důležitým pramenem jsou jim statuta university ve Štýrském Hradci. Vliv konstitucí je patrný hlavně na počátku. V úvodu statut se setkáváme s obdobným vyjádřením, že rektorem university je rektor koleje,¹¹⁾ a stejně je tomu s kancléřem, který je v § 1 nazýván hlavním nástrojem rektora.¹²⁾ Že sloužila statuta ve Štýrském Hradci, nebo jejich starší vzor, jako předloha, je ještě patrnější. Odstavce 1–3 v § 3 našich statut jsou téměř shodné se VII. kapitolou oněch statut, pokud je známe z edice.¹³⁾ Vložený oddíl „De petitione graduum“ má rovněž první dva odstavce stejné, jako štýrskohradecká statuta.¹⁴⁾ Dále se shoduje doslovně devět otázek dávaných uchazečům o grad.¹⁵⁾ Paragrafy obsahující popisy promoci se sice od podobných kapitol otištěných v Monumentech liší. Slova však, kterými promotor provází předávání odznaků doktora theologie, jsou opět v obou případech tatáž.¹⁶⁾ Avšak již rozvrh paragrafů obdobný s rozvrhem i názvy kapitol nasvědčuje, že pražští jezuité při koncipování statut své university měli před sebou statuta štýrskohradecké, která byla v pozdější redakci platná pro celou rakouskou provincii, od které se česká provincie oddělila teprve roku 1623.

Statuta dvoufakultní university byla v plném rozsahu v platnosti do opětné unie s Karlovou universitou roku 1654, avšak, pomíneme-li specificky jezuitská ustanovení o rektoru a kancléři university, která zanikla novým uspořádáním školy ve smyslu unijního dekretu, ostatní paragrafy týkající se úřadu děkana, promocií a studia platily na bohoslovecké a filosofické fakultě v Praze ještě sto let až do reforem Marie Terezie r. 1752.

STATUTA, CONSUETUDINES ET ORDO UNIVERSITATIS PRAGENSIS
COLLEGII SOCIETATIS IESU AD S. CLEMENTEM

p. 1
(f. 1 r)

Universitas haec a variis imperatoribus et demum a Matthia in formam plenae universitatis creata constat caeterarum more rectore, officialibus et studiosis.

¹¹⁾ Str. 214. Cf. Mon. Germ. ped. II. 1, str. 65: qui idem esse poterit, qui in collegio praecipuo Societatis praeest.

¹²⁾ Str. 214. Cf. Mon. Germ. ped. II. 1, str. 65: generale rectoris instrumentum ad studia bene ordinanda.

¹³⁾ Str. 214–215. Cf. Mon. Germ. ped. IX. 3, str. 333.

¹⁴⁾ Str. 219–220. Cf. Mon. Germ. ped. IX. 3, str. 360–361.

¹⁵⁾ Str. 220. Cf. Mon. Germ. ped. IX. 3, str. 361–362.

¹⁶⁾ Str. 223–224. Cf. Mon. Germ. ped. IX. 3, str. 380–381.

Rector universitatis idem est, qui collegii Societatis. Habet autem potestatem,¹⁾ quam ei tribuunt constitutiones Societatis, ius commune et privilegia fundatorum. Officiales sunt cancellarius, decani tres, notarius, quaestor, tres bidelli.

§ 1.2) Officium cancellarii

1.³⁾ Cancellarius est de Societate Iesu, quem admodum reverendissimus pater⁴⁾ generalis Societatis eiusdem constituit et generale est rectoris instrumentum ad regenda studia.

2.⁵⁾ Ipsius est iuxta constitutiones Societatis omnes gradus⁶⁾ literarios conferre. Licentiatum philosophiae⁷⁾ confert⁸⁾ cancellarius. Ex recepta consuetudine in philosophia gradus magisterii confertur a decano, vel professore proprio. In theologia quoque expedit, ut cancellarius id munus deleget decano, vel uni ex professoribus.

3.⁹⁾ Ad gradum petendum admittere candidatos et praeesse examinibus promovendorum ad decanos facultatum spectat. p. 2

4.¹⁰⁾ Examinatorum suffragia inspicit cancellarius et simul cum rectore ordinem promovendorum¹¹⁾ constituit et diem promotionis affixo¹²⁾ programme solum impresso indicit et sigillum imprimit pro doctoratu et magisterio, pro baccalaureis ff. 1 v) vero decanus facultatis.

5.¹³⁾ Post autumnales vacationes, quando resumenda erunt studia, indicit.

6.¹⁴⁾ Academica, quaecunque typis excudenda, ipse censebit, etiamsi decanus ea prius legerit, et, quando aliquid edendum est, rectorem ea de re moneat.

7.¹⁵⁾ Denique, quae in ratione studiorum habentur de praefecto generali, ad eum pertinent. Non tamen hoc titulo utetur, sed solo cancellarii, vel vicecancellarii.

§ 2. De decanis generatim

Decani sunt tres — theologiae, artium et linguarum — et hi sunt cum cancellario consilarii rectoris¹⁶⁾ in rebus, quae ad academiam spectant. Ad theologiae decanum pertinent professores theologiae scholasticae,¹⁷⁾ Sacrae¹⁸⁾ Scripturae, controversiarum et casuum linguaeque Hebraeae, ad artium professores philosophiae, ethicae et mathematicae, ad linguarum decanum professor rhetoricae et omnes inferiorum scholarum.

§ 3. De decanis theologiae et philosophicae facultatis p. 3

1.¹⁹⁾ Decanis incumbet providere, ne receptae circa suam facultatem probataeque consuetudines intermittantur tum, ut, quacunque ratione poterunt, professorum diligentiam et ²⁰⁾ discipulorum exacuant.

2.²¹⁾ Decani officio non nisi, qui in eadem facultate promotus sit doctor, aut magister²²⁾ fungi debet. Nec semestre, aut annum erit id munus, sed, prout publi-

co bono magis expedire rector cum suis consiliariis iudicaverit. Cuius erit ea de re ad²³⁾ provincialem referre, qui monitus poterit confirmare, vel non.

3.²⁴⁾ Singularem curam adhibebunt, ut, quae ad Christianam pietatem modestiam- ff. 2 r) que pertinent, suae facultatis auditores non minus, quam humaniorum literarum servant, an nimirum audiant profestis sacrum, confiteantur unoquoque mense et communicent. Comparere vero interdum debent diebus festis²⁵⁾ in loco concionibus assignato et profestis in ipso templo nonnunquam, ut haec ipsorum praesentia et sollicitudo studiosos magis in officio contineat.

4.²⁶⁾ Ad suum officium pertinere intelligent decani sic in suae facultatis auditoribus, quae pietatem, disciplinam et bonos mores concernunt, tueri, ut, si quae inciderint controversiae, eas componant, querelas audiant, et expediant ex officio, p. 4 etiam extraordinaria aliqua poena et mulcta, si ita exigat, cum cancellarii consilio in reos constituta. Quam quidem ipsi per se praemonito tamen professore prius,²⁷⁾ vel per magistrum executioni mandari curabunt, nisi forte res tanta sit, quae ex praescripto rectoris, vel cancellarii per bidellum universitatis transigi debeat.

5.²⁸⁾ Si quos ex auditoribus vagos esse, inconstantes, saepe ac²⁹⁾ multum a scholis abesse a magistris intellexerint nec suae absentiae sufficientem rationem affere³⁰⁾ et vero etiam universitatis ac studiosi nomine ad licentiam ac³¹⁾ dissolutionem abuti, eos communicato³²⁾ cum patre³³⁾ rectore et cancellario consilio ex albo delendos curabunt, ne, si forte aliquid sceleris designent, in nostrarum scholarum ignominiam redundet et promeritas poenas privilegio universitatis effugiant, qui neque civitatis, neque universitatis legibus vivunt.

6.³⁴⁾ Curabunt ipsi promotiones, quare suo tempore cum³⁵⁾ rectore et cancellario communicata mandatum affigi et candidatos invitari³⁶⁾ ad baccalaureatum et magisterium petendum non omittent. Promovebit autem decanus philosophiae ordinarie ad gradus philosophicos, nisi quandoque professori promotio baccalaureatus, et subinde probante rectore etiam magisterii commitenda videretur. Licentiatum p. 5 semper conferet cancellarius.

7.³⁷⁾ Decanorum erit facultatem congregare et conventui praeesse, cum candidati gradum petent, vel ob aliam causam iussu rectoris facultas cogeretur. ff. 2 v)

8.³⁸⁾ Qui extraordinarie gradum petiturus est, ad decanum accedet,³⁹⁾ qui re cum cancellario communicata, dicta homini die facultatem in id tempus congregabit, ad⁴⁰⁾ quam ille petitionem exponat et discussis impedimentis tempus ei et examinis ratio praefigatur.

9.⁴¹⁾ Examini quorumvis candidatorum illius facultatis decanus intererit cum praerogativa suffragii, si cum decano professor consentiat, casu, quo suffragia essent aequalia, professoris calculi ratio habenda est. Ubi autem cancellarius adesset examini non inspiciendi tantum causa, sed examinerum numerum complens, illi praerogativa suffragii deferetur. Proinde, quicquid⁴²⁾ de ratione examina instituendi in regulis praefecti studiorum liber praescribit, cognita habere debent tam p. 6 cancellarius, quam decani et accurate servare.

10.⁴³) Dabunt operam, ut theses pro actibus publicis mature et correcte imprimantur, coronas item promovendorum ipsi emendabunt atque apud se retinebunt, ne ordo inter candidatos constitutus emanet.

11. Candidatorum philosophiae praeceptorem tempestive ac diligenter instituet decanus philosophicus,⁴⁴) quid ab ipso circa promotiones suorum praestandum sit, ut de oratiuncula, de gratiarum actione, de quaestionibus et apparatu loci, de sumptu aliisque opportunis⁴⁵) curandis. Nec monere alterum erit satis, verum etiam ipsum advigilare et, num omnia ex praescripto fiant, observare oportebit.

12.⁴⁶) Ad illum spectat providere, ut diebus promotionum et actuum suae facultatis publicorum opportune signum detur, ut candidati ad sacrum de more prodeant, ut in templo circa sacrum et hymnum gratiarum actionis decantandum post magistrorum doctorumque promotionem ordine cuncta fiant.

13.⁴⁷) Probe tenebit omnes ceremonias ac ritus promotionis atque, ut omnia cum decore fiant, pridie ipsos candidatos in loco promotionis instituet.

14.⁴⁸) Curabit, ne suae facultatis sive magistri, sive licentiati, sive doctores promoti, tam nostri, quam externi absint a publicis actibus,⁴⁹) utque insigne suum cum decenti habitu gestent, quando iuxta academiae consuetudinem gestandum [f. 3 r] est. Monebit⁵⁰) notarium etiam et bidellum in tempore adesse et, quae sui muneris sunt, accurate eos exsequi curabit.

15.⁵¹) Quaestiones in promotionibus a candidatis definiendas una cum praeceptore illorum seliget et, antequam imprimantur, cancellario ostendat.⁵²) Praefationes vero et gratiarum actiones in promotionibus habendas prius ipse perlegat,⁵³) et cancellario legendas dabit.⁵⁴) Lectiones autem sive quaestionum tractationes a promotis in ipso actu fieri solitas⁵⁵) ut candidatorum praeceptor videat et, ubi opus est, emendet. Operam dabit, ne aliquid minus decorum, aut barbarum in medium proferatur.

16.⁵⁶) Quaestionum in promotionibus decisarum titulos in scriptum relatos conservabit, ne eadem saepius quaestiones proponantur, aut certe non nisi post longum tempus aliqua illarum repetatur⁵⁷) habeantque posterius cuiusmodi quaestiones esse debeant. p. 8

17.⁵⁸) Assertiones menstruas, sive⁵⁹) publicas suae facultatis, quibus omnibus praeesse debet absente cancellario, ipse moderabitur non, ut immediate praesit, quod munus est⁶⁰) professorum, sed, quo videat, ut omnia ordinate fiant, nec tempus inutiliter teratur ac dialectica ratio disputandi servetur. Quocirca sexta regula praefecti in libro studiorum ad ipsum quoque spectat. Non omittet etiam hebdomadarias disputationes repetitionesque quotidianas ac nonnunquam lectiones obire.

18. Assertiones impressas biduo ante actum affigi in consuetis locis atque ad disputandum invitari, quos oportet tam ex nostris, quam externis tempestive curabit. Promotiones baccalaureorum futuras praefixo coronarum titulo biduo ante indicabit et ipso tempore promotionis coronas integras, ut candidatorum nomina innotescant, per aliquem⁶¹) affiget. p. 9

19. Quae ad suam facultatem pertinentia typis mandanda erunt, ab ipso perlegentur ac ipso quidem studiosius ac diligentius, quod, etsi ipsi cancellario exhibenda erunt,⁶²) in decani tamen diligentiam eorum examen potissimum reiciatur.

20. Hebdomadarias ac menstruas assertiones philosophicas et, quae imprimenda [f. 3 v] non sunt, a decano philosophiae tantum perlegi⁶³) sufficiet. Theologicas etiam utriusque generis assertiones cancellarius censebit. Utrique diligenter attendent, ne aliquid, quod quoquo modo offendere possit, vel pugnet cum iis, quae circa opinionum delectum in Societate constituta sunt, in thesibus proponatur.

21. Habebit librum, quo statuta suae facultatis et promotionum ratio continetur, p. 10 eumque diligenter evolvet⁶⁴) et, cum instant promotiones,⁶⁵) convocatis examinatorebus, quae in examine servari⁶⁶) debent, ex eo perlegat.

22. Qui finitis rhetoricae studiis post examen apti philosophicis iudicantur, vel peracto philosophiae⁶⁷) cursu ad theologiam aspirant, se eius facultatis decano sistent, a quo approbati in librum facultatis referentur.

23. Habebit decanus librum, in quo omnium⁶⁸) nomina describet, qui suae facultatis ordinarii auditores sunt, nec quemquam⁶⁹) assidue audire permittet,⁷⁰) qui non suum facultati nomen dederit. Perspecta etiam alia habebit de singulis, quae ad iuvandos ipsos, scandala impedienda profutura iudicabit.

24. Iudicium de sufficiente doctrina, quo utiliter in unaquaque universitate versentur studiosi,⁷¹) ita fiet, ut, qui ab inferioris facultatis decano tanquam idonei superiori facultati transmittentur,⁷²) sine dubitatione recepiantur, nisi peculiarem p. 11 videat subesse in aliquo rationem, cur repudiandus videatur, aut aliunde⁷³) perspectum habeat, quod ipsum cum eo, qui studiosum mittit, conferre debet communique consilio de re tota ambo decernunt.⁷⁴)

25.⁷⁵) Qui de novo ad academiam accedunt, eius facultatis decanum convenient, cui operam navare cupiunt. Qui de doctrina, studiorum tempore ac loco, de parentibus ac patria, de religione examinatos, aut moribus probatosque ad notarium remittet, ut, sicut dictum est, primo quoque tempore studiosi fiant, vel, si alibi rite creati sint⁷⁶) (cuius rei testimonium eos habere oportebit)⁷⁷) in matriculam huius universitatis inscribantur.⁷⁸)

26. Ad philosophicam facultatem nemo admittetur, qui non saltem mediocriter [f. 4 r] literis imbutus sit, ut congrue loqui animique sensum⁷⁹) explicare, epistolas scribere nec non oratiunculam Latine componere⁸⁰) possit.

27. Ad theologiam autem nemo, quin institutionem aliquam logicae teneat, etiamsi eam theologiae partem⁸¹) audire velit, quae positiva nominatur. Nam ad scholasticam ordinarie requiritur, ut totius, aut maioris certe philosophiae spatia percurrerit.

28. Non potest decanus dispensare, ut aliquid de ordinariis omittatur, puta lectio, repetitio, disputatio, vel earum exercitationum tempora mutentur multoque minus ferias, aut vacationes indulgere.

29. Intelligent decani sic esse unicuique eorum particularem suae facultatis curam demandatam, ut generalem omnium habeat cancellarius, qui et studiorum praefecti in academia nostra munus obit atque adeo, ut ordinate omnia fiant, ordinarie ad eum, ut immediatum in rebus dubiis recurrendum.

30. Qui ex scholasticis externis id, quod⁸²⁾ in suis⁸³⁾ legibus praestare iubentur, non servant,⁸⁴⁾ opportunis modis⁸⁵⁾ ad id inducantur, vel, si opus visum fuerit,⁸⁶⁾ adigantur. Aliis amanter quidem suadere convenit, sed ad id non cogantur, nec, si id non praestiterint, ex gymnasio expellantur, dum tamen nec dissoluti, nec aliis offendiculo esse videantur.⁸⁷⁾

31. Curet,⁸⁸⁾ ut scholasticis Societatis separatus ab externis locus in scholis assignetur.

32.⁸⁹⁾ Adnotabit in libro acta suae facultatis praecipua, promotiones omnes ut⁹⁰⁾ et disputationes impressas, mutationes professorum, ut omnium, qui in ea facultate docuerint,⁹¹⁾ extet memoria, ac, si quid aliud ad exemplum posteris opportunum fore iudicaverit, quae omnia Latine, correcte et perspicue scripta et secundum ordinem temporum rectorumque digesta cum officio defungetur, successori cum aliis sui officii libris tradet⁹²⁾ annisque singulis ea notata circa instaurationem studiorum autumnalium offeret⁹³⁾ rectori, vel cancellario cognoscenda.⁹⁴⁾

§ 4.⁹⁵⁾ De graduum theologicorum varietate et singulorum conditionibus

1. Gradus in theologia sunt hi: 1° baccalaureatus biblicus seu cursorum, 2° for-

2.⁹⁶⁾ Licentiae⁹⁷⁾ gradus differt in hoc a doctoratu, quod ille insignia nondum habeat, cum tamen ius idem ac potestatem usurpet. Estque licentiatu tanquam electus et designatus doctor, qui per insignium collationem veluti confirmatur et sui gradus possessionem⁹⁸⁾ init. Unde⁹⁹⁾ epomis solum bracchio imponitur.

3. ¹⁰⁰⁾ Baccalaureatus formatus tres annos requirit, cui, ut minimum, duo actus publicarum disputationum, menstruae videlicet unus et alter ex una theologiae parte praemittendi sunt, quos praecedit examen, ut exploretur, an is, qui ad gradum aspirat, ea doctrina sit, ut cum dignitate possit praedictos actus sustinere.

4. ¹⁰¹⁾ Examen fit de certis quaestionibus pridie candidato propositis a decano et doctoribus, quarum duae sunt scholasticae, tertia Scripturalis, quarta ¹⁰²⁾ demum ex casibus conscientiae. Cui examini una tantum hora tribui consuevit.

5. ¹⁰³⁾ Peracto examine, qui in eo satisfecerint, coram ¹⁰⁴⁾ facultate, hoc est decano et doctoribus, a quibus fuerunt examinati, coram notario ac bidello ac, si placet, aliquot theologiae studiosis candidato per decanum significabitur approbatum esse, proinde ex tunc baccalaureum cursorem censi potestatemque fieri ad actus baccalaureatui formato¹⁰⁵⁾ necessarios progrediendi.

6. ¹⁰⁶⁾ Ad licentiae gradum quadriennium studii theologici necessarium est, cui

adiiciendum tantum temporis, quanto ad actus consuetos ante doctoratum peragendos gradumque suscipiendum opus est. p. 14

7. ¹⁰⁷⁾ Ante omnia examen praemittitur, in quo per duas horas argumentando nonnunquam, sed saepius interrogando de praecipuis totius theologiae quaestionibus, quas duobus tribusve diebus ante decanus distribuerit examinadoribus candidati doctrina exploratur.

8. Examine peracto exit candidatus et, dum foris opperitur,¹⁰⁸⁾ inter se deliberant examinadores, dignusne sit, qui ad actus publicos admittatur, pluribusque suffragiis res decernitur. Potes tamen, cum insignioris ingenii aliquo, cuius eximii in studiis progressus notissimi sint,¹⁰⁹⁾ praevium examen brevissime fieri. (f. 5 r)

9. ¹¹⁰⁾ Si quis examinadorum suffragiis nondum aptus iudicetur, perhumaniter ei denuntiat decanus egere ipsum diuturniore studio. Postquam vero aliquanto diligentius studuerit, alterum illi examen subeundum esse. Vicissim ei, quem idoneum censuerint, decanus diem primi actus indicit.

10. ¹¹¹⁾ Actus publicos theologus quattuor¹¹²⁾ persolvit ex diversis partibus d. Thomae: ¹¹³⁾ duos pro baccalaureatu formato ut supra, tertium et quartum pro licentiatu, quorum tertius esse potest menstruae disputationis, aut ex aliqua parte s. Thomae. 15 solum conclusionum horis duabus cum dimidia sive matutinis, sive pomeridianis. Novissimus autem sit generalis, qui totam theologiam 50 circiter conclusionibus ambiat totumque tempus scholarum mane et vespere occupet.

11. ¹¹⁴⁾ Post quemlibet actum examinadores deliberent, an et quo modo in reliquis actibus progrediendum sit. Actus enim, in quo candidatus inepte admittitur se gesserit, inter actus necessarios numerandus non est, sed pro eo alter obeundus. Si non neque¹¹⁵⁾ adeo indocte responderit, minus tamen apte, quam par erat (ut aliqua existimationis eius¹¹⁶⁾ habeatur ratio) non iteretur idem actus, sed alter longius differatur, donec diligentius studeat inseratque in actu sequenti difficiliores aliquas theses ex priori. p. 15

12. ¹¹⁷⁾ Examen, quod ad baccalaureatus, vel doctoratus gradum praemittitur, a cancellario fit una cum decano et duobus aliis doctoribus. Habeat autem cancellarius praerogativa msuffragii, cum suffragia sint¹¹⁸⁾ paria. Ipse vero candidatus aperto capite in scamno sedens examinatur.

De petitione graduum et conditionibus admittendorum¹¹⁹⁾

(f. 5 v)

1° Nemo non solum ad gradus, sed neque ad ea experimenta, quae gradibus praemitti solent, admittatur, nisi a facultate rite examinatus visus maiori parti fuerit admittendus.

2° Qui admitti volet, decanum conveniet rogans, ut cancellario et facultati velit ipsum offerre. Congregata autem ad certum diem per decanum facultate intro-

mittetur candidatus petitionemque suam, aut, si plures sint, unus omnium nomine aperiet. Tum de iis omnibus interrogabitur, quae pro eiusque gradus ratione requiruntur. Sunt haec:

1° Edicent singuli nomen, cognomen et patriam, quae scripto a secretario adnotabuntur.

2° An legitime nati, vel certe legitimi facti, ut etiam apti sint ad sacros ordines.

3° Quot annos nati, nam ad baccalaureatum 22, ad doctoratum 25 ut minimum candidatus habere debeat.¹²⁰⁾

4° An ea fortuna sit, ut honeste pro eo gradu se alere possit, ubi etiam, ne aliqua valde notabili corporis deformitate contemptibilem corporis habitum prae se ferat, observandum erit.

5° An acolytus sit, cum baccalaureatum petit, et intra biennium sacro ordine aliquo se initiatum iri promittat, vel, si licentiatu fieri cupit, an etiam iam sit in sacris.

6° Ut decentem clericorum habitum iam tum gestare incipiat et in posterum¹²¹⁾ se eodem usurum recipiat.

7° Quoad studia, primum, ut in matriculam huius academiae rite adscriptus, tum, ut artium et philosophiae magisterio sit insignitus, aut, cum in eo dispensandum videbitur, ut philosophiae cursum audiverit, aut certe dialecticam privatoque saltem studio tantum in philosophicis sit assecutus, quantum ad theologiam doctrinam satis esse videatur, qua¹²²⁾ de re etiam periculum fieri poterit.

8° Utsi ad experimenta admissus fuerit, paratus sit ac promittat sese iudicio facultatis, quod de eius doctrina feretur, acquiraturum.

9° In mores etiam inquiretur, si quidem horum magis, quam corporis vitia *[f. 6 r]* gradu theologico faciant indignum. An in carcere et quoties, quamve ob causam fuerit, an aliquo crimine infamis, ac nominatim de sincero illius in fidem Catholicam studio compertum esse debeat.

10° Inter examinandum secretarius adnotabit, si quid ex responsionibus candidati necessarium putaverit, ut cum aliqua ei conditio deesse videatur.¹²³⁾ Decanus autem in scripto supra dictas quaestiones omnes habebit, ne interrogando aliquam praetermittat.

11° Examinato candidato ac foras tantisper exire iusso cancellarius quaeret, num quis aliquid habeat, quominus iudicet illum esse admittendum. Si approbatus fuerit, introvocatus de admissione certior fiat ac sequenti die convenire decanum iubebitur, a quo de omnibus, quae praestare debeat, sit admonendus.

12° Illo dimisso quaeretur de materia futuri examinis et disputationum, de praeside, sub quo debeat suos actus peragere, de tempore ad omnia opportuno, etsi quae alia pro qualitate gradus, qui petitur, constituenda videbuntur. De quibus omnibus decanus ad rectorem postea referet, ac ita demum candidatum instituet, quid eum facere oporteat.

§ 5. ¹²⁴⁾ Ritus graduum theologorum
De ritu promovendi baccalaureos
formatos in theologia

1. ¹²⁵⁾ Candidati hora opportuna in collegium conveniunt,¹²⁶⁾ unde in templum comitati professore sequente et aliquot magistris et honestis studiosis ac bidello praeunte ante actum ad sacrum prodeunt, quod de Spiritu Sancto in illorum gratiam legitur. Postea¹²⁷⁾ ad collegium reversi cum rectore et professoribus inde ad actum in aulam academiae conveniunt¹²⁸⁾ eo ordine, ut in philosophiae *[f. 6 v]* promotionibus notatum est.

2. ¹²⁹⁾ Candidatis e regione cathedrae consistentibus post oratiunculam, quas unus illorum gradum petat, promotor ex superiore cathedra aliqua praefatus de argumento quopiam theologico in laudes candidatorum, qui ad factam sui mentionem assurgunt,¹³⁰⁾ opportune descendit, eorum studii assiduitatem ac diligentiam, ingenium quoque ac¹³¹⁾ morum probitatem pro meritis absque adulationis suspitione commendans.

3. ¹³²⁾ Tum iubet professionem fidei de more ab eis recitari atque a notario nominatim ex scripto¹³³⁾ evocati in medium prodeunt, ubi genibus positus initio quidem singuli sua nomina edunt, reliquum vero unus e¹³⁴⁾ libro clara voce *p. 16* legit, donec ad formam iuramenti veniens surgit et ad rectorem accedens, ubi missale apertum ante ipsius pectus a notario sustinetur, concepta iuramenti verba pronuntiat, et Evangelium osculatur, quod eodem modo accedentes singuli suo ordine faciunt.

4. ¹³⁵⁾ Post haec iterum se longo ordine in medio sistunt ad promotorem conversi reliquasque ab eis promissiones notarius exigit sceptrumque porrigit. Quod manu attingentes dicunt: „Promitto ac iuro.“

5. ¹³⁶⁾ Postremo ibidem stantes conceptis verbis baccalaurei creantur ac in fine, dum benedictionem accipiunt promotore impertiente, in genua procumbunt.

6. ¹³⁷⁾ Hinc ad inferiorem cathedram iussi conscendere ex eaque doctrinae specimen dare locum aliquem Scripturae enarrant eiusque occasione spatio dimidiae horae¹³⁸⁾ praeclaram aliquam quaestionem disputant, donec vel per se finiunt, vel finem imponere iubeantur. Nec vero est necesse, cum baccalaurei multi sunt, lectionem a singulis haberi, sed ordinarie erit satis,¹³⁹⁾ ut duo, tresve faciant.

7. ¹⁴⁰⁾ Denique agunt gratias Deo, divisque, fundatori, imperatori, rectori, promotori reliquisque auditoribus¹⁴¹⁾ universis atque, quo ordine venerunt,¹⁴²⁾ ad collegium revertuntur. In cuius¹⁴³⁾ ingressu rector aliique iunctis dexteris¹⁴⁴⁾ promotis gratulantur.

§ 6. ¹⁴⁵⁾ De ritu promovendi licentiatos *[f. 7 r]*

1. ¹⁴⁶⁾ Hora octava¹⁴⁷⁾ matutina sacrum de Sancto Spiritu fiet, quo procedet¹⁴⁸⁾ candidatus praelato sceptro honestoque magistrorum et studiosorum comitatu.

Si extra collegium habitet, domum eius alii magistri et studiosi adibunt ipsum ad templum deducturi.

2. ¹⁴⁹) Locus erit ad latus sinistrum summi altaris seiunctus ab aliis et conspicuus, panno stratus, ubi et sedere et flectere candidatus possit. p. 17

3. ¹⁵⁰) A sacro in collegium reditur eodem comitatu moxque signo campanae dato professores, doctores ac magistri in consuetum collegii locum conveniunt. Inde ad actum ordine solito procedunt.

4. ¹⁵¹) Considentibus caeteris de more praesentator superiorem cathedram, candidatus inferiorem tenent.¹⁵²) Ille oratione habita de argumento theologico ad rem accommodato, brevior quidem, si mox promotio ad doctoratum secutura sit, sub finem ad cancellarium convertet se, cui offeret candidatum etiam atque etiam commendans illum, ut expetitam licentiam referre possit mentione facta examinis aliorumque experimentorum, quae cum laude praestiterit, nec non iudicii¹⁵³) a theologica facultate de illo pronuntiati.

5. ¹⁵⁴) Commendatione peracta et a cancellario respondo dato notarius candidatum alloquitur in hanc sententiam: „Doctissime domine N. N., sacrosanctae¹⁵⁵) theologiae candidate, priusquam petitam licentiam consequaris, fidei Catholicae professio de more institutoque Ecclesiae palam tibi emittenda est“.

6. ¹⁵⁶) Tunc ille, ut fieri alias consuevit, positus ante altare genibus professionem fidei recitabit. Qua finita per bidellum ad rectorem¹⁵⁷) deductus notario missale apertum tenente¹⁵⁸) iuramentum fidei praestabit. Inde assurgens ante cancellarium consistet et notario exigente promissiones consuetas praestabit. p. 18

7. ¹⁵⁹) Quibus peractis cancellarius ad conferendam licentiam accedit paucis in hanc sententiam praemissis: „Quoniam par est doctrinae laudem, diuturnis magnisque laboribus partam debitis honoribus affici, tu autem, sacrae¹⁶⁰) theologiae candidate doctissime, eo nomine a facultate theologica maiorem in modum commendaris et a viro clarissimo eiusdem sacrae theologiae doctore presentaris licentiae gradu ornamentoque insigniendus, tantorum virorum iudicio subscribam votisque libens satisfaciam“.

8. ¹⁶¹) Tum candidatus super tapete genua flectit cancellario formulam pronunciantem. Qua absoluta assurgens ab iisdem notario et bidello¹⁶²) ad priorem locum deducitur et praesentatur cancellario. Etsi doctoratus in longum differendus sit, licentiatum ipse copiosius ex inferiori cathedra gratias agit auditoribus. Demum disceditur praesentatore et licentiatum pone subsequentibus¹⁶³) rectorem et cancellarium atque ad ingressum inferioris portae collegii gratulatio a rectore et professoribus caeterisque peragitur. p. 19

§ 7. ¹⁶⁴) De ritu promovendi doctores

Mane¹⁶⁵) hora septima¹⁶⁶) ad sacrum procedet rector academiae eo ordine, quo ad solemnes actus solita est, caeterisque suis locis de more considentibus.

Candidatus, prout in licentiatu¹⁶⁷) factum est, in separato loco ornatoque consistet nec insigne aliquod gestabit illo die mox doctorale a promotore accepturus.

Sacrum¹⁶⁸) de Sanctissima¹⁶⁹) Trinitate, vel de Sancto¹⁷⁰) Spiritu solenni cantu caeremoniaque peragetur, quo peracto ad mediam templi navem¹⁷¹) descendetur, ubi sua quibusque loca occupantibus promotor cathedram, candidatus eminentiorem sedem a regione positam conscendet seiunctam a reliquis. Promotor¹⁷²) de argumento theologico ac populari habita oratione semihorae, aut paulo longiore significabit candidato ei se¹⁷³) expeditam ac iure debitam dignitatem concessurum, modo consueta iuramenta praestiterit.

Tunc¹⁷⁴) notarius candidatum alloquitur: „Reverende ac doctissime domine licentiate“, ut doctoratus insignia referre possit, fidem Catholicam profiteatur.

Ille in medium descendens genibus positus brevem fidei confessionem praescriptis verbis memoriter enuntiat ac inter iurandum eodem¹⁷⁵) loco apertis Evangelii manum dexteram pectori admovet. Postea surgens caetera promittit,¹⁷⁶) ut alias solitum est, praecedenti¹⁷⁷) praesertim ac¹⁷⁸) ita rursus super tapete ad promotorem^{f. 8 r}) genibus nixus renuntiatur doctor. Deinde promotor iubet eum¹⁷⁹) propius accedere, ut acceptae dignitatis insignia reportet ita tamen, ut promotor eum commode attingat, insignia tradit.

Primum induit eum epomide violacea, rubro serico suffulta dicens: „Induo te epomide doctorali, ut hoc ornamento acceptae dignitatis admonitus eam morum gravitate atque constantia tueri studeas.“ Verum si monachus fuerit, epomidem mox exuat, ut super humerum sinistrum colloquet. Caeteri licet religiosi, qui ex instituto cucullo non utuntur, ad finem actus indutam retineant.

Secundo pileum eiusdem coloris capiti imponit dicens: „Si quidem nullis fractus laboribus, aut difficultatibus retardatus theologici cursus metam bene feliciterque attigisti, pileum capiti tuo impono coronae loco, quae debetur legitime certantibus. Tu modo doctrinae talento sic utere, ut immarcessibilem gloriae coronam aureo-lamque fidelibus doctoribus repositam aliquando merearis accipere.“

Tertio anulum imponens digito ait:¹⁸⁰) „Sacram¹⁸¹) theologiam veramque sapientiam annuli traditione tibi despondeo, ut hac una deinceps oblecteris, quia non habet amaritudinem conversatio illius, nec taedium convictus illius, sed laetitiam et gaudium.“ p. 20

Quarto tradit Sacra¹⁸²) Biblia clausa dicens: „Trado tibi volumen Sacrae¹⁸³) Scripturae clausum, ut agnoscas sancta et pretiosa coelestis doctrinae secreta, quae possides, non esse prodenda sine delectu et tanquam margaritas non esse proiciendas ante porcos.“

Deinde tradit Biblia aperta dicens: „Trado tibi eadem Sacra Biblia aperta, ut Divinam sapientiam, quam sine fictione didicisti, aliis etiam, qui digni sunt, sine invidia communices docente et honestatem illius non abscondas.“

Quinto in cathedra eum collocans ait: „In cathedra theologica te colloco, ex qua tanquam sapientiae fastigio excelsoque candelabro praeleuceas omnibus, qui in domo Dei sunt, cum¹⁸⁴) doctrinae splendore, tum vitae¹⁸⁵) exemplo. Vide igitur,

ut iuxta Pauli admonitionem formam habeas sanctorum verborum, quae audisti [f. 8 v] in fide et dilectione in Christo Iesu. Doce autem, quae decent, sanam doctrinam, in omnibus praebe te ipsum exemplum bonorum operum, in integritate, in gravitate verbum sanum irreprehensibile, ut is, qui ex adverso est, vereatur nil¹⁶⁶) habens malum de te dicere. Stultas autem quaestiones et contentiones ac pugnas legis evita! Sunt enim inutiles et vanae.

Sexto dat ei osculum pacis dicens: „Salve charissime domine doctor, sede iam et, quod abs te universus hic consessus expectat, docendi pro officio et autoritate principium facito aliquid ex Sacris Literis in medium afferens“. Atque hae sententiae, quae inter conferenda¹⁸⁷) insignia proferuntur,¹⁸⁸) possunt variari,¹⁸⁹) dum semper aliquid accommodatum afferatur. Hoc loco chirothecae distribuuntur, si quando debent.¹⁹⁰) Interea aliquid musice cantari potest.

Tum novus doctor sedens tectoque capite apertis Bibliis lectionem suam auspica- p. 21 tur. cuius occasione¹⁹¹) quaestionem aliquam iucundam pertractatam atque in utramque partem agitatam alicui theologo definiendam proponit. Is primum novo doctori gratulatur,¹⁹²) respondet breviter quaestioni responsionemque suam doctoris iudicio permittit, qui ea laudata, si placet, pauca addit.¹⁹³) Denique gratias agit, ut in creatione magistrorum¹⁹⁴) fieri solet, quae gratiarum actio debuit prius fuisse recognita. Ea finita compulsantur campanae doctorque medius inter rectorem et cancellarium promotore sequente (ni praelatus quispiam a rectore adscisceretur) ad altare maius deducitur ac, ut antea in sacro dispositis omnibus hymnis „Te Deum laudamus“ choro et organis alternantibus musice decantatur. Deo gratiis publice persolutis eodem ordine ad academiam reditur atque in¹⁹⁵) aulam academicam ingressis fit congratulatio.

§ 8. Ritus graduum philosophicorum¹⁹⁶) De¹⁹⁷) ri- [f. 9 r] tu promovendi baccalaureos philosophiae

Decanus re cum cancellario communicata affixa scheda invitat candidatos, ut se praesentent post biduum et ad examen admitti petant. Die designato bidello¹⁹⁸) sceptrum praeferente procedunt ad auditorium decanus et professores philosophiae cum notario, quibus consentibus intrant candidati, quorum unus caeterorum nomine a philosophica facultate¹⁹⁹) ad examen subeundum admitti petit. Decanus collaudato eorum desiderio respondet facultatem hac de re deliberaturam et omnibus exire iussis vocantur singuli seorsim ordine alphabetico et interrogantur de aetate, natalibus, moribus, de inscriptione in matriculam, diligenter in scholis frequentandis. Iubentur exhibere scripta professoris, rogantur, an parato sint animo ad acceptandum locum in promotione, quem rector et cancellarius inspectis examinatorum calculis constituent. Denique, an solverint iura universitatis. Responsa notarius excipit. p. 22

Peractis hisce interrogationibus iubentur omnes adesse iisque a decano significatur ad examen admissos et die, quo inchoandum est, indicato dimittuntur.

Die assignato fit examen publicum in schola physicae²⁰⁰) ad mediam horam. Examinatores sunt decanus, professor proprius et duo alii ex professoribus, aut patribus a rectore nominandis. [f. 9 v]

Peracto examine iudicia singulorum examinatorum dantur cancellario, qui simul cum rectore ex suffragiis ordinem statuit inter promovendos. Hunc vero catalogum tradit cancellarius decano, ut ipse per se curet imprimi ita, ut nullus alius resciat ordinem.

Triduo ante actum decanus diem indicit. Quo facto candidati praecedente bidello²⁰¹) cum sceptro et comitantibus aliquibus baccalaureis ante renuntiatis invitant honorationes per totam civitatem.

Die constituto hora septima mane²⁰²) conveniunt candidati in seminario s. Wenceslai, vel collegio victorum. Inde ad templum Societatis ordine procedunt professore, alio et promotore²⁰³) comitantibus et epomidem gestantibus. Ubi audito sacro de Sancto²⁰⁴) Spiritu ad aream collegii pergunt senatum academicum expectaturi, qui hoc ordine progreditur:

Praelatis duobus sceptris rector procedit²⁰⁵) cum cancellario cum epomidibus, p. 23 cum pallio et quadrato, tum decanus theologiae²⁰⁶) cum antiquiore ex professoribus,²⁰⁷) deinceps theologiae doctores,²⁰⁸) tum iuris et medicinae, si adsint, qui etiam tunc sua scepra coniungent rectoris et facultatum sceptris. Post hoc professores philosophiae et tum candidati, qui ad baccalaureatum sunt promovendi. Hi enim immediate sequuntur²⁰⁹) professores suae facultatis. Ad magisterium et doctoratum²¹⁰) promovendi praecedunt professores suae facultatis promotore tamen antecedente candidatos.

Ubi omnes auditorium ingressi fuerint et doctores²¹¹) suis locis consederint, promotor superiorem cathedram conscendit²¹²) candidatis aperto capite infra cathedram stantibus unus brevi oratione baccalaureatum petit. Petitioni annuit promotor, modo ea²¹³) praesent, quae a notario praeponentur.²¹⁴) Notarius vero [f. 10 r] ex catalogo recitat singulorum nomina ordine alphabetico,²¹⁵) singuli vero audito suo nomine respondent: „Adsum“. Tum iubentur professionem fidei edere flectentibus omnibus ante altare ibi erectum accensisque candelis unus clara voce recitat²¹⁶) singulis nomen suum proferentibus. In fine autem iuramentum faciunt in manibus rectoris notario missale tenente super sinum eius. Postquam promittunt varia, quae ex libello suo²¹⁷) notarius proponit, et iurant duobus digitis Crucifixi imagini impositis ad summitatem sceptri se illum gradu in nulla²¹⁸) universitate repetituros.²¹⁹) Quo facto promotor creat illos²²⁰) baccalaureos forma ordinaria. p. 24

Facta creatione notarius reserat catalogum clausum et recitat nomina iuxta doctrinae ordinem et singuli, dum nominantur, accipiunt locum honoratiorem sibi designatum. In hoc autem actu semper stant. Non dantur epomides baccalaureis, nec distribuuntur chirothecae. Tubae campestris permittuntur, si multi sunt.

Postquam promoti fuerint, discipulus ex classe humanitatis recitat iis carmen,

quod non in libello, sed in patenti charta imprimendum erit. Promotor duos ex baccalaureis ante privatim monitos iubet dare doctrinae specimen solvendo problemata, quae in corona ante fuerunt impressa. Illi vero discursu super ea re facto suam sententiam dicunt, sed eam confirmandam offerunt mathematicum quidem mathematicae professori,²²¹⁾ philosophicum vero professori, aut promotori, qui eorum argumenta breviter resumunt et confirmant baccalaurei iudicium Tandem unus baccalaureorum gratias agit²²²⁾ Deo, patronis, imperatori, rectori, promotori, academicis et auditoribus²²³⁾ et tum²²⁴⁾ discedit ordine non ad templum, sed atrium collegii, ubi rector et caeteri doctores²²⁵⁾ gratulantur baccalaureis.²²⁶⁾

§ 9. De ritu promovendi licentiatos et magistros in artibus²²⁷⁾

Quae dicta sunt de baccalaureatu, locum habent²²⁸⁾ in licentia et doctoratu philosophico quoad illa, quae praemittuntur et observantur exceptis aliquibus, quae subiiciuntur.²²⁹⁾

1° Dum universitas procedit ad magisterium, tria scepra praeferuntur. 2° Doctores omnes epomides gestant. 3° Distribuuntur chirothecae. 4° Examen subeunt singuli ad unam horam. 5° Quando magnus est promovendorum numerus, aliquot determinantur ad totam philosophiam defendendam. 6° Licentia et magisterium eodem die conferuntur.

Die actui²³⁰⁾ destinato et sacro audito, ut ante dictum est, et omnibus in suis²³¹⁾ locis sedentibus baccalaureis in loco inferiori aperto capite stantibus cancellarius locum ex adverso rectoris honoratiorem conscendit, in quo, ubi sederit, ex cathedra collocata professor aliquis, vel honoratus magister oratione, quae non multum excedat quadrantem horae, licentiae gradum a cancellario petit. Respondet cancellarius et fiunt omnia modo ante praescripto. Postea cancellarius eos licentiatos creat et imponit singulis epomidem super²³²⁾ humerum sinistrum et potestatem facit omnibus accipiendi magisterium a decano, vel professore.

Promotor ergo conscensa cathedra brevi oratiuncula paratum se ostendit ad conferendum gradum. Stans igitur aperto²³³⁾ capite magistros creat, qui ad finem formulae flectunt genua et promotor caput aperit ad invocationem sanctissimae²³⁴⁾ Trinitatis. Notarius post haec catalogum²³⁵⁾ reserat et nomina secundum ordinem doctrinae recitat prout in baccalaureatu et, dum nominantur, conscendunt subsellia inferiora sibi parata.²³⁶⁾ Carmen gratulatorium rhetoricae auditor offert in libello, si vult,²³⁷⁾ et distribuuntur interim chirothecae.

Postea promotor ad insignia sui gradus percipienda eos vocat, vel, si accedere non possint, ad eos venit et 1° dat singulis epomidem, 2° pileum, 3° annulum, 4° librum clausum, 5° apertum, 6° eos amplexatur, 7° cathedrae possessionem eis tribuit, 8° nominat unum, vel alterum praemonitum, qui breviter Aristotelem explicet.²³⁸⁾

Fit²³⁹⁾ gratiarum actio sicut in baccalaureatu. Proceditur²⁴⁰⁾ ordine ad templum, ubi consistentibus promotis ad gradum summi altaris canitur „Te Deum laudamus“ et post omnia ad atrium collegii a rectore et aliis salutantur.

§ 10.²⁴¹⁾ De sumptibus actuum et salaria bidelli ac notarii iura

Pro baccalaureatu philosophico datur a singulis unus imperialis, pro magisterio duo floreni, pro theologico tres²⁴²⁾ imperiales, pro doctoratu sex²⁴³⁾ curandumque, ut ante examen deponantur apud quaestorem academicum. Quae vero ad ornatum actus, vel tubicines conducendos²⁴⁴⁾ necessaria sunt, procurant ipsi candidati. Ornabit auditorium bidellus academicus primarius. Ex pecunia autem, quam quaestori dederunt, nihil in utilitatem collegii Societatis convertetur, sed in ornatum actus media enim illius pars dividetur inter notarium et bidellum²⁴⁵⁾ et altera media pars ad academicum aerarium pertinet²⁴⁶⁾ pro publicis illius oneribus. Dividetur quoque eodem modo pecunia collecta in immatriculatione.

Quod attinet ad seminarium sancti²⁴⁷⁾ Wenceslai et alumnatum, ad regentes pertinebit sumptus philosophicos subministrare, si promovendi eos habere non possint, iss²⁴⁸⁾ condonabuntur, si aliunde ex aliorum contributionibus splendiori actui consuli possit.

Ad gradus theologicos admitti non consuevit pauperes, qui dignitatem actus tueri non possint.

§ 11.²⁴⁹⁾ Distributio temporis in academia Vacationes²⁵⁰⁾

1. Generales vacationes in classibus superioribus inchoantur ab 8va 251) Septembris et resumuntur studia 3^a 252) Novembris.²⁵³⁾

2. Dies vacationis academicus non videtur certus statuendus ob varios festorum concursus. Si tamen certus statuendus est, erit dies Iovis et tota quidem die vacatur in scholis superioribus, in inferioribus post meridiem usque ad Iunium, postea tota die. Quando a prandio vacatur die ordinario, demitur ante meridiem semihora inferioribus de consueto scholarum tempore.

3. A vigilia Nativitatis Domini superiores vacant usque ad Circumcisionem, inferiores a meridie eiusdem diei usque ad diem sanctorum²⁵⁴⁾ Innocentium inclusive.

4.²⁵⁵⁾ A Dominica Quinquagesimae usque ad diem Mercurii post prandium exclusive vacant omnes scholae et tota die Iovis maiores minoresque a prandio.

5.²⁵⁶⁾ A Dominica Palmarum usque ad Dominicam in albis vacant superiores scholae, inferiores a feria quarta²⁵⁷⁾ Maioris Hebdomadae a prandio usque ad feriam quartam²⁵⁸⁾ exclusive septimanae infra octavam²⁵⁹⁾ Paschatis, a vigilia Pentecostes per totam diem in²⁶⁰⁾ superioribus, post meridiem in inferioribus

cessant lectiones usque ad feriam quartam²⁶¹) exclusive et feria quinta²⁶²) vacatur iuxta consuetudines et rationem studiorum.

6.²⁶³) Omnibus diebus Dominicis et festis, quae celebrantur a populo,²⁶⁴) vacatur. In nostra academia festis adnumeratur dies s. Clementis, s. Francisci Xaverii, s. patris²⁶⁵) Ignatii et Transfigurationis.²⁶⁶)

7.²⁶⁷) Vacatur in promotione baccalaureorum philosophiae in scholis superioribus, in inferioribus toto tempore docetur. Post meridiem omnes vacant ad placitum rectoris et idem observatur in licentiatu²⁶⁸) artium quando separatim a magisterio confertur, et in theologico baccalaureatu. Quando magisterium artium confertur, rhetoricae et humanitatis auditores intersunt actui. A meride omnes scholae vacant. Quando confertur licentiatu²⁶⁸) theologica, quoad vacationem, eadem est ratio, quae magisterii philosophici. Quando vero doctoratus in theologia, omnes scholae vacant per totam diem.

8. Quando²⁶⁹) est disputatio de tota sive philosophia, sive theologia, scholae superiores intersunt et non docentur. Quando philosophi partem defendunt, vel etiam theologi, eadem erit ratio, quae de menstruis, de quibus infra.

9. Caniculares²⁷⁰) vacationes non sunt, sed intermissiones. Initium sumunt a die s. Ioannis Baptistae²⁷¹) durantque usque ad festum s. Iacobi quo tempore in scholis humanioribus et philosophicis nihil demitur de ornario penso scholarum ante meridiem, nisi quod in physica ommassis circuli hora nona²⁷²) doceatur bis in hebdomada mathematica. In theologia alternant vices professor casuum et. Scripturae sic, ut neuter plures lectiones habeat, quam alter. Et quidem professor casuum quando docet, habet integram horam usque ad octavam,²⁷³) professor Scripturae²⁷⁴) tres²⁷⁵) quadrantes et intrat scholam quadrante post septimam.²⁷⁶) Hora octava²⁷⁷) habetur lectio scholastica usque ad nonam²⁷⁸) et non habentur circuli alternantibus similiter vices professoribus. Post meridiem inferiores scholae una hora serius frequentant, superiores scholae et rhetores a tertia²⁷⁹) ad quartam²⁸⁰) in schola occupantur. Philosophiae professores expedit dictare aliquid illa hora, ut discipuli tali modo ad scholas alliciantur. Pridie festorum et Sabatho una media hora citius lectiones inchoantur propter litanias.

10. Non²⁸¹) omittuntur conciones academicae, conferentiae casuum, conciones in refectorio et argumenta dictantur in scholis.

11. In²⁸²) Canicularibus, si aura bona sit, posset praeter diem ordinariam dari altera vacatio²⁸³) tantum post meridiem omnibus praesertim propter professores,²⁸⁴) qui ob examina tam nostrorum metaphysicorum, quam externorum diuturna fatigantur.

§ 12. Ordo²⁸⁵) scholarum singulis²⁸⁶) diebus

Scholae inferiores quotidie inchoantur hora septima²⁸⁷) matutina, uti et lectio casuum. Ad medium octavae²⁸⁸) rhetores conveniunt. Sacra Scriptura hora octava ad tres²⁸⁹) solum quadrantes, philosophicae quoque lectiones, ultimo quadrante

ante nonam²⁹⁰) scholasticae theologicae lectio habetur. Hora nona²⁹¹) in scholis philosophicis habentur circuli, ut vocant, usque ad medium decimae.²⁹²) Tum itur ad audiendum sacrum ab omnibus scholis excepta theologia. Theologi habent circulos ante prandium quotidie ad quadrantem post dictatam lectionem.

Quando cantatur sacrum in templo, nil²⁹³) demitur de ordinario tempore,²⁹⁴) nec [f. 13 r] intersunt discipuli, nisi, quando fit ob causam aliquam ad academiam spectantem, vel Societatem, ut in festis nostrorum Sanctorum, Praesentationis et Visitationis Beatae Mariae Virginis.²⁹⁵) Tunc enim ad templum hora nona²⁹⁶) pergunt scholae superiores et omissa lectione Scripturae habetur lectio scholastica²⁹⁷) ab octava ad nonam.²⁹⁸) Scholae humaniores infra poesim ad medium decimae²⁹⁹) ad sacrum mittuntur, nisi sit dies communionis sodalium.

Post meridiem scholas ingrediuntur professores inferiorum scholarum ad medium secundae,³⁰⁰) ut et ethicae, Hebraicae linguae et mathematicae, quae lectiones tantum media hora habentur. Hora secunda³⁰¹) rhetoricae lectio habetur, scholasticae et philosophiae. Finiuntur scholae³⁰²) hora quarta.³⁰³)

In scholis philosophicis et theologicis habentur quotidie repetitiones ab hora tertia³⁰⁴) ad quartam³⁰⁵) praeterquam in Sabbatho et pridie festorum. Tunc enim per mediam horam habentur circuli et altera media hora ad templum itur ad litanias Beatae Virginis.³⁰⁶) Praeterea omittuntur repetitiones et circuli post generales vacationes et inchoantur post tres³⁰⁷) dies. Item, quando habentur disputationes publicae philosophorum, vel prima³⁰⁸) logicorum, vel problema mathematicum, si id habeatur hora tertia,³⁰⁹) alias nunquam omittuntur.³¹⁰) Theologi quidem hora tertia³¹¹) intersunt disputationibus publicis philosophorum, sed non contra, nam solis metaphysicis permittitur, ut omissis repetitionibus audire possint disputantes theologos.

In Quadragesima demitur a meridie quadrans de tempore scholarum, cum omnes [f. 13 v] discipuli intersint³¹²) psalmo „Miserere“, qui in templo cantatur. In scholis inferioribus servatur distributio temporis et modus docendi, qui traditur in Ratione studiorum.

§ 13.³¹³) Singulis septimanis

Habetur Sabbatho ultima semihora declamatio in rhetorica, aut humanitate. Inchoatur istud exercitium ad finem Novembris et durat usque ad finem Augusti praeterquam Canicularibus diebus. Scholae superiores habent disputationem a medio secundae³¹⁴) ad medium quartae³¹⁵) in Sabbatho, nisi sit impedimentum notatum a regula.

Lectio catechistica habetur die Veneris ad tres ultimos quadrantes ad philosophos, rhetores et poetas. Concio habetur academica³¹⁶) omnibus Dominicis et festis, quibus habetur concio vulgaris. Magistri infra humanitatem ducunt suos ad audiendum sacrum Dominicis et festis excepta Nativitate Domini, Paschate³¹⁷) et Pentecostes festo³¹⁸) et habent exhortationes³¹⁹) singuli in suis scholis. Post meridiem

habent cum illis in schola conferentiam spiritualem, vel utilem tempore vesperorum. A qua neque convictores eximendi sunt, proinde et illi ad scholam ducendi, ut postea circa „Magnificat“ ducantur ad vespervas.

Cum nostris domi conferentia casuum habetur Dominica die a quinta³²⁰) usque ad sextam.³²¹) In mensibus hiemalibus die recreationis una hora ante coenam habent theologi conferentiam controversiarum,³²²) philosophi eodem tempore lectionem Graecam. Casista autem die Sabbathi habet cum suis in scholis repetitiones, uti et Hebraeus, quando non disputatur.

§ 14.³²³) Singulis mensibus

Disputationes menstruae habentur in theologicis et philosophicis scholis et publica declamatio a rhetoribus. Initium sumunt haec exercitia ab initio Decembris. Philosophorum ad medium octavae³²⁴) inchoantur, usque ad medium decimae³²⁵) habentur.³²⁶) Quando accedit logicus, media hora iis additur. A meridie ad medium secundae³²⁷) inchoantur, si adsit logicus, si non sit logicus hora secunda,³²⁸) theologiae ab hora octava³²⁹) usque ad decimam³³⁰) habentur. Quando disputatur publice a theologis, vacat lectio Scripturae et Hebraica, non vero casuum conscientiae. Ante meridiem professor matutinus in sedendo et disputando primas tenet, post meridiem fit contrarium.³³¹) In publicis philosophorum lectionibus³³²) lectio casuum omittitur, nula vero theologica, aut Sacrae³³³) Scripturae. Non habentur eo die lectiones ethicae, aut³³⁴) mathematicae. Professor logicae occupatur in tradendis summulis usque ad Natalem³³⁵) Domini. Ad disputationes³³⁶) philosophorum non veniunt logici, donec ipsi publice disputent. Prima disputatio logica fit cum modico apparatu ad duas horas circa medium Februarii. Problema mathematicum explicatur singulis, vel alternis mensibus a tertia³³⁷) usque³³⁸) ad quartam,³³⁹) nec omittuntur propterea lectiones ullae, sed tantum repetitiones. Singulis vero annis poterit unum problema impressum defendi.

§ 15.³⁴⁰) Singulis annis

Tertia³⁴¹) Novembris magistri, qui in nostris scholis profitentur, si isto anno ad hoc collegium primo³⁴²) accedunt, emittunt professionem fidei in manibus rectoris et eodem die ad cantatum omnes conveniunt doctoribus cum epomidibus³⁴³) praeceuntibus et discipulis tam nostris, quam externis ordine suae scholae subsequentibus. Quarta³⁴⁴) Novembris habetur praefatio solennis in publico auditorio, ad quam tota universitas invitatur et procedit cum sceptro sine epomidibus. Ea finita docetur in omnibus scholis. Primo die Veneris cancellarius loco lectionis³⁴⁴) catecheticae regulas studiosorum explicat in auditorio. Ad initium Decembris rector affixo programate citat omnes non inscriptos usque ad poesin³⁴⁵) ad referendum nomen in album universitatis, licet decanus in suo albo eos ante scripserit. Inscriptio fit omnium simul in auditorio a notario praesente cancellario cum decanis et solvunt singuli³⁴⁶) 5 grossos, nobiles 10, barones imperialem, aut flo-

renum et post brevem exhortationem cancellarius iubet eos promittere obedientiam rectori et officialibus universitatis tacto sceptro, quod bidellus praetendit.³⁴⁷) Ad initium Decembris fiunt parvi actus theologici³⁴⁸) et seliguntur defensuri totam theologiam et monentur statim post examen reverendissimo patri³⁴⁹) provinciali praesentatum. Maiores actus infra octavam sancti patris nostri³⁵⁰) fiunt. Die sancti³⁵¹) Marci et tertio Rogationum de ordinario scholarum tempore nil³⁵²) demitur. Post auditum sacrum orantur³⁵³) litaniae in templo Germanico, vel extra templum Salvatoris. Sed feria secunda³⁵⁴) et tertia³⁵⁵) hora nona³⁵⁶) itur ad templum Salvatoris et cantantur litaniae Omnium Sanctorum³⁵⁷) cum precibus et orationibus. Theologi ad litanias non mittuntur, sed lectionem suam audiunt.

Circa initium Aprilis inchoatur examen physicorum pro baccalaureatu. Ad initium Maii confertur gradus. Fratres nostri metaphysici examinantur ad initium Iunii. Metaphysici vicesima prima Iuni finem lectionibus imponunt³⁵⁸) et postea ad templum ducuntur sacra communione reficiendi, neque tubae concedendae sunt. Post sanctum³⁵⁹) Ioannem examinantur³⁶⁰) pro magisterio, quod conferendum est, cum primum parati fuerint. Parvi actus, si externorum studiosorum sint, sceptro cum epomide professoris disputationis³⁶¹) praesidis, honorantur, sed iure bidelli persoluto, ut sunt actus parvi theologici 20 conclusionum. Item Scripturae,³⁶²) ethicae, mathematicae³⁶³) 15, vel 20 pro libitu conclusionum semel in anno idque sub finem.

Circa³⁶⁴) defensuros philosophiam professores nemini offerant emblemata, neque theses, nisi id prius cum cancellario et decano contulerint et delecti prius per menstruam vel hebdomadariam disputationem probandi erunt. Postridie Nativitatis Beatae Virginis³⁶⁵) auditores rhetoricae incipiunt scribere pro ascensu et praemio et postea examinantur usque ad s. Matthaei. Poetae duobus diebus post eos finem³⁶⁶) imponunt et sic deinceps usque ad s. Wenceslai. Dialogus cum distributione praemiorum habetur ad s. Wenceslaum. Resumuntur scholae inferiores postridie s. Lucae. Docetur³⁶⁶) serio, sed non severe omnia exiguntur. Paulatim autem conveniuntur³⁶⁷) scholae usque and syntaxim inclusive.

§ 16³⁶⁸) De modo continendi studiosos in officio

1° Tollantur³⁶⁹) gladii rixarum et caedium occasio³⁷⁰) et a summo³⁷¹) magistratu impetretur, eosdem ut Carolinae studiosi deponere cogantur.³⁷²)

2^o³⁷³) Statuantur syndici, qui actuum publicorum, disputationum, item concionis academicae curam habeant, absentes annotent poena plectendos.³⁷⁴)

3^o³⁷⁵) Qui ultra biduum illegitime a scholis abfuerit, a professore ad decanum reiiciatur et, si aut crebrior, aut diuturnior fuerit absentia, cancellarius quoque consulatur.³⁷⁶)

4^o³⁷⁷) Caveat inferiorum praefectus,³⁷⁸) ut sibi subiecti exemplum libertatis a philosophis accipiant, et³⁷⁹) serio eos in officio contineat.³⁸⁰)

5³⁶¹) Expedit omnino carcerem honestum et bene munitum habere, in quo discipuli aliique³⁶²) ad certum tempus ieiunio macerari possint.³⁶³)

§ 17.³⁶⁴) Ordinatio circa emblemata thesibus praefigi solita, posthac servanda, quam admodum reverendus pater noster approbavit et statutis academicis inseri iussit, datis 23. Augusti 1642

1.³⁶⁵) Nemo ad ea curanda a professoribus aliisve,³⁶⁶) quacunque ratione inducatur.

2.³⁶⁷) Nulli sine facultate cancellarii et decani philosophiae concedantur.

3.³⁶⁸) Nec nisi quis (sumpto prius per publicam disputationem, vel examen de eo experimento) iudicetur eam habere eruditionem, ut disputationem solemnem³⁶⁹) cum satisfactione et honore possit sustinere.

4.³⁹⁰) Et ne tum quidem thesium simul et emblematis magnitudo excedat sesquifolium chartae regalis, vel duo folia, quam vocant medianae.³⁹¹)

Admodum reverendus pater generalis.³⁹²)

ANNOTATIONES CRITICAE

Numeris in margine scriptis paginae codicis A, numeris autem uncinis [] clausis folia manu scripti B signantur.

1) eam potestatem — B] potestatem — A; 2) 1. — A] 1us — B; 3) 1. — A] 1° — B; 4) admodum reverendus pater — ed.] ARP — A, B; 5) 2. — A] 2° — B; 6) omnes gradus — A] gradus omnes — B; 7) philosophiae — B] theologiae — A; 8) confert — B] conferet — A]; 9) 3. — A] 3° — B; 10) 4. — A] 4° — B; 11) promovendorum — A] inter promovendos — B; 12) affixo programme solum impresso — A] uncinis () inclusum — B; 13) 5. — A] 5° — B; 14) 6. — A] 6° — B; 15) 7. — A] 7° — B; 16) consiliarii rectoris — A] rectoris consiliarii — B; 17) theologiae scholasticae — A] scholasticae — B; 18) Sacrae — A] S. — B; 19) 1. — A] 1° — B; 20) et — A] ac — B; 21) 2. — A] 2° — B; 22) doctor aut magister — A] magister aut doctor — B; 23) ad — A] apud — B; 24) 3. — A] 3° — B; 25) debebunt diebus festis — A] festis diebus debebunt — B; 26) 4. — A] 4° — B; 27) praemonito tamen professore prius — A] (praemonito tamen prius professore) — B; 28) 5. — A] 5° — B; 29) ac — A] et — B; 30) afferre — A] afferret — B; 31) ac — A] et — B; 32) communicato — A] habito — B; 33) patre — ed.] P. — A, om. B; 34) 6. — A] 6° — B; 35) tempore cum — A] tempore re cum — B; 36) candidatos invitari — A] invitari candidatos — B; 37) 7. — A] 7° — B; 38) 8. — A] 8° — B; 39) accedet A] accedat — B; 40) ad — A] apud — B; 41) 9. — A] 9° — B; 42) quicquid — A] quidquid — B; 43) 10. — A] 10° — B; 44) decanus philosophicus — A] philosophicus decanus — B; 45) opportunis — A] opportune — B; 46) 12. — A] 12° — B; 47) 13. — A] 13° — B; 48) 14. — A] 14° — B; 49) absint a publicis actibus — A] absint publicis actionibus — B; 50) monebit — A] admonebit — B; 51) 15. — A] 15° — B; 52) ostendat — A] ostentat B; 53) perlegat — A] perleget — B; 54) cancellario legendas dabit — A] dabit legendas cancellario — B; 55) solitas — A] solitis — B; 56) 16. — A] 16° — B; 57) repetatur — A] repetantur — B; 58) 17. — A] 17° — B; 59) sive — A] vel — B; 60) munus est — A] est munus — B; 61) aliquem — A] diem — B; 62) etsi ipsi cancellario — A] etsi cancellario etiam ipsi — B; 63) tantum perlegi — A] et cancellario perlegi — B; 64) evolvet — A] evolvat — B; 65) instant promotiones — A] promotiones instant — B; 66) servari — A] servare — B; 67) philosophiae A] philosophico — B; 68) omnium — A] omnia — B; 69) quemquam — B] quenquam — A; 70) permittet — A] permittat — B; 71) versentur studiosi — A] studiosi versentur — B;

72) transmittentur — A] transmittuntur — B; 73) videatur aut aliunde — A] videatur, qui eum recepturus est, aut promovendum non esse satis idoneum aliunde — B; 74) decernunt — A] decernant — B; 75) 25. — A] 25° — B; 76) sint — A] sunt B; 77) oportebit — A] oporteat — B; 78) inscribantur — A] adscribentur B; 79) animique sensum — A] sensumque animi — B; 80) Latine componere A] componere Latine — B; 81) eam theologiae partem — A] theologiae eam partem — B; 82) id, quod — A] ea, quae — B; 83) in suis A] studiosi — B; 84) servant — A] servant — B; 85) modis — ed.] mediis — A, B; 86) opus fuerit — B] opus visum fuerit A; 87) aliis amanter quidem... x... aliis offenculo videantur — A] om. B; 88) 31. Curet, ut — A] Curet vero, ut — B; 89) 32 — A] 31. — B; 90) ut — A] uti — B; 91) in ea facultate docuerint — A] docuerint in ea facultate — B; 92) libris tradet — A] libris ac rebus tradet — B; 93) offeret — A] offerent — B; 94) cognoscenda — A] recognoscenda — B; 95) § 4 — A] om. B; 96) 2. — A] 2° — B; 97) Licentiae A] Licentia — B; 98) possessionem — A] professionem — B; 99) Unde — A] inde B; 100) 3. — A] 3° — B; 101) 4. — A] 4° — B; 102) quarta — B] 4a — A; 103) 5. — A] 5° — B; 104) coram — B] eorum A; 105) baccalaureati formato — A] baccalaureatus formati B; 106) 6. — A] 6° — B; 107) 7. — A] 7° — B; 108) operitur — B] operitur — A; 109) sint — A] sunt — B; 110) 9. — A] 9° — B; 111) 10. — A] 10° — B; 112) quattuor — ed.] quatuor — A, B; 113) d. — A] s. — B; 114) 11. — A] 11° — B; 115) neque — B] usque — A; 116) existimationis eius — A] eius existimationis — B; 117) 12. — A] 12° — B; 118) sint — B] sunt — A; 119) De petitione graduum... x... eum facere oporteat — B] om. A; 120) debeat — ed.] debet — B; 121) in posterum — ed.] imposterum — B; 122) qua — ed.] quae — B; 123) videatur — ed.] videtur — B; 124) § 5 — A] om. B; 125) 1. — A] 1° — B; 126) conveniunt — A] convenient — B; 127) postea — A] post ea — B; 128) conveniunt — A] veniunt — B; 129) 2. — A] 2° — B; 130) assurgunt — A] om. B; 131) ac — A] et — B; 132) 3. — A] 3° — B; 133) ex scripto — B] scripto — A; 134) e — A] ex — B; 135) 4. — A] 4° — B; 136) 5. — A] 5° — B; 137) 6. — A] 6° — B; 138) dimidiae horae — A] dimidiae deinde horae — B; 139) erit satis — A] satis erit — B; 140) 7. — A] 7° — B; 141) auditoribus — A] AA — B; 142) venerunt — A] venerant — B; 143) cuius — A] eius — B; 144) iunctis dexteris — A] dextris — B; 145) § 6. — A] om. B; 146) 1. — A] 1° — B; 147) octava — B] 8va — A; 148) procedet — A] praecedet — B; 149) 2. — A] 2° — B; 150) 3. — A] 3° — B; 151) 4. — A] 4° — B; 152) tenent — A] tenet — B; 153) iudicii — A] otiam iudicii — B; 154) 5. — A] 5° — B; 155) sacrosanctae — ed.] SS — A, sacrae — B; 156) 6. — A] 6° — B; 157) per bidellum ad rectorem — A] ad rectorem per bedellum — B; 158) tenente — A] sustinente — B; 159) 7. — A] 7° — B; 160) sacrae — B] S. — A; 161) 8. — A] 8° — B; 162) bidello — A] bedello — B; 163) subsequentibus — A] sequentibus — B; 164) § 7. — A] om. B; 165) Mane — A] 1° Mane — B; 166) septima — B] 7a — A; 167) licentiatu — A] licentia — B; 168) Sacrum — A] 2° Sacrum — B; 169) Sanctissima — ed.] SSa — A, B; 170) Sancto — ed.] S^o — A, S. — B; 171) navem — A] navim — B; 172) Promotor — A] 3° Promotor — B; 173) ei se — A] se ei — B; 174) Tunc — A] 4° Tum — B; 175) eodem — A] in eodem — B; 176) promittit — A] praemittit — B; 177) praecedenti — A] praecedente — B; 178) ac — A] ast (*deletum*) ac — B; 179) iubet eum — A] eum iubet — B; 180) ait — A] dicit — B; 181) Sacram — B] S. — A; 182) Sacra — B] S. — A; 183) Sacrae — B] S. — A; 184) cum — A] tum — B; 185) tum — A] cum — B; 186) nil — A] nihil — B; 187) conferenda — A] conferendum — B; 188) proferuntur — A] proferantur — B; 189) possunt variari — A] variari possunt — B; 190) Hoc loco chirothecae... x... si quando debent — A] del. B; 191) occasione — A] occasionem — B; 192) gratulatur — A] gratulatus — B; 193) addit — A] addat — B; 194) magistrorum — A] magistrum — B; 195) in — B] ad — A; 196) § 8 Ritus graduum philosophicorum A] Promotiones ad gradus philosophicos. Promotiones aliae sunt ordinariae, quae certo tempore fiunt ut philosophicae. Aliae extraordinariae, ut theologicae, quae certo tempore non sunt definitae. Dictum supra de tempore philosophicarum, de forma, ritu et sumptibus hic agitur — B; 197) De — A] § 1. De — B; 198) bidello — A] bedello — B; 199) philosophica facultate — A] facultate philosophica — B; 200) physicae — A] physices — B; 201) bidello — A] bedello — B; 202) septima mane — A] 7a matutina — B; 203) professore alio et promotore. A] promotore et alio professore — B; 204) Sancto — A] S. — B; 205) procedit — A] incedit — B; 206) theologiae — A, B] philosophiae — del. B; 207) professoribus — A] doctoribus — B; 208) theologiae doctores — A] caeteri theologiae DD — B; 209) immediate sequuntur — A] sequuntur immediate — B; 210) magistrum et doctoratum — A] doctoratum et magisterium — B; 211) doctores

A] DD — B; 212) conscendit — A] ascendit — B; 213) ea — A] illa — B; 214) praeponen-
tur — A] proponitur — B; 215) ordine alphabetico — A] alphabetico ordine — B;
216) recitat — A] eam recitat — B; 217) libello suo — A] suo libello — B; 218) nulla —
A] nulla alia — B; 219) repetituros — B] repetituros — A; 220) illos — A] eos — B;
221) mathematicae professori — A] professori mathematico — B; 222) gratias agit — A] agit
gratias — B; 223) et auditoribus — A] caeterisque auditoribus — B; 224) et tum — A]
et — B; 225) doctores — A] DD — B; 226) gratulantur baccalaureis — A] baccalaureis
gratulantur — B; 227) § 9 De ritu promovendi licentiatos et magistros in artibus — A]
§ 2. Promotio licentiarum et magistrorum in artibus. B; 228) locum habent — A]
habent locum — B; 229) subiciuntur — A] subiciuntur — B; 230) actui — A] actu habendo
— B; 231) in suis — A] suis — B; 232) super — A] ad — B; 233) operto — A] aperto
— B; 234) sanctissimae — ed.] S.S. — A, B; 235) catalogum — A] cathalogum — B;
236) parata — A] praeeparata B; 237) si vult — A] volunt — B; 238) explicet — A] expli-
cat — B; 239) Fit — A] 9° Fit — B; 240) Proceditur — A] 10° Proceditur — B; 241) § 10
— A] § 3 — B; 242) tres ed.] 3 — A, B; 243) sex — A] 6 — B; 244) conducendos — A]
conducendos etc — B; 245) notarum et bidellum — A] bidellum et notarum — B;
246) academicum aerarium pertinet — A] pertinet ad aerarium academicum — B; 247)
sancti — ed.] S. — A, B; 248) iis condonabuntur, si...x...actui consuli possit — A]
Pauperibus, qui se probant tales esse, ut omnino sumpptus parere non possint ii con-
donabuntur, si ex aliorum contributionibus splendori actus consuli possit. — B; 250) Va-
cationes — ed.] § 1 Vacationes — B; 251) 8va — A] 8. — B; 252) 3^a — A] 3. — B; 253) No-
vembris — A] Novembris. De inferioribus habetur § 5. — B; 254) sanctorum — ed.]
S. S. — A, B; 255) 4. — A] 4° — B; 256) 5. — A] 5° — B; 257) quarta — ed.] 4^a — A, B;
258) quartam — A] 4^{am} — B; 259) octavam — ed.] 8^{vam} — A, 8^{am} — B; 260) in — B]
a — A; 261) quartam — ed.] 4^{am} — A, B; 262) quinta — ed.] 5^a — A, B; 263) 6. — A]
6° — B; 264) celebrantur a populo — A] a populo celebrantur — B; 265) patris — ed.]
P. — A, B; 266) Transfigurationis — B] Transfiguracionis — A; 267) 7. — A] 7° — B;
268) licentiatura — A] licentiati — corr. B; 269) 8. Quando — A] Quando — B; 270)
9. Caniculares A] Caniculares — B; 271) s. Ioannis Baptistae — B] s. Ioan. Bapt. — A;
272) nona — A] 9^a — B; 273) octavam — ed.] 8^{vam} — A, 8^m — B; 274) professor scrip-
turae — A] scripturae professor — B; 275) tres — ed.] 3 — A, B; 276) septimam — ed.] 7^{am} —
A, 7^m — B; 277) octava — ed.] 8^a — A, B; 278) nonam — ed.] 9^{am} — A, 9 — B; 279) tertia — ed.]
3^a — A, B; 280) quartam — ed.] 4^{am} — A, 4^m — B; 281) 10. Non — A] Non — B; 282) 11. In — A]
In — B; 283) altera vacatio — A] vacatio altera — B; 284) propter professores — A]
professores propter — B; 285) § 12. Ordo — A] Ordo — B; 286) Singulis — A] § 2. Sin-
gulis — B; 287) septima — ed.] 7^a — A, B; 288) octavae — ed.] 8^{vae} — A, 8^{ae} — B; 289)
octava ad tres — ed.] 8va ad 3 — A, 8^a ad 3 — B; 290) nonam — ed.] 9^{nam} — A, 9^m — B;
291) nona — ed.] 9na — A, 9^a — B; 292) decimae — ed.] 10^{ae} — A, 10^{ae} — B; 293) nii
— A] nihil — B; 294) tempore — A] scholarum tempore — B; 295) Beatae Mariae Virgi-
nis — ed.] B. M. V. — A, B. V. Mariae — B; 296) ad templum hora nona — ed.] ad
templum hora 9na — A, hora 9^a ad templum — B; 297) lectio scholastica — A] scholastica
— B; 298) ab octava ad nonam — ed.] ab 8va ad 9^{nam} — A, ab 8. ad 9^m — B; 299) deci-
mae — B] 10^{mae} — A; 300) secundae — ed.] 2^{dae} — A, 2^{ae} — B; 301) secunda — ed.]
2da — A, 2^a — B; 302) finiuntur scholae — A] finiuntur — B; 303) quatra — ed.] 4ta
— A, 4^a — B; 304) tertia — ed.] 3^a — A, B; 305) quartam — ed.] 4^{am} — A, 4^m — B;
306) Beatae Virginis — ed.] B. Virg. — A, B. V. — B; 307) tres — A] 3 — B; 308) prima
— A, primae — B; 309) tertia — ed.] 3^a — A, B; 310) 3^a; alias nunquam omittuntur — A]
logicorum (alias...) — B; 311) tertia — ed.] 3^a — A, B; 312) intersint — B] intersunt — A;
313) § 13. — A] § 3. — B; 314) secundae — ed.] 2^{dae} — A, 2^{ae} — B; 315) quartae —
A] 4^{ae} — B; 316) habetur academica — A] academica habetur — B; 317) Paschate — A]
die Paschatis — B; 318) Pentecostes festo — A] Pentecostes — B; 319) exhortationes
— A] exhortationem — B; 320) quinta ed.] 5ta — A] 5^a — B; 321) sextam B] 6^{am}
— A] 322) conferentiam controversiarum A] controversiarum conferentiam — B; 323)
§ 14 — A] § 4 — B; 324) octavae — ed.] 8^{vae} — A, 8^{ae} — B; 325) decimae — ed.]
10^{ae} — A, B; 326) habentur — ed.] om. A, B; 327) secundae — ed.] 2^{dae} — A, 2^{ae} — B;
328) secunda — ed.] 2da — A, 2^a — B; 329) octava — A] 8^a — B; 330) decimam — A]
10^{am} — B; 331) contrarium fit — A] fit contrarium B; 332) lectionibus — A] om. B;
333) Sacrae — ed.] S. — A, SS — B; 334) aut — A] et — B; 335) Natalem — A] Nativi-
tatem — B; 336) disputationes — B] disputationem — A; 337) tertia — ed.] 3^a — A, B;
338) usque — B; aut (deletum) usque — A; 339) quartam — ed.] 4^m — A, B; 340) § 15

— A] § 5 — B; 341) Tertia — A] 3^a — B; 342) primo — A] primum — B; 343) Quarta
— A] 4^a — B; 344) lectionis — B] schoiae (deletum) lectionis — A; 345) poesin — A]
poesim — B; 346) singuli — A] singulis — B; 347) praetendit — A] praetendet — B;
348) theologici — A] theologorum — B; 349) reverendissimo patri — ed.] R. P. — A, B;
350) sancti patris nostri — ed.] S. P. N. — A, S. P. Nostri — B; 351) sancti — ed.] S.
— A, B; 352) nil — A] nihil — B; 353) orantur — A] leguntur — B; 354) secunda — ed.] 2^a —
A, B; 355) tertia — ed.] 3^a — A, B; 356) nona — ed.] 9. — A, B; 357) Omnium Sanctorum
— ed.] Omnium SS — A, O. SS. — B; 358) Metaphysici vicesima prima (21 — A] Iunii
finem lectionibus imponunt — A] 21^a vero eiusdem lectionibus finem imponunt meta-
physici — B; 359) sanctum ed.] S. — A, B; 360) examinantur — A] metaphysici exami-
nantur — B; 361) disputationis — A] om. B; 362) Scripturae — A] S Sae — B; 363) mathe-
maticae — A] mathesis — B; 364) Circa defensuros philosophiam...x... disputationem
probandi erunt — A] om. B, qui hic statutum § 17 ms. A inducit; 365) Nativitatis Bea-
tae Virginis — ed.] BV. — A, B; 366) docetur — A] et docetur — B; 367) conveniuntur —
ed.] conveniunt A, B; 368) § 16 — A] § 6 — B; 369) tollantur — A] Tollendi — B;
370) Rixarum et caedum occasio — A] qui occasionem dant rixis et caeribus — B;
371) summo — A] supremo — B; 372) eosdem ut Carolinae studiosi deponere cogantur
— A] ut cogantur deponere studiois Carolinae academiae — B; 373) 2° — B] 2do — A';
374) Statuantur syndici, qui...x... annotent poena plectendos — A] Decani et pro-
fessores constituent syndicos, qui observent, qui nam ab actibus publicis et disputa-
tionibus absint et absentiae poenas luant, ut et illi, qui in concione academica fre-
quentanda officio suo defuisse deprehenduntur. — B; 375) 3° — B] 3to — A'; 376) Qui
ultra biduum...x... cancellarius quoque consulatur — A] Professores eos, qui ultra
biduum sine legitima excusatione abfuerint a scholis, antequam admittant, ad decanum
reiciant, et quando aut crebrior, aut diuturnior fuerit absentia, cancellarius quo-
que consulatur. — B; 377) 4° — B] 4to — A'; 378) inferiorum praefectus — A] praefec-
tus inferiorum — B; 379) et — A] sed — B; 380) contineat — A] contineant — B;
381) 5° — B] 5to — A'; 382) alique — A] aliqui — B; 383) possint. — A] possint. Ex
commissione R. P. N. generalis Vincentius Guinisius, secretarius. — B; 384) § 17. Ordi-
natio...x... 23. Augusti 1642. A] om. B. *Sequentes articulos possumus in hoc
manu scripto ante § 6. De modo continendi studiosos invenire;* 385) 1. — A] om. B;
386) Nemo ad ea curanda a professoribus — A] (Nemo ad curanda emblemata a profes-
soribus — B; 387) 2. — A] om. B; 388) 3. — A] om. B; 389) solemnem A] solennem — B;
390) 4. — A] om. B; 391) medianae. — A] medianae. Examina pro gradibus philoso-
phicis seria esse debent et pro honore academiae. Indigni ad gradum non admittan-
tur quocunque praetextu. Examina domesticorum inchoantur post festum Assumptae
B[eatae] V[irginis], ut absolvi possint ad 7. Septembris. — B; 392) Admodum reverendus
pater generalis. ed.] ARPG — A'.

Collegii Clementini S. I. Pragae schola iuribus academiae, denique autem universitatis privilegis ab imperatoribus tamquam regibus Boemiae munita institutionibus ordinis, ratione studiorum litterisque generalium nec non aliorum Societatis antistitum moderabatur. Quarum in ultimis libri statutorum origines quaerendae sunt. Horum statutorum duo exemplaria nunc in Tabulario publico centrali Pragae asservantur quorum primum JS — CXXII/2 (in notis criticis autem A) insignitum, membrana e codice medii aevi evulsa indutum vetustiore formam brevi post annum 1638 Pragae compositam litterisque patris generalis de emblematis anno 1642 datis suppletam continet. In exemplari secundo involucro chataceo flavi coloris compacto JS — CVI/2/12 (in commentario critico B) signato recentior forma a Vincentio Guinitio, patris generalis secretario, Romae annis 1643—1644 approbata legitur. In huc libellum quidam collegii Clementini archivistae saeculo XVIII. incipiente ultimam paginam exemplaris primi excisam (in notis criticis A' signatam) imposuit. Statuta commentario critico utriusque codicis varietates illustrante insruata publicantur.

K UNIVERSITNÍM LETŮM JULIA FUČÍKA

JOSEF POLÁK

Je známo, že Julius Fučík studoval na pražské filosofické fakultě, ale tomuto úseku života, růstu politického a odborného nebyla zatím věnována monograficky zevrubnější pozornost.

V knize Mojžíra Grygara *Žil jsem pro radost*, životopisná črta o Juliu Fučíkovi (Praha 1958) najdeme o tom tento neúplný údaj:

„Na filosofické fakultě si Fučík zapsal přednášky z české a světové literatury, z filosofie a dějin umění. Úzké rubriky vysokoškolského indexu vyplnil jmény, z nichž mnohá již dobře znal z dob středoškolských studií: F. X. Šalda, Zdeněk Nejedlý, Václav Tille, Jan Jakubec, Miroslav Hýsek...“ (Správně má být Miloslav Hýsek, pozn. J. P.)

Dále potom Grygar charakterizuje jen Šaldu a Nejedlého, takže čtenář může nabýt mylného dojmu, jako kdyby se Fučík zaměřoval především na tyto dva učitele a jako kdyby jeho studijní zájmy byly poměrně úzké, ale dokumenty svědčí o něčem jiném.

Fučík ve svém studiu postupoval systematicky. Nejdříve si dal zapsat různé filosofické přednášky, aby se rozhlédl po hlavních filosofických směrech, prouděch, osobnostech, aby mohl srovnávat a orientovat se.

Postupně si zapisoval přednášky představitelů tehdejší oficiální vědy. Až na F. X. Šaldu byli to vesměs reprezentanti pozitivizmu, u nichž se učil akribii, úctě k faktům, interpretaci textů, věcné formulaci a stylizaci a srovnávacímu postupu. Fučík od každého něco získal, ale nepodleh, a vědomostí a zkušeností nabytých od svých učitelů využil posléze k obohacení marx-leninské vědy a estetiky; k jejím předním zakladatelům u nás nesporně patří, i když tato odborná část jeho tvorby bývá zastiňována jeho rozsáhlou činností novinářskou. (Jsem přesvědčen, že by Fučík nenapsal nikdy studii Chůva, kdyby nebyl slyšel přednášky prof. M. Hýska, který mnoho let pátral marně po jménu Zeyerovy chůvy. Fučík využil literárněhistorického zájmu Hýskova, aby ukázal na lidové kořeny a zdroje klasické české literatury.)

Fučíkův výrok o básníkovi a novináři Nerudovi lze obměnit v tom smyslu, že novinářská práce a styk s lidovými čtenářskými vrstvami neubíjely ve Fučíkovi literárního kritika, historika a teoretika, ale pomáhaly mu pronikat k jádru problémů, osobností, odlišovat důležité od podružného, výstižně formulovat a stylizovat, přibližovat nejsložitější umělecké jevy prostým čtenářům. V přístupné formulaci soudů byl spíše žákem Zd. Nejedlého než F. X. Šaldy.

Fučíkův vyhraněný zájem o literární dějiny se jevil od chlapeckých let ve školních úlohách, v různých rukopisných časopisech a novinách, v korespondenci, v zápiscích (Vl. Dostál a G. Fučíková vydali r. 1963 záznamy z četby pod titulem *Ze zápisníků mladého Julia Fučíka 1919–1922*), v celém díle. Cenné údaje a postřehy jsou obsaženy v úvodech Lad. Štolla a G. Fučíkové k jednotlivým svazkům, ale měla by být napsána monografie „Julius Fučík jako literární vědec“. Z jeho díla by měly čerpat poučení (systematické, nikoliv nahodilé) všechny naše školy od nejnižších až po školy vysoké.

Fučík vstoupil v r. 1921 do KSČ, téhož roku na podzim se dal zapsat jako mimořádný posluchač na pražskou filosofickou fakultu (maturoval na plzeňské reálce dne 6. června 1921) s cílem prostudovat a přehodnotit posléze veškerou českou literaturu v duchu marx-leninské estetiky, napsat dějiny naší literatury a přednášet je na vysoké škole, jak vyplývá ze vzpomínek pamětníků i z vlastních jeho výroků. I proto nerozlučně patří po bok B. Václavka.

*

Od svého vstupu na universitu Fučík uvádí, že je bez vyznání, rodištěm že je Smíchov, domovskou obcí Praha, obydli Staré Strašnice, Masarykova kolej 308; otec Karel Fučík, člen opery Městského divadla v Plzni, bydlí v Havlíčkově ulici 17. (V letním běhu 1923: „inspicient opery měst. divadla v Plzni“.)

Při zápisu do zimního semestru 1924/25 zaznamenal Fučík nové bydliště takto: Vinohrady, Flora (za remizou). Žurnalistické domy č. 23.

U letního semestru 1923/24 je tento nový údaj: Odklad praesenční služby do října 1924. U zimního semestru 1924/25 je odklad vojenské služby formulován takto: Odklad povolen do 1. října 1925. — Pěší pluk č. 39, 9. polní rota. Poslední záznam tohoto druhu je u 8. semestru: Odklad povolen 18. září 1924 do 1. října 1925. Pěší pluk č. 39, 9. polní rota.

Od 1. semestru Fučík platil kolejné (obyčejně přes 100 korun), od 5. semestru býval od placení kolejného osvobozen.

Publikováním úplného seznamu přednášek chceme usnadnit a zpřesnit hlubší studium Fučíkova vývoje a vědeckých zájmů.

Děkujeme Archivu University Karlovy v Praze (dr. Janu Havránkovi, CSc.) za umožnění studia příslušných katalogů filosofické fakulty („Filosofové řádní S—Ž, mimořádní, hospitanti, cizinci — řádní, mimořádní, hospitanti“) a vědeckému pracovníkovi archivu PhDr. Josefu Tříškovi, CSc., za pomoc při hledání citovaných zápisů.

PŘÍLOHA Č. 1

Zimní běh 1921/22
Kolikátý běh: I.

Úvod do filosofie, díl I.	3	Dr. Drtina
Nástin vývoje české filosofie	2	Dr. Král

Ethika sociální II.	2	Dr. Krejčí
Praktická filosofie	4	Dr. Foustka
Úvod do sociologie	1	Dr. Foustka
Dějiny řeckého umění III.	1	Dr. Vysoký

Letní běh 1922

Kolikátý běh: II.

Nástin vývoje české filosofie	3	Dr. Král
Úvod do sociologie II.	2	Dr. Foustka
Vybrané kapitoly z pedagogické psychologie	4	Dr. Kádner
Dějiny francouzské literatury se zřetelem k literaturám sousedním	2	Dr. Tille
Hygiena školská (Publice)	2	Dr. Kabrhel

Zimní běh 1922/23

Kolikátý běh: III.

Předmět a problémy filosofie	3	Dr. Drtina
Věda a náboženství	1	Dr. Foustka
České drama v XIX. století	3	Dr. Hýsek
Vývoj české literární historie	2	Dr. Hýsek
Ruská literatura XIX. stol.	5	Ljackij
Úvod do studia hudební vědy	1	Dr. Nejedlý
Hovory o nové literatuře anglické (Publice)	1	Dr. Mathesius
Dějiny opery III.	4	Dr. Nejedlý
Analytické studium děl klasických i moderních	2	Foerster
Seminář	2	Dr. Hýsek

Letní běh 1923

Kolikátý běh: IV.

České drama od otevření Národního divadla	3	Dr. Hýsek
Vývoj české literární historie	2	Dr. Hýsek
Seminář pro českou literaturu	2	Dr. Hýsek
Analýsa hudebních děl klasických i moderních	2	Foerster
Rembrandt (Publice)	1	Chytil
Ruská literatura XIX. stol. II. díl	5	Ljackij
Filosofie socialismu (Publice)	1	Dr. Krejčí
O vědách nepravých	1	Dr. Rádl

Zimní běh 1923/24

Kolikátý běh: V.

Česká literatura od smrti Husovy	5	Dr. Jakubec
Lumírovci	3	Dr. Hýsek
J. K. Tyl — život, dílo a doba	2	Dr. Máchal
Srovnávací literatura	2	Dr. Tille
Praktická filosofie	4	Dr. Foustka
Seminář	2	Dr. Hýsek
Seminář	2	Dr. Máchal
Bedřich Smetana	5	Dr. Nejedlý

**PRVNÍ PROMOCE ABSOLVENTEK DÍVČÍHO GYMNASIA
„MINERVA“ NA ČESKÉ UNIVERSITĚ V PRAZE**

VIASTA ROSTOČILOVÁ

Eliška Krásnohorská si ve svých vzpomínkách horce stěžuje, že za jejího mládí (nar. 18. listopadu 1847) nebylo pro dívky škol, jež by jim poskytovaly vzdělání, jakého se dostávalo chlapcům. Kolik hodin proplakala v nocích, kdy nemohla žalostí nad tím spát!

Když se na naléhání Karoliny Světlé ujala řízení škol Ženského výrobního spolku českého, zal. r. 1871, a setrvala v této práci téměř 40 let, nezapomínala na své vroucí přání: založit pro dívky gymnasium a vymoci jim přístup ke studiu na vysokých školách.

Skutečně se jí podařilo za pomoci literárních a politických přátel otevřít v září 1890 „přípravku“ jako úvod ke klasickému gymnasiu Minerva. K zápisu se tenkrát sešlo 51 žaček, z nichž některé odpadly, jiné zas přibyly, než-li jich 16 došlo k prvním maturitám roku 1895. Ale na chlapeckém Akademickém gymnasiu, neboť právo veřejnosti a tedy právo na vlastní maturity na počátku ústavu ještě nebylo přiznáno. Dívky musely nejprve složit u profesorů Akademického gymnasia ze všech předmětů předběžné zkoušky, i z náboženství, a pak teprve se ocitly před maturitní komisí. Maturitní vysvědčení bylo, ale bez klauzule k návštěvě university!

Dr. Albína Honzáková vzpomíná v almanachu z r. 1930, vydaném k výročí 40. let trvání dív. gymnasia Minerva, přejmenovaného r. 1917 k počtě zakladatelky „Krásnohorská“, že maturitní komise přijala dívky s mrazivým chladem a povýšenou lhostejností, s výjimkou jediného prof. dr. Zikmunda Wintera, známého spisovatele, jenž zkoušel živě a se zájmem. Po maturitě byly absolventky přijaty k návštěvě pražské university jen jako hospitantky, to je bez jakýchkoli právních nároků skládat zkoušky. Přijala je jen česká filosofická fakulta, česká lékařská je odmítla.

Zasloužilá lékařka, n. Řádu práce, MUDr. Eliška Vozábová, která až do svých osmdesáti pěti let ordinovala ve studentském středisku, je dnes již drobná 97letá stařenka, ale živě pamatuje docela první začátky dívčího studia a emancipačních snah a vzpomíná na těžké začátky medicek: „Na medicině byl vzácný člověk, německý profesor Raabl, který nám dovolil poslouchat jeho přednášky z ana-

Soustavné dějiny krásné literatury francouzské v XIX. stol.	5	Dr. Šalda
Dějiny slovanských literatur I.	3	Dr. Máchal
Dějiny jihoslovanských literatur v době reformace a protireformace	3	Dr. Murko
Sociologie	1	Dr. Foustka
Letní běh 1924		
Kolikátý běh: VI.		
Střední doba české literatury	5	Dr. Jakubec
Rozbor Jiráskova románu „F. L. Věk“		
Seminář	2	Dr. Jakubec
Lumírovci část II.	3	Dr. Hýsek
České drama let devadesátých	2	Dr. Hýsek
Cvičení o básních Petra Bezruče		
Seminář	2	Dr. Hýsek
Literatura dalmatsko-dubrovnická 16. a 17. stol.	3	Dr. Murko
Od protireformace k osvícenství	3	Dr. Vlček
Dějiny slovanských literatur	3	Dr. Máchal
Bájesloví slovanské	2	Dr. Máchal
Srovnávací literatura	2	Dr. Tille
Klasifikace věd	3	Dr. Rádl
Zimní běh 1924/25		
Kolikátý běh: VII.		
Základy pozitivní etiky	4	Dr. Krejčí
Od rozkvětu české literatury v době střední	5	Dr. Jakubec
Seminář. Výklad balady od Čelakovského	2	Dr. Jakubec
Dějiny jihoslovanských literatur v 18. stol.	3	Dr. Murko
Od Dobrovského ke Kollárovi		Dr. Vlček
Lumírovci III.	3	Dr. Hýsek
Úvod do studia české literatury	2	Dr. Hýsek
Seminář. Šimáčkův „Jiný vzduch“	2	Dr. Hýsek
Srovnávací literatura (současné divadlo západoevropské)	2	Dr. Tille
Seminář pro srovnávací literaturu.		
Rozbor současných dramát	2	Dr. Tille
Soustavné dějiny francouzské literatury XVI. a XVII. stol.	3	Dr. Tille
Letní běh 1925		
Kolikátý běh: VIII.		
Ethika sociální	2	Dr. Krejčí
Staročeská literatura	5	Dr. Jakubec
Seminář literárněhistorický	2	Dr. Jakubec
Od Kollára k Havlíčkovi	3	Dr. Vlček
Český román historický	3	Dr. Hýsek
Česká literatura za světové války	2	Dr. Hýsek
Seminář. M. A. Šimáček	2	Dr. Hýsek
Dějiny jihoslovanských literatur v době romantismu	3	Dr. Murko
Seminář pro srovnávací literaturu	2	Dr. Tille

tomie, neboť, jak nám sám řekl, byl na základě svých zkušeností ze švýcarských universit rozhodným přívržencem ženského studia. A třebaže příští rok nám dovolila hospitovat také česká universita, z vděčnosti jsme zůstaly ještě celý druhý rok a část třetího na německé universitě, až do studentských bouří vyprovokovaných buršáky. Tu jsme přestoupily na českou lékařskou fakultu, kde anatomii přednášel prof. Janošik, jenž nám nepřál. Na přírodovědné předměty fyziku, mineralogii, botaniku, zoologii a chemii jsme běhaly na Karlovo náměstí na filosofickou fakultu. Filosofky to měly snazší, těm povolil řádné studium rakouský ministr Gautsch již výnosem dne 23. března 1897. A tak první hospitantky: Růžena Corvínová, Božena Jiránková, Božena Rudolfová, Olga Vávrová, matematicky Marie Fabiánová a Jindřiška Hrabětová, historička Helena Tuscanyová a klasická filoložka Olga Šrámková, vesměs státnicemi získaly profesorskou aprobaci a pomocným zásahem Elišky Krásnohorské se umístily v Praze na gymnasiu Minervě nebo v Brně na Vesně.“

Velikou událostí v celém národě byla první promoce 24leté Marie Zdenky Baborové dne 17. června 1901. Narodila se v Praze, vystudovala na gymnasiu Minerva a na universitě přírodní vědy, hlavně zoologii. O její píli a nadání svědčí také znalost devíti jazyků a obě rigorosa s vyznamenáním. V Ženských Listech se dočteme, že za účasti děkanů všech fakult a řady universitních profesorů, dvorních radů Randy a Studničky, dr. Vrchlického, Vrby, Gebauera, také starosty měst pražských dr. Srba s náměstkem dr. Fričem, barona dr. Riegra, hraběte Harracha, japonského profesora dr. Mizobuki z Tokia a jiných osobností, obřad zahájil děkan filosofické fakulty dr. Dvořák latinskou řečí, v níž připomněl Komenského názor, aby se též ženy směly účastnit studia na vysokých školách a vřele vzpomněl zakladatelky dívčího gymnasia Elišky Krásnohorské. Pak promluvil rektor a když slečna Baborová složila přísahu do jeho rukou, zavěsil jí promotor na hrdlo zlatý řetěz, navlékl zlatý prsten a podal jí zlatou knihu s diplomem. Pak ji vyzval, aby zaujala místo po jeho pravici, slovy: „Te collegam collega salutat.“ Tu byla odchylka od obvyklého způsobu promoce, protože muž by promotor oslovil: „Accipe osculum, signum familiaris“. Nato přednesla nová doktorka studii „O světélkování“ a odpověděla na tři otázky k tomuto tématu, poděkovala latinsky rektoru, děkanu a promotoru a česky rodičům. Slavnost byla zakončena v arkýřové kapli mši, kterou sloužil monsignore dr. Knobloch. Mezi gratulanty byly zástupkyně Minervy, Spolku českých učitelek, Ústředního spolku českých žen, Amerického klubu dam a Ženského výrobního spolku českého.

V Ženských Listech je také podrobně popsána druhá ženská promoce ještě téhož roku, 13. listopadu 1901. V naplněné staroslavné universitní aule byly tenkrát také snad všechny žákyně Minervy, protože promovala jejich profesorka matematiky, oblíbená Marie Fabiánová. Ta svou výbornou disertační prací vyvracela dodnes trochu trvající předsudek, že ženy pokulhávají za muži v matematických oborech. Velmi slavnostní byla sešlost vynikajících profesorů a hod-

nostářů, ze spisovatelek Srbová-Lužická, Gabriela Preissová, Božena Kunětická, Pavla Maternová, Grossmannová-Brodská, Marie Kalašová, paní Josefa Náprstková, přišel také třiaosmdesátiletý dr. Frant. Ladislav Rieger, aby pogratoval své krajance — Marie Fabiánová se totiž narodila 11. února 1872 v Železném Brodě.

O dvanácté hodině zaujali svá místa v aule Rector Magnificus Theologiae doctor Jan Sýkora, děkan filosofické fakulty prof. dr. Zubatý a promotor dvorní rada prof. dr. Frant. Studnička. Po projevu obou prvních veliký dojem učinilo vystoupení promotora. Všichni cítili, že slavným aktem korunuje prof. dr. Studnička vítězství své vlastní upřímné, dávné snahy o studijní právo žen. Před třiceti roky tehdy ve spojení s německým prof. Willmannem a se souhlasem celé tehdejší utrakvistické fakulty filosofické činil úředně kroky, aby bylo dívkám povoleno řádné universitní studium. Za všeobecného pohnutí pronesl slova: „Ego te, Mariam Fabianam, philosophiae doctorem creo, creatamque renuncio, diploma in manus tuas trado“. Po veřejném díkůvzdání přijímala mladá doktorka blahopřání přítomných. Krásný prsten s vyrytým věnováním a kytici orchideí dostala od septimy Minervy, od kvinty stříbrné psací náčiní a od přípravky kytici s vyšívanou stuhou. Sekretářka Minervy sl. Langeová podala oslavenkyni jménem churavé El. Krásnohorské blahopřejný přípis ve skvostných deskách. S náručí plnou květin a telegramů sešla doktorka v průvodu rodičů k očekávajícímu ji povozu. Akademikové nadšeně ji zdravíce, vyznamenali ji okázalou poctou a jen prosbami jejího otce se dali pohnouti, že nevyprahli koní.

Ona poznámka o pokusu prof. dr. Studničky o povolení studia dívek má spojitost s úsilím tří hrdinných Češek, které první odešly již roku 1874 do Švýcar, aby tam složily maturitu a studovaly na universitě. Byla to Julie Kurková, jež se obrátila na filosofickou fakultu, ale zápas nevydržela a zemřela před ukončením studií. Druhé dvě se rozhodly pro medicínu, s vyhlídkou na doživotní snad vyhnanství z vlasti, která neuznávala cizozemských diplomů. Anna Bayerová, ctitelka Sofie Podlipské a přítelkyně Libuše Bráfové, promovala roku 1881 a dlouhá léta prožila jako lékařka v Bernu. Urna s jejím popelem je v bytě Palackých v Praze. Její spolustudentka Bohumila Kecková ji v promoci předešla 4. srpna 1880 a toužíc po uplatnění ve vlasti, získala na Vídeňské universitě diplom babictví a patnáct let pracovala v Praze v Řeznické ulici jako porodní asistentka, vděčně milovaná svými pacientkami. Pak byla jmenována zemskou lékařkou v Mostaru, kde 15 let léčila a vychovávala mohamedánky. Zbavovala je pověr a vštěpovala jim alespoň základní hygienické návyky. Vyučovala je také čtení a počtům, psát se učit nesměly, to jim korán zakazoval. Nemocná se vrátila na dovolenou r. 1911 ke své sestře, poštmistrové v Kostomlatech, kde je pohřbena v rodné hrobce, pečlivě opatrované národním výborem.

K oslavě devadesátého výročí těchto dvou prvních ženských doktorátů v cizině se připojují české lékařky o dvacet let mladším výročím svého řádného

studia na pražské universitě: výnosem ze dne 15. září 1900 totiž povolil ministr kultu a vyučování PhDr. Vilém Hartl ženám studium lékařství a farmacie.

Za jakých podmínek studovaly první medičky? MUDr. Eliška Vozábová vzpomíná: To víte, že jsme po maturitě těch pět let hospitování nezahálely. Chodily jsme na přednášky a skládaly zkoušky, které nám potom byly započítány. A za jakých podmínek se pracovalo? Dnes nepředstavitelných. Když se universita roku 1883 národnostně rozdělila, Němci si odnesli všechny preparáty, například rachitické kosti a jiné, Čechům nechali učebny prázdné, jen několik skleniček s chemikáliemi. Prof. Emerich Maixner měl pro internu tři větší pokoje, jeden pro muže a druhý pro ženy, mezi ležícími pacienty musel provádět i ambulanti vyšetřování, a když se chtěl pacientovi podívat na jazyk a do krku, svítila mu sestra svíčkovým sloupkem, jiné možnosti nebylo. Sama spala s pacienty v koutě ohrazeném plachtou. Na pokoji se také provádělo vyplachování žaludků, tenkrát se totiž lidé často trávili sirkami. V pitevně nás pět děvčat mělo na týden jednu mrtvolu, vyschlou a zapáchající, protože na české fakultě ji nebalili do vlhkého plátna ani nebalzamovali, jako si dělali Němci. Ruce jsme si myli ve studené vodě, říznutí nám polil sluha silnou karbolkou. Hoši byli hrubí, někteří se mezi sebou zavázali čestným slovem, že dívkám nic neukáží. Až před rigorosem si jich to několik rozmyslelo a něco nám přece ukázali z technických předpisů. Ale na kamarádění nebylo ani pomyslení. Profesory jsme si časem získaly a zastali se nás před neomaleností kolegů. Prof. Janovský například nám byl velmi nápomocen v bojích s Vídní.

Nadlidské úsilí zvítězilo a El. Krásnohorská, která si tolik přála, aby ženy studovaly medicinu, dočkala se první pražské lékařské promoce slečny Anny Honzákové. Tato byla dcerou osobního lékaře hraběte Ervína Šlika v Kopidlně a plánovala odejít po maturitě na gymnasiu Minerva studovat medicinu také do Švýcar, jako uváděné již lékařky Bayerová a Kecková. Ale předčasná smrt otce plán zmařila a neustupující Anně zbyla než trnitá cesta v domácích poměrech. Za obětavé pomoci statečné maminky a bratra lékaře první mezi svými družkami došla cíle 17. března 1902. Velká aula Karlo-Ferdinandova se opět zaplnila osobnostmi, pro něž i předchozí dvě ženské promoce představovaly nemalou společenskou událost, a uskutečnil se slavnostní obřad. Nová doktorka po své obsáhlé děkovací řeči přijala pak nespočetná blahopřání osobní i všech ženských spolků, jež vyslaly své deputáče. Nejvýznamnějším darem byla knížka El. Krásnohorské a prsten s opálem a diamanty, věnovaný výborem spolků Minerva, kteréž předměty jsou stále pietně uchovávány v rodině Honzáků. Tato první pražská lékařka byla pak několik let osobní lékařkou těžce nemocné El. Krásnohorské.

V r. 1903 následovaly doktoráty filosofek Alice Masarykové, Marie Komínkové, provdané brzy za matematika prof. B. Bydžovského. Olgy Šrámkové a Marie Babákové, ženy prof. Ed. Babáka. Na slavnostnosti již ubývalo, i na svědeckých záznamech.

Sem časově spadá také ukončení studií druhé lékařky Růženy Machové, která promovala 21. prosince 1903 společně s několika kolegy. Původně se pokoušela o učitelský ústav, který však ročně odmítal víc jak dvě stě dívek pro nedostatek místa. Šťastně se doslechla, že se chystá otevření gymnasia Minerva, přihlásila se, vystudovala a rozhodla se pro medicinu. V Ženských Listech je poznámka, že ovdovělé matce pomáhal Růženku vydržovat nejmenovaný Čech, žijící na hranicích Asie na Rusi. Zřejmě Minerva a její snaživé studentky nacházely příznivý ohlas tenkrát již v celém světě.

V příštím roce 1904 se uskutečnily tři promoce, všechny lékařské: na jaře Marie Peigerové, 18. července Elišky Vozábové a 19. prosince Ludvíky Nové. Roku 1905 se připojila ještě Svatoslava Hornofová, takže v prvním pětiletí dvacátého století bylo na pražské universitě graduováno 12 žen. (Ve druhém jich bylo 13, ve třetím 26).

Uvedeme ještě svědectví MUDr. El. Vozábové, věnované Marii Peigerové: „U Peigerů jsem totiž celá léta bydlela a obě sestry jsem dobře znala. Starší Bohumila byla literární talent a medicinu nedodělala ze zdravotních důvodů. Vdala se, ale brzy zemřela. Mářa si rok nadeběhla před maturitou soukromě, přiučoval ji Theodor Novák, syn spisovatelky Terezy Novákové. Měly jsme se rády, Byla pilná a dobrosrdečná. A velká kytičkářka. Prof. Thomayera usmířila s dívkami na fakultě, protože mu dovedla na exkursích pojmenovat kdejakou květinu. Upustil také od svého nepříznivého zaujetí. Praxi zahájila jako odborná dětská lékařka v Praze. Když byla roku 1910 pozvána do Brna, začala tam ordinovat jako praktická. Působila také jako školní lékařka ve Vesně a na českém st. učitelském ústavě, kde i vyučovala. Její učebnice „Tělocvik a zdravotní věda“ vydaná 1912 sloužila jako příručka pro dívčí školy až do roku 1940. Měla zřejmě několik vydání. Moc pěkně na ni vzpomíná její neteř: Tetička nějak vůbec zapoměla, že je mladá a že je hezká a že by si měla vybudovat také svůj život. Věnovala se jenom svým pacientům, jenom svým povinnostem a vždycky říkala: „Mně dělá opravdu radost, že naše průkopnická práce byla plodná.“ S kolegy vycházela velmi dobře, vždycky si jí vážili jako inteligentní, vzdělané, svědomité a při tom nenáročné ženy. Řekla bych, že v Brně nebylo človíčka, který by dr. Peigerovou neznal. Plných 50 let pracovala jako lékařka a šla do důchodu, že se rozstona, ostatně to jí už bylo 77 roků. Dožila ve Veverské Bítýšce u Brna.“

PRAMENY:

Životopisné vzpomínky Elišky Krásnohorské:
„Z mého mládí“, 1921, nakl. Vaněk a Votava, Smíchov.
„Co přinesla léta“ 1928, tamtéž.
„Vzpomínky“ v úpravě prof. F. Strejčka, 1947, Jihočeské nakl. Bratří Římsové v Blatné.
Čsl. studentky let 1890—1930, almanach 1930, ŽNR a Minerva.
Ženské Listy 1901 — 4.
Osobní sdělení MUDr. Elišky Vozábové, Praha.

REFERÁTY

Z nových cizích publikací k universitním dějinám 13. a 14. století na Západě

Stále více a zřetelněji se dochází k poznání mimořádného významu středověkého školství, hlavně pak universitního rázu, kde se ukazuje — tak jak se probírají soustavně vedle pramenů normativního a úředního rázu i různé texty filosofické i další, pokud souvisejí s přednáškovou činností — jak první počátky moderní vědy lze stopovat až do těchto dob.¹⁾

I když se přiznává, že mnoho pramenů pro intelektuální rozvoj je dosud doslova pohřbeno v nejrůznějších neprostudovaných rukopisech velkých i menších knihoven, vytvořila se jaksi podvědomě představa, že základní prameny k dějinám institucionálním jsou v podstatě známy, i když jejich novou hlubší interpretaci lze jejich vypovídací schopnost podstatně prohloubit. Tato představa je nepochybně do značné míry podmíněna tím, že se více méně předpokládá, že prameny diplomatické budou takřka vesměs uloženy v příslušných archívech a že by se každý významnější nález musil nutně dočkat brzkého zpracování, nehledě k tomu, že pro většinu univer-

sit jsou zpravidla již dlouhá desetiletí základní edice tohoto druhu materiálu k dispozici, nebo alespoň jejich vydání značně pokročila. Takto však lze usuzovat pouze u materiálu dochovaného v originálu, tedy toho, který by měl být nominálně uložen v původním archívu té které university. Nesmí se však přitom zapomínat na to, že přes kontinuitu existence těchto archívů je tu velké množství deperdit. Tu pak musí ve funkci primárního dochování tak říkajíc vystoupit nejrůznější opisy soukromého rázu, včleňované do kodexů literárních, jež jsou produkty činnosti soukromých osob. Toto konstatování naznačuje, že i pro prameny k dějinám institucionálního vývoje jednotlivých universit třeba brát v úvahu dvě další skutečnosti, či spíše možnosti: 1. že tyto texty mohou být opsány v rukopisech literární povahy a lze je tedy hledat v knihovnách, (tato triviální věta není zas tak triviální, jak by se mohlo zdát: oba níže zmiňované nálezy statutu boloňské a cambridžské university byly učiněny v knihovnách, které mají již dlouhá desetiletí tištěné katalogy, v nichž příslušná statuta jsou dokonce zřetelně popsána, nikoho však zřejmě nenapadlo, je z tohoto hlediska vzít do ruky) a 2. protože je známo, jak složitými cestami se ubíraly jednotlivé rukopisy, především takové, které patřily jednotlivcům (a tu ještě zřetelněji universitních studentů, jejichž peregrinatio byla velmi rozšířená) není možno omezit se na knihovny bezprostředního okolí, nýbrž je nutno heuristiku zaměřit širě.

¹⁾ Moderní kompendium o středověkých universitách postrádáme. V dohledné době bude alespoň to nejdůležitější, co bylo dosud vykonáno, zachyceno v díle Ius Romanum Mediae Aevi. Samostatný ústav pro dějiny vlastní university má dnes — pokud vím — pouze universita padovská, vydávající i četné publikace pramenné i historiografické. O nich by se hodilo nepochybně referovat příležitostně samostatně.

Tím, co bylo řečeno, nemá ovšem být vzbuzován nemístný optimismus o množství takto dosud známosti unikajícího materiálu — doby rozsáhlých nálezů nových pramenů jsou už neodvratně za námi — ale vítána je každá jednotlivost tím spíše, že zpravidla vrhá nové, či alespoň ostřejší světlo i na materiál známý, jež zařazuje do nových souvislostí. Tu bych chtěl alespoň zmínit nálezy statutů německého národa na boloňské universitě, které lze klást do doby těsně před polovinou 14. století (jde tedy o statuta zhruba o 150 let starší než nejstarší dosud známá), jež učinil M. Boháček v pražské Nostické knihovně před několika lety v rukopisu, který vznikl prací posluchače boloňské university, Mikuláše Schultze ze Slezska.²⁾

Druhý nálezy obdobného charakteru ale ještě většího dosahu učinil v knihovně římské Angeliky (knih. býv. augustiniánského kláštera) anglický badatel v středověkých dějinách M. B. Hackett.³⁾ Jde o současný opis nedatovaných, ale paleografickým a hlavně vnitřním rozbořením do poloviny 13. století datovatelných statut university v Cambridge, jenž se stal Hackettovi východiskem k rozsáhlé knize, jež se bez nadsázky stává nejen kompendiem institucionálních dějin uvedené university ve 13. a 14. století, ale vycházejíc z co nejrozsáhlejšího srovnávacího materiálu, obsahuje mnoho i k obecným dějinám evropských universit (především pak pařížské a ox-

²⁾ Statuta „německého národa“ na boloňské universitě v rukopisu Ms a 5 Nostické knihovny v Praze, Studie o rukopisech 7, 1968, str. 23—67. Zde pouze rozbor edice a rubrik. Celou edici statut vydal M. Boháček i s příslušným komentářem v italském jazyce Note marginali agli statuti della nazione tedesca a Bologna recentemente scoperti, Studi in onore di Edoardo Volterra VI, 1969, str. 1—49.

³⁾ V polovině dvacátých let učinil stejný nálezy norský historik O. Kolsrud, jenž jej však nepublikoval. Učinil tak až v r. 1965 jiný Nor, V. Skånland v drobném a podle Hacketta nedostatečném článku na odlehlejšího místě.

fordské) v uvedené době.⁴⁾ I když není možno podat podrobný obsah celé knihy, rád bych uvedl alespoň to nejdůležitější. Jádrem knihy je edice s anglickým překladem (a tedy v jistém směru místy i výkladem) nejstarších statut (str. 196 až 217), netvoří však jediný vydaný pramen v knize, kde je dále ještě v I. příloze vydána další poněkud mladší a rovněž dosud nevydaná verze universitních statut z let 1304—1337 (dochována jen v mladším opisu).

Vlastní výklad však počíná kapitolou o vzniku a povaze textu statut. Na prvním místě tu je popis, rozbor a historie kodexu 401 Angeliky, v němž jsou cambridžská statuta dochována (jde opět o literární rukopis s řadou drobnějších spisů teologických, filosofických a gramatických — jejich detailní popis přináší III. příloha knihy), pak přichází výklad o chronologickém zařazení, jemuž je věnována velká péče, protože statuta sama datována nejsou. Minuciózním rozbořením listin university se týkajících a dalších chronologicky zařaditelných skutečností dospívá autor k závěru, že statuta pocházejí z doby mezi lety 1236—1254, nejspíše přímo z let kolem roku 1250 a jsou tak snad nejstarším souborem autonomně vydaných universitních statut vůbec.

Další část úvodní partie knihy je věnována genezi těchto statut, jinými slovy výkladu o nejstarších doložených správních aktech university. V souvislosti s tím nutně přicházejí na pořad různé otázky z počátku universitních dějin v tomto městě. Nejde jen o potvrzení názoru, že tato universita skutečně vznikla v důsledku exodu z Oxfordu v r. 1209, ale i o postup konsolidace celého studia v prvním půlstoletí jeho existence, jak se to obráží v postupném zavádění jednotlivých úřadů, kterým se posléze dostává ve statutech kodifikace. Tomu je věnována čtvrtá kapitola úvodní části, přinášející výklad o formování se zřízení cambridžské university, opět v širokých souvislostech evropských, kde je sledována především věc-

⁴⁾ M. B. Hackett, Statutes of Cambridge University. The Text and its History. Cambridge 1970, str. XIX + 398.

ná shoda či formální ohlasy pramenů cizích, které mohly padat v úvahu (jiné university, papežské listiny ap.). Nejrozsáhlejší kapitolou (téměř 80 stran) je stať věnovaná rozboru dochovaného textu a která na řadě míst přerůstá do malých monografií o jednotlivých oddílech (je jich celkem 13) statut. Postupuje se tu systematicky podle témat jednotlivých odstavců a paragrafů: o kanceláři, mistrech a jejich úřadu (tj. vlastní studium), o akademickém roku, konvokacích, o universitních úborech, mistrovském soudu, rektoru, pedelech, o zárukách a přísahách sporných stran, o postupu při vedení sporů, o imunitách posluchačů a udělovaných trestech, o ubytování a poplatcích za ně a posléze o pohřebních obřadech. Je pochopitelné, že jednotlivé oddíly mají často zcela rozdílný rozsah a tomu odpovídající význam, ale již tato skutečnost ukazuje, že jde nepochybně o první redakci statut, kde na sebe jednotlivá ustanovení často ani nenavazují, ani nejsou vždy v hierarchické souvislosti.

Druhý díl knihy tvoří úvod k edici a vlastní edice s anglickým překladem. Ta se řídí striktně zněním kaligraficky psaného rukopisu a opravuje jen očitelná přepsání a přehlédnutí, což nepochybně způsobilo, že interpunkce je tu omezena skutečně na minimum. Protože však jde o text gramaticky většinou poměrně jednoduchý, nevznikají tu větší potíže. Přitom ovšem jde o edici kritickou v nejlepším slova smyslu, upozorňující na paralelitu či ohlasy formulací v pramenech cizích či vlastních, ale mladších. Posledně vytčenému úkolu je věnována ostatně závěrečná část textu, sledující „historii textu“, tj. dalšího vývoje universitních statut, jak se projevuje v recenzi tzv. Markauntově (někdy z let 1304—1337), Proktor-Caiusově redakci (z doby kolem r. 1385) a posléze v tzv. Editio princeps (z doby kol r. 1500). Tato skorem devadesátistránková stať je sui generis sledováním institucionálního vývoje cambridžské university ve středověku — a ovšem v patričné míře i správního vývoje evropských universit té doby vůbec. K tomu se velmi úzce víže II. příloha, podávající tabelární zachycení narůstání konkrétních údajů

v jednotlivých výše uvedených statutech, jež jsou stále detailněji propracovány. O dalších dvou přílohách již byla učiněna zmínka výše a tak zbývá nakonec upozornit pouze na rozsáhlou závěrečnou bibliografii, mající opět obecnější význam a podrobný rejstřík.

Do Hackettovy bibliografie se již nedostala jiná důležitá práce o téže universitě, vycházející z dějin jedné koleje — arci nejvýznamnější, protože její založení je královského původu a ona sama vytvářela bezprostřední kontakt mezi panovníkem a universitou (King's Hall). Na jejich podkladě pak autor, A. B. Cobban, přechází i k širším dějinám celé university v pozdním středověku.⁵⁾ Hlavní zájem je tu soustředěn na základní jednotky universitního života pozdněstředověkých universit — koleje. Pro tento účel se uvedená koleje hodí nejen svým obecnějším významem, ale i na středověké poměry téměř úplnými seriemi interních účtů,⁶⁾ které dávají nahlédnout do hospodářského života a každodenních starostí, jejichž řešení a vyřešení je předpokladem veškerého dalšího života intelektuálního a společenského. Zvláštní zmínku tu zasluží rozbor knihovního fondu koleje ve 14. století, či výklady o počtu členů koleje a jejich finančním zabezpečení.

Obecnější úkol si již od počátku vytkl G. Leff, profesor university v Yorku, známý u nás především svou dvousvazkovou knihou o pozdněstředověkých herezích (v tom i husitství). Jde o knihu, v níž věnuje pozornost pařížské a oxfordské universitě ve 13. a 14. století v obou

⁵⁾ A. B. Cobban, The King's Hall. Within the university of Cambridge in the later Middle Ages, Cambridge 1969 (= Cambridge Studies in mediaeval Life and Thought III. series, vol. 1) str. XVI+355.

⁶⁾ V této souvislosti lze alespoň bibliograficky zaznamenat práci J. M. Fletchera, The Liber Taxatorum of poor students at the University of Freiburg im Breisgau, Notre Dame (Indiana) 1969 (= Texts and Studies in the history of mediaeval education 12), str. 61. Viz o tom podrobněji v Deutsches Archiv für Erforschung des Mittelalters 25, 1969, str. 619n.

základních směrech vývoje: jak pokud jde o jejich správní a organizační, tak i o intelektuální vývoj, jimž se rozumí vývoj myšlení na těchto univerzitách.⁷⁾ Otázky, které jsou takto položeny, jsou skutečně klíčového významu pro dějiny středověké vědy a ve svých důsledcích i středověkého života církevního a politického. Celé partie se ovšem týkají otázek zcela obecných; vykládají o významu latinských překladů Aristotela a jiných děl ve 12. a 13. století a o tom, jak se tato hlubší znalost projevila v prohlubování filosofických a theologických systémů středověku.

První část podává přehled vnějších dějin obou universit. Začíná se Paříží, kde je obligátně zdůrazněno přerůstání katedrální školy u Notre Dame v universitu evoluční cestou a pak boje s žebavými řády, probíhající rovněž ještě ve 13. století. 14. století je tu do značné míry přecházeno velmi stručně a setkáváme se s ním více méně na podřadném místě porůznu tam, kde se mluví o vnitřní organizaci university (při sledování dějin jednotlivých národů ap.). U Oxfordu se naproti tomu správně zdůrazňuje jistý protiklad k Paříži v jeho do značné míry periferním postavení, z něhož vyplývá řada osobitostí vlastního vývoje (např. odlišný vztah k žebavým řádům). Pak je simultánně podán výklad o studiu na obou univerzitách v jednotlivých oborech. Už zběžným srovnáním se základními příručkami (a ještě více to nepochybně vyniká, přidá-li se k tomu speciální literatura) je patrné, že tu máme v podstatě se znalostí a se smyslem pro vyváženost reprodukovány již známé výsledky literatury. Přírodnější se nám zdá část druhá, pojednávající o doktrinním a intelektuálním vývoji na obou univerzitách v naznačené době. Je při tom pochopitelné, že větší pozornost (téměř dvojnásobná) je

7) G. Leff, Paris and Oxford Universities in the thirteenth and fourteenth Centuries. An institutional and intellectual History, New York-London-Sydney 1968, str. VIII+331 (= New dimensions in History: Essays in comparative History). Viz i ref. P. Kibreové, Speculum 44, 1969, str. 642—646.

věnována Paříži a jejímu aristotelismu ve 13. století, který je ještě dále periodizován, a to až do jeho odsouzení v r. 1277.

Na druhé straně vývoj 14. století je opět podáván zběžněji — autor oprávněně zdůrazňuje, že dějiny occamismu, který byl důležitým jevem i na Sorbonně v onom století, teprve budou musít být napsány — a nebylo tak možno být zcela práv celému složitému vývoji, hlavně pak druhé poloviny věku. To je ovšem dáno tím, že nikde není zřetelně řečeno, k jakému datu se tu výklad uzavírá; zatím co u Oxfordu přicházejí ještě ojedinele údaje vnějších dějin z počátku 15. století — v intelektuálním vývoji je tu ještě stručně postižen, ovšem už jako sám epilog celého výkladu, John Wyklif — u Paříže už konkrétní údaje z druhé poloviny 14. století jsou zcela ojedinele. Je ovšem jasné, že tu lze těžko nalézt pevný periodizační mezník, tím spíš, sledují-li se dvě na sobě nezávislé instituce, nicméně by alespoň rámcové datum zřetelnosti a uzavřenosti výkladu nepochybně prospělo.

Zatím co dosud uvedené práce se týkaly vesměs konkrétního vývoje jednotlivých universit,⁸⁾ poslední práce, o níž se chci zmínit jen stručně (protože je českému čtenáři běžně přístupná), má obecnější ráz — sleduje celkovou tendenci ve vývoji universit v 1. polovici 14. století.⁹⁾ Autor A. Borst, jenž je

⁸⁾ Bylo by možno uvést ještě knihu A. L. Gabriela, Garlandia. Studies in the History of the Mediaeval University, Notre Dame (Indiana) Frankfurt n. M. 1969, str. XV+287. Protože však jde — i když o přepracovaný — výbor z rozprav, uveřejněných v letech 1949—1966, odkazují na vypočtení jednotlivých rozprav v Deutsches Archiv etc. 25, 1969, str. 618n. a práci D. Sanderlina, The Mediaeval Statutes of the College of Autun at the University of Paris (= Texts and Studies in the History of Mediaeval Education XIII) Notre Dame (Indiana) 1971, str. 117.

⁹⁾ A. Borst, Krise und Reform der Universitäten im frühen 14. Jahrhundert, Mediaevalia Bohemica 3, 1970 (vyšlo 1971), str. 123—147.

profesorem na universitě v Kostnici, tu sleduje teorii i praxi při zakládání a dalším upevňování jednotlivých universit v tomto období a dochází k závěru, že krizové rysy vývoje třeba hledat jinde, než tak činilo soudobé papežství. Nechtěly v odvratu starých universit od vrcholné scholastiky, nýbrž jsou patrné především v prostředí nově zakládaných universit, z nichž dosti značná část ani nevěšla v plný universitní život, což bylo dáno jejich nevyjasněným postavením mezi „papežskou visí jednotného křesťanstva a zeměpanskou představou centralizovaných monarchií“. I když je tento závěr nepochybně nutně zjednodušený a v poněkud jiné formě se již objevil v nedávné literatuře (H. Koller), třeba říci, že je tu jak obecně řada postřehů, které povedou dál, tak i konkrétní vzhledem ke Karlově universitě získávámě oporu pro sledování obecných předpokladů a tendencí, které na mladého Karla IV. při jejím zakládání působily, či alespoň mohly působit.

Předchozí řádky neměly být ani v nejmenším pokusem o souhrnný referát. Na to je současná produkce příliš rozmanitá i rozsáhlá a též ve své celistvosti u nás nedostupná. Šlo jen o to, upozornit na několik závažnějších titulů posledních let, především z oblasti literatury anglosaské a přimět naše badatele v oboru mediévistiky ve větší míře k soustavnějšímu sledování této problematiky i v obecném měřítku. Ivan Hlaváček

Soupis rukopisů strahovské knihovny Památníku národního písemnictví v Praze. Díl V, strahovské rukopisy DL-DU, Σ, porůznu a výběr zlomků (č. 2426—3286). Zpracoval Bohumil Ryba, Praha 1971, str. 377. Pro Památník národního písemnictví vydal Merkur. Paralelní latinský titul.

Je jistě příjemným překvapením, že naše obavy vyslovené v závěru recenze IV. svazku tohoto díla (v tomto časopise XI. 1—2, str. 93—96), které vyšlo z činnosti Komise pro soupis a studium rukopisů ČSAV, se ukázaly alespoň pokud šlo o jeho bezprostřední pokračování, liché, neboť toto vyšlo dokonce o rok dříve, než bylo plánováno. Je tak v soupisu

k dispozici už téměř polovina fondu, i když část nepochybně méně závažná.

Nejdříve ve stručnosti k rozsahu souboru a šíři záběru. Po popisu samostatných rukopisných jednotek jsou sem pojaty i takové tisky, které mají jako přírůžky různé rukopisné texty většího, ale i menšího rozsahu (které jsou nejčastěji výsledkem studia textu: rejstříky apod.), zpravidla méně významné a pak výběr fragmentů. Ovšem dokud nebude povědomost o tom, z jakých hledisek byl tento výběr učiněn, budou se nepochybně oprávněně vyskytovat pochybnosti, zda neměl být soupis i v tomto směru úplný, vidíme-li, že co do stáří i do závažnosti jde o texty významné, ba možno říci významnější než většina ostatního materiálu v tomto svazku. Vsměs jsou to texty středověké a jdou jednotlivě již od 10. století; na druhé straně jsou to pak některá významná bohemika či přímo husitika, prof. Rybou už do značné míry na jiných místech vědecky zhodnocená. Víme-li však, že právě fragmenty nalezy v prof. Rybovi vykladače z nejpovolanějších (svědčí o tom mj. i jeho pochopení pro sledování původní provenience těchto rukopisů, i když starší informace tu jsou velice skoupé), můžeme sice předpokládat, že sem bylo pojato vše důležité a snad i vše, o čem byla povědomost, zatím co nadpis naznačuje jen možnost, ba jistotu, že se v knihovně dá ještě leccos najít, nicméně jednoznačnost tu není.

Pokud jde o všeobecný ráz práce, není na tom, jak jsme charakterizovali předchozí svazek, nutno cokoli měnit a stačí tedy říci jen několik slov k vybraným otázkám. Půjde především o stáří a obsahový ráz rukopisů. I když odhlédneme od fragmentů, lze říci, že v tomto svazku se objevují — alespoň ojedinele — už i rukopisy středověké, snad vsměs z 15. století, mezi nimi některé důležité pro pozdní středověkou českou literaturu (např. č. 2615 — Čtenie Nikodemovo), většinou však běžné texty liturgické či theologické, které někde mohou vrhnout i určitější světlo na knihovny svých původních držitelů.

Při pročítání soupisu se vnucuje stále otázka různorodosti materiálu. V tomto případě mám na mysli opět četné texty

úředního rázu, které se sem dostaly v různých dobách jako jednotliviny, do knihovního fondu v užším slova smyslu však nepatří (tak např. č. 2632 — Clau-serův soubor opisů úředních akt z pol. 50. let 18. stol. o jednání mezi českou reprezentací a komorou a vídeňským dvorem o místodržitelské a komorní registratuře v Praze, či č. 2796 — městská kniha kožlanská od konce 15. století ap.), nebo nejrůznější soupisy či ná-běhy k nim. Jež jsou ve strahovské knihovně roztroušeny po nejrůznějších signaturách, ač by nepochybně měly tvořit samostatný celek. Zvláštní pozornost zasluhují opět některé rejstříky k tištěným dílům z knihovny faráře Štědrého (k Pa-lackého *Urkundliche Beiträge zur Geschichte des Hussitenkrieges* či téhož, *Urkundliche Beiträge zur Geschichte der Orgs von Podiebrad*).

Na některých místech — bylo to cítit již v předchozím svazku, zde se to však již vnučuje s ještě větší přesvědčivostí — však pozorujeme, že strahovská knihovna a její rukopisné oddělení asi především, je doplňována příliš extenzivně, tj. že tu nalézají bezpečně uložení i věci nepochybně ne málo hodnotné (tento soud může být velmi relativní, jak nedávno ukázala B. Wížďálková v Horákově sborníku 1971), ale přímo bezcenné, jak to ukazuje např. č. 2873 (opis stati, tištěné v r. 1964!), 2868n. a řada dalších. Stejně tak lze strojopisy diplomových aj. podobných prací doby současně jen velmi těžko řadit mezi rukopisy; i když ani u tisků nejsou zcela organicky na místě, přeci by se měly hledat spíše tam. Tyto výhrady je třeba vyslovit nejen v zájmu věci, ale i katalogizátorů samotných, protože popisování takových prací je do slova plýtváním jejich kvalifikací i energií, tím spíše, že nelze nemít (i když jsme si vědomi dosavadního rychlého postupu) obavy o dokončení celého díla. Zdá se, že by při větší opatrnosti a rigoróznosti bylo bývalo možno soubor rukopisů omezit k prospěchu rychlejšího postupu katalogizačních prací i k prospěchu souboru samotného.

A závěrem ještě stručně k věcem, které mají vztah k universitě. Je jich v tomto svazku méně i v menší rozmanitosti. Nejčastěji se vyskytují záznamy

přednášek některých profesorů pražské university (J. Gebauera, E. Smetánky, L. Čelakovského aj. i z dalších oborů), nezřídka ovšem posléze rozmnožovaných, z jednotlivostí zaujmou zejména Dlabčova regesta z pražského universitního kopiáře z počátku 17. století (č. 2880 cc), některé písemnosti strahovského opáta J. J. Zeidlera v souvislosti s jeho rektorstvím na pražské universitě (str. 281). díře L. J. Jandery z 1. pol. 19. století (str. 329n.) a některé další, i když jde skoro vesměs o věci jen omezeného významu.

Závěrem třeba zdůraznit, že nezbývá než čekat na další svazky soupisu a především na svazek rejstříkový, bez něhož je rychlá a vyčerpávající informace a orientace nemožná.

Ivan Hlaváček

Literární archiv. Sborník Památníku národního písemnictví. Ročník 5 — 1970, Praha 1971, str. 296, odp. redaktor Jaromír Loužil.

Po obsáhlém monothematickém dvojčísle věnovaném osobnosti F. X. Šaldy¹⁾ přináší nový svazek Literárního archivu studie a edice pramenů *K problematice dějin literatury českého národního obrození*. Podobně jako ostatní dosud vydané ročníky tohoto nikoliv nevýznamného sborníku zpřístupňujícího již pravidelně cenné prameny literárněhistorické má i tento svazek důležitost zejména pro historika literatury. Publikace takového charakteru nebývají sice na tomto místě zmiňovány, domníváme se však, že některé příspěvky v tomto svazku otištěné mají vedle své hodnoty literárněhistorické i důležitost pro osvětlení problematiky, jejímuž sledování je určeno toto periodikum, tj. dějinám university, jejího studentstva i vědy na ní pěstované.

V tomto ohledu je nejčastějším přínosem tohoto svazku Literárního archivu opatřeného výše uvedeným podtitulem nepochybně stať J. Berana, pra-

1) Literární archiv. Sborník Památníku národního písemnictví. Ročník 3—4/1968 k 100. výročí jeho narození a k 30. výročí jeho smrti, Praha 1969, str. 528, odp. redaktor Jaromír Loužil.

covníka Ústředního archivu ČSAV, *Ze zápasů mezi borniány a seibtiány* (str. 26—51). Autor totiž otiskl dosud neznámé doklady významně přispívající k objasnění sporu mezi oběma osvícenskými tábory a zejména pak k poznání charakteristiky jejich představitelů, tj. Ignáce Borna a Karla Jindřicha Seibta, přičemž své edici předeslal zasvěcenou úvodní studií. Badatel zabývající se již po řadu let problémy souvisejícími se vznikem Učené společnosti a týkajícími se tedy i osobnosti Bornovy, jakým J. Beran je, pochopitelně mohl výstižně charakterizovat Borna i Seibta a náležitě zhodnotit dosud neznámé a — alespoň pro takovo tematiku — i méně obvyklé prameny. Jde totiž především o pamflet — bylo by však lépe mluvit o pamfletu — označovaný jako „Dva přátelské dopisy pana profesora Seibta ... páteru Rautenstrauchovi ...“ a vzniklý někdy v listopadu či prosinci 1773. Beran (spolu se Seibtem, jehož cenný dopis Ch. M. Wielandovi je rovněž otištěn) vidí původce (a patrně i autora) pamfletu v Bornovi. Protiseibtovský pamflet je ovšem přes všechnu svou nevyklou jedovatost a ostrost (nebo právě pro ni) velmi cenným pramenem, který umožňuje pohled na vztahy mezi pražskými osvícenci z nového úhlu, do poměrů na university v převratné době po zrušení jezuitského řádu pak dává nahlédnout hlouběji nežli pouhá úřední akta. Pozornosti zasluhuje i Beranův rozbor Seibtovy vědecké a učitelské činnosti v oboru „krásných věd“ motivovaný snahou o poznání „oprávněnosti“ Bornova pamfletu. Nezmenšuje nikterak Seibtovy zásluhy v zápase proti přežilé i přežívající jezuitské vzdělanosti dochází autor k závěru, že Seibt k rozvoji novodobé vědy nikterak nepřispěl a že naopak její další rozvoj mohl ohrozit. Závěr Beranovy důkladné a přínosné studie, na niž je nutno upozornit i v souvislosti s dějinami university, tak snad vyznívá jako snaha o rehabilitaci Bornovy osobnosti pošramocené autorstvím pamfletu. Ačkoliv Born, jak se domníváme, takovou rehabilitaci nepotřeboval, lze Beranovo shrnující hodnocení Seibtovy činnosti jen uvítat a vyslovit s ním souhlas.

Zajímavý a cenný doklad k tematice, u níž jsme dosud odkázáni vlastně jen na kusé poznámky v některých bibliografiích, otiskl J. Skalička pod názvem *Spolek studentů literátů z roku 1827* (str. 179—199). Návrh stanov Vlasteneckého spolku pražských posluchačů filosofie je totiž nejen zcela konkrétním svědectvím „o úsilí mladé generace ještě před francouzským a polským revolučním výbuchem roku 1830“, nýbrž dokládá také snahu pokusit se o dosažení cílů protiregimentární organizace. Je ovšem otázka, do jaké míry se chtěl či mohl Vlastenecký spolek odlišovat od tehdejších literárních kroužků českých studentů. Důležitý je však fakt, že stanovy vznikly záhy po r. 1824, kdy v Praze došlo k represáliím proti studentům, i to, že hlavní podíl už zde připadl Janu S. Tomíčkovi, jenž byl později organizátorem i tajného, už spíše politického kroužku po r. 1830. V r. 1827 tomu tak ještě nebylo a vlastenecký spolek měl mít spíše charakter literární, i když „se na stránkách zakládací listiny odrážejí všechny národní a kulturní problémy doby“, v některém ohledu s jistým zpožděním. Dochovaný Tomíčkův (a Kaulův) koncept stanov spolku je o to cennější, že přináší i připomínky a dodatky dalších sedmi studentů, mezi nimi básníka Jos. J. Langra, naznačujících odlišný přístup k úloze i ke způsobu práce spolku (Ruml, Ubislavský). Skaličkova edice stanov Vlasteneckého spolku opatřená přehlednou statí uvádějící do problematiky znamená tedy přínos nejen z hlediska literárněhistorického, nýbrž i pro dějiny českého studentstva, neboť je pro dvacátá léta 19. století zcela ojediněle dochovaným pramenem.

Další příspěvky v tomto svazku Literárního archivu obsažené se už dějin university či studentstva dotýkají nejvýše jen okrajově. To platí především o článku A. Boháče *Zapomenuté básně a překlady Václava Aloise Svobody (K úsilí o český Sturm und Drang)*, (str. 274—286), kde se autor v souvislosti s ranou básnickou a překladatelskou tvorbou Svobodovou dotýká i studentského hnutí. Jeho stať se tak tematicky váže k práci Skaličkové, všímá si však období let 1810—1814, kdy v dů-

sledku protinapoleonských bojů, vnitřního uvolnění politického i vlivem studentských spolků vznikajících v Německu došlo k aktivizaci českého studentstva. Jejím výrazem byla činnost studentského kroužku soustředěného kolem Fr. Klicpery, kde byl jedním z nejradikálnějších členů V. A. Svoboda, o čemž svědčí i jeho literární pokusy z r. 1811 a 1812 Boháčem otiskěné.

Edice pořizené M. Krbcem a W. Zeilem rozhojňují a doplňují dosavadní znalosti o stycích F. M. Pelcla a V. Hanky, dvou učitelů filosofické fakulty, s hornolužickými badateli a potud tedy souvisejí i s dějinami university. Krbcova *Vzájemná korespondence F. M. Pelcla s K. G. Antonem* (str. 119—132), přináší 8 listů z let 1779—1781, které si Pelcl s tímto hornolužickým buďitelem a vědcem vyměnili. Dopisy se týkají hlavně vzájemné pomoci obou badatelů při shledávání diplomatického materiálu a některých otázek jazykových, lze-li v tomto případě (viz Krbcův úvod, str. 120) už tohoto termínu užít. Zeilovu práci *Leben und Wirken des Oberslausitzer Historikers Christian Adolph Pescheck im Spiegel seiner unveröffentlichten Briefe* (str. 198—233) nelze dost dobře označit za příspěvek k poznání českého národního obrození, což je zřejmé již z jejího názvu. Přednáška biografická studie osvětluje Peschkův vztah k Čechám, který byl u evangelického duchovního, historika a „českého národu potomka“ zvláště intenzivní a projevoval se jak v literární činnosti (viz str. 201, pozn. č. 11 a 12), tak v osobních kontaktech. Zeil otiskl 24 Peschkových dopisů, z nichž bylo 18 v letech 1834—1859 adresováno Hankovi a do značné míry souviselo s jeho úředním postavením v muzeu.

Bylo-li možno výše uvedené studie a edice sborníku připomenout v souvislosti s dějinami university, je třeba se i na tomto místě alespoň dotknout prací, jež tuto souvislost postrádají, jsou však hodnotným příspěvkem k problematice dějin literatury českého národního obrození. To se vztahuje jak na Čapkův článek, v němž oprávněně seznamuje badatele s obsahem jen rukopisně dochované práce slovenského lékaře J. Prokopia „Pro-

dromus historiae litterariae Bohemicae“, tak poměrně podrobný životopis skriptora Universitní knihovny a překladatele pedagogické i jiné naučné literatury Norberta Vaňka z pera M. Pavlíkové a rovněž na Křivského edici korespondence Haye, Hurdálka a Zippa s J. Dobrovským, která je při jednostranném dochování především pramenem pro hlubší poznání osvícenství, josefinismu a okolí Dobrovského. Pro literárního historika má zcela mimořádnou důležitost edice libreta Kouzelné flétny v překladu Václava Tháma z r. 1794 pořizená Fr. Baňhou z rukopisu Literárního archívu, zatímco Váškovo vydání dopisů V. Kl. Klicpery psaných jeho druhé manželce znamená zpřístupnění pramenů jiného druhu.

Jako celek představuje svazek Literárního archívu s problematikou našeho národního obrození hodnotné dílo příslušející četné nové poznatky a naznačující tak, že i tam, kde již dříve bylo sneseno množství pramenného materiálu, nelze ani zdaleka považovat heuristickou a editorskou práci za ukončenou. Opravdu vysokou odbornou úroveň sborníku z hlediska editorské techniky je třeba vyzdvihnout i zde, přestože jde o publikaci k tomuto cíli speciálně zaměřenou. Historik literatury by snad uvítal, kdyby byla ve větší míře zastoupena tematika týkající se krásného písemnictví, naučná literatury však hrála v našem národním obrození mimořádně důležitou roli, již nelze podceňovat. Kladem sborníku jistě je i jeho chronologická vyrovnanost a rovnoměrnost i skutečnost, že přináší také tematiku slovenskou.

Marie Vojtová: Jan Amos Komenský a ideál harmonického člověka. Sborník lékařské fakulty hygienické UK, Praha 1970, 205 str.

K paměti 300. výročí úmrtí Komenského přihlásila se tímto spisem M. Vojtově hygienická fakulta UK. Komenského vztahem k lékařství zabývalo se u nás 28 autorů, avšak jen kratšími příspěvky. Komenský věnoval péči o zdraví velkou pozornost jak ve svých pedagogických, tak i pansofických dílech. Všeobecná pak harmonie, kterou si vzala autorka

jako příměr zdravotnických snah Komenského, náleží k vůdčím myšlenkám jeho filosofie. Viděl ji ve vesmírném makrokosmu, který jej udivoval svou matematickou přesností a byl přesvědčen, že lidský mikrokosmos, který mu byl odleskem tohoto vesmírného řádu, má být stejně sladěný jak po stránce tělesné, tak i duševní.

Po úvodní stati pojednávající o osobním zdraví Komenského rozdělila si autorka látku do čtyř kapitol. První pojednává o zdrojích lékařských vědomostí Komenského. Znal knihy lékařských klasiků, mnohé seznal od lékařů, zejména českých emigrantů, jak je potkával na svých cestách světem a nejvíce od lékařů v Lešně, o nichž nám podala autorka podrobnou zprávu.

Ve II. kapitole vložila medicínské názory Komenského obsažené v jeho spisech. Nejvýstižněji jsou podány v jeho vrcholném díle „Všeobecná porada o nápravě věcí lidských“. Pro jejich lapidárnost uvádím tři floskule v originále: „Medicina est ars humanam valetudinem bonam conservandi, maalem restituendi“ — „In medicina plus virium habet experientia quam ratio et ratio quam auctoritas“ — „Omnia sana sanis“ (Úplně zdraví moudrými!). Překvapující jsou i jiné výroky Komenského. V „Krátkém výkladu fyziky“ psal o věčném trvání hmoty, v „Didaktice“ zase se podíval, jak nevelká hmota mozková chová v sobě tolik miliónů obrazů, které člověk svými smysly zachytil, a přesto se nikdy nenaplní, ani nevyprazdňuje. Ve „Škole vševědné“ (1651) napsal „Nihil est in intellectu, nisi prius in sensu“ — doslovnou to anticipaci proslulého výroku Lockeova z r. 1690! (Locke žil v l. 1683—1689 v Holandsku, kde vyšly 1657 Komenského „Opera didactica omnia“ také souvislost by tu mohla být dána.)

Komenský nejso lékařem, nemohl psát o nemocech a léčení. Vyzvedal proto hlavně prevenci, již věnuje autorka III. kapitole. Ve IV. pojednává o praktickém užítí zdravotně-preventivních zásad Komenského a podrobuje oprávněně kritice dnešní stav preventivního lékařství, jemuž chybí ještě mnoho do uskutečnění Komenského

programu. Komenský se neomezoval jen na prevenci individuální, žádal i všestrannou prevenci kolektivní, která se dotýkala mnoha dosud nevyřešených problémů, jako jsou: eugenické zřetele pro manželství, řízené rodičovství, prenatální péče o dítě i matku, kojení mateřským mlékem, vybudování emočních vztahů mezi matkou a dítětem, výchova proti dětské úrazovosti, tělesná výchova podle výslovně připomenutého Juvenalova hesla „Mens sana in corpore sano“ (žádal i obnovení Olympiád), základy mentální hygieny již při výuce, péče o harmonické meziosobní vztahy. Popisuje podmínky pro vznik neuroz, žádá o pomoc jedincům se sníženou pracovní schopností a prodloužení věku až po nejzažší mez v čínorodém stáří, které také nemá být opuštěno a ponecháno bez pomoci. A ve všem zdůrazňuje kladný a optimistický postoj k životu.

Spis dr. Vojtové ukazuje, jak i dnes možno odkrývat pozoruhodné myšlenky v jeho odkazu. I pro toto poznání je její práce záslužná.

Vladimír Zapletal

Marie Vojtová a kolektiv: Dějiny československého lékařství, sv. I. do r. 1740 Praha Avicenum-zdravotnické nakladatelství 1970, str. 382.

Česká historická literatura byla obohacena knihou nového typu: společnými dějinami českého a slovenského lékařství, rozdělenými podle nové periodisace přihlížející podrobně k zevním podmínkám za nichž se u nás lékařství a veřejné zdravotnictví od počátku vyvíjelo. Kniha se dělí na pět oddílů věnovaných jednotlivým časovým úsekům: I. pravěku, II. údobí raného a vrcholícího feudalismu do poloviny XIV. stol., kdy byla založena pražská universita, III. odtud do poloviny XV. stol., IV. do r. 1620 a V. do r. 1740, kdy počínají mírné reformy osvíceného absolutismu a sedm autorů podává v nich vždy nejprve obraz celkových poměrů politických, hospodářských a kulturních, pak stav lékařské vědy vůbec a v našich zemích zvláště.

Tento způsob má své výhody i nevýhody. Spolupráce více odborníků rozši-

řuje myšlenkový obsah, avšak ztrácí se jednotná koncepce, takže se některé údaje opakují. Značný nepoměr je mezi sociologickým úvodem, který zaujímá až třetinu místa, a vylíčením vlastní lékařské vědy a praxe, které jsou až příliš stručné. Je-li velkou předností knihy, že v ní byla poprvé organicky sklobena historie českého a slovenského lékařství i zdravotnictví, pak nutno litovat, že bylo převzato málo zpráv z moravského lékařství, které se může prokázatí osobitými rysy, významnými pro veškeré zdravotnictví v naší republice. Na Moravě připomíná se například první „fyzik“, a to v kraji znojemském již k r. 1233 (k str. 102). Sborník lékařských rukopisů bratra apotékaře řádu sv. Františka, uváděný na str. 131, vznikl ve františkánském klášteře v Brně, obsahuje i nejstarší český rukopis antropologického obsahu a byl napsán „pro zvelebenie yaziku českého a pro lepšij rozum Čzechom“ počátkem XV. stol. První známý lékárník byl brněnský apothecarius Johannes v r. 1346 a po něm do konce XIV. stol. jsou jmenovitě známi ještě další tři lékárníci. (Str. 160). V Brně připomíná se první „medicus Meillinus“ již k r. 1347 a první lékař s universitním diplomem „magister Petrus-medicus“ k r. 1365. (Str. 162). V Brně je znám již r. 1350 Lékařský řád, který tu vyšel téhož roku, jako podobný v Norimberku. Ustanovil samostatnost lékařského stavu,

řídil jej přesnými předpisy a upravoval také poměr mezi lékaři a lékárníky. Připomíná-li se Paracelsův pobyt na Moravě, nutno dodat, že za svého půlročního pobytu v Moravském Krumlově napsal svá nejdůležitější díla. (Str. 190). Prvním lékařem z našich zemí, který se stal členem cizí lékařské společnosti „Academia naturae curiosorum“, byl brněnský lékař Joh. Ferdinand Hertod von Todtenfeld. Byl přijat v r. 1669 jako 37. člen této první německé akademie, která mu vydala spis o šafránu (Str. 310).

Tyto připomínky mají upozornit na význam moravského lékařství. Týkají se pouze jednotlivostí a neubírají proto na ceně celkového zpracování. Kniha vyhovuje svému úkolu poskytnout základní informace o vývoji našeho lékařství a veřejného zdravotnictví zejména medikům a lékařům. Pro svůj jasný a dobře srozumitelný sloh přijde vhod i ostatním zájemcům. Je opatřena obsáhlým seznamem novější literatury a pramenů k jednotlivým kapitolám, 77 názornými obrázky v textu a podrobným jmenným rejstříkem. Nesplácí sice dluh, který mají historikové lékařství a nepodává kritické dějiny svého oboru s podrobným poznámkovým aparátem a vyčerpávající bibliografií. Pokus o syntetické dějiny našeho lékařství však přece jen pohnul stojatými vodami a ukázal cestu následovníkům.

Vladimír Zapletal

ACTA UNIVERSITATIS CAROLINAE 1972

HISTORIA UNIVERSITATIS CAROLINAE PRAGENSIS

Tomus XII. Fasc. 1—2

Redakční rada:

V. Vaněček, předseda, J. Havránek, tajemník, I. Hlaváček, K. Litsch.

L. Nový, L. Sinkulová, A. Skýbová, J. Tříška

Editor prof. JUDr. Václav Vaněček, DrSc., prorektor

Obálka a grafická úprava Jaroslav Příbramský

Ediční referentka Olga Volková

© Universia Karlova, Praha 1972

Náklad 500 výtisků. Vydání 1.

Vytiskly Moravské tiskařské závody, n. p. závod 19, Opava

Cena Kčs 30,—

SEZNAM PUBLIKACÍ

Archivu University Karlovy — Praha 1, Ovočný trh č. 5

I. řada: Sborník Acta Universitatis Carolinae

Historia Universitatis Carolinae Pragensis
Tomus I. 1960 — tomus XI 1—2. 1971

II. řada: Práce z dějin University Karlovy:

K. Kazbunda: Stolice dějin na pražské universitě. I.—III. Kčs 22,50, 30,—, 40,—. 1964, 1965, 1968.

R. Kettner: Geologické vědy na vysokých školách pražských. Kčs 25,—, 1967.

J. Kadlec: Vojtěch Raňkův z Ježova. Kčs 10,—, 1969.

F. Kavka—A. Skýbová: Husitský epilog na tridentském konciu a počátky habsburské rekatolizace v Čechách. Kčs 28,—. 1969.

J. Tříška: Studie a prameny k rétorice a k universitní literatuře. Kčs 27,—. 1972.

L. Hlaváčková—Kratochvilová: Jan Theobald Held. 170—1851. Kčs 25,—. 1972.

III. řada: Sbírka pramenů a příruček k dějinám University Karlovy:

Průvodce po archivu University Karlovy. Kčs 17,60, 1961.

Disertace pražské university (soupisy z let 1882—1953). I., II., Kčs 30,—, Kčs 15,—, 1965.

G. Hudec: Studentstvo v boji proti válce, fašismu, za mír. Kčs 40,50, 1970.

J. Tříška: Literární činnost předhusitské university. Kčs 19,—, 1967.

J. Kejř: Kvodlibetní disputace na pražské universitě. Kčs 19,—. 1971.

IV. řada: Monumenta historica Universitatis Carolinae-Pragensis:

Matricula facultatis medicae 1657—1783. Kčs 21,—, 1968.

Album Academiae Pragensis Societatis Iesu 1573—1617, Kčs 20,—, 1968.

Mimo řady: Stručné dějiny University Karlovy

Kčs 44,50. 1964.

J. Hanzal: Inventární seznam všestudentského archivu 1849—1953. Kčs 2,85, 1965.

L. Schmid: Irští lékaři v Čechách. Kčs 5,50, 1968.

J. Morávek: První česká stolice na pražské universitě. Kčs 10,—, 1970.